

812
2-0

მოსახლე

თბილისი ქუჩისაღი

წელიწადი გორე

№ I

Handwritten signature or name in cursive script.

0163160, 1895

ტფილისი

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

1895

რედაქციისაზან

ამ ნომრისათვის დამზადებული გ. ჭავჭავაძის ლექსი „შოქიდან ყაზიბეგის ძთა“, სავწყუხაროდ, არ იბეკდება.

1895

„მოამბე“

თვიური ჟურნალი

(წელწადი მეორე)

გამოვა ეოკელ თვის პირველ რიცხვებში

იმეკე პრეგრაჰით

ფასი ჟურნალისა გაზაზვეით:

რუსეთის და კავკასიის ქალაქებში.	1 წლით 10 მან.	6 თვით 6 მან.	3 თვით 4 მან.
სასლაგარ გარეგ.	13 მან.	7 მან.	5 მან.

ვისაც წლიური ფასის ერთად შემოტანა ეძნელება, შეუძლიან შემოიტანოს: 1 იანვრამდე—4 მან., 1 აპრილამდე—3 მან. და 1 სექტემბრამდე—3 მან.

ხელის-მოწერა მიიღება ტფილისში, ჟურნალ «მოამბის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება ლორის-მელიქოვის ქუჩასზე № 13.

წიგნას მადაზაგებს, რომელნიც იკისრებენ ჟურნალ „მოამბე“-ზე ხელის-მოწერის მიღებას, შეუძლიანთ აიღონ მთელის წლის შემოსატანიდან კამისიისა და ფულის გამოგზავნისთვის ათი შაურა, ხოლო თუ ფულს ნაწილ-ნაწილ შემოიტანენ, არაფერი დაეთობათ.

შენიშვნა: 1) ჟურნალის თვის დროზე მიღებისთვის რედაქცია პასუხს აგებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ფული გამოგზავნილ ან შემოტანილ იქნება რედაქციის კანტორაში. 2) ქალაქ გარეშე ხელის-მოწერით ფულის მიღების კვიტანცია გავგზავნებათ მხოლოდ იმათ, ვინც ჟურნალის ფასთან ერთად წარმოადგენს 7 კაპ. ფოსტის მარკას ყოველ კვიტანციაზე.

ქალაქ გარეგ მცხოვრებთათვისადრესია: *Тифლისь, Редакция „Моамбе“*.
ვინც წლიურ ფასს ერთბაშად შემოიტანს, მიიღებს კედლის ქართულს კალენდარს 1895 წ—სას.

რანსი

მ ლ ა მ ბ ე

თვიური ჟურნალი

წელიწადი მეორე

№ I

ი ა ნ ა ნ ი, 1895

თბილისი

საბჭოთაო და საზოგადოებრივი განათლების მინისტრის ბრძანებით

1895

P. 6302

საბჭოთაო და საზოგადოებრივი განათლების მინისტრის ბრძანებით

Дозволено цензурою. Тифлисъ 3 Января 1895 года.

ს ი ს ბ ი ჭ ი

I

წვიმდა, ელავდა, ღვარები
მთის ფერდობებზედ დიოდენ,
ჩაუღლით ჩაკეიფეს ბაღასი,
დაბლა სეკებში სვიოდენ.
მოაგორებდენ ლოდებსა,
ისმის დანდგარი, ჩსურანი.
მთისად მთა დატეკებულა,
კლდე, კლდეს მობმული, კერანი,
იჩხუკა ღამის წყვილიადმი,
საზარლად აუორებულა;
სეკში ბობოქრობს მდინარე
მევირალი, გაღორებულა.
გაღმა სსუა მოსჩანს ფერდობი
დიდი, შავის ტყით ფარული,
როსტომის მრისსანება ჭქვს
და თან სინაზე ქალური.
იქ ბეკრი იცის ირემა,
დათვი და ღორი მალული.
მათ მონადირე აწუსებს
ჭურღულად შემოპარული.
იქ კაცნი როდი სცნობობენ...
მოკამკამებენ წყარონი,
ჩაღა-ჩადუნას შირს ჭბანენ
ტურთვანი გასასარონი.

ნამი ჩამოდის წვიმისა,
 დაბლა ფოთლებზე სმეურობს;
 ქვეთ ვი ისე მდინარე
 მოსთქვამს და აურ-საურობს.
 სსკა ხმა აწიდავო არ იმისი:
 არც მკელი დიუის აწიდა,
 მელის სკილსა, ბუს კივილს
 გერსად იშოკით ფასადა.
 გადაიფარა რამაცა,
 კარსკელაგნი დახნდეს დასადბ.
 სკელის ნაწვიმობითა
 ბალსი, ტყე და ფოთოლი.
 კბი გინე სხის სის ძირს
 მობურკით, როგორც აბოლი;
 თოფი აქის მიუქდებულ
 იქვე წიყულზე, მარჯვენა;
 მკოთოლაზე რეცხლი უნათებს
 მკმუნარეს შირისსუსა.
 ზის მკურდ მსპურობით რეცხლისგე,
 ნიბუსს გწეა დინჯადა,
 კარგა შესსედადა,
 წამოსადეგად, ბიჭადა.
 მარცხნით მკურდს სსწაფო უჩანს
 თითბრის მსრუბიანი,
 მარჯუნისე საპირისწამლე
 თეორი, იმ სპილოს მკლანის;
 წელზე სსწარ არტეია
 მად სსკულისსმო, ფხანისი.
 ზის თავისათვის მარტოკა,
 ფიქრობს სკლანდელს ცდისსა:
 მკვლავს, თუ არა ნადირსა,—
 ფიქრით არკვედა იმსა.
 ის დღე ტყუილად იარა,

გერსით რას გასდა ღონესს;
 შესგდა ნადირსა—ვერ მოგდა,
 ვითომ ესროდა სწორესს;
 ორჯელ ესროლა ირმებს
 ახლავს, ანც ისე მოარესს,
 უჭირველებივ დაიქცნენ,
 თავს ეგლებოდნენ გორებსა.
 საღამო სანსე თისრასია
 თავს წამოადგა ღორებსა...
 ესროლა, მცრამ დაუგდა,
 თავში იშენდა ტორებსა.
 მიტომ მჭმუნვარებს ვაუკვანი,
 ფიქრისას ატებს ყორესს.

II

«ეი, ძმობილო, ძმობილო!»
 გაღმიდამ კაცმა იძასა.
 შემკრთაღმის მონადირემს
 ზირჯვარნი გამოცისხა:
 — ღმერთო, შენ ჯვარა დამწერე,
 ნუ გამსდი საგმნავოდა,
 მიშველე, ფომისის ჯვარო,
 შეშინებული ამბობდა.
 «წამო, ძმობილო, ნუ ჭკრთები,
 კაცი ვარ ზირ-ჯვარის მწერელი;
 ნუ გებონები ად-ქაჯვი,
 ბორაოტის საქმის მრწეველი.
 წამო, აქ წამო ჩემთანსა,
 გამაირბიე საქარაო;
 მე სომ გემსი ესა ვარ,
 სსკამაც ეს დამაბარაო.
 აბა და რაღას სტორტმანობ,

შე დალოცვილო, კმარაო!
 უნდადა მონადირესა
 ჯერ დაქმნას: — ანაო.
 — გაჭ თუ ცუდად რამ მომისდეს,
 სთქვას... მიდის... გაქტარაო.
 თოფი გადაგდო მსარტყელა,
 ხსენჯარი მოიგვარაო.
 «მოხვალ, თუ ანა, ძმობილო,
 სთქვი შენის თეჭარის ძალაო!»
 — მოკდივარ, თუნდა შამქამო,
 დღე კელარ ვნ:ხო სკალაო.
 თან უფრო ხაბიჯს უმტა,
 თეს-მარდად გაქმალაო.
 ბერგან სეგბზე ჩასკლასი
 კლდეებსაც შეესალაო.
 და ბერ ქვეით გამოხნდა
 აუკლებული ჭალაო.
 — აბა ვინა ხარ? ვინ მისმობ?
 აქედამ დასალაო.
 «წამოდეგ», ახლოდამ ესმის:
 «ჩემო ძმობილო ბალაო!»

III

ავლო ზატარა აღმართი,
 გადაისედა ქვეითა:
 უფროს უგდებს გაცრებულა,
 უფანი ესმის სვეითა;
 მშენიერია ტაფობი
 განათებული ცეცხლითა,
 შემხდარი, შეზაკებული,
 ნაკურთხი უფლის სელითა.
 აქ მას რამდენჯერ უკლია...

ამას რას ჰქვდაკის თვალითა?
 ირგვლივ ირწყეება ტაფობი
 კერცხლის და თქროს წყალითა.
 ხეებს სანთლები აყრია,
 ცხსა სწვდების ალითა.
 ყვაუილნი ათასნიანი
 დაკიდებულან თაკითა
 დიდრონის სეპიდანა
 ლალ-იაგუნდის კაპათა.
 დაჯარებული ხალხსა
 მწკანეს ხავერდზე დაბლაო.
 ჰქვირობს: აქ ეს ჯამათი
 საით რამ მოიყვანაო?!
 მართალსა ვხედავ, თუ ესა
 ესტეუკდები, მოკეწმანაო?
 «წამოდი, ახლოს წამოდეგ,
 არ მოგკენდობი გასაო?»
 ერთმა მას სელი მოჰკვიდა
 და წაიყვანა თანაო,—
 ტურფად შამკობილს ტაფობში
 თამამად წაიყვანაო...
 ჩამოსკეს ხალიხაზედა,
 ღეინოს აწვდიან ახლაო:
 გადაჰქვარა მონადირეძაც,
 დიდ ხანს არ დახანაო.
 რა ლეში არის სუფრასზე,
 საით ვინ მოიტანაო?!
 სულ თავში გოგოც კინმე წის
 ტურფა, ღამაში რამაო.
 ჰკვიდამ არია სტუმარი
 იმის ნილღვით თამაო.
 წამოდგა ქალი ფესზედა,
 თითქოს იულვა ცამაო.

ჭაერში გაიკრიბა
 მისმა წარგიით სმამო:
 «ნუბა გაქვთ ზური მიირთვას,
 ეს მოგასსენათ მოამბო
 და შენც, სტუმრო ღეთისო,
 ამის გთხოვთ, იყო ფთხილად:
 ძვლები არ დაგვიკარგო,
 რაც მოგერგება წილად».

IV

აქამდის დაუქმებულნი,
 შეუდგენენ ზურის ჭმასს.
 სორცს არიგებდენ სწორ-სწორად...
 დასსოვნა უნდა ამას:
 ძვლებს გი, მცირე სიბერესა
 იქვე აწიობდენ ერთად, —
 არ დაკარგათ ცოტაც გი,
 ამაღ ფთხილობდენ მცოდნად.
 ღვიძლისა ჭსკამდენ თასრით:
 მადლი ასისუნეს მიწისა,
 ვინაც ქიქისას განსტებს,
 სკეს სადღეგძელო იმისა;
 «შენც გადგეძელოს, ქაღალა,
 ბოლოს დასმასკის ისიცა.
 აქ მონადირემ იცრუა:
 წილად ბეჭი ჭსკვად იმისა,
 «სულ-უგუდმა წულში გადაგდო,
 დღესაც წულს მიაქის, მადისა.
 ძვლები გოგოს დაუწივეს,
 იმ ცისკარივით მხათობსა.
 როგორც ცას უფადი,
 იჭურობს ამეობსა.

მივიდნენ ძელების სათულებლად,
 ქალთან მიქუნდნენ უკიდლანი...
 ხარ-ირმის ბეჭი დააკლდათ,
 სად მიეუბნა ვერსანი?
 ეძიეს აქეთ-იქითა,
 ამაო იყო ძიება.
 აურულებს მონადირესა,
 თითქოს შეჭუროდეს ციება.
 ეჭ თუ ცაიგეს, ჭიჭიჭობდა:
 შემრისსონ, გამამწარონ;
 მომკლან და აქვე დამძარსონ,
 ზედ მას მამაყარსონ.
 შემერთალს ზედ არცეი შესედეს,
 ბეჭი გათაღეს სისაო,
 და სისკა ძელების ბეჭებში
 ძვალად ჩათაღეს ისაო.
 ქალმა დაწერა ძეალები,
 რატ ერგებოდა ვისაო:
 ამას მოჭკლავსო ჭოლივი
 გაჩაყსულს ჭალის შირადა,
 სიდაც ბეჭი დგას ჩადუნს,
 ლერწამი იცის სშირადა».

აქს თიბათვეში მოკვდება
 ბერის ბერიკას სელითა,
 როცა მეფეს ზედ ჩაგლის
 მწვანის ბალახის თელითა,
 ჩაივლის ჩათამაშდება
 მადლ-მორეულის კელითა».

ამას—ბერიძის სირიმი
 დგახლში, წითლის კლდის შირასა.
 ექნებათ კაი დღეობა
 ბესვის ცოლ-შვილს კვირასა.
 აიღეს ბოლახს სის ბეჭი,

ვისად დასწერენ იმასა?
 ეს უფირილობას მოკვდება,
 სწორედ შარსსკევი დილასა.
 ბელის ანაწერია,
 რაკი გადილებს წვიმასა.
 ახსენეს მისი სასკელიც,
 უხარის მონადირესა,
 სწავლობს დღითა და საათით
 გოგონას დანაშირებსა.
 დაწერეს ათასობითა,
 დასაწერეს დუნია.
 უკვირს ეს მონადირესა,
 ძირს თავი დაუღუნია.
 იმ დღის ნაკალს და ხატანჯსა
 თვალთ მოკვიდა ღუღია.
 დასძინებოდა ტკბილად
 და დაუსვენდა გუღია.
 არ დავიწინოდა ბუნებას
 თვისი წესი და რჯულია:
 გათენებულა, შინის სსიემს
 მთას მოჭკრია,—მართლის სუღია.
 ბელასს აღელვებს ნიაკი
 დამწვარი, დადაგუღია.
 გამოელვიძა, აყოლებს
 თვის გარეშემო თვალსაო,
 კელარსად უამათს ჭსედავს,
 კელარც იმ ტურთვა ქალსაო.
 აქ სადღა არის? ვინ ნახავს
 იმ ოქრო-ვერცხლის წყალსაო?!
 რა იქნა უკვილთ კონები,
 კაცს მოსტაცებდა თვალსაო?
 აღარსად ნატეცხლარია...
 მართლაც ტაფობი დიდია.

ხეებზე ყვავილთ მაგივრად
 წვიმის ცრურები ჭკვიდა.
 გარშემო მწვანობს ბუეკა,
 შუშუა, კენკეშა, დიუა,
 და მუკალს თაკით-ბოლომდე
 გაედვა ფოთლის სიდიე.
 გაჭლიძეებო ყველასა:
 ტურფად გალობენ ჩიტები,
 ზიხს ჭბანენ ბუნების მგოსნებს
 ციური მარგალიტები.
 ხალხსი ჭკოცნის ხალხსსა;
 დილის ნიაკი ყველათა,
 როგორც რომ დედა მშობელი,
 თავს დასტრიალებს მცველდა.
 ფერად-ფერადნი ყვავილნი
 თითქოს გაშლილან სელადა,
 სამოთხეს მომაგონებენ,
 მოციმციმებენ კელადა.
 ტრფობისა ცუცხლი ციური
 ბაკს უღვივისთ სცველდა.
 მთის ძირში სძინავს შავს ნისლსა,
 სჩანს უხარ-მარ გველდა.
 დაბლიდამ მთებსა შეჭურებს,
 შუბლ-მოჭურული, ცრუდა.
 მთები კი წარბსაც არს სძვრენ,
 თითქოს დამსხდარან მღერადა:
 ქედები აუღერიათ,
 მუშტებსა ჭმუჭვენ კვედა.
 «დინჯად იუკით, ჭკვიანად»,
 ამას გვეტვიან რჩედა.
 ლოცვა-გურთსეკა უფლისა
 მოდის ხევიდამ სეკადა.
 ტურფა რამ შექმნა ბუნება,

ასე რამ გააფურადა!..
 გაღმა ხეს სწინის კოდალა,
 ნისკარტს სცემს, დააკრიალებს.
 რად გადმოხულა აწვივი,
 ბუმბუნასადა ტრიალებს.
 ტყე სასოებით სულს იჭრებს,
 წყნარად ფოთოლი შირიალებს.
 მდინარეც დაწუნარებულა
 გუშინდლებს აღარ ღრიალებს.
 შემოქმედს მადლი შესწირა
 ბაღამი შირ-ფურის წვერითა,
 ის წუნსანდელი ამბავი
 გულში აქვს ღრმად, წვერითა
 გასწია სწმინდა —
 დინჯად, უღვივის წვერითა.
 ფიქრებს არავის უამბოს,
 რაც ხსნა, რაცა ჭსმენია,
 ადვილ სათქმელი არ არის,
 უთუოდ დასათქმენია.

— რა ჭქენ, ბაღავა? სად იყავ?
 იქნებ ტყუილა იარე?
 გვიამბე მთა-ტყის ამბავი,
 ნახანსი გაგვიზიარე.
 ამას ჭკითხავდნენ სოფელადა
 ბაღის დიდი, მცირია.
 კარგა ხანს ჰსიუხს არ მისცემს,
 მოუკუმიან შირია.
 — რა ჭქენ, მობილო, უნს მტერსა
 ტყუილ-უბრალოდ კეთრიკ-
 ბეგრგანა ვნახე, ბეგრჯულა

სიათაც გამოკვსირიე.
 ვერას მოკვიდე, წითელი
 ვერ გაგადინე ურთისადა.
 ბერი ვიქედრე ხატებსა,
 სანთელი უნთე ღმერთისადა,
 მაგრამ მინც და მინცა
 უქმად ღამირჩა ვიქედრე.
 უღვთოდ, იღვინ და მართლად,
 ალბათ, ან თუ რა იქნება.
 რომ გამემარჯვა, ალბათა
 უფალმა ან თუ იქნება!
 გულში კი ფიქრობს:
 მარადეთ, ვერ სამოკვიდეგეს სთქვლია,
 წინასკით, თუ ან გავიმარჯვებ,
 ან მოემართვის სელა.
 — იქნება ხელ-შეკრული ხარ,
 ან იქნებ თოფი შეგვერს
 და იმით აღი, მარადი
 თოფის ღმერთს დავეკრ.
 შეღვრვისე მკითხვისა,
 მიიქვს გავიგებს იგია.
 მაგისთან დროს, ხომ იცი,
 შეღვრვისება რიგია.
 ამას ურჩევდა ბლანს
 მარტიაშვილი გიგია.
 — თოფი გემსება მსერული,
 ღმერთსა ვიქედრე სწორად.
 მერ ბერვქელ მაგრე მომსკლია,
 წასკლა რად გვიინდა შორად:
 ერთისად ღამიმიწნება,
 მომსკნება ორად.
 უწმინდურს რასმე მოჭკლავდი:
 მადლსა, ყორანს ან ციცასა;

შეალოცვინე, სჯობის,
 მე დამიჯერე, ბიძასა.
 — ეგ მართალია, ძოღან სამ
 აქ ცოფიანი დაწბოდა;
 ის კი მე მოკვალ, სსკა არა,—
 ბაღიაც ამას ამბობდა.
 — დოჯურის ძაღლი? ჭო, კიდეც,
 იმიტომ სელი შეგვერია.
 უწმინდურისა მოკვლამა
 ეგ იცის, მუდამ მკვრია.
 შეალოცვინა თოფისთვის,
 რჩეა არ დაუწუნია,
 თუმიცაღა სანადიროდა
 თოფი არ გაუბრუნია:
 სათიბ-სამკელი აღონებს,
 ბრუნავს წაფსულის სუნია.
 მოელის ყვირილობასა
 უთმენლად უცემს გულა.

VI

სთქუელია. ბრძამიანშია
 ხარბი-ირემი ყვიროდა,
 თითქოსა დედა შეიღწედა,
 გულამოსკენილი ტიროდა.
 ბაღიაც ვირდავირ იჯდა,
 ირმის ყვირილით ხარობდა:
 ანგრეკდა არე-მარეკსა,
 სატრფოს მოილოდნე წყალობდა.
 მთა-ბარის დაქცევასა ჭკაკს,
 განა ბუღბუღი გალობდა!
 ხარ-ირმის კნებათ დეღჯა,
 ფურსა ირემსა ჭყვარობდა!

წამოეშალა აქედამ,
 ირემს მიუჯდა ასლოსა;
 ყვირილი ესმის და ცდილობს,
 უნდა გარჩეოთ ნასოსა.
 რქებს იტრიალებს, ხის ტოტებს
 ამტვრევს რქით, დაბლა ამსობსა.
 უმიზნა. ჩასმასხს მოსწია,
 შეშაყუნა ფესყედა,
 უნდა დასხლიტოს ჩასმასხი,
 თითს არ მოჭყეებს წესყედა.
 ამ დროს მეორე მხრიდან
 თოფისა ესმის გრიალი...
 უყურებს, დაბარგანავდა
 ხარი-ირემი ტიალი.
 დაუცა მუხლის კვერბზე,
 იბრძვის, ადგომას ცდილობდა.
 რქას იბჯენს, კებრძვის სიკვდილსა,
 გმირი გელარა გმირობდა!
 ბაღია გამტვინარებული
 თვის დამარცხებას ჭკვირობდა.
 ცდილობდა ხარი ადგომას,
 კვანებოდა სიკვდილი;
 სატროფოს დაუმბს თვალებით,
 ჭსურს ესმას მისი კვიელი.
 ვერ გაძღა სიყვარულითა,
 სწადის იმასთან სირბილი,
 ხან მიძღრავდ უოფნა მთის უურეთ,
 ბუკრი შიში და სიყმილი.
 უგელას რად უყვარს სიცოცხლე,
 რად ევანგრება სიკვდილი?!
 ნატყვიარი სჭირს სუკყედა,
 სიცოცხლის წამი ჭჭრებოდა,
 საბრალო არის კაი უმა,

უნუგეშოდა კვდებოდა!..
 თავისი სტროფის სურათი
 ჭაერში ესტებოდა;
 საამო წამი ყოფნისა
 სამუდმიოდ ეკარგებოდა.
 გადმოეტანა ვაჟკაცი
 მოლხენით, აბჯრის უღერითა
 და დაბჯინა კისერში
 ირემს სანჯარი წვერითა,
 მოსტრა თავი და გადადგა,
 ჩამოუტყავა ფესები.
 ბაღია ესლა გონს მოღის,
 გულს უკლავს დანასედეები.

VII

თქვენს მტერსა ისეთი ყოფნა,
 რომ ამის მოსწოდა წელია:
 წავიდა ყურებ-ყურებით,
 ნაბიჯი ჭქონდა ნელია;
 მოვიდა მონადირესთან
 და გაუწოდა სელია.
 — მუდამც სელ მოკეძრეთების,
 წინ-წინ ამისი მთქმელია.
 შუბლზე კი გაჭარხლებულსა
 რაფლი ჩამოსდის ცსელია:
 რაზე დამღუპე? რა მიყავ?
 საით რას ასწნდი-გასწნდა?
 მე ესლა შენთან, მმოზილო,
 უთუოდ ჩსუბი მწადა.
 მეც მოკეზარე ირემსა,
 იქით რომ, აგერ ფლატეა,
 ამოემკერ, ამოვიპარე,

ბექობზე აკებლავია,
 გამოკუთმისნე თოფიცა,
 რა წინ საფარა ავიგე.
 შემოკაყენე ჩახმხინი,
 გული ბუდეში ჩავიგე.
 კვლავ გავიგე და ამ დროს
 შენის თოფის ხმა გავიგე.
 — «კვ რისთვის გიკვირ, მძობილო,
 ჯღბათ მეც წილი მდებია,
 მეც შენებრ ტყეში დავუძვრები,
 შემოვიანრე მთებია.
 მადი ჯერ ტყევი გაგამართ,
 მეც გავიყოთ სწორადა.
 რა? ვითომ ძმანი ვუთფილვართ,
 გაგინაწილათ რადა.
 რა ეთქმის? ესეც დასთანხმდა,
 ნადირს დაუწყეს ტყუება.
 ბაღიაც აღარას ამბობს,
 ახლა ვი ენა დავება.
 მსოფლოდ ეს ჭკითხა:
 — ვინ არის, აქ საით გადმოხვეწილა?
 მასუსად ესმის ბაღის:
 — «ბოდბისსეკელი წიწილა»
 ამ დროს მოესმათ გრიალი,
 ირემმა გადმოიარინა.
 — «აბა, ესროლე, მძობილო,
 შენი ჯერია წინ-წინა».
 ამას ეტყოდა ბაღის
 ბოდბისსეკელი წიწილა.
 ირემი ახლოს მოედგათ,
 ქორ-ბუღიანი სარია.
 ესროლა თოფი ბაღამ,
 იქვე მის მარჯვს მდგარია.

დაუცდა. თუქნა ფიქრობდა
 უთუოდ მოგვლავ, მასაო!..
 გაიქცა, ირმის ფესის სმის
 ტუქმ მიაძახს: «გაშაო!..»
 უმწერლოდ მწერიც არ გვდებს,
 რატომ არ იცი, გაშაო!!
 წავიდა, გაჭქრა ირემი.
 დაუცდა თოფი, დაუცდა.
 იმედი უკილავაო
 განრეკდა, როდი აუსდა!
 შობრუნდა წიწილასაკე
 გაწილბუღლი: სასათა,
 ჭსედაგს, რომ ისიც გამქრალა
 თავის გრძნეულის მახათა.
 ირემი გატყუებუელი
 იქვეა სრულად, მთლიანად.
 ეს საკვირველი ამავეი
 გულზე დახნდა ზიანად.
 «სად წასველ? სად დამეძღე?»
 სახელს ეძახდა ხმინად...
 «რას მემართებს? რას ვსედავ?»
 ბოლოს ეს სთქვა ჭკვიანად.
 ეძახა, ბერი ეძახა
 დაბლაით, მერე სიდამა,—
 მსოლოდ ნიაკი დუდუნებს,
 სსვა ხმა არ ისმის ტუიდამა.
 ციაგი გადმოსწოლია
 დაბლა ხეობას მთიდამა.
 «ეს ჩემი საქმე უოკელი
 მომდინარეობს ღვთიდამა»:
 ამაყედ დადგა ბოლოსა,
 მტვიცედ იფიქრა იმინა:
 მაინც საყაროდ ამის თქმის

უფალი იწეეს დიდადა,
 ამომთხროის მარ-ფოანინადა,
 საქმე წაძიკა ცუდადა;
 რაც კნასე, რაც გავიგონე,
 გულისე კსუროს ქუდადა;
 იქნებ უისმათი რამ არის,
 საქმე რად მოკრთო მრუდადა?!
 არ ვიტყვი, მინც არ ვიტყვი,
 თუნდა გამკაფონ სუთადა.

VIII

უაუანი ისმის სოფელში,
 სალხი გროკდება ურთადა,
 რაღაც საჭირო საქმეა
 და საგულისხმო მეტადა.
 ეგელა ბაღიას კროში
 მორბის კაცი და ქაღია
 და იარაღში ჩამკლარი
 იქვე ტრიალებს ბაღია.
 ხან მონადირეს უტყუენ,
 დაბლაც მიუბრისთ თვალია...
 იქ ირმის ლეში აწევიან,
 იქვე მეეს თაგ-რქა ირმისა.
 დიდს რქას უჭებენ ძაღიან,
 ეგელას ჭსურს ნასკა იმისა.
 სასკელს ულოცვენ ბაღიას
 მოკვარებელი კარები:
 — მუდამაც გაკემარჯებია,
 ნუმიც ცარიელი დაჭრისები.
 საით იარე? სად მოჭკალ?
 დიდი უოფილა ფრიადა.
 ბაღიამ თავისი საქმე

ძლიან გასწვიდა.
 — ოჲ, რაც ამ ტიალს დაკსდოე,
 ორჯელ, თუ სამჯერ გამეჭტა;
 კინაღამ კლდეზე გადავრდი,
 კინად სასლ-კარი დამეჭტა:
 გაქრეულს ვეტიკებოდი,
 გასულეხული თან მეტა.
 იმდისა დადვენაშია,
 ერთს დათუეს წაქაწედი ნაწოლსა:
 ამოდგა, ამომეტოტა,
 მესროდა ქვას და სათოსსა,
 მაგრამ მალევე გაიქტა,
 თაოგს ვერ გაუძლო სასროლსა;
 გაიქტა თავქვე ღრიალით,
 სისხლი სდოადა ორგინთა,
 არც ის დარჩება ცოცხლი,
 თუმც ბერი მწველა ბორცვინთა.
 უური არ ვუგდე, წავიდა,
 მე ირემს ვეშურებოდი, —
 გამეშმაყდა, დაბოდა,
 რა მდეგრად ვეგულებოდი.
 ბოლოს მოვასწარ და მოკვალ,
 ვესროლე, დავგოროია,
 ბუდამის წყარო რომ ჰქვიან,
 სადც ბრძამიანი გოროია.
 — ყოჩაღი არი ბაღია,
 სწორედ ამ სოფლის თუასია,
 მაგას ერთს ვაყვანობაში
 ვერ შეკედრებით ასია.
 სწორედ ამ დიდების დროსა
 საქმე რამ მოხდა ნაკისა:
 ლეშს ედგა სევეით თავთანა
 მხარი, — ეს ყველამ იხილა.

ამ მსრდამ ბეჭი გაცდობს,
 თხილივით გამოიქვია.
 დეურა დაბლა, ხალხსა წინ,
 აწიქარებლად, წინარადა,
 ანაკის სელი არ ესლო,
 წადინით, თავის-თავად,
 სისე იქ მყოფის კრასა
 გადაილესა შავდა.
 ბალიც გაშრა, კაფითრდა,
 მეგლარს დაემსგავსა თავდა.
 კელარ უწურებს ბეჭს თვალით
 შირ-დაღებულნი .. ბნელია.
 სსეებმა გასინჯეს ბოლოსა,
 იმას არ ესლო სელია.
 მამინეუ ხალხში შევიდა,
 სისსელი გაუშრა, სმელია.
 გასინჯეს, მართლა სისა,
 ნაოსტატარი კაცისა.
 შირ-ფეარს იწერეს ვეგლანი,
 «ვიშ-ვიში» ისმის ხალხისა.
 — აქ რაღაც ღვთის ძალა არის,
 ვეგლს მთქმელია ამისა.
 გვითხარ—რა იყო? რა მოხდა?
 შენ უკეთ გეცოდინება,
 აგვისსენ, თუ გწამს უფალი,
 ხალხი შენ გეცოდინება.
 გარდა ამ კაცი უჩხის
 ბალიას შირქვე მწოლელისა.
 «არ ვიცი» ისმის იქიდან:
 «ტეკა აღარა მიქეს დონესა!»
 — მაინც გვითხარი, ღვთის მადლსა,
 სსქვე რად მოხდა ასეოი?
 ან ეს სის ბეჭი რა არის?..

ვისაგან არის ნაკეთი?
 «არ ვიცი», კიდევ მოესმათ
 და თანაც კენესა ზედაო.
 წაიღეთ, სოფრი თქვენია,
 მე არ მეტყევა, ვსედაო.
 თუ ასე მოკრთევენდობდი,
 რისთვის გამწარდო, დედაო?!
 ბეჭს გულ-მოდგინედ ჭსინფაჟდა
 მოქუჩებელი კრია:
 «არ არის მაგის მოკლეული»,
 თუმცე ზედ არა სწეწია!
 ეს წაიკითხეს... ამასაც
 ეძახდენ:—მოდი, კმარაო!
 არა მომხდარა ისეთი,
 არ დაწინდა, დაიფარაო.
 ალბათ მოკლეული იზოგნა,
 ტყუილი ჩაკვებარაო.
 ხალხმა სიმართლის გაგებით
 ძალიან გაისარაო.
 მონადირემ ვი ტყუილით
 სიცოცხლე გამიწარაო.

—
 თოფი გაყიდა ბალიამ
 და აღარც დადის ტყეშია.
 ამბობს, რომ «აღარ მეტყევა
 მძებო, ხადირის ლეშია!»

ვაჟა-ფშაველა

რეზიზანტის გენეტიკა

ზ. ჯანაშია და კენსისა

I

ლონდონში, ინგლისის უმთავრეს ქალაქში, სტუდენტობის დროს ვაქარი-ამხანაგი, რომელიც ერთად ვაქარი-ამხანაგის და მარლი. მარლი გარდაიცვალა და თავისი წილი ქონება სკრუჯის დაუტოვა. სკრუჯმა დამარხა თავისი ამხანაგი და დაიწყო მარტო თვითონ ვაქარი; წარწერა კი არ გამოუცვალა მაღაზიას; უწინდელადვე ეწერა: „სკრუჯი და მარლი.“ ვინც არ იცნობდა სკრუჯს, ხან მარლის ეძახდა და ხან სკრუჯს და ისიც ხმას არ იღებდა ამაზე; მისთვის სულ ერთი იყო. სკრუჯი ძალიან ძუნწი კაცი იყო, ნამდვილი ვაქარი, ხელ-დამწვარი და ხელ-მაგარი. პირის-სახე დაბრეცილი ჰქონდა, ცხვირი—წამწვეტებული, თვალები—წითელი, ტუჩები—ჩალურჯებული და თმა—სულ გათეთრებული. იყო კაცი გულ-ჩახვეული და მიუკარგებელი: არავის არ გამოელაპარაკებოდა და არც სხვა ვინმე სცემდა ხმას; კაცი არ მიიწვევდა და არც თვითონ ეპატიებოდა ვისმე. მთხოვრებიც კი არა სთხოვდნენ მოწყალებას და, თუ შემთხვევით გასცემდა ვისმე ხმას, არასდროს კეთილს სიტყვას არ ეტყოდა: სკრუჯისთვის სულ-ერთი იყო და კიდევაც ასე ერჩინა.

ერთხელ, შობის წინა საღამოს, სკრუჯი იჯდა თავის კანტორაში და სწერდა. გარედ დიდი სიცივე იყო და ხალხი კი არ დადიოდა—დარბოდა, რომ ცოტად მანაც შემთბარიყო. ჯერ მხოლოდ ნაშუადღევს სამი საათი იყო და სულ კი და-

ბნელდა, ისე რომ მახლოობელ ღუქნებში სანთლები ანთეს. სკრუჯი უჯდა თავისს საქმეს და ხან-და-ხან გაჰხედავდა ხოლმე თავისს მწერალს: მუშაობს თუ არაო; მწერალი იჯდა სტოლთან და წერილებს სწერდა სავაჭრო საქმეების შესახებ. სადგომში არა თბილოდა. საცა სკრუჯი იყო, ბუხარში ცეცხლი ძლივს ჰბუტავდა, მწერლის ოთახში კი თითქმის სულ ჩამქრალიყო. მწერალს ეშინოდა ქვა-ნახშირი მიემატებინა ცეცხლისთვის, რადგან ნახშირის ყუთი სკრუჯის ოთახში იდგა. მწერალმა ყელზედ თბილი შარფი მოიხვია და სანთელზედ ითბობდა ხელებს. მაგრამ განა შეიძლება ასე გათბობა?

უცბად შემოსმა მხიარული ხმა: ბედნიერი დღე მომილოცნია, ბიძია! ხვალ შობაა!

— რა სისულელეს როტავ, — უთხრა სკრუჯმა.

— რა სისულელეა, ბიძია! უეჭველია, სხვა რამ გინდოდათ გეთქვათ! შესცდით!

— სულაც არ შეემცდარვარ: არაფერი ბედნიერებაა და არ მესმის რა გამხიარულებს: ლარიზია, ჯიბეში გროშიც არ უქყავის და უხარიან კი!

— თქვენ კი, ბიძიავ, მდიდარი ბძანდებით, ფული ბევრი გაქვსთ და მინც არა მხიარულობთ, — უთხრა დისწულმა.

სკრუჯმა არ იცოდა, რა ებასუხნა და წაიბუტბუტა: სულ სისულელესა როტავ.

— ნუ გეწყინებათ, ბიძიავ: მე თქვენი გაჯავრება არ მინდოდა.

— მოდი და ნუ გავჯავრდები, როცა მაგისთანა სულელური ჩვეულება შემოუღლიათ. დიად! ძალიან დღესასწაულია: უნდა ყველას ფული აჩუქო სადღესასწაულოდ; ნისიები გაისტუმრო, ანგარიშები გასწმინდო და ამასთანავე უნდა გახსოვდეს, რომ ერთის წლით დაბერდი და ერთი გროშითაც კი არ გამდიდრებულხარ. რაში მინდა ამისთანა დღესასწაული. შენ იდღესასწაულე, როგორც გინდოდეს, და მე კი ჩემებურად დიდღესასწაულე.

— თქვენ სულაც არ დღესასწაულობთ.

— არ დღესასწაულობ, არ დღესასწაულობ; შენ რა დაეგაქვს. რა სიკეთეს უნდა მოელოდეს კაცი დღესასწაულისაგან: ბევრი შეიძინე, განა?

— ქვეყანაზედ, ბიძიავე, ღმერთმა ბევრი სიკეთე გააჩინა, მაგრამ ჩვენ ვერა ვსარგებლობთ, როგორც რიგია. მე მაინც ეს დღე საუკეთესო დღედ მიმაჩნია. ამ დღეს ყოველი კაცი უფრო იბრალებს ერთმანეთს, უფრო ადვილად მიუტყეებს შეუცხუცხოვას და უფრო ახსოვთ, რომ ყველანი ძმები ვართ.

ამ დროს სკრუჯის მწერალს მეორე ოთახში ხელის გათბობა მოუნდა და ტაში შემოჰკრა, მაგრამ თითონვე შეშინდა.

— რას ხმაურობთ მანდ? გინდათ, რომ სადღესასწაულოდ სამსახურიდან დაგიხოვოთ?—სთქვა სკრუჯმა გაჯავრებით, მერე მიუბრუნდა დისწულს და უთხრა:

— შენ, ვაჟბატონო, ძლიერ ბევრი ლაპარაკი გყვარებია!

— ნუ ჯავრობთ, ბიძიავე, და სჯობს ხვალ ჩვენთან სადილად მობძანდეთ.

— წადი, დამეკარგე, არ მოვალ!

— რატომ, ბიძიავე?

— მიტომ, რომ შენისთანავე გლახაკი ცოლი შეირთე.

— თქვენ ჩემი ცოლის შერთვამდინაც არ დაბრძანდებოდით ჩემთან.

— მაშ, კარგი, მშვიდობით, — უთხრა სკრუჯმა.

— არაფერს არა გთხოვთ, ბიძიავე, და არც არაფერი მინდა თქვენნი.

— მშვიდობით, — განიმეორა სკრუჯმა.

— მაინც ხელახლად მომილოცნია თქვენთვის დღესასწაული.

— მშვიდობით.

— მომილოცავს ახალ-წელიწადი, ახალი ბედნიერება!

— მშვიდობით, მშვიდობით!

დისწული გავიდა ოთახიდან, არც ერთი გაჯავრებული სიტყვა არ უთქვამს, კარებთან გაჩერდა და მწერალს დღესასწაული მიულოცა.

მწერალმა მადლობა გადაუხადა და თვითონაც მიულოცა დღესასწაული. სკრუჟმა გაიგონა და წაიბუტბუტა:

— აი, კიდევ დოვლათი! კვირაში ხუთ მანეთს იღებს, ცოლი და შვილი სარჩენი ჰყავს და დღესასწაული ამხიარულეებს! სწორედ გადირია ხალხი!

ცოტა ხანს უკან კანტორაში შემოვიდა ორი კაცი, მოიხადეს ქუდები და გაჩერდნენ. ხელში რაღაც წიგნები და ქალღლები ეჭირათ. თავი დაუკრეს სკრუჟს და ჰკითხეს:

— თქვენ ბატონი სკრუჟი ბრძანდებით, თუ ბატონი მარლიე?

— მარლიე გარდაიცვალა შვილის წლის წინად, სწორედ დღევანდელს დღეს!—უთხრა სკრუჟმა.

— ჩვენ ღარიბთათვისა ვკრეფავთ ფულსა, ბევრი ისეთი ლატაკია, რომ სულ არა გააჩნია-რა; გვინდა ვუყიდოთ ცოტა რამ საშობაოდ. რამდენის მოცემას ისურვებთ?

— არაფერს არ მოგცემთ,—სთქვა სკრუჟმა,—და გთხოვთ თავი დამანებოთ. ფულს ვიხდი სატუსაღოსთვის, სამუშაო სახლებისათვის და სხვა-და-სხვა თავ-შესაფარ და სამოწყალო სახლთათვის.

— ყველა ხომ იქ ვერ დაეტევა. ამას გარდა, ბევრი მათგანი სიკვდილს ირჩევს და სამადლოდ კი არ იცხოვრებს.

— მით უკეთესი,—სთქვა სკრუჟმა:—დაიხოცონ! მშვირები ნაკლებად დარჩებიან ქვეყანაზედ.

ორივენი მიხედნენ, რომ სკრუჟი ღარიბებისათვის არაფერს არ გაიმეტებდა, დაუკრეს თავი და წავიდნენ. სკრუჟმა კი ხელახლავ წერა დაიწყო. ძალიან სასიამოვნოდ დარჩა, რომ არაფერი მისცა და უფრო გამხიარულდა.

ცოტა ხანს უკან ვილაცა პატარა ბიჭი გაჩერდა ფანჯრის-წინ, სადაც სკრუჟი იჯდა და მოწყალეების თხოვნა დაიწყა. ბიჭი გლახად იყო ჩაცმული და სიცივითა კანკალებდა. სკრუჟმა სტაცა ხელი სახაზავს, დაუქნია ბიჭს და წამოდგა, რომ გავედო. ბიჭს შეეშინდა და გაიქცა.

ბოლოს, კანტორის დაკეტვის დროც მოვიდა. სკრუჯი ძალა-უნებურად აღვა, მივიდა მწერალთან და უთხრა:

— ხვალ, უთუოდ, მთელი დღე სახლში იჯდებით?

— თუ ნებას მომცემთ, ამ დღესასწაულის პირველ დღეს სახლში დავრჩები.

— მიკვირს,—სთქვა სკრუჯმა:—რა უსამართლოა ეს ხალხი! ხვალ არ გინდათ იმუშაოთ და მეც რომ ხვალინდელი დღის ჯამაგირი დაგიჭიროთ, გეწყინებათ. მე კი არა მწყინს, რომ უქმე დღეში ჯამაგირი უნდა მოგცეთ?

— ამისთანა ბედნიერი დღე წელიწადში ერთხელ მოდის,— შეგნინუნა მწერალმა.

— ეგ რა თავის გამართლებაა!—სთქვა სკრუჯმა:—განა სამართალია, რომ წელიწადში ერთხელ სხვის ჯიბეში ხელი ჩაეყოთ; ეჰ, რაღა გაეწყობა, მეტი რა ღონეა, უნდა დაგიტხოვო მთელის დღით; მაგრამ იცოდეთ კი, მეორე დღეს, რაც შეიძლება, უფრო ადრე მოდით.

მწერალი ადრე მოსვლას დაჰპირდა და სკრუჯი ბუტბუტით გამოვიდა კანტორიდან. მწერალმა ერთს წამს დაჰკეტა კანტორა, გამოვიდა ქუჩაში და სახლისკენ გაიქცა.

სკრუჯი დუქანში შევიდა ვახშმის საქმელად, მიუჯდა სტოლს, გადაათვალიერა ყველა გაზეთები, მერე ივახშმა და წავადა დასაძინებლად.

სკრუჯი იდგა ძველ სახლში, იქვე, სადაც უწინ მისი ამხანაგი მარლეი სცხოვრობდა. სახლი ცარიელი იყო; სკრუჯის მეტი იქ არავინ იყო: ყველა სხვა სადგომები დუქნებად იყო გადაკეთებული. ამ ხანად სუყველა დუქნები დაკეტილი იყო. სკრუჯმა დაკეტილი კარი გააღო, შევიდა ოთახში და სანთელი აანთო. მერე დაჰკეტა კარი და ნელ-ნელა ავიდა კიბეზედ, ყველა ოთახები დაიარა სანთლით ხელში, ყველა კუთხეები დაათვალიერა, დაბრუნდა თავის საწოლ ოთახში, დაჰკეტა კარი, ჩაიცვა ხალათი და ფოსტლები, დაანთო ცეცხლი ბუხარში, დაჯდა ცეცხლა-პირას და ჩაუიქრდა.

ამ ნაირად გაიარა ცოტა ხანმა და ბოლოს მიეძინა სკრუჯს, ძილში უეცრად რაღაც განურჩეველი ხმაურობა მოესმა და მოეჩვენა, ვითომც ვიღაც კაცი შემოვიდა დაკეტილ კარებში და წინ აეტუზა. ჩაატქერდა და დაინახა კაცი, რომელიც მარლელის ძალიანა ჰგავდა. ეს კაცი თან მოათრევდა ჯაქსს, რომელზედაც ასხმული იყო გასაღებები, კლიტეები, ოქროებით საესე ფულის კოლოფები და ყულაბები. სკრუჯი მთლად გაფთორდა და ჰკითხა:

— შენ ვინა ხარ?

— შენი ამხანაგი ვიყავი, იაკობ მარლელი.

— რისთვის მოსულხარ ჩემთან?

— მხოლოდ სიკვდილს შემდეგ გავიგე, რომ კაცის სული სიცოცხლეში უნდა მხიარულობდეს მახლობლების მხიარულებითა, უნდა ეხმარებოდეს ხალხსა ბედნიერების მოსაპოვებლად და ესეთი დახმარება უნდა მიაჩნდეს საკუთარ ბედნიერებად. ჩემი სული ახლა ნანობს ყველაფერს, რაც ხელიდან გაუშვა, რის გაკეთებაც შეეძლო და არ გააკეთა. ჩემი სული ჰხედავს ყველა იმ მადლს, რომელიც სხვებთან ერთად იმასაც ჰქონდა მინიჭებული და ჰხედავს ყველაფერს, რაც დაჰკარგა, მაგრამ აღარ აქვს ღონე წარსული დაიბრუნოს.

მარლემ დაიკვნესა, დაარაჩხუნა ჯაქვი და მწუხარებით ხელებს იმტვრევდა.

— ეს რა ჯაქსს დაათრევ თან?—ჰკითხა სკრუჯმა.

— ეს ჯაქვი მე თვითონ დავიჭედე სიცოცხლეშივე. განა ვერა ხედავ რისგან არის გაკეთებული? შენც ამისთანა ჯაქსს დაათრევ. შეიღის წლის წინად ჩვენ ორივე დავათრევდით ამ გვარსავე ჯაქსს, და მასუკან შენ კიდევ უფრო მიუმეტე მას სიგრძე. ძალიან მძიმეა ეს ჯაქვი.

— მითხარი სხვა რამ, მარლელი! მანუგეშე!

— ვერაფრით ვერ განუგეშებ, სკრუჯო! შენ კიდევაც დაკარგე უმეტესი ნაწილი შენი სიცოცხლისა და აწ ველარ დაიბრუნებ მას. ვერაფერ სამუდამო ნანვას ვერ შეუძლიან გამოისყიდოს დაკარგული შემთხვევა ბედნიერების პოვნისა კა-

ცობრიობის სიყვარულში. მე ეს არ ვიცრდი და თავი დავი-
ლუპე.

— მაგიერად, შენ მშვენიერად მიგყავდა შენი საქმეები,
იაკობ!

— საქმეები! — წამოიძახა მარლემ: — ჩემი საქმე მხოლოდ
ერთი იყო: კაცობრიობის სიყვარული და მის ბედნიერებაზედ
ზრუნვა. ჩემი საქმე იყო მყვარებოდა ღმერთი და მახლობელი
და არა ვაჭრული საქმეები. მე განსაკუთრებით ვიტანჯები
ქრისტეს შობის დღეს.

— მაშ რა ექნა? — წამოიძახა სკრუჯმა.

— რა ქნა? არ შემიძლია ეხლა გითხრა. ყოველი კაცი
ამას თვითან გარდასწყვეტს ხოლმე. მე შემიძლია მხოლოდ ერთი
ავასრულო: შემიძლია გაჩვენო ყველაფერი, რაც იყო, რაც
არის და რაც მალე იქნება. გსურს ამის ნახვა?

— მსურს.

— მაშ წავიდეთ.

უეცრად სტაკა მარლემ სკრუჯს ხელი და აჯრინდნენ
პირდაპირ ჭყრიდან სახლის ბანზედ. იქიდან სხვებც სახლის
ბანზედ გადაფრინდნენ. ყველგან იმისთანავე ღანდი წარმოუ-
დგათ თვალ-წინ, როგორც მარლემ იყო.

მიცვალებულთა სულები მოეჩვენათ ღანდად. ყველანი
მოუსვენრად დაძრწოდნენ, მწარედ სტიროდნენ და ჰკენესო-
დნენ. ყველას იმისთანავე ჯაჭვი ეკიდათ, როგორც მარლემისა
ჰქონდა. ბევრს მათგანს სკრუჯი კარგად იცნობდა სიცოცხლე-
ში. ერთი ბებერი (სკრუჯი კარგად იცნობდა იმ ბებერს) თან
მიათრევედა რკინის დამწვარს ზანდუკს, რომელიც მიჭედი-
ლი ჰქონდა ფეხზედ; ეს ბებერი მწარედ სტიროდა, იმიტომ
რომ არ დაეხმარა ღარიბ დედა-კაცს, რომელიც პატარა ბავ-
შვით ხელში იჯდა მის კართ-წინა. ცხადად სჩანდა, ყველა სული
იმით იტანჯებოდა, რომ უნდოდა დაჰხმარებოდა ღარიბებს და
ვერ კი მოეხერხებინა.

ამხანაგებმა გადაიარეს სახლის ბანები და გაჩნდნენ ქალაქ
გარედ, სოფლის გზაზედ. გათენდა კიდეც და დადგა ცივი ზამ-

თრის დღე. ყველაფერი თოვლით იყო დაფარული. მარლემი ჰკითხა:

— გახსოვს ეს გზა?

სკრუჯი დააქცერდა გზას, ტაში შემოჰკრა და წამოიძახა:

— ღმერთო ჩემო! ბავშვობისას აქ გავიზარდე! აქ ვსწავლობდი! ათასნაირი ფიჭვი, იმედი, მხიარულობა და ზრუნვა, დიდის ხნის დავიწყებული, სკრუჯს უცბად მოაგონდა ახლა.

— საკვირველია! — უთხრა მარლემი: — არასდროს ეს გზა არ გიხსენებია. გავიაროთ.

დადგნენ გზას და სკრუჯს ენიშნებოდა ყოველი ალაგი, ყოველი სვეტი, ყოველი ხე. ცოტა ხანს უკან მახლობლად გამოჩნდა პატარა ქალაქი. გზაზედ ბავშვები შემოხვდებოდნენ ჭოღმე: ზოგი ცხენით, ზოგი ურმით. შევირდები იყვნენ. სადღესასწაულოდ დაეთხოვათ; ყველანი ძალიან მხიარულად იყვნენ, ხმა-მალლა მუსაიფობდნენ და მათი მხიარული ხმა შორს გაისმოდა გაყინულ ჰაერში.

— ეს არის აზრდილი წარსულისა, — სთქვა მარლემი: — ისინი ჩვენ ვერ გვხვდნენ.

მაგრამ სკრუჯი სცნობდა ყოველს ყმაწვილს, სახელს უძახდა. რისთვის უხაროდა სკრუჯს მათი დანახვა? რისთვის დაიწყო მისმა გულმა უფრო აჩქარებით ძგერა? რისთვის უხაროდა, როდესაც ყმაწვილები ულოცავდნენ ერთმანეთს დღესასწაულს და ნატვრით ეუბნებოდნენ, მხიარულად გაგატარებინოთ დროვო.

მარლემი უთხრა:

— სკოლა კი ჯერ სულ არ დაცარიელებულა, კიდევ დარჩა ერთი ყმაწვილი. არავის არ წაუყვანია სადღესასწაულოდ.

— იმ ყმაწვილს ვიცნობ! — სთქვა სკრუჯმა და ტირილი დაიწყო.

გადაუხვიეს გზას და სკოლისკენ წავიდნენ. სკოლის სახლი დიდი იყო, მაგრამ ცხადად ეტყობოდა, რომ ყმაწვილებს სცივოდათ და შიოდათ. შევიდნენ გრძელს ოთახში, რომელიც სულ საესე იყო სტოლებით და სკამებით. ერთ სტოლთან იჯდა პატარა ყმაწვილი და რალაცას კითხულობდა. ეს იყო თვი-

თონ სკრუჯი, როცა ის ჯერ ისევ ბავშვი იყო. სკრუჯმა თავისი თავი დაინახა და გაახსენდა, როგორ რჩებოდა ხოლმე მარტო დღესასწაულ დღეს ცარიელ სკოლაში, რადგან მისი მშობლები სკოლაზედ შორს სცხოვრობდნენ და ვერ მიჰყავდათ სახლში. დაჯდა სკამიკაზედ და დაიწყო მწარედ ტირილი. მერმე სკრუჯმა ჩაიყო ჯიბეში ხელი და სთქვა:

— მე ვისურვებდი... მაგრამ ეხლა გვიან-ლა არის.

— რას ისურვებდი? — ჰკითხა მარლემი.

— გუშინ, ჩემი კანტორის ფანჯარასთან ამ გვარივე ყმაწვილი მოწყალებას თხოულობდა; მინდა ახლა მივცე რამე.

მარლემი დაფიქრებით გაიღიმა, ხელი გაიქნია და უთხრა:

— ახლა სხვა შობა ენახოთ.

II

ბავშვი სკრუჯი ეხლა უფრო გაზრდილიყო, და ოთახი, რომელშიაც ის იჯდა, დაღვრემილი იყო. ყმაწვილი კიდევ მარტო იყო: ყველა ამხანაგები სადღესასწაულოდ სახლში წაეყვანათ მშობლებსა და ნათესავებს. სკრუჯი არა კითხულობდა, ოთახში დადიოდა მოწყენილი და სტიროდა. უეცრად კარი გაიღო და შემოირბინა პატარა ქალმა, რომელიც ყმაწვილზედ უფრო ახალგაზდა იყო. ქალი შემოეხვია ყმაწვილს კისერზედ და დაუწყო კოცნა. იცინოდა, ტაშს უკრავდა და ამბობდა:

— შენ წასაყვანად მოვედი, ჩემო კარგო; წაგიყვან სახლში, სახლში, სახლში! — და ქალიშვილი სიხარულისაგან ხტოდა.

— როგორ თუ სახლში, მანია? — ჰკითხა ყმაწვილმა.

— ჰო, სახლში უნდა წამოხვიდე, სამუდამოდ: მე ვსთხოვე შენი თავი მამა-ჩემს და იმან გამოგზავნა წასაყვანად. შენ დიდი გაიზრდები და თავის დღეში აქეთ აღარ დაბრუნდები; ყველა შობას ერთად ვიქნებით და ძალიან ვიმხიარულდებით.

ქალიშვილმა მოუთმენლად წაათრია ყმაწვილი კარებისაკენ. მარლემი უთხრა სკრუჯს:

— შენი და ყოველთვის ამისთანა გულ-კეთილი ქალი იყო!

—მართალია,—სთქვა სკრუჯმა: —მუღამ მიყვარდა მავ გულ-
კეთილობისთვის.

— იმას აკი ვაჟი-შვილი დარჩა, შენი დისწული!

სკრუჯი შესწუხდა და წაიბუტბუტა: —ვიცი.

ამას შემდეგ ისინი კიდევ ქალაქში გაჩნდნენ. ეტყობოდა,
რომ აქაც დღესასწაული იყო. საღამო ჟამდებოდა და ქუჩები
განათლებული იყო. მარლვი გაჩერდა ერთის ღუქნის წინ და
ჰკითხა სკრუჯს:

— იცი, ეს ვისი ღუქანია?

— ვიცი! აქ შეგირდად ვიყავი.

ორნივე შევიდნენ ღუქანში. ცალკე სტოლს უჯდა მო-
ხუცი და რაღასაც სწერდა.

— ღმერთო ჩემო! ეს ჩემი ოსტატია! რა რიგად მიხარინა,
რომ კიდევ ცოცხალი ყოფილა.

მოხუცმა ძირს დასდვა კალამი, საათს დაჰხედა, ხელები
მიიფშენიტ-მოიფშენიტა, გაიცინა და მხიარულად დაიძახა:

— ეი, ანდრი, პავლე! მოდიტ აქ!

სკრუჯმა ხელ-ახლავ დაინახა თავისი თავი ძალიან ახალ-
გაზდა კაცად და თავისი ამხანაგი პავლე იცნო...

— ეს თვითონ ის არის! როგორ ვუყვარდი, ღმერთო ჩემო!

მოხუცმა ოსტატმა სთქვა:

— აბა, ბიჭებო, კმარა მუშაობა! დღეს შობის წინა დღეა.
ფანჯრის დარაბები მოჰხურეთ და, რაც კი რამ მეტია, ალა-
გეთ, რომ თავისუფლობა იყოს.

როგორ დაფაცურდნენ ორივენი! უცბად მოჰხურეს და-
რაბები გამოიტანეს სახლიდან, რაც კი შეიძლებოდა, დაგავს
ოთახები, გაასწორეს ლამპრები და ბუხარში ცეცხლი დაანთეს.
უცებ ოთახში შემოვიდა მექიანურე, იმას შემოჰყვინ: ჯერ ოს-
ტატის ცოლი, მერე მისი ახალგაზდა ქალიშვილები თავისის
საქმროებით; შემოვიდნენ აგრედვე ნოქრები თავიანთი ცოლგ-
ბით, რომელნიც ღუქანში მსახურობდნენ, შემდეგ შემოვიდა
მოახლე თავისის ნათლიმამით, მებულკით. შემოვიდნენ აგრედვე:
მხარეული, მებაღე და მეზობლის პატარა ბიჭები. მექიანურემ

დაუკრა და ყველამ დაიწყო ცეკვა. ყველა ცეკვავდა, მხიარულობდა, იცინოდა. მერმე გაშალეს ვახშამი და ყველანი სტოლს შემოუსხდნენ. ბოლოს მხიარულობა გათავდა; სახლის პატრონი და მისი ცოლი კარებთან გაჩერდნენ, სათითაოდ ემშვიდობებოდნენ სტუმრებს და ყველას უსურვებდნენ დღესასწაულების მხიარულად გატარებას. ამ სანახავმა სკრუჯი თითქო ხელმეორედ გააყმაწვილა, ყველაფერი მოაგონა და გაამხიარულა. მარღვიმ უთხრა!

— რა ცოტა რამ არის საჭირო ადამიანისათვის, რომ კმაყოფილი იყოს! რანაირ კმაყოფილნი დარჩნენ სტუმარნი, და სახლის პატრონებმა კი მხოლოდ რამდენიმე მანეთი დახარჯეს ამ მხიარულობისათვის. საქებნი არიან თუ არა ამისათვის?

— საქმე ეგ კი არ არის, — სთქვა სკრუჯმა: — ისინი ვალდებულნი იყვნენ გაემხიარულებინათ სტუმრები და, რითიც აასრულეს, ეს სულ-ერთი არ არის: შეხედვით, სიტყვით, თუ ფულით.

— შენ ეხლაც მაგრე ჰფიქრობ?

სკრუჯს შერცხვა და წაიბუტბუტა:

— ძალიან მინდა, ერთს წამს ჩემი საწყალი მწერალი ვნახო.

ორნიც კვლავ გაფრინდნენ და გაჩერდნენ მეორე სახლში. სკრუჯმა ხელ-ახლად დაინახა თავისი თავი, მაგრამ ახლა ბევრად უფრო დიდი იყო, დავაჟკაცებულიყო; მისი პირის-სახე ჯერ ისე დაღვრემილი არ იყო, როგორც მოხუცებულობაში, მაგრამ სიძუნწისა და ზრუნვის ბეჭედი კიდევ დასჩნეოდა. თვალებს მოუსვენრად ატრიალებდა და თავს კარგად ჰგრძობდა. მის გვერდით იჯდა ლამაზი ყმაწვილი ქალი, მისი საცოლვე და სტიროდა.

— ეხლა შენთვის ეს არაფერია, რომ ესტერი: დიდი ხანია ოქროზედ გამცვალე, — სთქვა ყმაწვილმა ქალმა: — ვხედავდი, რომ თან-და-თან ჰქრებოდა შენში ყველა კარგი ხასიეთები და ეხლა დაგრჩა მხოლოდ ერთი სურვილი, რომ მალე გამდიდრდე. განა ეს მართალი არ არის?

— მერე რაო? — სთქვა სკრუჯმა: — მე მხოლოდ დავქვიანდი. შენზედ კი გული არ შემცვლია.

— როცა ჩვენ ერთმანეთი გავიცანით, ორივენი ღარიბნი ვიყავით, ორივეს გვიდნოდა სიღარიბეში პატიოსანის შრომით გვეცხოვრა; მაშინ სხვა კაცი იყავი.

— მაშინ ჯერ კიდევ ბავშვი ვიყავ!

— აი, თვით ჰხედავ, რომ გამოიცვალე და მე კი ისევ ისა ვარ, რაც ვიყავი. ახლა აღარ შეგვიძლიან ერთად ყოფნით ბედნიერნი ვიყვნეთ. ბევრი ვიფიქრე და გარდავწყვიტე მოგშორდე.

— განა ეგ იყო ჩემი სურვილი? — უთხრა სკრუჯმა.

— ყველაფერთ გამოიცვალე: აზრებითაც და მთელის შენის ცხოვრებითაც. ვიცი რომ ღარიბ ქალს ახლა აღარ ამოირჩევიდი საცოლოდ, იმიტომ, რომ მხოლოდ სიმდიდრე შეგიყვარდა. მშვიდობით! მალე დამივიწყებ. ღმერთმა გაგამდიდროს შენს ახალ ცხოვრებაში. ქალი წავიდა და ასე განშორდნენ ერთმანერთს.

— მარლიე! რად მაჩვენებ ყველა ამებეს? რად მტანჯავ? სახლში წამიყვანე!

— მხოლოდ იმას გაჩვენებ, რაც იყო; დამნაშავე არ ვარ, რომ ყოველივე ეგ ასე იყო.

— წამიყვანე, მოთმენა აღარ შემიძლიან.

— მაშ კარგი, — სთქვა მარლიემ. — ვნახოთ ეხლა, რაც არის გინდა?

— მინდა.

— მაშ ტანისამოსზედ ხელი მომკიდე.

III

მარლიე და სკრუჯი ქუჩაში გაჩნდნენ; შობა დღის დილა იყო. უეტრად სკრუჯმა თავისი თავი იმ სახლში დაინახა, სადაც მისი მწერალი იღვა. დაინახა მწერლის ცოლი: ღარიბად იყო ჩაცმული. ქალი სუფრასა ჰშლიდა და უფროსი ქალიშვი-

ლი ეხმარებოდა. უფროსი ვაჟი კარტოფილს ჰხარშავდა. ოთახში შემოირბინეს უნცროსმა შვილებმა—ვაჟმა და ქალმა. ბავშვებმა დაიწყეს ყვირილი, ხორცის სუნს დაგასო და მიხედნენ, რომ მათი ბატი იხარშებოდა. ბავშვები სიხარულით დახტოდნენ სუფრის გარშემო.

— სად დაიკარგნენ მამა და ტიმოშა? — იკითხა დედამ. და მართლაც, შარშან ნახევარ საათით უფრო აღრე დაბრუნდნენ სახელოსნოდან.

— აი, მეც აქა ვარ, — სთქვა პატარა ქალმა და შემოირბინა ოთახში.

— მართა, მართა! დაინახე ერთი, რა ბატია! რა კარგი სუნს უდის! — წამოიძახეს ბავშვებმა.

— როგორ გვიან მოხვედი, ჩემო გვრიტო? — ჰკითხა დედამ და ფრთხილად ხდა დაუწყო წამოსასხამსა.

— საქმე გქვონდა გასათავებელი, დედავ, ყველაფერს ვალაგებდით.

— აგერ მამაც მოდის! — დაიძახეს ბავშვებმა: — დაიმაღე, მართა, დაიმაღე!

მართა დაიძალა და ოთახში შემოვიდა მწერალი. მისი შეძველებული ტანისამოსი კარგად იყო დაკერებული და გაწმენდილი. მხარზედ უჯდა თავისი პატარა ვაჟი ტიმოშა. ეს ბავშვი კოჭლი იყო და უჯოხოდ ვერ დაიარებოდა.

მწერალმა მიიხედ-მოიხედა და იკითხა:

— სად არის ჩვენი მართა?

— დღეს არ მოვა, — უპასუხა დედამ.

— როგორ? განა შობა დღესაც ვერ მოვა?

მწერალი ცუდს გუნებაზედ დადგა, მაგრამ მართამ ვერ მოითმინა, გამოვარდა კარებს უკანიდან და შემოეხვია მამას კისერზედ.

ცოტა ხანს უკან ბავშვებმა დიდის აზბით მოითანეს ბატი. იმისთანა მხიარულება ასტყდა, კაცს ეგონებოდა, რომ ბატი სხვა ფრინველზედ იშვიათია მთელს ქვეყანაზედაო. ყველა გაკვირვებით მისჩერებოდა ბატს: რა მსუქანია, რამოტელაა, ვგო-

ნებ, ამასხედ უდიდესი მათელს ქვეყანაზედაც არ მოაპობება, რა კარგი სუნი უდის. ეს ერთი ბატი ყველას გვეყოფა. ყველანი შემოაუსხდნენ სუფრას და სადილის ქამა დაიწყეს. ბატი მართლაც ყველას ეყო. ბავშვებმა მათად მოითხუპნეს პირის-სახე.

— მითხარი, მარლეი, გაიზრდება ტიმოშა, თუ არა?

— რა იქნება, რომ მოკვდეს კიდეცა? თუ სასიკვდილოა, მოკვდეს: მშიერნი ნაკლებად დარჩებიან ქვეყანაზედ.

სკრუჯმა თავი ჩაჰდუნა, როდესაც თავისი საკუთარი სიტყვები გაიგონა, მაგრამ თავისს სახელსაც მოჰკრა ყური.

— აქ რომ ყოფილაყო, — მიუგო ცოლმა: — პირში ვეტყვი, რა აზრისაცა ვარ იმაზედ.

— ჩემო კარგო! — მშვიდად უთხრა მწერალმა: — რა მაგალითს ვაჩვენებთ შეილებს! ქრისტემ გვიბრძანა შეუტრატყოფის მოშენა და ყოველისფრის შენდობა.

— მაშ შობის დღესასწაულის პატივისცემისათვის შეიძლება სკრუჯის სადღევრძელო დავლიოთ.

— ღმერთო, მრავალს წელს აცოცხლე ჩემი პატრონი სკრუჯი! — წამოიძახა მწერალმა და ყველამ დალია მისი სადღევრძელო.

მარლეი და სკრუჯი მეორე სახლში გაჩნდნენ. სკრუჯმა დაინახა თავისი დისწული, რომელიც სიცილითა კვდებოდა, ხელები მუცელზედ მოეჭირა, თავს აქნევდა და პირის-სახეს ათას-ნაირად ჰმანქავდა. დისწულის ცოლიცა და სტუმრებიც იცინოდნენ. მან სთქვა:

— ხა, ხა, ხა! საკვირველი მოხუცია და არც ნამეტანი კეთილი გულისა არის. მაგრამ ეს უფრო ცუდია მისთვის! ღირს მაგაზედ წყრომა?

— ხომ მდიდარი კაცია, ვანო! — უთხრა ცოლმა.

— მერე რაო? რა სარგებლობა აქვს ვისმე მისი სიმდიდრისაგან? არც იმას არგია და არც სხვას!

— მასთან ცხოვრება შეუძლებელია, — სთქვა ცოლმა. ამაზედ სტუმრებიც დაეთანხმნენ.

— მე კი,—სთქვა დისწულმა:—შეცოდება მხოლოდ ის კაცი განგებაც კი არ შემძლია გული მომივიდეს იმაზედ. მაგისთანა ხასიათით ხომ თავის თავს ავენებს. აი ჩვენ—არ ვუყვარვარვართ და ის არის! მაგრამ თვითონვე დარჩა უსადილოდ. დარწმუნებული ვარ, რომ ჩვენთან უფრო მზიარული იქნებოდა, ვიდრე მარტოკა ცარიელ სახლში. მაგრამ, რაც უნდა ჰქნას, მე მაინც ყოველ შობა დღეს მოვიწვევ სადილად, რადგან ძალიან შეცოდება. თუნდ სულ მლანძლოს, მაინც ყოველ წელს მივალ დღესასწაულის მისალოცავად და ყოველ სიკეთეს ვუსურვებ, იქნება ამით ცოტათი მაინც მოღბეს.

პატარა ხანს უკან დაიწყეს თამაში, ამ თამაშს ეძახიან „ჰო თუ არასა“. ვანოს უნდა ჩაეფიქრნა რამე და სხვებს უნდა გამოეცნოთ კითხვა-კითხვით. ვანოს პასუხად მხოლოდ ორი სიტყვა შეეძლო ეკითხა: „ჰო“ ან „არა“. ბევრის კითხვის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ ვანოს ჩაეფიქრნა რაღაცა პირუტყვი, რომელიც ხან ბუტბუტებს, ხან ღრუტუნებს, ხან ლაპარაკობს, ლონღონშია, ქუჩებში დაიარება, ხალხის საჩვენებლად არ დაჰყავთ, მხეცების სადგომში არ არის დამწყვდეული, დასაკლავად არ ვარგა. არ არის არც ცხენი, არც ძროხა, არც ვირი, არც ხარი, არც ვეფხი, არც ძაღლი, არც ღორი, არც კატა, არც დათვი; ყოველ კითხვაზედ ვანო სიცილით კვდებოდა და ბოლოს წამოხტა დივანიდან, მუცელზედ ხელები იტაცა და ფეხებს აფხაკუნებდა.

უეცრად მისმა უნცროსმა ცოლის დამ დაიყვარა:

— მე გამოვიცან, ვანო, გამოვიცან, ვიცი, რა არის! ევ არის ბიძა შენი სკრუ...ჯ...ი!

ყველამ გადაიხარხარა და ასტყდა ხითხითი და სიცილი.

— ჰხედავთ, როგორ გავამზიარულა ბიძია სკრუჯმა; საშაგიეროდ მისი სადღევრძელო დავლიოთ.—მზიარულად წამოიძახა დისწულმა.

— კარგი, კარგი!—დაიყვირეს ყველამ:—დავლიოთ მისი სადღევრძელო!

ვანომ აიღო ჰიქა და სთქვა:

— ვისურვებ მოხუცისათვის, რომ მხიარულად გაეტარებინოს ეს დღესასწაულები! თვითონ იმან არ შეიწყნარა ჩემი სურვილი, მაგრამ მაინც ღმერთმა ჰქნას, აუსრულდეს!— ბიძია სკრუჯის სადღეგრძელო იყოს!

სკრუჯს გაეხარდა, გულზედ მოეშვა და უნდოდა დაეღია სამაგიეროდ მათი სადღეგრძელო და ეთქვა რამდენიმე ალერსიანი სიტყვა... მაგრამ უეცრად ყოველივე განჰქრა.

IV

მარლეი იდგა სკრუჯის გვერდით და ჰკითხავდა:

— გინდა ეხლა ჰნახო, რა იქნება შემდეგ, რამდენისამე წლის შემდეგ?

— მინდა!— სთქვა სკრუჯმა:— ეხლა, მარლეი ყველაზედ უფრო შენი მეზინან, მაგრამ ვიცი, რომ ჩემთვის სიკეთე გინდა და ამასთანავე იმედოცა მაქვს, სრულიად გამოვიცვალო და ამიტომ სიხარულით წამოგყვები.

უეცრად ისინი გაჩნდნენ შუა ქალაქში, ბირჟაზედ, სადაც ვაჭრები იკრიბებიან თავიანთ საქმეებისათვის. ვაჭრები ფაცი-ფუცობდნენ, მირბოდ მორბოდნენ, ჯგუფ-ჯგუფად იკრიბებოდნენ, ბაასობდნენ; რამდენიმე ვაჭარი ერთად იდგა. მარლეი გაჩერდა მათ ახლოს და სკრუჯმა მათს ლაპარაკს ყური დაუფლო.

— მეტი არა ვიცი-რა, — ამბობდა ერთი, — ვიცი მხოლოდ, რომ ის კაცი მოკვდა.

— როდის? — ჰკითხა მეორემ.

— რით მოკვდა? მეგონა, თავის დღეში არ მოკვდებამეთქი!

— ღმერთმან იცის, რით მოკვდა, — სთქვა პირველმა და დამთქნარა.

— ვის დაუტოვა მერე სამკვიდრებელი?

— არც ეგ გამიგონია! ვიცი მხოლოდ, რომ ჩემთვის არ დაუტოვებია.

ყველამ გაიცინეს.

— მდიდრულად არ გაასვენებენ. ვინ დაესწრება?

— მე კი წავიდოდი, რომ მაქმევდნენ რასმე.

კვლავ ყველამ გაიცინეს.

— თუ სხვაც წამოვა ვინმე, მეც წავალ. მე მაინც მისი საუკეთესო მეგობარი ვიყავი. როცა ერთმანერთს შევხვდებოდით, ყოველთვის გაეჩრდებოდით და ვეტყოდით ხოლმე: გამარჯობა!—გაგიმარჯოს!—მშვიდობით!—მშვიდობით! ხა, ხა, ხა!

სკრუჯმა ვერას გზით ვერ გაიგო, ვიზედ ლაპარაკობდნენ ვაჭრები და ვერც მიხვდა, რომ იმაზედ იყო ეს ლაპარაკი.

შემდეგ ისინი გაჩნდნენ მეტად მიყრუებულ უბანში, სადაც სცხოვრობდნენ სხვა-და-სხვა მაწანწალანი და ქურდები. ისინი მივიდნენ ერთ ქუჩიან ლუქნის წინ, სადაც სხვა-და-სხვა ძველ-ძვეულებსა ჰყიდდნენ. ბებერი მეღუქნე, ბებერი გაიძვრა კაცი, ესე სამოც და ათის წლისა, ჩამჯდარიყო ამ ძველ-ძვეულებში. ლუქანში შემოვიდა ორი ქალი, რომელთაც დიდი ბოხჩები ეჭირათ ხელში, და ერთიც კაცი.

— შემოიხედე, ბებერო, დღეს დიდს მოგებასა ჰნახავ, — უთხრა ერთმა იმ ქალთაგანმა: — ჩვენ უბრალოდ როდი მოვსულვართ.

პირველი ქალი დღიური მუშა იყო, მეორე — მოსარეცხე და კაცი კი — მეკუბოვე. დღიურმა მუშამ გახსნა თავისი ბოხჩა.

— აჰა, ბებერო! რამდენს მომცემ ამ საქონელში?

მაგრამ მეკუბოვემ ამოიღო ჯიბიდან ხელთათმანი, ერთი წყვილი სამაჯური ღილი, ბეჭედი და აჩვენა ბებერს. ბებერი ყურადღებით ათვალიერებდა თვითეულს ნივთს და კედელზედ მელით სწერდა, რამდენსაც მისცემდა თვითეულს მათგანში. მოსარეცხემ აჩვენა თავისი ნაშოვარი: ზეწრები, პირსახოცები, ცოტაოდენი ტანისამოსი, ორი ჩაის კოვზი, შაქრის მაყაშა და ერთი წყვილი წალები. ბებერმა დასწერა მთელი ამათი ფასიც.

მერმედ დღიურმა მუშამ ბოხჩიდან ერთი დიდი შეკვრა რაგინდარა ამოიღო.

— აი საწოლის ფარდა, — უთხრა მან.

— ნუ თუ საწოლიდან ჩამოხსენი მაშინ, როდესაც მიცვალე
ლებული ჯერ კიდევ ზედ იწვა?

— მაშ არა-და!

— აბა, ბერს ფულს კი შეიძენ.

— რასაკვირველია, პირს უკან არ წავიღებ იქ, სადაც რისა-
მე შეძენა შეიძლება. აი იმისი საბანიც.

— გადამდების ავადმყოფობითა და მოარულით ხომ არ
მომკვდარა?

— ნუ გეშინიან! აგრე რომ ყოფილიყო, განა ახლოს-და-
მივეკარებოდი ამისთანა უბრალო რამესათვის! აი, პერანგიც,
თითქმის სულ ახალია; მე რომ არ ვყოფილიყავი—დაიკარგე-
ბოდა: საფლავეში ჩაატანდნენ; ვიღაც სულელს ჩაეცმია, მაგრამ
მე ისევ გავხადე.

ბებერმა ამოიღო ფულის ქისა და ყველანი გაისტუმრა.

— ყოველსავე ბოლო მოეღო, — სთქვა დღიურმა მუშამ:
სიცოცხლეში ყველა თავიდან მოიშორა. უთუოდ იმიტომ, რომ
ყოველივე ბოლოს ჩვენ დაგვრჩენოდა! ხა, ხა, ხა!

სკრუჯი შიშითა და ზიზღით უგდებდა ყურს ამ ლაპა-
რაქს.

— ვხედავ, ვხედავ! მესმის! — სთქვა მან: — მეც ისე დამემარ-
თებოდა, როგორც იმ მიცვალეზულს. მეც იმ გზაზედ ვდგე-
ვარ... ღმერთო მოწყალეო, ეს რა ამბავია?!

მერმე სკრუჯი უეცრად სხვა ადგილას გაჩნდა ერთის სა-
წოლის-წინ. საწოლზედ ერთ გახეულ საბანს ქვეშ რაღაცა
იწვა; ოთახში ბნელოდა და არაფრის გარჩევა არ შეიძლებო-
და. სკრუჯს უნდოდა შეეტყო, რა ოთახი იყო და რაღაცა
წინადგომობით და მწუხარებით აქეთ-იქით იცქირებოდა. ფან-
ჯრიდან სუსტი სინათლე პირდაპირ საწოლს ანათებდა. მარ-
ლვი ხმა-ამოუღებელივ უთითებდა სკრუჯს სასტუმროსაკენ.
სკრუჯს უნდოდა აეხადნა საბანი და დაეხედა, თუ ვინ იყო,
მაგრამ ვერას გზით ვერ მოახერხა. სკრუჯმა იფიქრა: აი სად
მომიყვანა ჩემმა სიძუნწემ, სიხარბემ და გულ-ქვაობამაო. სა-
ცოდავი იწვა მარტოდ-მარტო ბნელ, ცარიელ სახლში. და არ

შოიზობოდა ქვეყანაზედ კაცი, ვისთვისაც თავის სიცოცხლეში ტკბილი სიტყვა მაინც ეთქვა და ვისაც მისთვის ახლა გული დასწოვდა. მხოლოდ კატა აფხაქუნებდა კარებს და თავები ბუხრის ქვეშ რალასაც ღრღნიდნენ.

— საშინელებაა! — სთქვა სკრუჯმა: — ჩემს სიცოცხლეში არ დამავიწყდება ეს სანახავი, წავიდეთ აქედან.

— არ შემიძლია... გვედრები, მიჩვენე ვინმე, რომ ამ კაცის სიკვდილით იყოს შეწუხებული.

მათ წინ გაჩნდა მეორე ოთახი. იქ იყვნენ დედა და შვილები. დედა ბოლოსა სცემდა ოთახში და მწუხარებით ხან ფანჯარაში გაიხედავდა, ხან საათს დააჩერდებოდა, თითქო მოელის ვისმეო. ბოლოს ვილაცამ კარები მოარახუნა. ქალმა კარებთან მიირბინა და თავისს ქმარს მიეგება.

— რა ამბავია? — ჰკითხა ცოლმა.

— ცუდი ამბავია, — უპასუხა ქმარმა: — სასესხებელი ფული ვერ ვიშოვე.

— მაშ სულ დავიღუბეთ, თუ არ შეგვიბრალა და არ გვაღროვა.

— იმას შებრალება არ შეუძლია: გარდაიცვალა.

ცოლი მომთმენი, გულ-კეთილი ქალი იყო, მაგრამ გაიგონა თუ არა ეს ამბავი, გაუხარდა და სთქვა:

— მადლობა ღმერთს! მაშ ვილას უნდა გადაუხადოთ ჩვენი ვალი?

— არ ვიცი, მაგრამ ძალა-უნებურად მოგვეცა ვადა და, იმედია, ვიშოვნით ვისგანმე ფულს. იქნება ღმერთმა ჰქნას და ამას იქით აღარ ჩაუუვარდეთ ხელში ამისთანა შეუბრალებელ კაცს. დღეს მაინც შეგვიძლია მოსვენებით დავიძინოთ.

აი ყოველივე, რაც კი შეეძლო მარლესი ეჩვენებინა სკრუჯისათვის.

— მარლესი, მითხარი, ვინ იწვა გაცრცვილს საწოლზედ.

მარლესიმ წაიყვანა თავისი მეგობარი. უეცრად სკრუჯი გაჩერდა და უთხრა:

— მოიცა, აქ ჩემი კანტორა იყო, მინდა პატარა ხანს შევიხედო.

სკრუჯი გაიქცა თავისს კანტორასაკენ და ფანჯარაში შეიხედა. კანტორა მისი აღარ იყო, აღარც ის ავეჯი იდგა შიგ, და აღარც თვითონ იჯდა იქ სკამზედა. ჩაიარეს და გაჩნდნენ საფლავებს შორის და მარლემ ერთი საფლავეი დაანახვა სკრუჯს:

— მითხარი, მარლეი: რაც მაჩვენე, უნდა უსათუოდ ახდეს, თუ შეიძლება სხვაფერვ მოხდეს?

მარლემ ხმა-ამოუღებლივ მიუთითა საფლავისაკენ.

— თუ კაცი გამოიცვალა, მარლეი, მისი უკანასკნელი დროც ხომ უნდა გამოიცვალოს.

მარლეი ხმას არ იღებდა. სკრუჯი მიუახლოვდა საფლავეს და თრთოლით წაიკითხა ქვაზედ თავისი საკუთარი სახელი,

— მაშ მე ვარ ის კაცი?

სკრუჯმა მოჰკიდა ხელი მარლემის და დაიძახა:

— გამიგონე! ის აღარა ვარ, რაც უწინ ვიყავი და აღარც ჩემს დღეში ვიქნები იმისთანა; საშინელება რამ არის, რაც შენ მააჩვენე. ჩემს სიცოცხლეში არ დაშავიწყდება. ესლა მრწამს ქრისტე, მარწამს, რომ ბედნიერება მხოლოდ კაცობრიობის სიყვარული და სიბრალულია...

და სკრუჯს გამოეღვიძა.

დიად, ეს იყო მისი საკუთარი საწოლი და მისი საკუთარი ოთახი. სკრუჯს ძალიან გაუხარდა. უფრო ის გაუხარდა, რომ ცოცხალი იყო და, მაშასადამე, შეეძლო თავისი შეცდომანი გაესწორებინა, რამდენადაც კი შეიძლებოდა. სკრუჯი წამოხტა ლოჯინიდან და დაიძახა:

— ამიერიდან იწყება სხვა გვარი ცხოვრება: თითქო ხელახლად დავიბადეო, ისე ვგრძნობ ჩემს თავსა. ჩემო მეგობარო, იაკობ მარლეი! კურთხეულ იყოს ღმერთი და შობა!

ხმა უკანკალებდა და პირის-სახე ცრემლებითა ჰქონდა დასველებული. ტანისამოსის ჩაცმა დაიწყო, მაგრამ სიჩქარის გამო ვერ არჩევდა ტანისამოსს. ხან იცინოდა, ხან სტიროდა და ხან ამბობდა:

— არ ვიცი, რა ვქნა: ანგელოზებით ბედნიერი ვარ. ღმერთო, ნუ მოუშლი მთელს ქვეყანას მხიარულს დღესასწაულებს. არც ვიცი, დღეს რა დღეა: სწორედ პატარა ყმაწვილსა ვგვევარ. სკრუჯმა ფანჯარაში გაიხედა: არც ნისლია, არც სიბნელე, —ნათელი, მოწმენდილი და ყინვიანი დღეა: ოქროს ფერი მზე, ლაჟვარდი ცა, წმინდა ჰაერი. სკრუჯმა ფანჯარასთან ბავშვი დაინახა და დაუძახა: —დღეს რა დღეა, ბიჭო?

ბიჭს გაუყვირდა, როგორ არ იცის სკრუჯმა, რომ დღეს შობააო და უთხრა:

— დღეს ხომ შობაა!

— მაშ შობა არ გასულა! მხოლოდ შობის წინა დამე გასულა! გამოგონე, ჩემო გვრიტო: მიაგნებ იმ საყდასოვს, ამ ქუჩას გადაღმა რომ არის, კუთხეში?

— მივაგნებ.

— რა ჰკვიანი ბავშვი ხარ! თუ იცი, გაჰკიდეს, იქ რომ დიდი ინდოური ჰქონდათ!

— რომელი? აი ჩემოდენა რომ არის თითქმას?

— ჰო, ჰო! ჩემო მეგობარო! დახე, რა მიხვედრილი ბიჭო ყოფილხარ!

— ჯერ არ გაუყიდნიათ, ეს არის ეხლა ვნახე.

— გაიქეცი, დუქანში და უთხარი, რომ მე მომიტანონ!

— მეხუმრებით.

— არა, არა, არ გეხუმრები; გაიქეცი ჩქარა, ფულს გაჩუქებ.

ბიჭი შურდულივით გაჰქანდა. სკრუჯმა წაილოპარაკა თავისთვის: იმ ინდოურს ჩემს მწერალს, ბობის გაუფგავნი; ვერ მიხვდება, ვისი გამოგზავნილიაო. რა მშვენიერება იქნება! ტომოშაზედ დიდია ის ინდოური!

მელუქნემ ინდოური მოიტანა, სკრუჯმა მიულოცა დღესასწაული და უთხრა:

— ამოდენა ინდოურს ვერ მოერევი, ეტლში ჩაჯექ და ისე წაიღე!

სკრუჯმა ასწავლა, საცა უნდა მიეტანა ინდოური. მისცა ინდოურის და დროშკის ფასი, მერე აჩუქა ფული პატარა ბიჭს, დაჯდა სკამზედ და დაიწყო სიცილი.

შემდეგ სკრუჯმა ჩაიცვა ტანისამოსი და ქუჩაში გავიდა. ქუჩაში ბევრი ხალხი მიდიოდ-მოდიოდა. სკრუჯი მზარტულად უცქეროდა და იღიმებოდა. ვილაკამ უთხრა: „დილა მშვიდობისა! მომილოცავს დღესასწაული!“ და სკრუჯს დიდი ხანი იყო ამ სიტყვებით არა გაჰხარებია-რა. მერმე შეხვდა იმ კაცს, რომელიც წინა დღეს იყო მასთან და ღარიბთა შესაწევრად ფულსა სთხოვდა. სკრუჯს შერცხვა, ის რომ დაინახა, მაგრამ ახლა იცოდა, როგორ უნდა გაესწორებინა თავისი შეცოდება. ორივე ხელი გამოართვა და უთხრა:

— როგორ მშვიდობით ბრძანდებით? იმედია, გუშინ ბევრს ფულს შეჰკრებდით! ძალიან კარგი გინებებიათ, რომ ეს საქმე გიკისრნიათ!

— თქვენ ბატონი სკრუჯი ბრძანდებით, ვგონებ?

— დიად, მე გახლავარ. გთხოვთ მომიტევოთ ჩემი გუშინდელი საქციელი და...

აქ სკრუჯმა რაღაც ჩაუჩურჩულა ყურში.

— ღმერთო ჩემო! იმდენი?

— მინდა ერთად გარდავიხადო ახლა, რაც ამდენს ხანს არ მომიცია.

— არც კი ვიცი, როგორ გადავიხადოთ მადლობა!

— თუ ღმერთი გწამსთ, შემობრძანდით ხვალ კანტორაში ფულის მისაღებად. გთხოვთ აგრედვე ყოველთვის შემოხვიდეთ ზოლმე, როდესაც საჭირო იყოს. შემოხვალთ?

— უსათუოდ, უსათუოდ გიახლებით!

— მადლობელი გახლავარ!

და სკრუჯი გაუდგა გზას. ათაღლიერებდა ხალხს, ბავშვებს ეფერებ-ეალერსებოდა, მთხოვრებს ღიმილით ელაპარაკებოდა, ფანჯრებში იცქირებოდა და ყოველივე ესე ღიად ამხიარულებდა. მერე წავიდა თავისს დრსწულთან. დიდ ხანს იარა კარებწინ და შესვლას ვერ ჰბედავდა. ბოლოს კარი გაუღო პატარა ქალიშვილმა.

სკრუჯმა ჰკითხა:—სახლში არიან?

—სახლში გახლავან! სადილად სხედან.

სკრუჯი შევიდა მათთან და ჟთხრა:—ვანო!

დისწული და მისი ცოლი შეჰკრთნენ და წამოიძახეს:

—ღმერთო ჩემო! ბიძია სკრუჯი!

—დიად, მე გახლავარ! თქვენთან მოვედი სადილად; შემიშვებ სახლში, ვანო?

ვანომ მხიარულად მიირბინა მასთან და ხელი ჩამოართვა მისალმებით. მის ცოლსაცა და ცოლის დებსაც დიდად გაეხარდათ, ყველანი მხიარულინი და ბედნიერნი იყვნენ.

მეორე დღეს სკრუჯი ძალიან ადრე მივიდა თავისს კანტორაში. უნდოდა თავისს მწერლისთვის მიესწრო. მისაწრო კიდეც. სკრუჯმა გააღო თავისს ოთახის კარი, რომ მწერლის მოსვლა გაეგო. მწერალი შემოვიდა. მოსვლის უმალვე გაიხადა პალტო და ერთის თვალის დახამხმებაზედ გაჩნდა თავისს სტოლთან და დაიწყო წერა. სკრუჯმა განგებ წაიბუტბუტა თვისის ჩვეულტბრივის ხმით:

—რა ამბავია, რომ ასე გვიან მოდხარ?

—მომიტყვეთ, ღეთის გულისათვის, დამიგვიანდა, მეორედ აღარ დავიგვიანებ: მხოლოდ ერთხელ მოდის წელიწადში ამისთანა დიდი დღესასწაული.

—აღარ შემიძლიან მაგის მოთმენა! მეორედ არ გაჰბედოთ ასე ადრე სამსახურში მოსვლა და აი კიდევი მიიღეთ წარსულის წლის ჯამავირი. დღეის შემდეგ ერთი ორად მეტი ჯამავირი გექნებათ.

მწერალს შეეშინდა: ეგონა, რომ ჩემი პატრონი ჰკუიდან შეიშალაო, მაგრამ სკრუჯი გადაეხვია და ჟთხრა:

— შემინდე, ძმაო, ჩემი შენდამი შეცოდება; შემინდე, ქრისტესშობის დღისათვის.

ხელ-ახლად გადაეხვივნენ ისინი ერთმანეთს და დაიწყეს ტირილი.

სკრუჯმა აასრულა ყოველივე, რასაც დაჰპირდა, კიდევაც გადაამეტა და ტიმოშასთვის ხომ მთელს თავისს სიცოცხლეში გულ-მოდგინედ ჰზრუნავდა.

ამას შემდეგ სკრუჯი სულ გამოიცვალა, მუდამ ქრისტეს მცნება ახსოვდა და, როცა ხან-და-ხან გაახსენდებოდა თავისი მწუხარე განმარტოებული ცხოვრება, რომელიც გაეტარებინა დიდს შრომასა და ტანჯვაში—წამოიძახებდა ხოლმე: მართალი სთქვა ქრისტემ: „მოვედით ჩემდა ყოველნი მაშვრალნი და ტვირთ მძიმენი და მე განგისვენო თქვენ!“

სკრუჯმა მოისვენა მხოლოდ მაშინ, როდესაც დაუტევა ზრუნვა მარტო თავის თავისთვის.

კონ. ნიკოლაძე

პატარა რომანი

მოთხრობა

მატილდა სერასი

I

ყმაწვილი ქალი შესტკეროდა ნაზს ყვავილს, რომელიც ეწინა
სკლში ღამაზს თავადიშვილს, და შიშმა და ძრწოლამ ნელ-ნელა შეი-
პყრა მისი გული. ღამაზმა თავადმა, — გულ-გრილმა და გულ-მშრალ-
მა, — დასტურებით დაუწყო ცქერა ყვავილს, თითქო თვისას ბედი-
სა მისის თეთრის ფურცლებით უნდა შეიტყუოს-რამეო, მეტე ამოიღო-
ვობიდან პირის-ფერი, აბრეშუმის ზატარა ზორტ-მანე, დაუმოკლა
ღერო და ისე შეინახა შიგ, თითქო მშვიდობიანს, სამღვთო სამ-
ფოფელში დაკრძალა.

მისს დანისი თვალს ადევნებდა ყმაწვილს კაცს და, როცა მან
ყვავილი და პირის-ფერი, აბრეშუმის ზატარა ზორტ-მანე უბეში ჩაი-
ღო, — ქალს ოხერა აღმოხდა გულიდან ნიშნად შებებისა...

— კეღარ იცოცხლებს, კეღარა! საფლავი განიმზადა! — იმეო-
რებდა თითქო გონება-დაუტანებელი მისს დანისი.

— აერე გეშინიანთ განა სიკვდილისა? — ჰკითხა დონ ფრანს-
ჩესკომ.

— არა... სრულიადაც არა... — მტკიცედა სთქვა ქალმა.

— მოდიოთ სიკვდილზედ ვილანაჩაკოთ, — დაიწყო კაცმა.

და სწორედ ამ დროს, თითქო ინსტიქტით, მიიბრუნა პირი
დონის კლარასკენ, რომელსაც ხელი გაკეკთებინა უნგრელ საიდუ-
კისთავის და მოდიოდა ამთკენ ვარდივით გადაშლილი, გაბრწყინ-
ვალბული.

— სიკვდილზედა? — წამოიძისა დონნა კლარამ და დაიწყო ხანხანა.

— დიად, — სთქვა ღამაშიმა თაჯადმა და, მისს დაისის მკიერ, ასლად დონნა კლარას დაუწყო ყურება, ქერასა და თეთრს-ყიღმი-სის მკიერ, რომეჯიცი ისეთი ხაზი იყო, როგორც ადვილად დასამტკრევი ღერო კაზის ფურცლისა, მიჰმართა ყვალივით გაფურჩქინილს, კუსინს, შაკვრემანს დონნა კლარას. დონ ფრანსესკო გაუღიმიბლივ შეჭყურებდა ორსაკე-ყისწყილს ქალს, შეჭყურებდა გულცივად, გულ-დამშვიდებით.

— დიად... სიკვდილზედა. წამოვიდგინოთ-მეთქი, ვუთხარი დაისის, რომ ორივენი გეგდებით და ამიტომ აღსარება ესთქვათ ერთმანსურთის წინაშე, როგორც ძველი ქრისტიანები ამბობდნენ-მეთქი.

— და მერე არ ინდომს? — ჰკითხა დონნა კლარამ და ოდნავ შეიკრა თავისი სშირი წარბები.

— შეუძლებელი აღმოჩნდა, — უხასუსა თაჯადმა. — მისს დაისის ცოდვა არა მიუძღვის-რას და ასაღვიანებელი არა აქვს-რას.

— თქვენა, თაჯადო?

— მე?! მე მეტად ბეერი ცოდვები მაქვს... მეც კვლავ გაბედე შემეძრწუნებინა აღმსარებელი. წაჰიდეო, ხაიდუკ... მარტონი დაკტოვოთ ჩვენს ქალები. მათთვის საჭიროა შატარა ხანს იპიორ-მეტეველონ ჩვენ შესასებ.

თაჯადმა გულცივად დაუკრა თავი გასათხრავარ ქალებს, გაუკეთა ხედი ოქრომკვებში ჩამუდარს აფიცურს, უჩერელს ხაიდუკს და წაიყვანა. ქალები დივანზე ისხდნენ ერთად და ხელები ძირს დაუშვათ. თან წანმაცხად ათამაშებდნენ მარტოებს. ორივენი ისე იყვნენ, თითქო მეტის-მეტად დაღალულ-დაწყვეტილნი არიანო. დიდ-ხანს მდუმარებდნენ, თითქო ერთმანსურთი გადავიწყდათო, თითქო ცხრა მთას იქით გადასცილდა ოცნებათა; შორს მუსიკა უგრავდა და ხანასავით ჩაესმობათ. მისს დაისიმ სულ დაჰკარგა სიწითლე ღოკებისა და კვლავ გაიფიქრდა, სოლო გაბრწყინვალეული ღამისი შაკვრემანს ისე იჟდა მას გვერდით, თითქო სთვლემსო, თაჯ-დას-რილი.

— დღეს იყავი ეკლესიაში?— უცხად ჭკითსა მისს დაისის.

— არა!— საღისიანად უზასუსა მარგარიტამ.— დღეს არ შეიძლება.

— რატომ?

— არას დროს არ წაკალ სოღმე წარკაზუდ ამ დღეს, რა დღესაც ბაღში კაპირებ ფოფინას.

— რა უცნაურები ხართ ეს ინგლისელები! რა არის საერთო ეკლესიასა და ბაღს შორის?

— სწორედ მაგიტომ, რომ საერთო არა არის-რა. ცხოვრებაში სულ ერთს გზას უნდა ადგეს ადამიანი, კლარა, და მიდიოდეს პირდაპირ, აქეთ-იქით გადუხეკეკლად.

— ბაღი ღვთის-გმობა არ არის, დაისი.

— არც ღოცვა. ეგულას თავისი დრო უნდა ჭქონდეს.

— ხარბებული საღსი ხართ! სულ მაგისთანა სელ-შეუკალი ჭქეშმარტებს და აქსიომები იცით. მეჩე სასულელე არაში არ მოგვიტოვო სოღმე არას დროს?

— მოგვიკვა, მაგრამ მაინც ღოღაკით კმოქმედობთ, წესისა და რიგის დაცვათა და წინ-გამძღვარებითა. კმოქმედობთ ასე და ბოლოსაც გაატანთ სოღმე.

— ბოლოსაც გაატანთ სოღმე?— ჭკითსა დონნა კლარამ, რიგითიც დანაღვლანებულმა.

— ფოკელთვის, — უზასუსა მისს დაისიმ.

დონნა კლარამ სელი მოისვა გადატეკელდას შებღსე, თითქო რაღაც იქებრი უნდა მოიშორას თავიდანაო, და მისივე გადიმა.

— მართალია, ჩვენ მეტის-მეტად გურკეთ ერთმანეთში მხარულობა-გართობასა და სამიმო საქმებს, — სთქვა კლარამ და ჭკერ ისე იღიმებოდა. — მაგრამ არც კი ეს არის ცუდი, დმერთმანი... შენც თვითონაც სომ, გიყვარს დაისი, იტალია?

— დიაღ... ძალიან.

— მიუსუდავად ჩვენის უთაბოლოობისა და ბურბუმელაობისა.

— ფოკელისფრის მიუსუდავად.

— მამ რატომ აქ არ გასთხოვებო, მარგარიტა-ჟან?

— რატომ?! ისე.

— ვუღლო არეცტოს უარს უთხარი.

— იმის არც უნდოდა ჩემი შეერთება, — სთქვა ინგლისელმა ქალმა და ოდნავ გაიღიმა.

— რას ამბობ! იმ კაცმა უთხრა ჩემს ძმა ფერდინანდსა, მინდოდა შემიერთოკო... რისთვის უთხარი უარი?

— იმისთვის გუთხარი, რომ არ გუყვარდი.

— არ უყვარდი? მერე შენ საიდან იცი, რომ არ უყვარდი?

— ვიცი.

— გარეობი ისე იტყუებინ!

— მე ვერ მომატყუილებენ: ვიცი ტყუილისა და მართლის განჩევა.

— მაგას ნუ იტყვი, ჩემო კარგო. გაცეხი ყოველთვის გვატყუებენ: მაშინაც, როცა გუყვარვართ და მაშინაც, როცა არ გუყვარვართ.

— ყოველთვის გაგანჩევ მართალსა და ტყუილსა, — გაიმეორა მისი დაისი და თავი გააქნია თითქო იმის ნიშნად, რომ მტკიცედ და მჯერა, რასაც ვამბობო.

— მერე შენ ამბობ მაგასთანავე, რომ არეცტოს არ უყვარდი?

— არ გუყვარდი. არც სტყუოდა. თვითონვე ამბობდა, რომ ცოლ-ქმრობაში გულის-თქმა, სიყვარული საჭირო არც-გიაო.

— შენა, დაისი? შენ გგონია, რომ საჭიროა?

— რასაკვირველია.

— რა რომანტიკული ბუნების ხარ, დაისი.

— დიალ, რომანტიკულია. არც განდგობ, რომ მაგრეთი კარ-

— ისე, რომ გათხოვება არ შეგიძლიან, თუ რომანი წინ არ

გოდების?

— რასაკვირველია.

— იქნება მაგის გამო სულ გაუთხოვარი დარჩე?

— შესაძლოა.

— ესლანდელი მამა-განნი ისე არიან გულ-გამშრალნი, როგორც გორგოსი; იმათ არა ესმით-რა არც გულის-თქმისა და არც რომანისა. გაუთხოვარი დარჩები სამუდამოდ.

— მით უკეთესი.

— მე კი ვგრძნობ, რომ გაუთხოვადები და ჩემის გუნების ქმარს
 კი ვერ შევარსებ, — წაიღაპარაკა ჩუქნულით კლარამ და სან გაშლიდა
 ფრთის მარჯვნივ, სან დატყვევდა.

— რატომ ვერ შევარსებ?

— იმიტომ რომ მე ფული მინდა! ფული და სსკა არაფერი! —
 რადგან ჩინის გულ-უბრყვიანობითა და გაურკვეველობითა სთქვა შა-
 ვრემანამ, თითქო ნამდინარეობა.

— ფული?

— დიდა! ასლა, ვინ იცის, ვინ იქნება ფულის პატრონი? იქ-
 ნება ცინე-დაბრახის მტლობელი იყოს, ვინმე გერმანელი გრაფი,
 რომელსაც მსლებელი ეუბნებინა თქვენო უგანთლებულებობაგოა,
 იქნება რომელიმე შვედელი მოსუტი თაკადი იყოს, ან ლომბარდი-
 ლი სოკდაგარი, რომელიც ბარონობას მიიღებს ჩემის შერთვით...
 ან იქნება ვინმე კალაბრიელი მილიონერი იყოს... ვინ იცის?

— ნუ თუ სსკა სურვილი არა გაქვს-რა? — ჰკითხა მისს დაი-
 სიმ და თაკალი თაკლში გაუბნია. ნუ თუ არავინა გუყავს ისეთი, რომ
 თაკლში მოგდიოდაეს, გიყვარდეს, უძლეველს მიმჩიიდველობას
 ჰტრძნობდე?

— მე? — ჰკითხა დონნა კლარამ.

— დიდა, — შენა. გასათხოვარ ქალებს ყოველთვის გაქვს
 იდეალი, გუყავს ვინმე ისეთი, რომელიც განსორციელებას ყოველის
 ჩვენის ოცნებისა. შენც უნდა გუყავდეს ასეთი. დონნა კლარა ჩაფიქ-
 რდა, ჩრდილი ნაღვლისობისა გადაეფარა მის პირი-სასეს; ლამაზ-
 სს და გოგობს ტუჩებზედ ემაწვილურის წყენის მუტეველება და-
 კტყო.

— ოცნება, ოცნება! — წაიხურჩულა ასაღვასდა ქაღმა. — ვინ
 რად უნდა ოცნებანი?

— ოცნება თვით სიცოცხლეს, — მტვიცნდა და მშვიდად სთქვა
 მისს დასიმ.

— მეც ვოცნებობ, — სთქვა შავგვრემანამ. — მაგრამ ვშიშობ,
 რაკორ ავისირო ჩემი ოცნებანი-მეთქი! ეგ ოცნებანი მეტად კარ-
 გია, მეტად მიუწდომელი და მათი გამოკიდება დიდად გამაუბედუ-
 რებს.

კლარა უცხად გაფითრდა სსშანლად; ცრემლები მთქრია თვა-
ლებში, აცანცანდა და ის-იყო უნდა დაეწყო სასოწარკვეუთილებით
ქვითინი. მაგრამ აწ იტირან, კვლავ გაწითლდა მსოლოდ, შეიმავრან
თავი და გაიღამა.

— მთაბე, დანისი, რა არის შენი ცრუნებანი; სომ სთქვი, რომ
რომანტიკულის ბუნებას ვარო. მე ვი გუღ-მძრალი ვარ, გუღ-ქვაკი,
მე მსოლოდ ფული მინდა, მე არ უნდა ჩაჩნებობდე. მითხარო, მარ-
გარიტა, ეინ უფრო ვინდოდა ქმრად?

— სეიი სსქმრო არ არსებობს,—სთქვა მასუსად გადაფითრე-
ბულმა, ქეჩა ქალიშვილმა.—არ არსებობს.

— რა რამა სარ! არიფრის თქმა არ ვინდა.

— არ არსებობს! რომ არსებობდეს...

— როგორ მოქცეოდი?

— შირდაშირ მიკიდოდი და რეტიოდი, მიყვარსარ-მუთქი.

— იმას რომ არა ჭყვარებოდი?

— თაგს მოკვილაკიდი.

— სიკვდილს სუ ასსეებ... მსშინებ. ინგლასელები სომ არა-
ფერს არ მოქრადებთ!

— სუ გეშანისან,—სთქვა მისს დანსიმ და თან რდნავ იღა-
მებოდა.—სემს გუღს ვერ არავინ დაუფლებია.

ერთმანსეროს აღერსით შეჭსედეს, როგორც მეგობრებმა, რე-
მელთაც ყოველივე აღვიარეს ურთიერთარს და გადარწყვიტეს მტკი-
რედ დაუფარათ თვისი სიიდუმლო.

ბალი თავებოდა. სტუმირები თავ-თავის სსსლში აშირობდნენ
წასვლას და ბეგრმა ასლო გამოუნანა ვმაწვილს ქალებს. როგორთ-
ნი ნაცნობნი და მეგობარნი მატარს სანს შესდგებოდნენ სოლომე მათ
წინაშე, ეტიოდნენ რრიოდუ სიტუკას და წავიდოდნენ. უცხად დარ-
ბაში გაჩნდა დონან მარია დი-ლანჩინანო, მალა-მალაღი, აღვის სესა-
კათ მოყვანილი, წელ-წირწეტი ქალი, რომელსაც შენაერი სელები
ჭჭონდა და მსრები სომ უფრო უკეთესი. მისი ჩინებული თმა მალ-
და იყო ერთს ყრად შეკრული და რედ ბრწყინავდა გვირგვინი
დუგისა. მარია სულ შავი ტანისამოსი ეტვა, რაიცა სრულიად არ
შეეფერება ბალს. გრძელი შავი ბოლო-ფესკედი მისის კაბისა, თით-

ქო შავი ტალღებიაო, ისე მიშრიალებდა უკან. ბრილიანტის გულის ძეწვეს ჰქუროალი გაჭქონდა მკერდსედა; სხსლების მაგიერად ორი ბრილიანტის ასსმულა მისდევდა მკლავს და იმაგრებდა ზედა-ტანს ტიტეელს მსრბესედ. დიდი, მეტეველი ზირი ჰმაღავდა მშენიერს კბილებს, რომელიც ედგარ ზოეს პატარა მოთხრობაში აწერილ ბერენისას კბილებს უგავდა. ცხვირის-ფერი, სულ ცხვირისფერი თვალები ისე ანათებდა, თითქო ზურმუხტებიაო. ქალი შესდვა გარბში, იყო ჩუმი და კილასაც უფამოდა. ეს «ვიღაცა» მივიდა, გაუკეთა სელი და სმა-ამოუღებელი შეჭეურებდა თვალებში, შესცქნაოდა ღიმილით. ეს იყო დონ ფრანსესკო. დინჯად და მდუშარებით გაურეს წინ ორ მეგობარს ქალი-შიდეს კლარასა და მარგარიტას დონ ფრანსესკომ—ამ გულ-გრილმა და გულ-გაჟინულმა—და დონს მარია დი-ლასნიანამი—შაკებით მორთულმა ბანაკანმა კეკლუტმა. თავა არც ვა დაუკრეს უმაწვილ ქალებს, კეც ვი შექნიშეს; გაარეს მდუშარებით და, თუმიც ოდნავ ესებოდა კართის მკლავი მუარისას, მანც ისე მტკიცედ იყენენ ურთიერთ-მორის დაკავშირებულნი, რომ, კკონებ, გერარა ძალი გერ განაშორებდა ერთმანერთისაგან.

ორივე უმაწვილმა ქალმა შეჭსედეს ერთმანერთს და ორივენი ისე გაბეაბრდნენ, რომ სიკვდილის ფერი დაეღოთ.

II

დონ ფრანსესკო წამოწოლილი იყო გრძელსა და ფართო დიკანსე თავისს მხარითობელს ოთასში და სწევდა სივარას. მის გვერდით იდგა ჰქუროალია პატარა სტოლი და ზედ იდო ფოდნოსი, რომელზედაც ეწყო სამი წერილი. მათ შორის ორი დიდი იყო, სქეფი, დაბეჭდილი; მესამე უბრალო სადარბაზო ბარათი იყო, სსსქაროზედ კონვერტში ჩადებული. დონ ფრანსესკომ ისე დაჭხედა ამ წერილებს, თითქო სიცოცხლე ესარებაო, თითქო მოღლილი და მოქანტულიაო და კვლავ სივარის წევს დაიწყო. თან თავი გააქნიგამოაქსია, თითქო თავიდან უნდა მოიშოროს ცხორების ყოველივე უსიამოვნებაო. კართს წუთს შემდეგ აიღო პატარა წერილი და გაუბედავად დაუწყო წერება, თითქო გაუნსნელად უნდა წავიკითხო-

სო. მკრამ ან წაიკითხა, თავის აღგასკვე დასდო და ცდილობდა თავდაკიწეობას მისცემოდა, თავის ჩვეულებრივს ყოფაში ჩავარდნილიყო:—ტკბილად გარინდებუდიყო. სამი წერილი იდო იქვე, გვერდით, უძრავად; მკრამ თან თითქო სამივე განსორცხილებას იმითი, კისაც დაუწერიაო. და ემაწილს კაცს თვალწინ წარმოუდგა ფერ-ნაკლები სახე ქალისა თვისის გრძელის ფერფლის ფერის თმებითა; წარმოუდგა ცოცხალი სახე ქალისა, რომელსაც ჭქონდა შავი თვალები და ნობათივით ხსალი, კარდის-ფერი ტუჩები; ემაწილს კაცმა ცხადად დაინახა ცხერის-ფერი თვალები, სავსენი ეშხითა და ჯადოთი. წარმოუდგა ესე ყოველივე და მოინდომა მოუშორებისა თავიდან უღელი სამის ქალის ბატონობისა, რომელთან შორის სან ერთი შირველობდა, სან მეორე და სან მესამე. ამ აწიით გაიწოდა სელი და გასსნა ერთი წერილი.

«დღეს კიწერთ ჯვარს მე და თავადი შილენიგთიურსტი, — სწერდა ემაწილი ქალი. ერთს დღეს გათავდება სამივე შესასრულებელი წეს-რიგი: საქორწინო პირ-შეკრულობის სელის მოწერაცა და ჯვარის-წერის წესიცა ორთავე ეკლესიაში: კათალიკოსა და პროტესტანტებისაში. სამჯერ მანაც უნდა გამოკაცხადო თანხმობა, უნდა ესთქვას, რომ მსურს მიეთხოვე იმ ხნირს ნემენცსა-მოქე, უნდა ესთქვას, რომ მოსარული ვარ წავეყე. იქ, საცა მისი ციხე-დარბაზია, საცა, თუძვა გერმანელების ყმები და სარჯის-მძღველნი ვიქნებით, სამაგიეროდ, გლეხ-კაცნი, მსახურნი და სტუმარნი თავაზიანად მანაც მომისსენიებენ: «თქვენო უგანაოლებულებო!» და ემაწილი კითხვით, რადგან ჩემი გათხოვება და ქმართან წასვლა ამჟღავნებს მას გულს ჩემის სამერმისო ბედის შესახებ და უმზადებს მეორედ გაემაწილებას, აღსაკეს თავისუფლებითა და მხარეულებით. ვილას ესომება, რომ დონნა ოლიმპია დი-ნეროლსს უკვე გათხოვილი ქალი ჰყავსო? და-ჩემისათვისა ვი სსისხარულო ის არაი, რომ ნება ექნება სთქვას სოლმე თვისის ჩვეულებრივის დიდ-კაცურის დაუდევრელობით: ჩემი ქალი, მეუღლე მთავრისა, კნინა შილენიგ-ფიურსტიო». ჩემი ძმა ფერდინანდიც ძალიან კმაყოფილია, იმიტომ რომ, როგორც ეტყობა, ჩემს ციხე-დარბაზს ასლო კარგი სანადირო ადგილებია თუძმე, სოლო, მოკესსეებით, რანაირ უკვარს ფერდი-

ხანდა დიდი ხანობა, როგორც ძველად იცოდნენ. ამას გარდა, რამდენჯერ იტყვის: შილლინგოფურსტს მიუღივარო და ნაცტას ვე-
 ჯასწიკს, ტრუჟალს, ლიუტერნსს და შოტლანდიში. შორის გათხოვე-
 ბული და კარგი მოსამიზესებელია, თუ კაცს უნდა ოინზაზობა-რამ
 გასწიოს და ამიტომ ფერდინანდიც კმაყოფილია. ჩემი საქმეო თა-
 ვადი შილლინგოფურსტიც კმაყოფილია. სწავლია, მაგრამ მოსუტს
 არა ჰგავს. დიდ ხანს უტსოვრია შარეში, საკმაოდ უფლანგაკის იქ
 ფული და ხელა ის უნდა მსოფლი, რომ დიდი კსეიას გაუხინოს
 შილლინგოფურსტის ბედნიერს მცხოვრებლებს, უნდა მემკვიდრეი
 ჰქვანდეს, კარგად მოსწამოს თავისი წუთი-სოფელი—მოწა და გა-
 თავდა. მე ვარ მისი უკანასკნელი ნაკთ-საყუდელი და, გითა ნაკთ-
 საყუდელი, საკმაოდ მოვწონვარ. ძალიან სულ-გაშლილია ჩემთვის,
 მშენიერი ბრილიანტები მასუჭა და საკმაოდ დიდი ფულიც დამი-
 ნიშნა ლესტ-ქინძისთავებისათვის... შემოდინა ყოველ წელი თორ-
 მეტი სული ტანისამოსი შეკვაკრინო სოლმე გორტს და ნაღდად
 კაძლიო ფული. თვითონ მე ვარ თუ არა კმაყოფილი? მე? მე თქვენ
 მიყვარსართ, ფრანკესო! მიყვარსართ ისე ღრმად, ისე გულ-შეუ-
 რველად, ესუჯა გი, როცა ამ წერილსა გწერ, რომ სული მიყან-
 კალებს და გულს ბავა-ბუგი გაუქვს. თქვენც კარგად იცით, რომ
 მიყვარსართ. როცა სუტრის ბალიდან კარდი წაიღეთ, ამ კარდთან
 ჩემი გულიც თან წაყოფეთ. და ყოველთვის, როცა გი შემსუ-
 დრინსართ (სოლო ყოველგან შემსკედრინსართ, იმიტომ რომ სულ თავლ-
 უურს მადეკნებდით), ყოველთვის, როცა გი ჩატიებით დანეწეკით
 ჩემთვის ცქერა, ყოველთვის, როცა გი ჩამწერ-წელებდით რაღაც
 უტნაურ და საბედის-წერო სიტყვებს, ვგრძობობდი, რომ ჩემი გული
 თქვენ გვეკეთხროდათ. რა სინაზითა და სიტყვებით არის სავსე
 თქვენი სმ და ლაზარეკი! კელარას დროს კელარ გავიგონებ კელავ
 მავ სმას. მოკალევა ვარ ლარ გავიგონო ლარასოდეს. რაღაც, მას,
 მიზეზი, რომ ასე მძიმედ გულ-დაგოდელი მიკდეც ცოლად მოსუტს
 თავდას შილლინგოფურსტის? მიზეზი ის არის, რომ ეგ მოკალეობა
 ჩემი; მიზეზი ის არის, რომ თუ იმას არ წაგეკებოდი, სხვას მი-
 კოსოკებოდი, დღეს არა, სკად; მიკოსოკებოდი გი, უსათუოდ,
 კინც იქნებოდა, ნემენცი, თუ ინგლისელი, კენეტიკელი, თუ ნა-

ზოგჯერ, მოხუცი თუ უმწიკლი, სულ ერთი არ არის? თქვენ
 კი არასოდეს! მთელი ჩემი ოჯახი, ყველა ანაერობი ჩვენის გვა-
 რისა მამძლებს თავადიშვილს; მივთხოვდე, სოლო იმდენი გამ-
 ბედაობა კი არა მაქვს, რომ ვიბრძოლო და დრამის თამაშო-
 ბა ვიტვირთო. ან კი საჭიროა? ადამიანის მღვლავარობენ, ჰგვი-
 რობენ, იცინიან, სოლო ყოველსავე ამას კი ბოლო ერთი და აგი-
 გე აქვს. და ისიც, ვინც თავ-მოყვარობით დრამის თამაშობსა
 ტვირთულობს, უსიროდ გულის უკოდავს; მიშობლთა და მეგობარ-
 თა. იტვირთოს ადამიანმა დრამა ამ ბურბუშელაობითა და ურცხო-
 ბით სავსე წუთი-სოფელში? გამოგიტყუებით და გიტყვი, ფრან-
 ჩესგო, რომ ერთსულ კიდევას გისდილობდი დრამა მეგობრისა, უმი-
 სასსოწარგვეთილებისა. ერთს ღამეს, როცა მეტად მწიკვედ ვი-
 გრძენი თქვენი სიყვარული, როცა მეგობრისა, რომ ველარ ავიტან უი-
 მისობისა და ვერ მივთხოვდები ხნერს თავადსა-მეთქი, იმის მა-
 გიერ, რომ გამელო სარკმელი და გადაკარდნილიყვავ ქუჩისი, რო-
 გორც იქვეკვა სასოწარგვეთილი მდამო გლეს-კაცის ქალი, მე წა-
 გედი და დედას ჩავუვარდი ივეს-ქვეშა. დედა ის-იყო ბალიდან მოვი-
 და, თეთრის შლის წამოსასისამით იყო მობურვილი და ძალიან
 ჰმეწიროდა, ღამიჩი სჩინდა. ღამიჩიცა, უმწიკლიცა და მოხდენილი-
 ცა. ყოველავე ვუთხარი, ყოველავე. ვტიროდი, ვჭკითისებდი, ვიგ-
 ლეჯედი ჩემს შავს თმებს, რომელიც თქვენ ისე ძრეულ გიყვართ.
 დედა ვერ ძალიან გარცხდა, მერე კი გული აუჩუყდა; მთელი ღა-
 მე ჩემთან გაატარა, სულში ეჭირა ჩემი სელები, ყოველს წუთ-
 სა მტრინდა, მიყვარებდა, მივლერსებდა, ჩემთან ერთად სტარო-
 და. ყოველის ღონისძიებით ცდილობდა დამტყავებისა ჩემ-
 თვის, რომ დრამებით არა გადაწყდებარა ამ წუთი-სოფელშიო,
 რომ დრამები აშინებს ყველას, ბერს უსერსულს ყოფსში აგ-
 დებს და სსკა ხეირს კი არას გავყრისო. მაგრამ ერთმა მის-
 მა შენიშნამ სძლია ყველას ჩემს საბუთებს, ესე იგი ერთად-ერთის
 ჩემს საბუთს, რადგან მე სულ თქვენსას ვეუბნეკოდი, რომ ის კა-
 რი მიყვარს-მეთქი. დედამა მკითხა, იმას კი უყვარსარ, უნდა შენი
 შერთვაო? რა შექმლოდ მეზასუსსა, ფრანჩესკო? არ ვინი არც თქვე-
 ნი ამბავი, არც თქვენი გულის-შასუსი, არც თქვენი სურვილი; ყო-

ველიკი, რაც თქვენი შესახებია, უცნობია ჩემთვის. როცა მეტყუ-
 დით სოლო, ასეთვე, მიუვარსხარო, თქვენი სმ ტკბილი იყო და
 ნაწი, სოლო თვალები ცივი, გაყინული. სამჯერ მითხარით, მიუვარ-
 ხარო; ერთხელ, ვაღეს თვატრში, როცა გოლდონის პიესას თამა-
 შობდნენ «მეფეობებულნია»; მეორედ დღისით იყო—ზამთვილას სანა-
 ფხულთ სანდის არე-მარეზედ, როცა ცხენისა შემეშინდა მწვანაბ-
 ზედ; სოლო მესამედ, სულამოს, როცა გაინდის «ორატორიას» უკ-
 რაგდნენ და ღვთიურამ მუსიკამ დაადნო გულისი. სამჯერ მითხარით
 ჩემად, მაგრამ ვეკლას თვალ-წინ კი. მე იმულებული ვიყავ დამემალ-
 ნა ჩემი აღმოჩენი, წვა გულისა, არ შემედლო ვას-უნი მომეცა, არ შე-
 მედლო მეკითხნა რამე, რომ უფრო მეტი გამეგო, მეტს მივსკედ-
 რილიყავ. მოკლირიდი სანდში და თან მომქონდა ჩემი სადგომლო, რა-
 ლაც ბუნდოვანი სვამიადი, რომელიც მწვკვდა და მდაგავდა, მათრ-
 თოლებდა და მაცასცასებდა. რა უნდა მეზას-უსნა დედისთავის? სტუთო-
 დით, თუ მართლს მეუბნებოდით? ვერ დაგრწმუნდი, ანუ, არ მინ-
 დოდა დაკრწმუნებულებიყავ, მართლს ამბობდით, თუ ტუთილას: კმა-
 უთვილი ვიყავ იმისი, რასაც მეუბნებოდით, და უფრო მეტად მი-
 უვარდით და მეუვარებოდით კიდევ, თუნდა არათურცი არ გეთქვათ,
 რადგან, სხანს, ეგ ბედნიერება მიწერია შუბლზე, რადგან, სხანს,
 ჩემი სანისარულთ სკადრი ეგ არის, რომ თქვენ მიუვარდეთ. ვერ-
 ფერი ვერ გუზას-უსე დედას, იმატომ რომ არა აღვითქვამთ-რა, არას
 დამზინებისართ და არც კი მე მითხარვინა, აღმითქვი და დამზინდი
 რასმე-მეთქი. ყოველივე ვუამბე დედას. დედამ წინარად უდავად-უდა-
 მთავად თავი. ის, რაც ღვთიური რამ არის სიყვარულით აღგზენ-
 ბულთათვის, არათურს არ ვნიშნავს იმითთვის, ვისაც სიყვარული
 გულს წაცსლებით არ უკიდია. დედამ ამისხანა, რომ ეგ სიტუებია
 ისე გაკერით თქმული, უამისა უინინობისა, ანუ მოლოდინისასა
 (ემოლოდინია რაღას?). ვერავითარს კალდებულუბას ვერ ავისრებინებს
 იმ უმწვილს, რადგან ვეკლას მამაკაცი, რომელსაც კი ვასათსოვარ ქალე-
 ბისთვის უთქვამს, მიუვარსხარო, მოკალე რომ იყოს ჰვარნი დამწვროს,
 ქორწილებით ავისებოდნა ქვეყნარ. ამ სხანით დედამ ძალიან თრთსილად,
 ჩემად სავუგედურის უთქმელად, მომისპო ყოველივე იმედი თქვენთან შე-
 ვაკვირებისა. ასეც უნდა მოქცეულიყო, იმატომ რომ თქვენ, რასა-

კვირულის გძულთ ქორწინება და ჯვრის-წერით არას დროს ხელ-
ფეხს არ შეიკრავთ. თქვენს ხარო ბატონი და მივლბეული ჩემის
გულისა და მე ნება არ მაქვს თქვენა ქტევა გავეიცნო. ბედნიერი
ჯარ იბითიც, რომ ერთს საათს მანც გიუვარდით და მადირ-
სეთ ვიდერ იმას, რომ თქვენ თათონვე მათხარით ესა. სოლო იმ
მწარე ფიქრის შემდეგ, რომელიც დედა-ჩემმა ჩამაწავთა უურში,
გსთსოვე, ვემუდარე, გაფიცე ღმერთი, სატი, მისი ჩემდა სეგვარუ-
ლი, ნუ დამავლებ იმ მოსურს თავადს გავევე-მეთქი, რომ თუ
იმას მივთსოვდი მაშინ, როცა სიუვარულით სხვა მიუყარს, ცუდი
მუღლე ვიქმნები სავყელის მოსურსათვისა-მეთქი, რომელიც მე
მანდობს, ჩემს ხელში ავლებს თვისს მშეადობა-მოსვენებასაცა, თვისს
სახელ-ღირსებასა და ბატონობასაცა, რომ როცა ვი შევსვები
იმ სხვას რომსა, შარბუმი, ანუ შილდინგვიურსტის, გსაში, ანუ
ბაღში,—საცა უნდა იყოს, საკმაო იქნება მოლოდ შეიომხედოს,
ერთი სიტყვა მითხრას და მე იმისი ვიქნები-მეთქი; თვით ღვთას
გულისათვისა-მეთქი, ვევედრებოდი დედას, ნუ ჩავლებ შენს
ქალს ამისთანა განსაცდელში, ამისთანა სარცხვილში-მეთქი. სავყა-
ლი დედა-ჩემი! ჩემმა სიტყვებმა ისე აწიუვა გული, რომ ვინა-
ღამ გულ-ფერება არ მოუგადა. ბოლოს, დიდი ხნის უოემანის შემ-
დეგ, აღსარება მიიხრას. ჩემდა გასამსწეებლად და ჩემდა დასარწმუ-
ნებლად, რომ გულ-დამშვიდებით შეიძლება გაჭევე თავადს ცოლად-
დაო—დედამ თვისი გული გადამიშლდა და გამომიტყდა, რომ მეც,
დონსა ოღმიშა, გაუთსოვდი მაშინ, როცა სიუვარულით სხვა მა-
უვარდაო. მეც სასოწარკვეთილი ვიყავ, როცა მამაშენს მივთსოვდი,
მეც სიკვდილი მენატრებოდაო. მაგრამ გაუთსოვდი და ვი არ მოგ-
კვდიო. რომიდანაც ვი არსად წავედი, თუმცა აქ სცნოვროვდა ისიც,
ვინც მიუვარდა და ვისაც ვერ მივთსოვდიო; იმულებული ვიყავ
ვევლგან შევსვედროდი, მეცქირნა მისთვის იმ თვალეშია, რომე-
ლიც მწავდა, იგდო უური იმის მომსიბეულისა და მომჭადოვებუ-
ლის სმასა და ლაზარაკისათვისაო. უფრო უარესი მომივიდა: კა-
ცი მოდიოდა ჩვენს სახლში და ჩამურხულებდა, მიუვარსარო. ოჭ,
როგორ შევცვდა სმა დედა-ჩემს, როცა მიამბობდა ამ უცნაურს
მზავს, რომელიც იმულებულ-ჭეო უოველი წარსული ხელ-ახლად

კანცადნა. დედამ სულელები მაიფარა ზარისასესუდ და ღვთის-მშობლის ღამზრის მკრთალს შექსედ მანც მისა ცრემლება დავინასკე. მაშინ დავინოქე მის წინაშე და ესთხოვე, მომიტყვე-მეთქა, თუ მე,—დღემდე მოწილი და შენი მოსიყვარულე ასული—გაბედავ და ერთ რამესა გვიასხე-მეთქი; ვსთხოვე, მანატივე, რომ გაიძულე წვერი აჭხადო შენის წარსულის ფარდას და შენი წარსული საიდუმლო მაუწყო-მეთქი; ვსთხოვე მანატი-მეთქი, თუ კვიწოვ, რა მანძილია დედასა და შვილს შორის და ისე გუცქერი ჩემს თავს როგორ დაღუბულს ადამიანსა, რომელიც თავისის მეგობრისაგან ელის სიტყვას სნისასა და შუბისასა მეთქი. მინდოდა გამეგო დედა-ჩემისაგან, შეუძლიან დედაცს, რომელიც თხოვდებს მაშინ, როცა სსვა უეკარს, ჰატიოსანი დედაცანი დარჩეს? შეუძლიან გამაგრდეს დედაცანი, რომელიც ყოველ დღე ჰხედავს საყვარელს მამაცს? გამოიხენს იმდენს ძაღასა და ნამუსს, რომ უბძოლესი გამედმებულს ცდუნებას, როცა გარშემო ყოველივე სულ ყოველივე იმის ცდუნების ცდაშია? და ისიც, დედა-ჩემი, რომელსაც არ უეკარდა ქმარი და უეკარდა სსვა, ჰხედავდა იმ სსვას სულ ყოველ დღე—გაუმეგრდა თუ არა ცდუნებას? გაკვანბიერდა და კკითხე ეს დედა-ჩემსა და თან თვალებში შიკსცქეროდა, რომ ძალის-ძაღათი მეთქმე-ვინებისა მართალია. დედამ შეჰხედა ღვთისა დედისა სატას და აღუ-შფოთებულა მითხრა:

— დამშვიდებული იყავი, ასულო ჩემო. შემცოდე არ ვარ. არ შესიცოდავ შენც.

«მაგრამ თქვენ მანც სომ არ მოხვალთ, ივრანსეკო, არც ზარეისა, არც ნაცას, არც შილენგთვიურსტს. თქვენ არ მოხვალთ არასოდეს იქ, საცა მე ვიქნები. სუ, ნუ მოხვალთ! გთხოვთ, გევეღებოთ!

.....

«კვლავ გვიადებ სელს წერილის წერას. ის უცნაური, გაცნარებული სტენს რომ ავიწრეთ, რომელიც მე და დედა-ჩემს შორის მოხდა, ისე ავლადი მას შემდეგ, თითქო კეთილი, სათაყვანებელი დედა კვლავ უღრმესად დამალულს თვისს საიდუმლოს უმუდაუნებს თვისს სასარწმუნოთელს, იმედ-მისდილს ასულსა-მეთქი. იმულებული ვიყავ,

გამყარ-გამომყარს, რომ ქვეთინი შემემაგრებისა როგორმე. ჩვენ, მა-
 ლალ საზოგადოების გასათხოვარს ქალებს, ბევრს ჩაგვიჩინებენ,
 რომ სარწმუნოება მოკვლეობათ, ანუ რომ იგი მხოლოდ თავ-შესა-
 ქრები საქმე თქვენითვისაა; მაშინ როდესაც სარწმუნოება—ეგ ყოვე-
 ლად განმანათლებელი საქმე გულისა, ეგ ყოველად სადღესასწაულო
 საქმე,—ამავე დროს ეგოდენ სასალბუნებელია სულისა, ეგოდენ
 პირდაპირ სწავლება ადამიანს გულის-სიღრმეში, რომ საცა სამარ-
 თალია, იგი უნდა იყოს საფუძველი აღსრლისა. სარწმუნოება ჩინე-
 ბული-რამ არის; მაგრამ თქვენ იქნება სარწმუნოება არც კი არაფრად.
 მიგანინათ? მე კი წესულ მან შემოწრო თავსუდ ცრემლი. ესლა გულ-
 დამშვიდებული ვარ. მაგრამ ესლაც, როცა გულ-გრილად შეგვირგებ
 ჩემს ბედს, თითქო ჩემი შესახები აქ: არა არის-რათ, ესლაც, რა-
 რა ყოველივე გადაწყვეტილია, გეუბნებით: ფრანსესკო, ნურსად ნუ
 დამსვდებით გზაში. არ შემოიღიან შეგსვდეთ სადმე: ალბად ეს არის
 ჩემი ბედი, ეს არის ჩემი ბედის-საწერელი! ვითომ სულ აღარ არსე-
 ბობთ ჩემთვის. მე დედა-ჩემივით სათნო არა ვარ. იმას არ უნდოდა, არ
 ესერსებოდა ეტიერთნა შეცოდება. მე ვერ გაეუძვებ ცდუნებას. უფურეთ,
 აბა, რა საშინელებას გიმელაგნებთ ქალი ქორწინების დღეს. დაფიქრ-
 დით, აბა, რა სკანდალი იქნება, რომ გაიგოს ვინმე ეს ამბავი! მაგრამ
 მუდამ ხუმად ყოფნა, თავის შეკავება და გულ-ცივობა, რომელიც სა-
 გალდებულა ჩვენთვის, გასათხოვარ ქალებისათვის (შესაძლოა, რომ
 სსკაფორი არც შეიძლება), გადატეხილვის სოლმე გარეგნობით გულ-
 გრილ, უგონობელ ტივისებად, როცა ნამდვილად ჩვენს გულში სა-
 შინელი სულის გვეთება, ვნებათა ქარტესილია. ვინ იფიქრებდა, რომ
 კლარა დი-ნეროლა, — ეს მუდამ მოდიმარი, მუდამ გულ-დამშვიდებულა,
 უმაწკილი კლარა, რომელიც ასეთის ხალისით მისდევს ცოლად მოსურს
 შილდინგოფიურისტს, ვინ იფიქრებდა, რომ ეს ღამაში ცქრიალად და,
 როგორც ყველანი ამბობენ, ბურბუშელა სასაღვანად ქალი ასეთის ვნე-
 ბით იქნებოდა შემურბილი, ასეთის ყოველად-რლიერის, უძლეველის
 გულის-თქმით იქმნებოდა გამსკვალული, რომელმაც აგერ სადამდე
 მიმიყვანა უკვი! ნუ შემსვდებით ცსკვრების გზასუდ, თორემ დავი-
 ლუბები უგვიკლად. მოიქვით ისე, როგორც ვენტლემენს შეეფერე-
 ბა, მოიქვით ნამდვილ თავადიშვილივით, უარ-ხუპავით თქვენი გულ-

კრილი და გულ-ცივი ბუნება, უარ-ჭყაიით შინადი სარგებლობა, გა-
ჭქრით ჩემთვის. ჭსედავთ, რა გულ-კეთილი ვარ:—თავი არ მოვიკა-
ლი (ვიცოდი, რომ ძალიან გეყენებოდათ), სასლიდან არ გამოვი-
ქეტი და არ მოვიტყერი თქვენთან (ესეც მეტად საწყენად დაგჩვენებ-
დათ). მიყვები ცოლად მოხურს ვარს და გმორდები ჩემს საყუა-
რელს რომის; თავს განებებ ჩემს სამშობლოსაც და ჩემს ოჯახსაც.
შემიბრალეთ, ნუ ძღუეხვით. რას მკუყსეხვებ მე ჩემი გულის-თქმის?
როდის იფეთქავს ეს დამალული, სასმილებს მცხენებარე ალი, არ
ვიცი?»

«რატომ თქვენც ისეთი არა ხართ, როგორც ყველა სხვა მა-
ღალ საზოგადოების ემწვიდნის ვარსი, რომელსაც ცეკვამენ, ცხე-
ნოსნობენ, სწევენ თამბაქოს, თამაშობენ ქაღალდს, როგორც მგა-
ლითად ჩემი ძმა ფერდინანდი. თქვენ რომ იმითთანა იყოთ, მალე
შეიცვლიდი თქვენსეც გულს! იქნება სულაც არ შეიყვარებოდი-
გთხოვთ, დამდოთ ვალად და არას დროს არ მოსვიდეთ იქ, სიჯ-
მე ვიქნები. ნუ, ნუ მოსკადთ. დღეს, თორმეტ საათსეც მიგვი-
ვართ მუნაწივამაში; საღამოს ცხრა საათსეც—წმიდა აკვისტინეს
ეკლესიაში, სოლო ათსეც—პროტესტანტების საყდარში. ნუ მო-
სკადთ ნურც ერთგან, წადით მაკვარესას, ნიცრას, იფექით სასლში-
და ნურსეც ვი ნუ გამომხდებით. თუ მოსკედით, სისხარულით შეე-
ყვირებ და ყელსეც ჩამოგეკვიდებით. საშინელი სკანდალი მოსდება.
ათ-ათსეთმეტ ვარს დაკლუხავ ამით. მშვიდობით, ფრანსესკო! რად-
მითხარით, რომ გიყვარვარ? იქნება მართალი არც-ვარ? იქნება მომე-
სიომარ? ოჰ, თქვენი სმა! ჯოჯოხეთშიც იყოთ და სამოთხეში მო-
მესმას, იქ მოვიდოდი, რომ თქვენთან ერთად მეტანჯვას. გემო საწმუ-
ნობასა, ვეშობ, ვიკრესულა, განა?! რა საიერ დამღუშეთ! მაგრამ არა-
უშავს-რა, რადგან მითხარით, რომ მიყვარხარო. მშვიდობით! უგანას-
ქნელად მოკავწერ ამ წერილს ჩემს გასათხოვრობის სასელს. შემდეგ-
წერილს უკვე კენისა შილდისგფიურსტი ეწერება. საშინელუბა...
მშვიდობით.

კლარა».

დონ ფრანსესკომ დიდის ყურადღებით წაიკითხა ეს ცრმელი
წერილი, მაგრამ სასესეც სრულიად არა შეეტყუარა. ერთს წუთს

დაატქებდა გიდეკ წერილის გადატყულებულ თხელს ფურცლებს, კალიმი და დარეკა ელექტრონის წარი.

— მხარეულს უთხარი, — უბრძანა წარის დარეკასედ შემოსულს მისხურს, — რომ სანუმი თორმეტის ნახეარხედ მოამხადოს. თორმეტსედ სხეგან ენდა წავიდე.

ფრანსესკომ კვლავ შეკვდა ფოდნოსს, სანდნაც თეთრად იტქირებოდა ორი დანარჩენი წერილი და კვლავ შეიპურა ცნობის მოყვარებაში. დაწოდა და აიღო კონკერტი, რომელშიაც სადარბაზო ბართი იღო. მაგრამ მინც სძლია თავს და ის არ გასსნა. ისევ მეორე წერილს დაუწოა გითხვა. მეორე წერილი ინგლისურის ხელით იყო დაწერილი, დიდრინისა და წვრილ-მოხახულობის ასოებითა. ეს წერილიც კარგა გრძელი იყო.

«თავად! — ასე იწიქება წერილს გასათხოვარი ქალი — კერ გავუბედავ სახელი გიწოდოთ, ისე მალეღებებს და მარცხენს ასეთი შინაური კილო. თქვენ გი სახელს მიწოდებთ ხოლმე; როცა ჩემს სახელს წარმოსთქვამთ ხოლმე, იტალიურად თუ ინგლისურად — ისეთი სინარული მახარობს, რომ მეგონია, ეს არის წავიქცევი-მეთქი. თქვენც კარგად იცით ესა და, ვიდრე დამსახულებდეთ, დაშტურებით მიტქირით, თითქო მამხადებთ სისინარულოდ და ისე აუნქარებლად წარმოსთქვამთ ხოლმე ჩემს სახელს, რომ სულ ყრუანტული მივლის. როცა ამბობთ «დავისი, დანისი, მარგარიტა», ეს სიტყვები ჩემს გულში წარივით ირეკება. და ყოველ ამის გამო ვიწვი, კდნები.»

«თავად! დღეს მიკვივარ ტურანს. ერთის კვირის წინად გავტყუანე ჩემი მისხური ქალი, რომელთანაც ვესაუბრებდი ერთად. ნუგეისი სიტყვად სანუქარი მიუღიქვანი. გულ-დამშვიდებით წავიდა შოტლანდიას. მე იმას არ ვუყვარდი, და არც გი მე მიუყვარდა. ჩვენ გულ-უსკად ვიცით დანსანუქარება მისხურთა, ხოლო ისინი ამის გამო თავაზიანობით გვეპურებიათ. ჩვენი შემკურთებული გავსირიც კვარის, კვ გულ-უსკობა და თავაზიანობა. ჩვენ, მრდილოენი, მკვიდრნი ნისდ-ბურუსიანის ქვეუბნისა, თქვენ არა გგეყვართ; თქვენ იწვიით სიყვარულით, მხოლოდ კვ სიყვარული თქვენს ფიქრ-ოცნებაშია დამკვიდრებული, ხმადვილად გი არავინ არ გიყვართ. ჩვენ

ერთს კაცს ვაგუთვნებთ სოღმე ჩვენს გულს, თუ შვილები გვეყენ— ჩვენის გულის მიფლობელი შვილები და ღმერთია, რომელზედაც და- გამყარებთ სოღმე ჩვენს იმედსა და სისოებას. თქვენ კი, ვინ იცის, რამდენნი გიყვართ! გიყვართ მსახურნიც, რომელნიც თქვენს სასაღმისო გარდაღიანს, ბავშვებიც, რომელნიც სკოლაში დაცუნი უფლებენ, გასათხოვარი ქალებიც— თქვენი მეგობარნი ყმაწვილობასა და ხალ გარდაღაში, მოხუცნიც, რომელნიც თქვენის დედ-მამის ნაცნობნი ყოფილან, თქვენი მასწავლებლებიც, მეგობარნიც, ისინიც, ვინც მთელი წელიწადი იცნობდით, ისინიც, ვინც მხოლოდ ერთის დღის განმავლობაში ვინახავთ. გიყვართ მრავალისგან-მრავალნი. დღეს გიყვართ ესა თუ ის გასათხოვარი ყმაწვილი ქალი, იმიტომ რომ ემუხათ გარდაცხადის საღმრთო ბედში, სიცა ჭეკოდნენ ანი და ანათებდნენ ციციანთელანი. სკალ შეგვიყვარდებათ ესა თუ ის ფერ-მკრთალი მანდილოსანი, იმიტომ რომ სსოწარკვეთილი სწყხს, ქმარი უბედურად მეჭეს და მომიკვდაო. ზევ შეგვიყვარდებათ ვიყ-მაყი ცხენოსანი ქალი, რომელსაც ქერა თმა ზურის მსრებზედ, თოთის ცხენზედ ჭრის და ჭკნებით მიხდეს გაჭრულს მეღას. თქვენ იტალიელნი ხართ, სამსრეთის კერძონი და ბერ-გვარი ქალები გიყვართ; ერთი— იმიტომ რომ თვალები თქვენის გარდაცვალებულ დეიდაშვილის თვალებს უგავს, მეორე— იმიტომ რომ სულ იცინის და მღერის; მესამე— იმიტომ რომ სულ ოცნებაშია... და, ვინ იცის, კიდევ რამდენი სხვა გიყვართ რაიმე უცნაურის მიზეზით, რაიმე საბაბით, ხან-და-ხან სულ უბრალო, სულ წვრილმანისა და უცნაურის საბაბით. ბერნი, ბერნი გიყვართ ძლიერ! სოლო საკუთრად თქვენ, თავადო. არავინ არ გიყვართ, არავინ: არც მეგობარი, არც სატრფო და მიჯნური, არც უცოდველი ბავშვი, არც მოხუცი მცოდნე და მომსწრე მრავალის ამბისა, არც მიხედვილის თვალების ზატაროსი ბანოკანი, არავინ. ხან და ხან ილიმებით, ღამარაკობთ თქვენის მუსიკასავით ტებილის სმით, აუჩქარებლად და ალერსიანად ისეთს საღამარაკო-სა და ისეთის კილოთი, რომ სისარულით გული განკალებს. მაგრამ სიყვარულით კი არავინ არ გიყვართ. სმირად სიყვარულით უტყვრით სოღმე გასათხოვარ ქალის შავს თმებსაცა, ზატარა ბავშვის ხუჭუჭს და თაფლის-ფერ ქორწინსაც, მაგრამ არ კი გიყვართ არც

ქალები და არც უმაწოალები. აზაკის არ გიყვართ. და ამიტომ გადაეწეოთ სიკვდილია.

მაშ, ეს არის, მივდივარ. მარტოდ-მარტო... ორ-სამს დღეს ტურისის დავეოფო, რომ ხემს ევალს გერმანი მთავროს, თუ ქუბსას დამიწებენ, და მერე წავალ ჯაშუბის მთაში. წავალ ნელ-ნელა, აუხჩა-რებელი, მაგრამ განხრებიანაც არსად არ განხრებდება. ვერ სკობაში შევალ, სანამ ისევე რთვილას სდებს, მაგრამ ვერ გი გარემო მწვანეს და მინდორ-გელა ჭეჩეჩის ისევე. მერე მთაზედ ვალ, თოვლში. ვიცი, რომ თქვენა გიძულთ მთები. გიძულთ ყოველივე, რაც ცხადია, რაც ცხველია, რაც ახალისებს ჭეჩეს, ყოველივე, რაც აკრწიძებს ძალ-ღონეს და ამტკიცებს, გამაწრობის ხსნათს. თქვენ ჭეშმისრიტი მე სართ აღმო-მსაგელეთისა, ისეთი მე, რომელსაც უყვარს მისარ-თემოსევე წამოწო-ლა და ყურის გდება სხამო შადრეკანის შუილისა, დიდ, ღია ფან-ფრინის ცქერას გარდის-ფრად აუგაგილებულ აღენდრებისა და ლა-ჟვარდას ზღვისა. თქვენც, როგორც მეც აღმოსაგელეთისა, კვლევით ხსნარმდივს ოცნებს, რომელშიაც ჭეჩეს ყოველივე ჭეშმისრიტი ფიქრი და აზრი, კვლევით განურკვეველს ხსრეკა-განსიღვასა, რომლის გარეშე ნისლ-ბურუსს იკვიდებს, ბუნდოვანდება აზრი და ხსნათი ჭეჩე-კაკს ძალ-სიმტკიცეს.

ვანი ამ გარემოებაში იმსჯელება თავ-მოყვარულობით, შინა-დის ანგარიშობით, სუსტდება კიდევ, შინათაც თავჩეჩეება და ბედნიერადაცა ჭეჩისობის ამხვე დროს თავსა. ოჲ, რა ხანი ვნა-ტრობდა დამეძლია, დამეთრგუნა ეტ თქვენი წინმცნობა აღმოსაგ-ელეთის ვანისა, რა ხანი ვნატრობდი, რომ უფრო ნაკლებ თავმოყვა-რული ფაიკალიყვით, უფრო კე-ილი, გულ-ჩილი, შემბრალბელი, ბედნიერი უკეთისის ბედნიერებისა. რა ხანი მიძულდა ყოველივე, რაც ამბ-უნებს ხსნათს, სტესავს სიმტკიცეს: სურნელთანი ია-გარდი, ივაყუკი გერმის ბალიშ-მუთაქები, სხამო ღამეები განაფსულ-მემო-დეკისა, ლურჯი გამკამი ზღვა, უმომრახობისა და ოცნების მიმკე-ველი. მაგრამ ვერ შეგძულ დამლევს: ყოველივე ესე მეტად ძლიერად სხროვად და თქვენთვის განსაკუთრებით და ამიტომ ისევე მე კიდევ. მინდოდა შემეყვარებინა თქვენთვის მთა მისის თეთრის, სვერდივით ხსნის იყრითურთ, მისის შავად ჩამობნელებულ ფიჭვ-

ნამკითურთ, მოულოდნელის ქართველითა, წამიღველ-წამწეუმიდას ზეკუ-ნამქერთურთ. საოცარი სასილგეოა! მატრამ თქვენ გძულთ სი-ცრივე, გძულთ მოძრაობა, თოკლი სეკდასა გგვართ, სოლო ყინული მოეკიდის გავანებთ. მეც ეგ ახრი მომგონს ყინულმა».

«მეც ეს არის, მიკვირებს მთაში. არ ვიცი, სად მივალ, სასულდობრ და, ან რამდენს ხანს დაუყოფ იქა. ვიშოვი ერთს კარგს, საამედო წინ-გამძლელს და მისათხ ერთად წავალ იქ, სადაც შეღმივ თოკლი სძვეს; ვივლი უცხო-უგელოდ მთა-ღრესს და ჭიუხ-საპრატოს შორის, ხან მადლა მწვერვალზედ ავალ, ხან ვიწრო და ღრმა სეობაში ჩავეშვები, იქ, სადა ადამიანის ხმა სასწაულ-მოქმედებად ითვლება. ვივლით სა-შინელ ცალ-ფეხს ბილიგ-ბილიგ, უფესურ-უფოსა ნაპირებად და ანჟინ-შიაც არ ჩავიგდებ განსაცდელს. ნუ შეგეშინდებათ; მოულოდნელი ამბავი არა შემეშინებია-რა. მანდა მოკვდე ცნობაურებით, გულ-ღამიშვიდებით, თუ შესაძლავა, იმ დღეს და საათსა, რომელსაც თვით მე დავნიშნავ წინადადე. მინდა დავითრო მთაში მარტოობით და გარემო ბუნების დიდებულებით. მინდა თოკლზე დავესრო მუსლ-მოღრევილი და გვედრო უფალსა, შემინდოს ჩემი საქციელი. მინდა ვუთხრო გულ-შემუსრბლმა, რომ არ შემიძლიან არ მოვიკვას თავი, რადგან მე მიყვარხართ და თქვენ ვი არ ვიყვარხართ. თავის მოუ-გულა დიდა, მიმიე დანაშაულია და, მე, როგორც ქრისტიანს, საშინ-ლად უნდა მამწყუნებდეს. მატრამ რა ვი ვიყვარხართ, მეტა ღრეს ან არის; ამას ვეტყვი დემეტს; როგორც მისე, ისე მოკუწოდებ მთაზე და ვაუწებ ჩემის გულის ტვივილს. იმანაც უნდა მომიტყოს, იმიტომ რომ სიცოცხლე ალარ შემიძლიან; იმიტომ რომ ჩემი სიყვარ-ული არ ვინდათ».

«დემეტმა უნდა მომიტყოს. როცა საკმაოდ ვილოცავ, საკმაოდ ვიკურებ გულს ტირილით, როცა მთა ვაიგებს, რისთვისაც ვიკე-ბი ასე სასაღვანდა, მამის გულ-და-გულ მიკეებები სიკვდალს. მო-ვარდება ჩემი შემინებელი წინ-გამძლელი და დანახავს, რა სისწრა-ფით მიჭკოროვნეს თოკლ-თოკლ მიწს სეობაში ჩემი სსეული; ვაი-ჭრევა ასლო-მასლო მთაულის სასღში, მატრამ ამ დროს მე უმე-ნელ-ნელა დამავარხავს სუბუქი თოკლის საფეროლები. სოფლი-დან მოსცივიან ბარებით, ნიხებით სოფელქლის, შავსა და თბილ

შელებით თავ-პირ შებუდნულნი; იმათ თან მოჭყეობან ცოლნიცა, კეთილნი დედაცანი, რომელნიც განდებინ სოლმე ყოველგან, საცა კა უბედურება მომხდარა. თან მოიტანენ სოფელურს, ხას ტოტუბის ზოტურს სავაცეს; გიცი მთის ამაჟი და რამდენჯერმე მინასაკს ამცხთან სავაცე, რომელსაც მკვდრებისთვისა სმარობენ. ეს ამოღეს ხალხი ჩამოვა ჩემთან ძირს სეობაში უფრო ნაკლებად საშიშ ბილიკებით; უკვე სიბნელე მოიცვას არე-მარეს; ფრთხილად და მზრუნველობით დასვენებენ ჩემს ცხედარს სავაცეზე და, რადგან შემოღამებუდი იქნება გიდეც, ანთებენ მასხალებსა და ისე წამსვენებენ. მიტვალბუღს მიმასვენებენ სასტუმროში, საცა მნასეს, როცა მთაზედ მივდიოდი—თვალ-ტანადი, გულ-დამშვიდებული, საესე სიცოცხლითა და ჯან-მრთელობით, ახლა კი დაინასვენ ჩემს გადაფითრებულს სასეს, სისხლით მოსკრილსა, დაინასვენ ჩემს დამასხივებულს გვამს. სასტუმროში, ჩემს ოთახში, ყოველივე ისევე წესსა და რიგზედ იქნება: ჩემი სურათები, რათა იცოდნენ, ვინცა ვარ; ჩემი ანდერძის წერილი, რომლითაც ყოველივე ჩემი ქონება ნანადერძევი იქნებოთ ღონღონის ღარიბ-ღატაკთა: უმწიკლთა და მოხუცთა, დედა-კაცთა და მამა-კაცთა. დამარხსაკენ, ჩემის სურვილის თანახმად, არა ნესტიანს, ნისლიან-ბურუსიანსა და ძნელად სულ-მოსათქმელს ინგლისში, არამედ თოკლით თეთრად გადაშენტილს სასაფლაოზედ, თეთრად ჩამოლესილ მთის მწვერვალზედ. ვკონებ ღირსი ვარ ამ თეთრად გაქათქათებულ სპეტაკის სამარესი. ვერვინ გაიგებს ვერც მასინ და ვერც შეიძვე, რომ ჩემი თავი მევე მოვიკალ; თქვენ გეროდანებათ მხოლოდ.

«იციოთ, ფრანსესკო (დიდა, სასული უნდა ვიწოდოთ), რომ სიცოცხლის აწერი და საჯანი სიყვარულია? ისე ღრმდა მწამს ეს ქეშმარიტება, რომ თვინირე საყვარულისა ჩემთვის სსვა არა არსებობს-რა: ყოველივე დანარჩენი ღასდათ, ყოველივე დანარჩენი ზმანება. იქნება სკეპტიკმა სთქვას, რომ სიყვარულიც ცთომილებააო. დაუთქვას! მინც იგი ყოვლად მშეენიერი, ყოვლად მღალი ცთომილებაა სსვა ცთომილებათა შორის. მისი დამყარტკელი სსვას ვეღარას აზოვის სამაგიეროდ. ვერა-რა ვერ დაიტერს მის ალაგს: ვერც წვა-დაგვა ზეტივ-მოყვარობისა, ვერც უგუნურება მოთამაშესი, ვერც მშეიდი სი-

ტბოება მისტიკისა, კერა-რა შეედრება-რა სიყვარულს. იქნება ღმერთსა კგობ და უღვთოდ ვიკრესულაბ? კერა-რა, კერა-რა! არც ამო სურვილი განდიდებისა, არც სიტბოება სიმდიდრე-ფეფუნებისა, არც უდიდესი სისარული ჭკუა-გონებისა, არც ძლევა-მოსილება შეენიერებისა, არც ცთუნება ხელოვნებისა, — არა-რასა სიყვარულის სწორი და ბადალი. არ გეგონათ, რომ მე ისეთი ქალი ვარ, რომელსაც დიდი ცოდვანი მიუძღვის. ყოველსავე ამას გულ-წმინდად კამობ სიკვდილის წინად. ნება მჭებს, ესთქვა ყოველივე, იმიტომ რომ ოცის წლისა ასე გაბედით ვისზობ სიცოცხლეს: არცა ვტოვავ, არც ვყოფიანობ. ოჰ, ფრანსესკო, თუ იცით, რა არის სიყვარული, თქვენც დამეთანსმებით და იტყვიით, კარგად ჭქმნა, რომ თავი მოკლათ. იმიტომ რომ მთელს ჩემს სიცოცხლეში ეგ შნო მქონდა, რომ თქვენ მიეყვარდით, თქვენ კი არ გიყვარდით და არც გიყვარვართ. თქვენთვის არ უსწავლებათ, ფრანსესკო, როგორ უნდა სიყვარული და არც თქვენ თვითონ გისწავლიათ. არაფერი არა იცით-რა, არა გესმით-რა. თქვენ კი ბედნიერი ხართ? იქნება. არავინ არ იცის ესა. თვითონ თქვენც კერას იტყვიით ამის ზასუსად. იქნება, რაგი არ გასწავლეს, როგორ უნდა სიყვარული, იმიტომ არც გაზრინებათ ეს გრძნობა. მე კი ვკვდები იმიტომ, რომ სიყვარული მწუერიან! კარგად გაიგონეთ მხოლოდ, რასაც კამობ. მომიხმინეთ ბოლომდე.

დომისმინეთ, რადგან ეს არასდროს არ მითქვამს თქვენთვის. შემეყვარდით მამინე, შემომხედეთ თუ არა, ამ წუთსავე, რა წუთსაც ლაპარაკი დამიწყეთ. თქვენც მამინე მისკდით ამას; დაიდაც, იმიტომ რომ მიხეველი ხართ სხვის მიერ საყვარულს, იმიტომ რომ, თუმიცა თქვენ არასდროს არავინ გყვარებათ, სხვის სიყვარულის შეტეობა მინც იცით. მე არა მათქვამს-რა თქვენთვის. გუნება, აღზრდა, გარემო ვითარება, მაგალითი განიჭებს ჩემს ინგლისელებს მთლიანს ხასიათს, ხასიათს მტკიცესა და ძლიერს; არც ტყუილი ვიციით და არც ატანა შეგვიძლიან ტყუილისა; თავის-სრა და სახრესავით გრება ჩვენიცა გეძულს და სხვისაცა. მე უფრო მტკიცე ხასიათისა გამოკვდი სსკებზედ, იმიტომ რომ არც დედა მეოღია და არც მამა; იმიტომ რომ მსრუნველიც მალე მომიკვდა და უკვე თქვესმეტის წლისა ვიყავ, რომ-

ცა ჩემს ქონებას ისე განაგებდნი, როგორც ჩემი ნება იყო, გვითხუ-
ლობდი, რაც მინდოდა, შემემლო მოგზაურობა, საცა სურვილი მქონ-
და, შემემლო მეღვანისა ვისთანაც მსურდა, ყური მეგდო და მიყარე-
ბოდა ის, ვინც ჩემი წერა იყო. და აი გულ-ცვიად მოვიინდომე გამგო,
რა არის სიტყვასეუ, რათა მეცხოვრობა ბედნიერად, ან მომეკლა თავი,
თუ ბედნიერს ცხოვრებას ვერ შევსძლებდი. ძალე ვიგონებ და მი-
სვდი, რომ სიტყვასელის აზრი და სხვანი სიყვარულია მსოფლი-
და რომ იმის ბუნითა და პოებით, იმის სურვილითა და ამ სურ-
ვილის დაკმაყოფილებით შემოდინა აზრებობა ჩემი აღვაკო უუტე-
ბილესის მღელვარებითა-მეთქი. ძალიან გულ-ცვი, ძალიან გულ-
დამშვიდებული ვიყავ, როცა ამ სულისა და გულის ვითარების ჩსრე-
კასა და მიებას ვაჟუივი. ცხოვრებას ვაკვირებოდი სიფრთხილით,
ხელ-ხელა, აწიქარებლად: შეცდომა არა მომივიდეს-რა-მეთქი. და ისე
გულ-ცვიად ვადექი ამ საქმეს, რომ ისევე ადვილად შემემლო კვლევას
და ტქერას ადამიანთა გულში, როგორც ჩემს საკუთარში და აღმო-
კითხვა იქ თავმოყვარეობისა, სვეპტიციზმისა, გულ-გრილობ-
ისა, — უფრო უარესისა: — შემემლო აღმოკითხვა ურცხვობისა,
ანგარიშისა, მოღალატობა-გამყიდველობისა. არ მინდოდა ხელ-
ფეხი შემეკრა ჩემთვის არც მეგობრობითა და არც სიყვარულით ისე,
რომ ჩემს მხრით. მას-უსი ანუ თანაგრძობობა არა ყოფილიყო და არ
მინდოდა დაგებულყოფა იმას, ვინც არ მიყვარდა. სომ იცით, ვინც
არის ჯუდა არეცელი? სიტყვილი, შაკვრემანი, აღვსებული, ფი-
ცხის ფიქრ-ოცნების პატრონი, რომელსაც ისეთი ცხელი სისხლი
უდგას ძარღვებში, რომ სულ იწვის და იღაგება. იმან მითხრა, გა-
გიყვებით, გულ-მსურვალედ მიყვარხარო. ვუყვარხარ მე, ინგლისე-
ლი ქალი, ქერა თმისი, გადაფითრებულ-გადატეტილი, უსისხლო,
ყინულივით ცვი. სამას-ურს თავი დანება, ჩემს სანახავად ეკლესია-
ში დადიოდა; ღვანისაობოდა ღმერთოკუნებით, საკვირვალად; მდი-
დარი იყო ჩემსავით, თავისუფალი, ახალგაზდა, კარვის კვარიშვილის
კაცი; ყველა მეუბნებოდა, უყვარხარ და უნდა მისთხოვდეო. მაგრამ
ერთ წუთსაც არ დაყოყმებულვარ; ვკრძობოდი, რომ მისი სიტყვები
ჭყვარავდა იმის გულის სიტყვილეს ქვეშ; კვდავდი, რომ სწრაფ
გარდასავალ, წუთიერ აღვსებას მოჭყვებოდა გულ-გრილობა, გულ-

ციკობა, კაკშირი ორის ისეთის ადამიანისა, რომელთაც საერთო არა ექნებოდათ-რა, არც ხასიათი, არც ჩამომავლობა, არც ბუნება და ვითარება სულსა. ოჲ, სიყვარული რომ ყოფილიყო! მაგრამ ჯუღღა არცცრისაც, როგორც თქვენც, არ ვუყვარდი; მასშინვე მივხვდი, ვოველთვის ესედავდი ამასა.

მეცუ რა ნაზი და ტკბილი იყო თქვენი სიტყუები, რაცა მუზნებოდი, რომ მიყვარსართო. ფრანსისკო! გასსოვო, ამ ზამთარს სუტრის რომ ზალი ჰქონდა? მეორეს დღეს მოსკედიო ჩემთან, ესე სამი საათი იქნებოდა. მოსკედიო შინაურულად, წინდაწინვე არც კი შემატუბინეთ, სებართვა არც კი მოსოკეთ:—იცოდიო, რომ ინგლისში გასათხოვარი ქალები თავისუფლად მიიღებენ სოლმე ყიკლას, ეინტა სურთ. მე წიგნსა კეითსულობდი დიდს დარბაზში ბუსარ წინ, რომელსაც საამურად გაჰქონდა გუგუნა; დიდს ფანჯრებიდან მზის შუქი შემოფენილიყო. მე—გასსოვო?—ტენინსონსა კეითსულობდი, მგოსანს მინაზებულის, დააკადებულის სიყვარულისას, ტენინსონს, რომლის შიენება თქვენ არ გასითო. მოსოკეთ, რამდენიმე ტაუბი წამკეითსეთო და მეც დავთანსმდიო, იმიტომ რომ თქვენი სურვილი ჩემი სურვილიც იყო მუდამ. მაგრამ თქვენ ყურს არ უგდებდით და მეც გაქუმიდი. თქვენ მდუმარებდით და ფიქრმა წაგიღოთ. ბოლოს მითსართო, რომ გიორტე უნდა წაიკეითსოს კაცმაო, «ფაუსტიო», რომ «ფაუსტს» ამჩნევია მადლი თითქმის დუთიურის ტალანტისაო, რომ მსოლოდ ფაუსტია ზოქმა სიყვარულისა, რომ მსოლოდ მარგარიტამ იცოდა სიყვარულიო.

« — ფაუსტსაც უყვარდა მარგარიტა-მეთქი, — ვსთქვი მასშინ მე ».

« — დაად, ფაუსტს უყვარდა მარგარიტაო, — მტყიცუდა სთქვით თქვენ ზასუსად ».

ესადმოყამდებოდა. თქვენს სთქვით მიყვარსართო და დიდხანს მიუერებდით. ოჲ, ტკბილო მოტყუებაჲ! რა ხანგრძლივი იყო ის წუთი, რაცა გვრძნობდი სისარულსაცა და ეტკიანობსაც! მე არა ვსთქვი, მიყვარსართ-მეთქი. თქვენ თითონვე იცოდიოთ. რაცა გამოკეთსოკეთ და სელი ჩამომართვით, ჩემი სელი უინულივით ცი-

გი იყო. თქვენ წახვედით. იმ წუთს შეძლებვე კიგრძენ, რომ სიკვდილის მეტი აღარა დამჩენოდანა.

«ის იყო და ის. ამოდ-ღა ძელაზანკებოდით ვარსკვლავთ თანადანწრებითა და ჩემის ბაღის ია-ვარდთა-შორისაცა, ეკლესიის წინა-სოფელში, საცა საზაფხულოდ ვიყავით მე და თქვენ, ჩემს ლოცვანზე ხელის დადებითაცა; ამოდ იმეორებდით სიყვარულის სამღვთო, წმინდა სიტყვებს, რომელიც მსოფლივ ერთხელ შეიძლება წარმოსთქვას ადამიანმა გულ-წრფელად თავისს სიტოცსლეში. რა ნაზად სტუჟოდით მანინ! მაგრამ, თუძცა მიყვარდით, მანც კვლავადი, ვგრძნობდი მოტყუებას; ერთს წუთსაც არ შეკმცდარვარ, არ დამიჯერნია თქვენი სიტყვები და გულ-დამშვიდებით კვლავადი სიმატლეს, ლიტონს, შეუბრალებელს სიმატლეს. ოჰ, რა ნაირ ვსტიროდი, რა ნაირ ვქვითიანებდი, რა ნაირ ვკვდებოდი ღმერთს, მოკცა ძალი მორწმუნებლისა, მოკცა ბედნიერება ცთომილებაში ჩავარდნისა, რა ნაირ მინდოდა მერწმუნა, ბრძად მერწმუნა ის, რასაც მეუბნოდით. რა ნაირ მინდოდა, ის კი არა, რომ ეც სიტყვები მართალი ყოფილიყო, არამედ ის, რომ შეძლებოდა მეფიქნა, ვითომ მართალია-მეთქი. მაგრამ ამოდ იყო ყოველივე; არც ჩემს დიდმა გულის-თქმამა, არც წყურვილმა სიყვარულისამ არ დამიბნულა გონება. ვგრძნობდი, რა შორს იყავით ჩემსედა, ვგრძნობდი, რომ ჩემსა და თქვენ შორის რაღაც უცნობი, დაუძლეველი დაბრკოლება იყო ამართული. თქვენ რომ გუყვარებოდით, ესლას სიკვდილისთვის აღარ დაგიწებდი მზადებას. თქვენ რომ გუყვარებოდით, — მივხვდებოდი ამასა და ვიცოცსლებდი თქვენის სიყვარულისათვის, იმიტომ რომ რაღაც ადამიანი უყვართ, მოკალეა იცოცსლოს. არ ვიცი, რა იქნებოდა მანინ ჩემს თავს. მსოფლივ ის ვიცი, რომ შეგძლოთ, რაც ვნებავდათ, მოკეთსოვით ჩემსა და მეც ავისრულებდით ყოველსავე; თუნდა არაფერიც არ მოკეთსოვით, — სულ ერთია, მე მანც ყოველსავე ავისრულებდით. თუ ჩემს საყვარელს მბრძანებელს ენდომებოდა, რომ ჭყლოდა ცოლი მოჩილი და ერთგული, მოსიყვარულე და თავ-დადებული, შეკავშირებული მასთან ღვთისა და კაცთა წინაშე, მეუღლე ჭირსა და ღსინში, — სწორედ ასეთი ცოლი ვიქნებოდი. ან იქნება ჩემს კეთილს თავადს უფრო ისა ნდომებოდა, რომ საამოდ, გონება-

წარმატებული და გულის-თქმით აღსავსე სატროფო ჰყოლოდა, მთლად სიყვარულისათვის თავ-გადადებული, რომლისათვისაც სიყვარულისა და მიჯნურობის გარეშე სსჯა არა არსებულიყო-რა. მაშინ მეც სწორედ ამისთანა სატროფო და მიჯნური ვიქნებოდი. თუ ჩემი ბატონი მოინდომებდა მივეტოებინე, ხან და ხან, მეჩვენი ისევე დამბრუნებოდა, თუ მოინდომებდა წასულიყო ხოლმე სადმე შორს, ერთს დღეს გამოვიჩურებელი ყოფილიყო, მეორეს—მსიარული, მესამეს—მოწყენილი,—მეც ისეთივე ვიქნებოდი, როგორიც ის იქნებოდა: იმის გულისთვის ყველაფერს ვიტვირთებდი. რა ტკბილია შეცოდებაც კი, როცა გიყვარს უსამზღვროდ, ღრმად, განუყოფელად! ტკბილია, იმიტომ რომ გული იწმინდება ამისთანა სიყვარულით, სული მადლდება და აღარ იკარებს ქვენა გრძნობათა, ცხოვრების წერილმანთა ჭკუჭყს. კგრძნობ, რომ კვლავ დმერთსა ვგეობ. მაგრამ მე სომ თქვენის სიყვარულის შესახებ ვამბობ, ფრანჩესკო! წარმოიდგინეთ: თქვენის სიყვარულის შესახებ, როცა თქვენ არავინ გიყვართ, როცა არა გიყვართ-რა.

«არა-რა! გათავდა ჩემთვის ყოველივე. თვით ყოვლად აფერხდაბული ვეგაიღინეც კი ჩემის სიცოცხლისა დასტენა: ხან-ხანკონი, ფერადნი, სასუ-აღნაქსნი ყოველივე გაერთიანდა, ერთმანეთში აირია, ერთს ნაცრის ფერ, უფრო უფერულ და უსიცოცხლო გრჯად გადაიქცა. აღარავითარი სურვილიც კი აღარა მაქვს, სრულიად აღარა ფრისა; სრულიად აღარა მომწონს-რა; სასიცოცხლო პირი აღარა მაქვს. არ გიყვარვართ. და აი ეს გულ-გრილობა, ეს უძლეველი გულ-გრილობა მკლავს. თავ-მომწონე ადამიანი ვარ. არ შემოდლიან ავატანო არც გულ-ცეობა, არც სიბრალული, არც ნუგეშინის-ცემა. ვერ დაგვურდები პატრივისცემას, ან მეგობრობას, ან შეჩვევას. თავ-მომწონე ადამიანი ვარ. არც კედური ჩემს თავს. მინდა ისეთი სიცოცხლე, როგორის ღირსიცა ვარ: —სრული, აღსავსე სიყვარულითა, გამსჭვალული გულის-თქმით, ავგზნებული სიყვარულითა; მე არ მინდა სიცოცხლე, დამყარებული ტუეულის, ერთურთის დათმობაზედ, პატრიკებაზედ. მე იდეალი მქონდა, დიდ ხანს მოკუწოდებდი იდეალს, მოკუწოდებდი ჩემის ასაღვასდა სულისა და გულის ყოვლადის მად-ღონითა და იგი იდეალი ილტვის ჩემგან. მეც იმას მივდეკ იქ, იმ სოფლიად.

«თქვენ სურსა სესწუხდებით. ეველას თავისი ბედის-საწერელი აქეს: ერთს მარტვი, მეორეს—ტუნაური, მესამეს—ისეთი, რომელიც ცნობიერად ვერ გაუთვალისწინებია, გისაც წილ-ჭსდომია ესა თუ ის ბედის-საწერელი. განა იცით, რა ბოროტებასა სთესავთ? თქვენ არ შეგიძლიანთ რაღაღენოა მისი ასწოთ, იმიტომ რომ არ გესმით, რა არის სიყვარული, რა მნიშვნელობა აქეს. არ იცით, რა გვალსა სტოკებთ. სიყვარულსეად ლაზარაკობთ იმისთვისვე, რისთვისაც სიმღერას ამბობს მუსიკის მოყვარული: მშვენიერი ტუბილი სმა გაჭეთ, მუსიკა სამიჯნერო სიტყვებისა თქვენ თვითონვე გატუბობთ დიდად, და თქვენც მოგწონთ მოტუეება, ცდუნება, იმიტომ რომ არ იცით, რაღაღენად საშაშაი ეტ მოტუეება, ან იქნება თვით თქვენვე გჯერათ, რომ სიყვარული მიღვივის გულშია. ნურასა შესწუხდებით. კვადები იმიტომ, რომ ჩემი მარტვი და წმინდა იდეალი მეტად მაღალი იყო. შინდოდა, რომ გვეარებოდით, მაგრამ ის, რაც მიჭინჭებია სულ უგანასკნელს დედა-ვაცს, მე წილად არ მარტუნა ბედმა. გასსოვთ, სუტრისთან მეუბნეოდით ზიბელის ამბავს, რომელსაც ისე არ შეეძლო მიჭკარებოდა ვეკვილს, რომ ის ვეკვილი მანშინვე არ დამტკნაროყო; ფაუსტის შესასებად შელახარაკებოდით, მაგრამ ფაუსტს სომ უყვარდა მარტარია. თქვენ კი მეფისტოფელი ბრძანდებით, სოელი, რომელსაც სიყვარული არ შეუძლიან. და აი ამატომ ვიკლავ თავს.

მარგარიტა.

დონ ფრანსესკომარსეინად დაჭკეცა თსელი, სუბუქი ფურცლები, რომელსედაც მისს დანისის დაეწერა სიკვდილის წინად თვისი სიტყვები, ჩასდო კონკერტში და კონკერტა დასდო ჰატარას სტოლსეად. ორივე წერილი — კლარასი და მარტარიატარას ერთად ეწყო. დონ ფრანსესკომ მოჰვიდა ცუცხლი გამჭრალს სიგარას და მის თეთრს, გამჭვირვალს ბოლში მოელანდა ლამაზი, შავის თმით მოსილი თავი, რომელსაც ფოთოლსის გვირგვინი ამშვენებდა და რომლის შავს თვალებს უძლეველი სასოწარკვეთილება დასწნეოდა; შემდეგ წარმოუდგა თვალ-წინ თავი თეთრ-ყარმიზის ქაღისა, ქეჩა, ნაცრის ფერის თმებითა, დანასა მისი გაფითრებულა ტუქები, ზედ სისხლის წინწკლები, ხალურჯებული თვალეა და საუკუნოდ დადუმებული,

მოკეუმიული შარი. ფრანსესკომ კვლავ დარეკა ზარი და ჭკითხა მსასურს.

— ხომ არ იცი, რამდენს საათზედ მიდის მატარებელი ტურინს?

— არა, თქვენო ბრწყინვალებაჲ. მაგრამ ახლავე გავიგებ.

თავადმა ნუკით მოაშორა სიგარას ფერფელი. დაფიქრებული იყო და გული კი დამშვიდებული ჭქონდა, თუმცა ჯერ ისევ მანტო თვალწინ ედგა შირი-სასე შავ-თვალ-წარბა ქალიშვილისა, მისი სურათი შირი-სასე, მაგრამ სევდა-მოცული და თითქო გამდარი სულიერის ტანჯვა-წამებისაგან; ჯერ კიდევ ბუნდად ელანდებოდა თვალწინ გასურგეკეკლნი ნაკვთნი თეთრ-ფირმისის, კასტის ქალიშვილისა, რომელსაც თითქო სულ ნაცრის-ფერა ტანისამოსი ეცვას; ფრანსესკოს ეგონა, რომ აგერ ვსედავ, როგორ ადის ხელ-ხელ ეს ქალი დიდს, თეთრს მთაზედ ვიწრო და საშიშარ ცალ-ფეხს ბილიკ-ბილიკაო.

— სამ საათზედ, თქვენო ბრწყინვალებაჲ, ათ წამს ხანალები, — მოასსენს დაბრუნებული მსასურმა.

— კარგი. მოამზადებისე ბარგი. მაც მატარებლით მიინდა წავიდე.

მაგრამ როცა მსასური წავიდა, თავადმა იმ აზრით, რომ იქნება მოკიშორა თავიდან ეს უცნაური ლანდნი და მოჩვენებანიო, აიღო მესამე წერილი, ის შატარა კონკერტი, რომელშიაც სადარბაზო ბარათი იღო და რომელიც, რაღაც უცნაურის ფანტაზიის გამო, ორჯელ აიღო სელში და ორჯელეკ კონკერტ გაუსსეკლად უნდოდა წაკითხა ბარათი. ახლა კი გასსინა ეს წერილიცა.

სადარბაზო ბარათზედ მოლოდ ერთი სიტყვა ეწერა: მარია. და მარია სწერდა უბრალოდ:

«დღეს მოდიოთ, კარდი მომიტანეთ».

III

შატარა გადაჩარდასებული ერთი დონ ფრანსესკოსი გაჩერდა «ნდას» სასაფხულო კარმიდამოსთან მკაოში, საუცსოკოდ მორთულ მესერ წინა. ერთი საესე იყო კარდებითა. დონ ფრანსესკო,

კინ იცის, სად არ იყო იმათ საშოკნილად. ყვაკილების მღაზიებში ძალიან ცოტა ჭქონდით ვარდები და ისინიც ნახვერად დამძრალი, გაყვითლებული, რთვილისაგან დასუსნული, თითქო ტრესტს დაუნრუგავსო; ნაპირები უჭკე გაჭქვაკებოდათ. ფრანსესკო წავიდა პინინოს, საცა ცამქერინს მისი გულზედ ჭქონდა გაკეთებული თავისი შეშაზნდი ყვაკილებისათვის; მაგრამ იქაც ვარდები პატარები იყო და თითქო დამძრალი. ბოლოს საკელლას ბაღში წავიდა სან-პაოლოს ალყაფის კარებს იქით, ქალაქ გარედ. იქ ჭქონდა დიდი ბაღი, განსაკუთრებით ვარდის ბუჩქებით სავსე, საცოდავს, ჭკუნაზედ შემლილს ლუკრეტის, რომელიც საკელლას კარში ერთად-ერთი-და გადარსენილიყო და ისიც შემშიშად იყო. ათასში ერთსელ მივიდოდნენ სოღმე საკელლას ოქასის გულ-შემატკიავარნი ამ უწყინარ გიჟთან სანასავად და პატარა სანს დაჭყოფდნენ სოღმე იმასთან; ლუკრეტის სტუმრები მაშინვე ბაღში მიჭეკნდა, ჩემი ვარდები დაათვალიერეთ, დასტებით იმათის სურნელებითაო. საკელლა ესე ორმოცის წლის იქმნებოდა; ძალიან გამხდარი იყო და მუდამ შაკები ეტვა. მსოფოდ წინ ასაფარებული ფესტამალი ჭქონდა ლურჯის-ფერისა, რომ მიწამ კაბა არ გამითხუშნოს სოღმეო.

— ვარდები გინდათ? — ჭკითხა ფრანსესკოს დონსა ლუკრეტია საკელლამ თავისის სრინწინის სმით.

— ერთი მინდა მსოფოდ.

— თუნდ ოცი მიირთვით, ორმოც და ათი.

და გიჟი სჭრდა პატარა დანით ვარდებს, აცლიდა კელებს და აძლედა დონ ფრანსესკოს.

— კისთვისა გნებაჯო? იმისთვის, კისაც უყვარსარო?

— არა, დონსა ლუკრეტია.

— მამ იმისთვის, კინც თქვენ გიყვარო?

— დიად, იმისთვის.

და დონ ფრანსესკო წავიდა, აკსებული ვარდებით. პატარა ეტლი თითქმის სულ გაივსო, ისე რომ გაკავებული იყდა შივ, სელი ან ფეხა არ მოკასნედრო და არ წავასდინო ვარდებით.

სახაფხულთა სასახლე ნადა მდუმარედ იდგა განმარტობით და ზამთარის მსე მოწყენით დაჭყურებდა მისს არე-მარეს. ფრან-

ჩესკო შეიდა ჭკედა სართულის დიდს დარბაზში, საცა დონნა მარია დი-ლანჩიანი დიდს სავარძელში იჯდა, ქანაობდა შიგ და დასცქეროდა ფეხსაცმელების წვერებს, რომელიც ოქრომკვდითა და წითელი აბრეშუმის ძაფით იყო მოჭარბულია. დონნა მარიას ეცვა ფართო თეთრის შალის კაბა, რომელიც ბერების სამოსელსა ჭკავდა, თითქო მღვდლის ანაფორაა, ანუ ბიზანტიური წამოსასხამიო; სახელოები ორ-მაგი ეკვრა: ერთი ვიწროები იყო, დაღიფული და მკუხასთან შეკრული ოქროს დილებითა, სოლო ძეორე—ფართოები, მსრები-დანევი ძირს დაშვებული. შავი თმები უწესოდა ჭჭონდა აკვილი და კეთესად დამატრებული ზატარა სასკლის მსგავსის ფოლადის დანი-თა. ზატარა, ნაზს უურებს ში გაკეთებული ჭჭონდა ორი ზურმუხტის საყურე.

— უჭ, რამდენი ვარდებია, რამდენი ვარდები, ფრანჩესკო! — სთქვა დონნა მარიამ, წამოდგა და საჩქაროდ გაექანა მის მისაკუბებლად.

გამოართვა ვარდები, გაივსო გადაჯვარედინებული მკლავები, მიისრუტა გულში და სულ ჩაიმაღა შიგ გულ-შეკრდი. დადიოდა ისე ოთახში და მიმოჭყანტა ყველგან: დივანზედ, საცა ვარდებმა მოჭფინა შეკნიერი, ზღუერიდა ფარხა აღმოსავლეთისა, მრავალ-გვარად აფერადებული; სავარძლებზედ, რომელიც საუცსოგოდ იყო გადაფარდაებული ოქრომკვრდითა და კერცხლის ძაფით ნაგერ სტაგრიითა; სპირნის ხალიჩაზედ, რომელსაც ზედ ზატარ-ზატარა ფერადი ყვავილები ეყარა; ზატარა სტოლებზედ, რომელზედაც ეწყო უოკელ-ნაირი ზაწანის ნივთი და კეჭი, რასაც კი აღმოსავლეთის განაპირი ქვეყნები ჭკზავნის სელოვნებით ნაკეთებ-ნაწამოებთა მოყვარულთათვის. ერთის სიტყვით, წვიმასავით აწვიმებდა დონნა მარია თავისს დარბაზში ამ ახლად მოწვეტილს, სურნელოვანს ვარდებსა. როცა დონნა მარია და-ლანჩიანომ უგანსკნული ვარდიც მოიშორა, ხაჯდა საქანაო სავარძელში, გადააგდო უგან კისერი და დაიწყო ქანაობა, თან სავარძლის ფეხებით სრესდა ვარდებს, რომელიც იმ ალაგას მოფენილი იყო იატაკზედ. დონ ფრანჩესკო ამის გვერდით იჯდა დაბალ სავარძელში.

ფრანჩესკომ გამოართვა მარიას ჰაწაწინა ხელი, რომელზედაც მჭკვრიანად წვრილ ლქრას ლეროშა ჩასმული დიდი ზურმუხტი, ისეთივე მწვანე ფერისა, რა ფერისაც თვით მასი თვალები იყო.

— გუშინ იყავით გალიკანოსთან, ფრანჩესკო? — ჰკითხა ქალმა თვისის ნაზის სასიამოვნო ხმით.

— დიაღ, გასლდით, — უპასუხა მან გონება-დაუტანებლავ მთლად შთანქმულმა მისის ნარნარის ხელის ალკრსათ.

— იცეკვეთ?

— არა!

— ითამაშეთ?

— არა. მე არა ვთამაშობ.

— მის რას აკეთებდით?

— თქვენ გელოდით, მარია.

— არ გიყვართ თამაშობა?

— თამაშობა არავითარს მღელვარებას არ გამომაცდევინებს ხოლმე.

— არავითარს? — სთქვა ქალმა ისეთის კილოთი, თითქო არ ეწმენება მის სიტყვებსა.

— მე უფრო ძალღის მღელვარების გამოცდა მიყვარს.

ქალმა გულ-ცივად შეჭხუდა ფრანჩესკოს თვისის ცხურისფერის, უინუღივით ცივის თვალებით; გაწითლებულნი მისნი ბატენი კი დიდის ცდუნებით, დაუძლეველის ძალით იზიდავდა ფრანჩესკოს მათ საკოცნელად.

— მერე რაღას აკეთებდით? — ერთ-კილოვანებით ჰკითხა კვლავ ქალმა, თითქო ვაღდებულა ჩვენება ჩამოართვისა.

— აქ მოკვდი ეტლით და დაკვირდი ამ სახლის ახლო-მასლო არე-მარეზე... თქვენის ოთახის ფანჯრიდან სინათლე გამოდიოდა... ჰატარა კენჭი ვესროლა.

— შეკამჩნიე კენჭის სროლა, — სთქვა მარიამ და ოდნავ გაიღიმა.

— ფანჯარა კი არ გააღეთ მანინც.

— ციოდა, — ისე სთქვა ქალმა, თითქო აქ არაფერი ამავია. — მერე რაღას აკეთებდით?

— სახლში დაგბრუნდი და წერილი მოგწერეთ.

— სად არის მერე წერილი? — ჰკითხა მან, თითქო სასამართლოს გამოძიებულაო.

— აი წერილი, — უბასუხა ფრანჩესკომ და ამოიღო ჯიბიდან სქელი წერილი. მაგრამ გამოძიებულმა საიმისო ყურადღება არ მიაქცია წერილს, ეჭირა ხელში და არ გასსნა კა.

— დღეს დღით რაღას აკეთებდით?

— წერილებს ვკითხულობდი.

— რა წერილებს?

— სათქმელად არა ჰღირს, — სთქვა ფრანჩესკომ და უტუღებულ-ყოფით გაიქნია ხელი.

— არა ჰღირს?

— არა ჰღირს.

— მერე?

— ვარდების საშოვნელად წავედი.

— მამ დიდ ხანს გიძებნიათ, რომ აგრე გვიან მოხვედით.

— არსად არ იყო. სიცივეს დაეძრო ყველგან. ყვაილები მალე ფუჭდება. თქვენი ბალიც მოწყენილია ახლა.

— თვითონ მეც მოწყენილი ვარ, — სთქვა ქალმა და დაიწყო თვისი მკვეთრი სიცილი.

— რადა, რა მიზეზია?

— ის მიზეზია, რომ თქვენ გიყვარვართ...

და ქალმა კვლავ დაიწყო სიცილი, თითქო არა სწამს-რა იმისი, რასაც თვითონვე ამბობსო.

ფრანჩესკოს მანინც ისევე ეჭირა იმისი ხელი, რომელზედაც ზურმუხტი ბრწყინავდა; მანამ განთავისუფლდა ხელი და დაუწყო ყურება მწვანე ძვირფას ქვას, რომელიც იმის გაუჩინულს თვალებსა ჰკვანდა.

— ნუღარ გიყვარვართ, ნუღარა! — სთქვა ქალმა და დაიწყო სრესა ფეხებით ვარდებსა.

ქალმა აიღო ურთი კოკობი ვარდი და დაიჭირა კბილებითა. ფრანჩესკოს უნდოდა წაერთმია ვარდი და ეკოცნა, მაგრამ ქალმა არ დაანება.

— ოჲ, რა ბოროტი ხარ!—სთქვა მან ბავშვურის კილოთი.
— სავსოდ არა ვარ!—უპასუხა ქალმა წინანდებურად მტკიცედ.
ორივენი გასუმდნენ. ფრანჩესკო შეჭყურებდა ქალს და თვალს
ვერ აშორებდა იმის სახეს.

— სად იშოკეთ ეს ვარდები, ფრანჩესკო?

— იქ მომცეს...

— ვინ მოგცათ?—ჭკითხა ბრძანების კილოთი ქალმა.

— დონნა ლუკრეცია საკელლამ.

— მაშ გიყი ვარდები ყოფილა, გიყი ყვავილები?

— ჩემი ყვავილებია, მარაა.

— არა... თქვენ სრულიად კეთილ-გონიერი ბრძანდებით... ისე
კეთილ-გონიერი, რომ მეშინიან კიდეცა თქვენი.

— მაშ, რა მოვიტყუდო, რა წყალში გადავარდე?—ჭკითხა ფრანჩესკომ და დაიწყო აქეთ-იქით ყურება გონება-დაბნეულივით.—გინდათ, თავი მოვიკლა?

— ეგ წუთიერი სიგიჟა!—სთქვა მან გულ-გრილად.

— შემიძლიან ისე მოვიკლა თავი, რომ დიდ ხანს გასტანოს
სიკვდილის წუთმა,—სთქვა ფრანჩესკომ მწუხარებითა.

— ეველანი იხრებთან,—ისე სთქვა ქალმა, თითქმის უდევს
გულში.

— აბა, მოიგონეთ მაშ სხვა რამ უგუნური საქციელი, მოა-
გონეთ!—ვედრებით წამოიძახა ფრანჩესკომ.

ქალმა გააჩნევ-გამოაჩნია თავა და ხელები ვისერზე შემოიდო;
გრძელი სახელოები სავარძელზე დაეშვა; სულ სპეტაკი სჩანდა და
მხოლოდ სახესზედ, შეუბრალებელ, თითქმის გადაფისულ სახესზედ
თვალეები უბრწყინავდა მწკანე ზურმუხტით.

— რა გითხრათ დონნა ლუკრეცია?

— მითხრა, ვისთვის გინდა ეს ვარდებიო. იმისთვის, ვისაც
უყვარხარო?

— თქვენ რა უპასუხეთ?

— უპასუხე, არა-მეთქი.

— რად უპასუხეთ, არაო?

— იმიტომ, რომ არ გიყვარვართ.

— სცდებით: ძილურ მიყვარხართ, — სთქვა მან გულ-ცოვად.

— ო, მარია!

— გარწმუნებთ, რომ მიყვარხართ, — გაიმეორა ქალმა და უფრო უკან გადაიგდო კისერი ხელებზედ.

ფრანჩესკო გაფითრდა და მკვდრის ფერი დაედო. მაშინ დაიხარა ქალი, აიღო ვარდი და გადაუგდო ფრანჩესკოს. კანცმა სიხარბით სტატა ხელი ვარდს, თითქო უზომოდ გახარებული ბავშვიად.

— დღეს რა უნდა გააკეთოთ, ფრანჩესკო? — ჰკითხა ქალმა და ძალა დაატანა თავს, რომ არ დაემთქნარებინა.

— არაფერი, — უბასუსა მან განურკვეველად. — არაფერი... თქვენ მიყვარებით მსოფლად, როგორც მიყვარებინართ ყოველთვის.

— სულა?

— სულ თქვენ მიყვარებით, მარია.

— მე რომ წავიდე სადმე?

— მეც თქვენ წამოგყვებით.

— რომ მოგვუბნებ?

— მეც მოგვუბნებ.

— მაშ უნდა მიყვარდეთ, — სთქვა ქალმა და დაიწყო თვისი მიკეთრი, შეუბრალებელი სიცილი.

ქალმა თავზე დაადო ხელი ფრანჩესკოს. ფრანჩესკო ატლასივით გაწითლდა და მოწინაღობით დაჰხარა თვისი ძლეული თავი.

უამი კი რბოდა; რბოდა იმათთვისაც, ვინც სატანჯველად ემზადებოდა და იმათთვისაც, ვინც სასიკვდილოდ მიდიოდა; ტანჯულთათვისაც და გამარჯვებით თრობილთათვისაც.

უგუნური უამი კი რბოდა.

ს ი ვ ე ნ გ ო

თავი ოცდამეთვრამეტე*)

ოხ, ქალო! შენ ჯიუტი და გულცივი ხარ, მაგრამ ჩემი გულიც ისევე ამპარტავანია, როგორც შენი.
სიუარდი.

იმ საღამოზედ, როდესაც გასამართლება მოხდა, რებეკას ოთახის კარი ოდნავ ვიღამაც დააკაკუნა. ამ დროს რებეკა ლოცულობდა და დაკაკუნებას ყური არ ათხოვია. მან დაასრულა ლოცვა გალობით, რომლის შინაარსიც აქვე მოგვყავს:

„როდესაც ისრაილი, საყვარელი უფლისა, გამოვიდა მონების ქვეყნიდან, მას წინ უძღოდა ღმერთი მამათა მისთა; დღისით ღრუბლის სვეტი წყნარად დასკურობდა განცვიფრებულს ქვეყნებში; ღამე კი, წითელნი ქვიშანი არბეთისანი გაბრწყინებულნი იყვნენ ცეცხლის სვეტის შუქითა!

„ქებათა გალობა მიისწრაფებოდა ზეცისადმი დაფითა და საყვირითა; ასულნი სიონისანი ზანს აძლევდნენ ქურუმთა და მხედართა გალობას. აწ სასწაულნი აღარ აკვირვებენ ჩვენს მტრებს. დავიწყებული ისრაილი მარტო დაწარწის უდაბნოში; მამათა ჩვენთა არ შეიგნეს გზანი შენნი, უფალო, და მათ მიეცი ნება იარონ თავიანთ მიერ ამორჩეულს გზაზედ.

„მაგრამ შენ, უხილაო, ყოველგან ხარ. როდესაც გამობრწყინდება დღე ბედნიერებისა, იყოსმცა ფიქრი ჩვენი შენზედ ღრუბლის ზეწრად, რათა დაგვიფაროს მაცთურებელ შუქისაგან. როდესაც იუდას გზას მოეფინება ჩვეულებრივი სიბნელებე, წყვიდადისა და ქარიშხლის დროს იყავ დიდ-სულოვან და მრავალ-მოწყალე: დააცხრე მრისხანება შენი, აღ-მანათობელი და მათბუნებელი.

*) «მოამბე» № 12 — 1894 წ.

„ქნარნი ჩვენნი დარჩნენ ბაბილონისა წყლისა კიდევედ. ჩვენ ვართ სათამაშოანი მტარვალთა და სამასხარონი წარმართთა; საკმელი არღა ღვივის საკურთხეველთა ზედა ჩვენთა, სდუმდნენ ებანნი და წინწილანი. მაგრამ შენ სთქვი, ღმერთო: სისხლი კაცთა და ხორცი ცხოვართა ამოა წინაშე თვალთა ჩემთა; შემუსყრდელი გული, დამშვიდებული აზრი, აი ჩემი სასიამოვნო მსხვერპლიო.“

როდესაც რებეკას გალობის ხმა მისწყდა, მისი ოთახის კარები კვალად დააკაუნეს. — შემოდი, — უთხრა მან, — თუ მეგობარი ხარ; ხოლო თუ მტერი, მე საშუალება არა მაქვს წინააღმდეგობა გაგიწიო.

— მე, რებეკა, — უთხრა ბრიან დე ბოა გილბერმა, როდესაც შევიდა, — მეგობარიცა ვარ შენი და მტერიცა, ეს იმაზედ არის დამოკიდებული, თუ რითი დასრულდება ჩვენი ერთმანეთის ნახვა.

რებეკას ძლიერ შეეშინდა იმ კაცისა, რომელიც მიზეზი იყო მისის უბედურებისა, ამისათვის სიფრთხილის გამო, მოშორებით დადგა ბრიანზედ და გადასწყვიტა, რაც შეეძლო, წინააღმდეგობა გაეწია.

— შენ ჩემი არ უნდა გეშინოდეს, რებეკა, — უთხრა ტადის რაინდმა, — ანუ უფრო გარკვევით რომ ვთქვათ, ესაა მაინც მიზეზი არა გაქვს, რომ ჩემგან შეგეშინდეს.

— მე თქვენი არ მეშინიან, ბატონო, — მიუგო რებეკამ, თუმცა ფშვინვაზედ კი ეტყობოდა, რომ ეშინოდა. — მე ღმერთისთვის მიმინდვია ჩემი თავი და ის დამიფარავს.

— არც მიზეზი გაქვს შიშისა, — მიუგო დაღვრემით გილბერმა. — თუ შენს შესახებ რამეს განვიზრახავ, შეგიძლიან გუშაგები მოიშველო, რომლებზედაც არავითარი უფლება არა მაქვს. იგინი შენ სასიკვდილოდ კი წაგყვანენ, მაგრამ არავის კინებას არ მისცემენ შეურაცხყოფა მოგაყენონ.

— კურთხეულ იყოს სახელი უფლისა! — დაღაღ-ჰყო ებრაელმა ქალმა: — ამ ბოროტების ბუნაგში ყველაზედ ნაკლებად სიკვდილისა მეშინიან.

— დიად, — მიუგო ბოა გილბერმა, — გულადს არსებას სიკვდილისა არ ეშინიან. არც მე მაშინებს შუბი და ხანჯალი, არც შენ გეშინიან მალლიდან გადმოხტომისა და ამოღებულის ხანჯლისა, შენ მხოლოდ ის გაშინებს, რასაც სხვები უპატიონებას ეძახიან. გამიგონე, რას გეტყვი: იქნება ჩემი პატიონების გრძობაც ისეთივე ცხოველი იყოს, როგორც შენი; პატიონებისათვის ჩვენ ორივენი მზადა ვართ დავიხოცოთ.

— უბედურო! შენ იძულებული ხარ სიცოცხლე შესწირო იმ წესებს, რომელთაც შენი გონება უარსაჰყოფს. ეს იმას ნიშნავს, რომ აკლდები საუნჯეს, რომელიც შენთვის გამოუსადეგარია, — მაგრამ ჩემზედ ვერე ნუ იფიქრებ. შენი გადაწყვეტილება დამყარებულია უგუნურ ხალხის ცრუ აზრთა ტაღლებზედ და ადვილად ირყევა, ჩემი კი დამკვიდრებულია საუკუნოთა კლდეზედ და ვერაფერი ვერ შეარყევს მას.

— კმარა, ქალო! ეხლა მაგისთანა ლაპარაკის დრო არ არის, შენ გადაგიწყვეტია მოკვდე არა ადვილისა და ჩქარის სიკვდილით, რომელსაც ირჩევს უბედურება და რომელსაც სიხარულით ეგებება განწირულება, — შენ გინდა ჯერ ნელ-ნელა დიიტანჯო, ეწამო და მერე ისე მოკვდე იმისთვის, რასაც ეს უგუნური ხალხი დანაშაულებას ეძახის.

— მერე ვინ არის მიზეზი, რომ ჩემი ბედი ასეთია? — ისა, ვინც მხეცურის სურვილის და ანგარების გამო მე აქ მომიყვანა და არ ვიცი რაღად მიორკეცებს იმ უბედურებას, რომელიც თვითონ მომაყენა.

— არა, მე შენი უბედურება არ მინდოდა; პირიქით, მე ეხლაც მზად ვარ განგარინო ყოველივე განსაცდელი ისევე თავგამოდებით, როგორც წინად, როდესაც ისრები წვიმასავით მოდიოდა და სიცოცხლესაც მოგისწრაფებდნენ, თუ ჩემი გული შენთვის ფარად არ ამეფარებინა.

— ყოველივე ეგ შენი მოქმედება რომ პატიონური მფარველობა ყოფილიყო უმანკოებისა, დიდად მადლობელი ვიქნებოდი; შენ, მართალია, სიკვდილს გადამარჩინე, მაგრამ ამისთვის

ისეთი ჯილდოს თხოვნა დამიწყე, რომ იმ ჯილდოს მოცემას სიკვდილი ბევრად მირჩევნიან.

— თავი დაანებე საყვედურს, რებეკა; მე ჩემი საკუთარი მიზეზი მაქვს მწუხარებისა და არ მინდა, რომ შენმა საყვედურმა უფრო გამიორკეცოს იგი.

— მაშ შემატყობინე შენი განზრახვა, ბატონო რაინდო! თუ შენგან მოყენებული ჩემი უბედურების ნახვის გარდა კიდევ სხვა რამე გინდა, მითხარი და მერე, თუ შეიძლება, მარტო დამტოვე. სიკვდილი მართალია საშიშია, მაგრამ ადვილი კი არის.

— როგორც ვხედავ, შენ კიდევ ჯიუტობ, რებეკა და შენი უბედურების მიზეზად მე მთვლი.

— დიად, მაგრამ შენ თვითონ კი არ იცი, რომ შენს თავდაუქერელს გულის თქმას მე სასიკვდილოდ მივყევარ?

— სცდები, რებეკა, სცდები,—გააწყვეტინა სიტყვა ბოა გილბერმა,—თუ იმას მდებ ბრალად, რის გაგებაც ყოვლად შეუძლებელი იყო. როგორ მოვიფიქრებდი, რომ გამოჩენილ ტებული ბომანოარი ასე მოულოდნელად და უეცრად მოვიდოდა აქა.

— მართალია, მაგრამ შენ ეხლა იმას ხელს უმართავ, რომ სასტიკად დავისაჯო და, როგორც ვიცი, შენვე იკისრე ებრძოლო ჩემს დამცველს ჩემი დანაშაულის დასამტკიცებლად.

— შესდექი, რებეკა! ის ხალხი, რომელსაც შენ ეკუთვნი, კარგს დროს უცდის ხოლმე და თავის ნავს ისე ამოქმედებს, როგორც უფრო სასარგებლოა მისთვის.

— წყეულიც იყოს ის საათი, როდესაც ებრაელმა ხალხმა ვე ხელობა ისწავლა! მაგრამ უბედურს ხალხს, მოკლებულს თავის სამშობლოს, მეტი რა ღონე აქვს, რომ უცხო ქვეყნელების წინაშე ეგრე არ მოიქცეს, ჩვენი ასეთი უბედური ხასიათი ალბად ჩვენი ცოდვების კითხვაა; მაგრამ თქვენთვის, რომელთაც თავი მოგაქვთ თქვენის დამოუკიდებლობით, ნუ თუ უფრო საძრახისი არ უნდა იყოს ცრუ-მორწმუნოების წინაშე თავის მოღრეკა?

— შენს სიტყვებში, ბევრი შხამი ურევია, რებეკა,—მიუგო გილბერმა,—მაგრამ მე აქ იმისთვის კი არ მოვედი, რომ ერთი-ერთმანეთს საყვედური ვუთხრათ. იცოდე, ბოა გილბერი არვის არაფერს დაუთმობს. მისი სურვილი მთიდან დაქანებულს მდინარესა ჰგავს: ხალხს რამდენსამე ხანს შეუძლიან მისი დაგუბება, გადაგდება, მაგრამ იგი უეჭველად ისევ თავის ადგილს დაუბრუნდება. ის წერილი, რომელმაც გაუწყა დამცველი მოგეთხოვა, ვისგან იყო, თუ არა ჩემგან? ასე სხვა ვინ შეგობრალებდა?

— მცირე ხანს სიკვდილის გადადება,—მიუგო რებეკამ,— არავითარს სარგებლობას არ მამიტანს. ნუ თუ ამის მეტი ვერა მოახერხებ-რა იმისთვის, რომელსაც ესოდენი ტანჯვა და მწუხარება დაატეხე თავზედ და საფლავის კარამდინ მიიყვანე?

— არა, რებეკა, მე შენი უბედურება ფიქრადაც არა მქონია. ამ საქმეში უგუნური გუდალიკი რომ არ გარეულიყო, ჩვენი ორდენის დაცვას პრეცენტორს კი არა, რომელსამე უბრალო წევრს მიანდობდნენ. მაშინ მე თვითონ (ასეთი იყო ჩემი განზრახვა) გაგიხდებოდი დამცველად და მაშინ ვნახავდი ჩემი ორდენის რომელი რაინდი გაჰბედავდა ჩემთან ბრძოლას. მაშინ, რებეკა, შენი უმანკოება დამტკიცდებოდა და ჩემი დაჯილდოება შენზედ იქნებოდა დამოკიდებული.

— ეგ ტყუილი ტრაბახია,—მიუგო რებეკამ.—თქვენ მიიღეთ ჩემი ხელთათმანი და თქვენ უდა შეებრძოლოთ ჩემს დამცველს, თუ კი გამოუჩნდება იგი ისეთს უბედურს არსებას, როგორც მე ვარ. თქვენ კი იძახით თქვენი მეგობარი და მფარველი ვარო.

— შენი მეგობარი და მფარველი ვარ ეხლაცა,—გაუმეორა მედიდურად ბოა გილბერმა:—იცოდე კი, რომ ამისთვის მე კარგი არ დამეყრება და უპატიოსნობის სახელი დამივარდება; ამას შემდეგ ნულარ გააკიცხავ, რომ წინდაწინვე პირობები დაგილო და მერე შემოგწირო ყოველივე, რაც კი აქამდინ ჩემთვის ძვირფასი იყო.

— განმიმარტე,—უთხრა რებეკამ,—შენი სიტყვების აზრი არ მესმის.

— კარგი, — მიუგო ბოა გილბერმა, — მე ისევე გულწრფელად გეტყვი ყველაფერს, როგორც ცოდვილი ადამიანი აღსარებას ეუბნება თავის მოძღვარს. — რებეკა, მე რომ ბრძოლის ველზედ არ გამოვიდე, მაშინ ვაკლდები დიდებას და ვკარგავ იმას, რაც ჩემთვის ისეა საჭირო, როგორც ჰაერი; მე რაინდთა შორის პატივცემული და სახელოვანი ვარ და იმედი მაქვს მალე მომცემენ იმ თანამდებობას, რომელიც ეხლა უგუნურს ლუკა ბომანოარს უჭირავს. ყოველსავე ამას უარსა ვყოფ მხოლოდ შენის გულისათვის. წყეულიც იყოს გუდალორიკი, რომელმაც მე ეს მახე დამიგო, ორჯელ უფრო წყეული იყოს ალბერტ მალვოზენი, რომელმაც დამიჭირა და თავში არ მიმართყმევენა ეს ხელთათმანი იმ ცრუ-მორწმუნე უგუნურ მოხუცისათვის, რომელმაც საშინელი ცილი დასწამა მშვენიერს და დიდს ულოვანს არსებას.

— ეხლა რაღა საჭიროა ეგრეთი ფლიდი სიტყვები? — უთხრა რებეკამ. — შენ ორში ერთი უნდა ამოგერჩია: ან უმანკო ქალის სისხლი უნდა დაგედვარა და ან შენი დიდებისათვის ჩრდილი უნდა მიგეყენებინა... ამ ორში შენ პირველი უკვე ამოირჩიე.

— ჯერ კიდევ არა, რებეკა, — უთხრა რაინდმა წყნარად და მიუახლოვდა: — მე ჯერ არ ამომირჩევია, არა, ჩემი არჩევანი შენზედ არის დამოკიდებული. თუ ბრძოლის ველზედ გამოვალ, დაიჯერე ჩემს სახელს არ შევარცხვენ; და მაშინ გეყოლება თუ არა დამცველი, სულ ერთია, შენ მანც კოცონზედ დაწვა არ აცდება, ამისათვის რომ რიჩარდისა და აივენგოს მეტს ჩემთან ბრძოლა არც ერთს რაინდს არ შეუძლიან. მაგრამ შენ უკვე იცი, რომ აივენგოს ჯერ კიდევ არ შეუძლიან იარაღის ტარება, ხოლო რიჩარდი კი ტყვედ იმყოფება უცხო ქვეყანაში. ასე, თუ მე გამოვალ ბრძოლის ველზედ, სიკვდილი არ აცდება, თუნდაც შენმა სიმშვენიერემ რომელსამე ახალგაზდა რაინდს იარაღი ააღებინოს ხელში შენს დასაცველად.

— რა საჭიროა ერთისა და იმავე სიტყვების მაგდენჯერ გამეორება?—უთხრა რებეკამ.

— ამისთვის რომ შენ შენი ბედი უფრო კარგად ასწონდასწონო.

— კარგი, მაგრამ აბა საქმეს ახლა სხვა მხრიდან შეხედე.

— თუ მე გამოვალ ბრძოლის ველებდ, შენ სიკვდილი არ აგცდება, სიკვდილის წინად კი ჯოჯოხეთის სატანჯველს მოგაყენებენ, ხოლო თუ არ გამოვალ, მაშინ სრულიად გაჰქრება ჩემი რაინდობის დიდება, ჩემის ღვაწლით შექმნილი სახელი სასაცილო და სამსახარო შეიქნება ყველასათვის და მეც ისე დამიწყებენ ცქერას, როგორც ჯადოქარს, როგორც შენს თანამოზიარეს. დიად, მე ვკარგავ სახელს, მომავალს, დიდებას, ისეთს დიდებას, რომელსაც ბევრი ვერაინ მიაღწევს ხოლმე. მაგრამ, რებეკა, დაუმატა ბრიანმა და მის ფერხთა წინაშე დაცა, — ყოველსავე ამას შენა გწირავ მხოლოდ იმისთვის, რომ მითხრა: „ბრიან დე ბოა, ჩემი საყვარელი იყავ“.

— თავი დაანებე მაგ უგუნურს ფიქრებს, ბატონო რაინდო, — მიუგო რებეკამ, — და უმჯობესია ეხლავე გაეშურო პრინცი იოანესთან, ან იმის დედასთან: იგინი არ იკადრებენ, რომ გვირგვინი ინგლისისა შეურაცხყოფილ იქმნას იმისთანა მართლ-მსაჯულებით, როგორი მართლ-მსაჯულებითაც თქვენ მე მოამქეცით. მე თქვენთან სხვა სათქმელი აღარაფერი მაქვს. გაუბატოურებას სიკვდილი ბევრად მირჩევნია.

— მე მაგას არ ვიზამ, — უთხრა რაინდმა და კაბაზედ ხელი წაავლო. — მე მხოლოდ შენ მოგმართავ და სხვას არავის. არ ვიცი რა გაბრკოლებს? მოიფიქრე: თუნდაც რომ მე შენი მტერი ვიყო, სიკვდილი ხომ მტერზედ უარესია და აქ ერთად-ერთი ჩემი მეტოქე კი მხოლოდ სიკვდილია.

— მე არც მტრისა მეშინიან და არც სიკვდილისა, — მიუგო რებეკამ და ცოტა არ იყოს შეეშინდა რაინდის თავდაუქერლობისა, თუმცა მტკიცედ გადასწყვიტა არც დაჰყოლოდა მის სურვილს და არც იმედი მიეცა. — იყავ კაცი, იყავ ქრისტიანი. თუ თქვენს სარწმუნოება მართლა გიქადაგებთ აღამია.

ნის შებრალებას, შენც მე შემობრალებ და გადამარჩინე ამ სა-
შინელს სიკვდილს, ნუ მამთხოვ ამისთვის ნურც სასყიდელს და
ნურც ანგარებას აურევ შენს სულგრძელობაში.

— არა, რებეკა!—მიუგო ამაყმა რაინდმა და წამოდგა:—
მე მაგ სიტყვებით ვერ დამარბილებ. მე თუ უარსა ვყოფ აწ-
მყოს და მომავალს დიდებას, მხოლოდ შენი დახსნისთვისა და
კიდევ იმისთვის, რომ შენ ჩემთან ერთად გამოიქცე. გამიგონე,
რებეკა,—განაგრძო ბრძანმა ლმობიერად:—ინგლისი და ევ-
როპა როდი შეადგენენ მთელს ქვეყანას. არიან ისეთი ქვეყ-
ნები, სადაც ჩვენ თავისუფლად შეგვეძლება ცხოვრება და სა-
დაც ჩემს დიდების მოყვარეობას დიდი ასპარეზი ექნება. ჩვენ
წავიდეთ პალესტინაში. შენ იქ დედოფალი იქნები, რებეკა!
ჩემის გმირობით და მამაცობით კარმელის მთაზედ დაგიდგამ
ტახტს და მას არც ერთს სკიპტრაზედ არ გავცელი.

— ეგ მხოლოდ ოცნებაა!—უთხრა რებეკამ:—ღამის ფუ-
ჭი მოჩვენებაა! თუ გინდა მართლაც ეგრე მოხდეს, ჩემს
გულს მაინც ვერ მიიზიდავ. ერთს კი გეტყვი: მე არაოდეს
არ გავიზიარებ იმ დიდებას, რომელსაც შეიძენ; მე ჩემი სამ-
შობლო და საარწმუნოება ისე ძლიერ მიყვარს, რომ არ შემი-
ძლიან პატივი ვცე იმ კაცს, რომელსაც ცოლ-ქმრობის კავ-
შირი ვაჭრობად გაუხდია და რომელიც უარსა ჰყოფს თავის
მოვალეობას თავის ორდენის წინაშე მხოლოდ იმისთვის, რომ
უცხოელ ქალთან უკანონო გულის თქმა დაიკმაყოფილოს.
ეგრე ძვირად ნუ აფასებ ჩემს განთავისუფლებას, ბატონო რა-
ინდო; იყავ მფარველი დაჩაგრულისა და შეწუხებულისა კაც-
მოყვარეობისა და არა ანგარების გამო. წარსდქ ინგლისის ტახ-
ტის წინაშე: შენს საჩივარს ამ მტარვალ ხალხის შესახებ რი-
ჩარდი უყურადღებოდ არ დასტოვებს.

— არას ღროს, რებეკა!—მიუგო ამაყად ბოა გილბერ-
მა:—თუ ჩემს ორდენზედ უარს ვიტყვი, მხოლოდ შენთვის,
მარტო შენთვის. თუ შენ ჩემს სიყვარულს უარსა ჰყოფ, დი-
დების მოყვარეობა ხომ ჩემთან დარჩება; მე როდი მინდა ყვე-
ლას სათამაშო ვიყვე. რიჩარდის წინაშე მოვიდრიკო თავი! ამ

ამპარტავანი გულის კაცს ვთხოვო შეწყალება! არას დროს, რებეკა! ეს ჩემი ორდენის შეურაცხყოფა იქნება! მე ორდენის დატოვება კი შემძღლიან და იმის დამცირება კი არას დროს.

— მაშ ღმერთი იყოს ჩემი შემწე-მფარველი! — ლალაძყო რებეკამ: — მე ხალხისაგან არავითარს შველას არ უნდა მოველოდე.

— მართალს ამბობ, — მიუგო რაინდმა: — თუ შენ ამპარტავანი ხარ, არც მე ვარ შენზე ნაკლები ამპარტავანი. მე თუ ბრძოლის ველზედ გამოვალ შუბითა, ნუ იფიქრებ, რომ უკანლა გავბრუნდე რამე მიხეზით; მაგრამ შენ შენს საკუთარს ბედზედ იფიქრე: მოკვდე ისეთის საშინელის სიკვდილითა, როგორც კვდებიან ავაზაკები, დაიწვა აღზნებულს კოცონზედ, შეიქმნე მსხვერპლი სტიქიონისა, რომლისგანაც შემდგარია შენი მშვენიერი სხეული, — არა, რებეკა, შენ ეს არ შევიძლიან, ქალი ამას ვერ აიტანს... შენ ჩემს სურვილს შეასრულებ!

— ძრვიელ ნაკლებად გცოდნია ქალის გული, ან ისეთს ქალებს შეხვედრილხარ, რომელთაც დაკარგული ჰქონიათ თავეთი საუკეთესო თვისებანი. გეუბნები, შენ ისეთს გმირობას ვერ გამოიჩენ დიდი ბრძოლის დროს, როგორსაც გამოიჩენს ქალი, ერთგული თავის მოვალეობისა და ნამუსისა. მეც თვითონ ნაზად გაზდილი ქალი ვარ; განსაცდელისა ძლიერ მეშინიან, მომავალი ტანჯვანი ცახცახსა მგერიან, მაგრამ როდესაც ჩვენ ორივენი შეგ-ბედითს ასპარეზზედ გამოვალთ, შენ საბრძოლველად და მე სატანჯელად, მაშინ, დარწმუნებული ვარ, ჩემი გულადობა შენს გულადობას ბევრად გადააჭარბებს. მშვიდობით! მე შენთან ლაპარაკით დროს არ დავკარგავ: დრო, რომელიც დარჩენია ისაკის ასულს, სხვაფრივ უნდა მოიხმაროს; მან უნდა მიმართოს ისეთს ნუგეშის მცემელს, რომელმაც შეიძლება პირი მოარიდოს თავის ხალხს, მაგრამ ყური კი არასდროს არ დაიხშოს მისი ღალატებისა და მწუხარების გასაგონად.

— მაშ ვმორდებით ერთმანეთს, — უთხრა ბოა გილბერმა რამდენიმე ხნის სიჩუჩის შემდეგ. — რად შეგვახვედრა ზეცამ ერთმანეთს? შენც რატომ ქრისტიანი კეთილშობილი გვარისა

არა ხარ? ღმერთს გეფიცები! როდესაც შენ გიყურებ და ვფიქრობ, სადა და როგორ უნდა შევხვდეთ კიდევ ერთმანეთსა-მეთქი, უნებლიედ გამივლის ხოლმე გულში სურვილი, რომ მეც ღვთისაგან უარყოფილს შენ ხალხს ვეკუთვნოდე, ფარხმალის მაგივრად ხელში ოქროს ზოდები მეჭიროს, ყველა უხვიერო ბარონის წინ თავს ვიხრიდე და შიშისაგან ეთრთოდე, — დიალ, რებეკა, ყოველივე ეს იმისთვის მინდა, რომ შენთან დაახლოვებული ვიყო და შენს სიკვდილში მონაწილეობა არ მივიღო.

— შენ ისე დახატე ებრაელი, როგორიც არის იგი ეხლა შენის მსგავსის კაცების ღვენის წყალობითა. ზეცამ მრისხანებითა თვისითა გამოაგდო იგი სამშობლოდან, მაგრამ წაღმართობის გზა კი მისთვის არ დაუხშვია. აბა წაიკითხე მთელი ისტორია ღვთის ხალხისა და მაშინ მითხარ ვაჭრებისა და ჩარჩებისაგან შესდგება ის ხალხი, რომელსაც ესოდენი სასწაული მოუვლინა მას იგვრავამ? იცოდე, ამაყო რაინდო, რომ ჩვენ შორის მოიპოვებიან ისეთი დიდებული სახლები, რომლებთან შედარებით თქვენი დიდკაცობა იგივეა, რაც გოგრა კედრთან შედარებით; მათ აძლევდა ბრწყინვალეობას და დიდებას არა ქვეყნიური მეფე, არამედ ის უზენაესი არსება, ის საშინელი ხმა, რომელიც ეცხადებოდა მათ თვისის ქერუბიმებითა. ასეთნი იყვნენ თავადნი იაკობის სახლისანი!

რებეკას აღტაცება ეტყობოდა სახეზედ, როდესაც თავის ხალხის დიდებაზედ ლაპარაკობდა, მაგრამ მაშინ კი საშინლად გაფითრდა, როდესაც ოხვრით წარმოსთქვა: — ასეთნი იყვნენ იუდიელნი თავადნი; ეხლა იგინი აღარ არიან. მოთიბული ბალახივით დაჰქნენ და მტერად აღიგვნენ. მათ შორის არიან ისეთებიც, რომელთაც არ შეუძლია იყვანათ თავეთი დიდებული შთამომავლობა და რომელთა შორის მეც მინდა ჩავირიცხო! მშვიდობით! მე არა მშურს სისხლით მოპოვებული შენი დიდება, მე არა მშურს შენი ბარბაროსული ჩამომავლობა, მე არა მშურს შენი სარწმუნოება, რომელიც მუდამ პირზედ გაკერია, მაგრამ გულამდინ კი არასდროს არ ჩაუხშევია, საქმით არასდროს არ დაგიმტკიცებია.

— მე სწორედ მოხიბლული ვარ!—სთქვა ბოა გილბერმა.— გამოჩერჩეტებული ლუკა ბომანოარი სწორედ მართალს ამბობდა: იმ მწუხარებაში, რა მწუხარებითაც მე შენ გშორდები, რაღაც არაბუნებრივი ძალა მოიპოვება. ტურფა ქმნილებავ!—განაგრძო ბრიანმა და რებეკას ზრდილობიანად მიუახლოვდა:—ეგრეთი ახალგაზდა, ეგრეთი მშვენიერი ხარ და ეგრე უშიშრად კი ეგებები სიკვდილს! დიად, შენ სიკვდილი გადაგიწყვიტეს, სიკვდილი საშინელი, სამარცხვინო! ვის არ გადმოსცვივა შენთვის ცრემლები? ოცი წელიწადია აღარ ვიცოდი ცრემლები რა იყო, ესლა კი, შენ რომ გიყურებ, თვალები ცრემლებით მევსება. შენ ესლა ველარაფერი ვერ დაგისხნის! ჩვენ ორივე მსხვერპლი ვართ მუხთალის ბედისა. მაშ მშვიდობით, დანაშაული მაპატივე და მეგობრებად მაინც გავიყარნეთ. ამაოდ ვცდილობდი შენი მტკიცე გადაწყვეტილების შერყევას, ჩემი გადაწყვეტილებაც ისევე მტკიცეა, როგორც ბედის შეურყეველნი კანონები.

— ეგრეა, —უთხრა რებეკამ, —როდესაც კაცი თავის ლაგამწყაროს გულის თქმას ვერ დაიჭერს, ბედს დააბრალებს ხოლმე. მაგრამ მიპატივებია ყოველი დანაშაული, თუმცა შენ კი ხარ მიზეზი ჩემი ასე უდროვოდ სიკვდილისა. მართალია, ბევრი კეთილშობილური თვისება გაქვს, მაგრამ შენ ჰგევხარ იმ თავმინებებულს წალკოტს, რომელსაც ბალახ-ბულახი მოჰრევიდა და მშვენიერი და სასარგებლო ყვავილები დაუჩაგრავს.

— დიად, —მიუგო რაინდმა, —მართალს ამბობ, მე თავდაუქრელი და მოუდრეკელი ხასიათის კაცი ვარ და ვამპარტავნობ იმით, რომ ამ სულელთა და პირმოთნეთა ზროვაზედ ბევრით მალლა ვდგევარ. ყმაწვილობიდანვე ბრძოლის მოტრფიალე ვიყავ, ათასნაირს პლანებს ვადგენდი და შეურყევლად მათკენ მივისწრაფებოდი. ასეთივე ამპარტავანი, მტკიცე და შეურყეველი ხასიათის კაცად დაფრჩები, ქვეყანა ამის დასამტკიცებელს საბუთებს ნახავს! მაგრამ, რებეკა, მაპატივებ დანაშაულს, თუ არა?

— მიპატივებია ისე, როგორც კი შეიძლება აპატიოს მსხვერპლმა თავის ჯალათს.

— მაშ მშვიდობით!—უთხრა ბრიანმა და გამოვიდა ოთახიდან.

პრეცენტორი ალბერტი იქვე ახლო ოთახში იყო და მოუთმენლად ელოდა ბოა გილბერის დაბრუნებას.

— დიდ ხანს კი დარჩი ურიის ქალთან, —უთხრა მან, — მე კი აქ მოუთმენლად მოგელოდი. იცი რა იქნება, დიდმა მალისტრმა ან იმის ჯაშუშმა კონრადმა რომ აქ მომასწრონ? ასე რბილად მოქცევისათვის საშინლად დამსჯიდნენ. მაგრამ რა ამბავია შენს თავს, ძმაო? ფეხზე ძლივსა დგებარ და სახე საშინლად გაქვს მოქუთრუშებული. ავად ხომ არა ხარ?

— არა, — მიუგო მან, — ისე კარგად ვარ, როგორც დამნაშავე სიკვდილის წინად. ზეცაა მოწამე, მალგოაზენ, რომ ამ ქალმა სრულიად მომიხილა! თითქმის გადავწყვიტე დიდ მალისტრთან წავიდე და პირდაპირ ვუთხრა, რომ ჩემს ორდენზედ ხელს ვიღებ და უარს ვამბობ რებეკას დამცველ რაინდთან ბრძოლაზედ.

— ჭკუაზედ ხომ არ შემცდარხარ! — უთხრა მალგოაზენმა: — მაგით შენს თავს სრულიად დაღუპავ და იმ ურიის ქალსაც ვერაფერს უშველი, რომელიც აგრე ძვირფასია შენთვის. შენს მაგივრად ბომანოარი სხვა რაინდს დანიშნავს და დამნაშავე კი ისევ ისე დაიღუპება, როგორც მაშინ, როდესაც შენ შენს მოვალეობას შეასრულებ.

— ეგ მართალი არ არის... მე თვითონ გამოვესარჩლები ქალს, — მიუგო ამაყად ბრიანმა, — და თუ ეს ასე მოხდება, იმედი მაქვს, მალგოაზენ, ჩვენს ორდენში ვერც ერთს რაინდს ვერ იპოვნი, რომ ჩემთან ბრძოლა გაბედოს.

— დაე აგრე იყოს, მაგრამ ის კი გავიწყდება, — უთხრა ცბიერმა ალბერტმა, — რომ შენი განზრახვის ასასრულებლად არც დრო გექნება და არც საშუალება. აბა ერთი წადი ლუკა ბომანოართან და უთხარი, ჩემს აღთქმაზედ უარს ვამბობ-თქო და ნახავ, რამდენ ხანს დაგტოვებს თავისუფლად; იტყვი თუ არა

ამ სიტყვას, მაშინვე საპრობილეში ამოგაყოფინებენ თავსა, როგორც აღთქმის გამტეხს რაინდს. არა, ბრიანო, შენ უსათუოდ უნდა იბრძოლო, თუ არ გინდა შენი თავი დაიღუპო და გაითახსირო.

— მე გავიქცევი აქედან,—უთხრა ბოა გილბერმა,—რომელსამე შორს ქვეყანაში, სადაც ფანატიკოსობას და უფუნურებას ასე ძლიერ არ გაუდგამს ფესვი. მაგრამ ჩემის ნებადართვით კი არც ერთი წვეთი სისხლი არ დაიღვრება ამ საოცარის ქმნილებიან.

— შენ აქედან გაქცევა ვერ შეგიძლიან,—უთხრა პრეტორმა:—შენს უფუნურებაზედ ეჭვი აიღეს და პრეტორიიდან არ გაავიშებენ. შენ ეს გიკვირს და გაოცებს, მაგრამ შენთვის კი სასარგებლო არის. რა გამოვა იქიდან, რომ გაიქცე? იარაღს წაგართმევენ და შენს ღიღებულს სახელს შენვე მოუღებ ბოლოს შენის საქციელით. მოიფიქრე ამაზედ. რათა, რისთვის უნდა გაიგოს თავგასულმა რიჩარდმა, რომ რაინდმა, რომელიც მას საქმეს უჭირვებდა პალესტინაში და რომელმაც დასჩრდილა მისი გათქმული სახელი, ერთი უბრალო ურიის ქალის გულისათვის დაჰკარგა ღიღება და პატივი და ვერაფერი კი ვერ უშველა იმ ქალსაო.

— გმადლობ, მალგოაზენ,—შეჰყვირა რაინდმა,—შენ შეეხე ისეთს სიმს, რომლის ჟღერაც ყველაზედ ძლიერ აჩქროლებს ჩემს გულს! რაც უნდა იყოს, მოღალატეს მაინც არავინ დამიძახებს. ღმერთმა ქნას, რომ რიჩარდი ან ერთ-ერთი იმის გათქმული საყვარელი რაინდი მოვიდეს აქ საბრძოლველად! მაგრამ იგინი აქ არ მოვლენ, უდანაშაულოდ დასაღუბ ქალისათვის თავს არავინ შეიწყენს.

— უფრო კარგი შენთვის,—მიუგო პრეტორმა:—რაკი ქალს დამცველი არავინ გამოუჩნდება, მაშინ მას სიკვდილით დასჯიან ღიღი მალისტრის გადაწყვეტილებით და შენ უბრალო იქნები.

— მართალია,—მიუგო ბოა გილბერმა,—თუ დამცველი არავინ გამოჩნდება, მაშინ მე იმ მაყურებელთა შორის დავ-

დგები, რომელნიც ცხენებზედ ისხდებიან და ბრძოლაში კი მონაწილეობას არ მიიღებენ. მაგრამ არა,—განაგრძო მან,— მე ისევ ისე მოვიქცევი, როგორც პირველად გადავწყვიტე. რებეკამ მე არ მინდომა, უარ-მყო, შეურაცხყოფა მომაყენა, მაშ მე რაღად უნდა შევსწირო მას მსხვერპლად ყოველივე, რაც კი პატივსა და დიდებას შემძენს. დიად, მალვოაზენ! მე შევეებრძოლები რებეკას დამცველს!

ამ სიტყვების შემდეგ ბოა გილბერი ოთახიდან გავიდა და პრეცენტორიც მაშინვე უკან გაჰყვა. მალვოაზენი რაინდს სულ იმაზედ ელაპარაკებოდა, რომ თავის გადაწყვეტილებაზედ უარი აღარ ეთქვა და უსაუოდ შეჭბრძოლებოდა რებეკას დამცველს. თვით მალვოაზენის პირადი სარგებლობა მოითხოვდა, რომ ბოა გილბერს გაემარჯვა, რადგანაც იცოდა, რომ იგი ერთს დროს ლუკა ბომანოარის ადგილს დაიჭერდა და მისი მწყალობელი იქნებოდა. ამასთანავე იგი თვალ-ყურს ადევნებდა, რომ გილბერი ან პრეცენტორიიდან არ გაქცეულიყო და ან დიდს მალისტრს არ შეხვედროდა და პირადად უსიამოვნება არ მოსლოდა. იგი სულ იმაზედ ელაპარაკებოდა, რომ ერთადერთი შენი დამხსნელი შერცხვენისაგან რებეკას დამცველთან ბრძოლა არისო.

თავი ოცდამეცხრამეტი

განვედით, აჩრდილნო! რიჩარდი — კვალად რიჩარდია.
შექსპირი. — რიჩარდ III.

შაემა რაინდმა ლოკსლეი თავის ამხანაგებთა მუხას ქვეშ დასტოვა და წმ. ბეტოლოფის მონასტრისკენ გაემგზავრა. ეს მონასტერი სხვა მონასტრებისავით დიდი არ იყო და შემოსავალიც მცირე ჰქონდა. ფრონ დე მეფის ციხე-დარბაზის აღების შემდეგ ამ მონასტერში გადაიყვანეს აივანგო, რომელსაც ერთგული გურტი და დიდსულოვანი ვამბაც თან გააყოლეს. მეორე დღეს შავი რაინდი წასვლას აპირობდა და გზის მაჩვენებლად ხუმარა ვამბა გაიყოლა.

— ჩვენ ერთმანეთს, — უთხრა მან აივენგოს, — კენინსბურგში ვნახავთ, განსვენებული ატელსტენის ციხე-დარბაზში, სადაც მამა-შენი ალაპს მართავს თავის კეთილშობილი მეგობრის სულის მოსახსენებლად. იქ ვნახავ თქვენს საქსონელ მოძმეთ, ბატონო ვილფრედო, და დაახლოვებით გავიცნობ მათ. შენ იქ უნდა დამხვდე და პირველი ჩემი საქმე ის იქნება, რომ მამაშენთან შევარდო.

შავი რაინდი მეგობრულად გამოეთხოვა აივენგოს, რომელსაც გულით უნდოდა თავის დამხსნელს გაჰყოლოდა, მაგრამ იგი ამაზედ არ დაეთანხმა.

— დღესაც დარჩი აქა; არა მგონია ან ხვალ შეგეძლოს მგზავრობა. ვამბას მეტი მე სხვა გამცილებელი არ მინდა, იგი ბერის როლსაც შეასრულებს და ხუმარისასაც.

— მე დიდის სიხარულით გამოგყვები, — უთხრა ვამბამ. — მე ძრიელ მინდა ატელსტენის ალაპს დავესწრო; თუ ალაპი კარგი და მაძლარი არ იქნება, მიცვალებული წამოდგება საფლავიდან და ერთს ამბავს დაახწევს მზარეულს, მეკუჭნავეს და მემარნეს. მაინცა და მაინც იმედი მაქვს თქვენი გმირობა დამეხმარება ჩემის ბატონის ცედრიკის წინაშე, თუ ვინაცობაა. ჭკუა მილალატებს.

— ჩემი გმირობა, ბატონო ხუმარავ, რას გიშველის იქა, სადაც შენი ბრწყინვალე გონება ვერას გახდება? — აბა ერთი ამიხსენ, რის თქმა გინდა.

— ჭკუას, ბატონო რაინდო, — მიუგო ხუმარამ, — ბევრი რამ შეუძლიან. იგი მოხერხებული და ანგარიშიანი ეშმაკია, რომელიც კარვად ხედავს თავის მეზობლის ნაკლულევანებას და იცის გაჭირვების დროს როგორ მოიქცეს. გმირობა კი გამბედავია, რომელიც ყველაფერს სჩეხავს: იგი დაურიდებლად მიდის წინ და არავის ყურადღებას არ აქცევს. აი ამისთვის მინდა ვფასარგებლო ჩემის ბატონის ჭკუითა და შენის გმირობითა.

— ბატონო შავო რაინდო, რადგანაც შენ ამ სახელით გინდა იწოდებოდე, — უთხრა აივენგომ, — ცოტა არ არის მეფიქ-

რება, რომ ასეთი ყბელი და მოუსვენარი გზის მაჩვენებელი ამოირჩიე. მაგრამ მან ისე კარგად იცის ამ ტყის ბილიკები, რომ მეტი აღარ შეიძლება; რაც შეეხება ამის ერთგულებას, ეს ხომ თქვენც კარგად მოგეხსენებათ.

— არა, მე არაოდეს არ ვიჩივლებ იმ კაცზედ, რომელმაც გზის ჩვენებაც იცის და გამხიარულებაც, — მშვიდობით, კეთილად ვილფრედ; გთხოვ ხვალინდელ ღღეზე აღრე მიანიც არ გაუდგე გზას.

შავმა რაინდმა ხელი ჩამოართვა აივენგოს, მერე მონასტრის მოძღვარს გამოეთხოვა, შეჯდა ცხენზედ და გზას გაუდგა, მას თან გაჰყვა ვამბაცა. აივენგო იქამდინ აღევნებდა მათ თვალს, ვიდრე ტყეში არ შევიდნენ, შემდეგ კი მონასტერში დაბრუნდა.

ციცკრის შემდეგ აივენგომ მოძღვარი დაიბარა თავისთან; მოხუცი მაშინვე მოვიდა და ჰკითხა, როგორა ხარო.

— უკეთა ვარ, მიუგო აივენგომ, — და ჩემი გულითადი სურვილი უფრო აღრე სრულდება, ვიდრე მოველოდი; ჩემი კრილობა ისე საშიში არა ყოფილა, როგორც მეგონა, ან იქნება მალაშომ იმოქმედა ასე საოცრად; ვგრძნობ, რომ იარაღის ტარება კარგად შემძლიან და ეს დიდ ბედნიერებად მიმაჩნია, ამისთვის რომ ისეთი აზრები მომდიან თავში, რომელნიც აქ დარჩენის ნებას არ მაძლევენ.

— ღმერთმა ნუ ქნას, — უთხრა მოძღვარმა: — რომ ცედრიკ საქსონელის შვილმა იმაზედ აღრე დასტოვოს ჩვენი მონასტერი, ვიდრე სრულიად არ განიკურნება.

— მე თვითონ არ დავტოვებდი თქვენს სტუმრის მოყვარე მონასტერს, ღირსო მამაო, — მიუგო აივენგომ, — თუ რომ კარგად არა ვგრძნობდე თავს და იმედი არა მქონდეს მოგზაურობის ატანისა.

— მერე რა გაიძულეხთ აგრე ანაზღეულად წასვლას? — ჰკითხა მოძღვარმა.

— განა თქვენ კი არ მოგსვლიათ, წმინდაო მამაო, — მიუგო რაინდმა, — რომ გულს რაღაც უბედურება უგრძენია და

იმის მიზეზი კი ვერ გაგიგიათ? რას ფიქრობ ამისთანა მოვლენაზედ? უნდა მივაქციოთ ამას ყურადღება თუ არა, რადგანაც შეიძლება ჩვენი მფარველი ანგელოზები წინადავე გვატყობინებდნენ მომავალს უბედურებას.

— უარს ვერა ვყოფ, — უთხრა მოძღვარმა და პირჯვარი გადიწორა, — რომ მაგისთანა მახარობლებს ზეცა ჰგზავნის ხოლმე; მაგრამ მათ ყოველთვის სარგებლობის მოტანა აქვთ საგნად. რად გინდა უკან გაჰყვე იმას, ვისაც განსაცდელის დროს ვერაფერს უშველი ავადმყოფობის გამო.

მე იმდენად კარგადა ვგრძნობ ჩემს თავს, რომ იმედი მაქვს ჩემს მტერს არ დაუფუარდე. თუ გინდა რომ ბრძოლაც არ შემეძლოს, სხვაფრივ მაინც რითიმე დავეხმარები. შენც გეცოდინება, რომ საქსებს ნორმანები არ უყვართ და ვინ იცის რა მოხდეს, თუ ვინიცობა იგი იმდროს მივა მათთან, როდესაც გაბრაზებულნი იქნებიან ატელსტენის სიკვდილით და თავიც ღვინით ექნებათ გახურებული. იგი ძლიერ უდროვოდ მოვიდა ჩვენთან და მე გადავწყვიტე ყოველი განსაცდელი ან შუაზედ გაუყუო და ან ავადდინო თავიდან; მხოლოდ მე თქვენ ამას გთხოვთ, რომ ერთ-ერთი თქვენი ცხენი მათხოვოთ, რომელსაც ჩემს ცხენზედ უფრო წყნარი სიარული ეცოდინება.

— ბატონი ბრძანდებით, მიუგო მოძღვარმა. — ჩემი ცხენი წაიყვანეთ, რომელიც განგებ თქვენთვის არის გაწვრთნილი და ძლიერ ჰკვიანიც არის. ამ ცხენს მალკინა ჰქვია და იმაზედ მშვიდი და კარგი ცხენი არა მკონია იშოვნოთ.

— მაშ უბრძანეთ, მამაო, მალკინა შეკმაზონ და გურტმაც იარაღი მამიტანოს.

— ნუ დაივიწყებთ, ბატონო, რომ მალკინას ისევე არა გაეგება-რა იარაღისა, როგორც იმის პატრონს და არ ვიცი შეუძლიან თქვენი მძიმე იარაღის ზიდვა თუ არა. ამისთანავე მეშინიან იარაღის დანახვაზედ არ დაფრთხეს.

— დარწმუნებული იყავ, წმინდაო მამაო, — მიუგო აივენგომ, — რომ მე იმას მძიმე ტვირთს არ ავკიდებ და თუ დაფრთხობას დაიწყებს, ადვილად დავიმორჩილებ.

ამ დროს შემოვიდა გურტი და რაინდის წაღებს დეზების გაკეთება დაუწყა. მოძღვარმა რომ ეს დაინახა, თავის ცხენი შეეცოდა და უთხრა:—ეხლა მამაგონდა, ბატონო რაინდო, რომ მალკინას დეზების შემოკვრა არ უყვარს: სჯობს ჩვენი იჯარადარის ცხენის მოსვლას მოუცადოთ, ერთი საათის შემდეგ აქ იქნება, ის უფრო მშვიდია, რადგანაც ჩვენს შეშას სულ ისა ზიდავს და ქერსაც არ აქმევნვ.

— გმადლობთ, ღირსო მამაო, მე თქვენი მალკინა მირჩვენინან, რომელიც აგერ ეზოშიაც შემოიყვანეს. ჩემს იარაღს გურტი წამოიღებს. დარწმუნებული იყავ, რაკი მძიმეს არაფერს აკვიდებ, უჩიობას არ დაიწყობს. ახლა კი მშვიდობით!

აივენგო საჩქაროდ ჩამოვიდა კიბეზედ და მაშინვე მოახტა ცხენს, რომ უთავ-ბოლოდ მოლაპარაკე მოძღვარს დროით მოშორებოდა. აივენგო დაადგა იმ გზას, რა გზითაც შავი რაინდი წავიდა. საქურველის მტვირთველიც (ეხლა ასე ეძახდა გურტი თავის თავს) გვერდით მისდევდა.

ამ დროს შავი რაინდი და იმის თანამოგზაური ვამბა ტყეში ერთს პატარა ბილიკზედ მიდიოდნენ. ხუმარას თავის მასხარული ტანისამოსი ეცვა და სანადირო დანითა და პატარა შუბით იყო შეიარაღებული. თავის მოუსვენარი ხასიათის გამო, იგი ხან კისერზედ დააჯდებოდა ცხენს, ხან გავაზედ, ხან ერთს მხარეს გადაჰკიდებდა ორივე ფეხებს, ხან მეორე მხარეს, ხან წაღმა ჯდებოდა და ხან უკულმა,—ერთის სიტყვით, სულ რაღაც მოძრაობაში იყო, ცხენმა იუარა ესა და ვამბა გადმოაგდო. ამას შემდეგ იგი დაჰკვიანდა და ცხენს აღარ აწვალებდა.

— ეგ რა კარგი საყვირი გაქვს, უთხრა ხუმარამ რაინდს და ლოკსლეის საჩუქარს დააცქერდა.

— ეს მეშვილდისრეთა უფროსმა მამკა,—მიუგო რაინდმა:—ამ მეშვილდისრეთ ხომ იცი რა ღიდი ამაგი დასდეს შენს ბატონს ცედრიკს ტორკვილსტონის ციხე-დარბაზის აღების დროს.

— თუმცა ტორკვილსტონი აიღეს, მაგრამ ეს იმათ მოგზაურების გაძარცვას მინც არ დაუშლის. ესეც უნდა გით-

ხრა, — განაგრძო ვამბამ და მიუახლოვდა რაინდს, — რომ ამ ტყეში მეშვილდისრეებზედ უფრო საშიში ყაჩაღები ბუდობენ. ესენი მალგოაზენის კაცები არიან, ჩვენ რომ იმათ შეეხვდეთ, იცოდნენ ხეირს არ დაგვაყრიან. სწორე მითხარ, რაინდო, რას იზამდი, მალგოაზენის ორს კაცს რომ შეხვდე?

— დედა-მიწასთან გაეასწორებდი, თუ გზაში გადაგვიდგებოდნენ.

— ოთხი კაცი რომ შეგხვდეს?

— იმათაც იმასვე ვუზამდი, — უთხრა რაინდმა.

— ექვსნი რომ იყენენ, — განაგრძო ვამბამ: — ლოკსლეის საყვირს არ დაუკრავ?

— განა რაინდმა ვისმე დახმარება უნდა სთხოვოს? არასდროს!

— მაშ ნება მიბოძეთ, საყვირი კარგად გავსინჯო, — უთხრა ვამბამ.

რაინდმა მოიხსნა საყვირი და ხუმარას მისცა, რომელმაც მაშინვე მხარზედ გადაიკიდა.

— ტრი-ლა-ლა, — დაუკრა მან: — მე ამის დაკვრა შენზედ ნაკლებად არ ვიცი.

— მერე რა გინდა ქნა მაგით? — უთხრა რაინდმა: — მომეცი საყვირი.

— დარწმუნებული იყავ, ბატონო რაინდო, რომ იგი კარგი კაცის ხელშია, როდესაც გმირი და სულელი ერთად მოგზაურობენ, საყვირი სულელმა უნდა ატაროს, რადგანაც მან უფრო კარგად იცის იმის დაკვრა.

— არა, ხუმარავ, — უთხრა შავმა რაინდმა: — შენს თავს ბევრს თავისუფლებას ნუ აძლევ. გამიფრახილდი, მოთმინებიდან არ გამომიყვანო.

— ჩემზედ ძალას ნუ იხმარებ, ბატონო რაინდო, — მიუგო ხუმარამ და ცოტა უკან დადგა, — თორემ სულელი ადვილად მოჰკურცხლავს უკან და მაშინ ვნახავთ გმირი გზას როგორ გაიგნებს.

— ოჰო! დამუქრებაც გცოდნია!—უთხრა რაინდმა:—სწორე რომ გითხრა, მე შენთან ლაპარაკის დრო არა მაქვს, თუ გინდა, გქონდეს ეგ საყვირი, მხოლოდ ჩქარა კი ვიაროთ.

— მაშ ალარ გამიჯავრდებით?—ჰკითხა ვამბამ.

— გეუბნები, სულელო, არა!

— აბა რაინდული სიტყვა მომეცი, — განაგრძო ვამბამ და სიფრთხილით მიუახლოვდა.

— მამიცია; ოღონდ დროით კი იარე.

— მაშ გმირი და სულელი კვალად მორიგდნენ ერთმანეთში, — უთხრა ხუმარამ და რაინდს მიუახლოვდა. ეხლა, როდესაც საყვირი ჩემს ხელშია, შემოდლიან მოგახსენოთ, რომ, თუ არა ვცდები, იმ ბუჩქებში ვილაც კაცები ჩაგვსაფრებიან.

— საიდან იცი?—ჰკითხა რაინდმა.

— იქიდან ვიცი, რომ მწვანე ბუჩქებში ორჯელ-სამჯერ ჩაფხუტიანი კაცი დავინახე.

— სწორედ მართალს ამბობ, — უთხრა რაინდმა და პირისახეზედ ზუჩი ჩამოიფარა.

შაგმა რაინდმა სწორედ დროზედ ჩამოიფარა ზუჩი, რადგანაც იმ წამს ბუჩქებიდან სამი ისარი გამოისროლეს; ერთი მათგანი სწორედ შუბლში მოხვდებოდა მას, თუ რომ ზუჩს არ დაეფარა, დანარჩენი ორი კი ჩაჩქანში მოხვდა.

— ბარაქალა ჩემს ჩაჩქანს, — სთქვა რაინდმა: — ვამბა, წამო, თვითონ ჩვენ მიეუხტეთ იმათ. — და პირ-და-პირ საეჭვო ბუჩქებისკენ გაქუსლა ცხენი; აქ იმას ექვსი თუ შვიდი მხედარი დაესხა თავს; სამმა მათგანმა დაატაკეს რაინდს შუბები, მაგრამ შუაზედ გადაუტყდათ და ვერაფერი ავნეს. შავს რაინდს ცეცხლად სცვიოდა თვალებიდან. იგი წამოდგა უზანგოებზედ და დაიძახა: — რას ნიშნავს ესა, ბატონებო? — პასუხად ყაჩაღებმა ხმლები ამოიღეს, ყოველი მხრიდან გარს შემოერტყნენ და უყვიროდნენ: — მოკვდი, მტარავალო.

— წმინდაო ელჟარდ! წმინდაო გიორგი! — იძახოდა შავი რაინდი და ყოველ წმინდანის ხსენებაზედ თითო კაცსა ჰკლავდა: — მაშ ჩვენ აქ მოღალატენი გვყოლიან?

თუმცა შავი რაინდის მოწინააღმდეგენი ძლიერ თავზედ ხელ-აღებული კაცები იყვნენ, მაგრამ ბოლოს ისე შეშინდნენ, რომ ახლო აღარ უდგებოდნენ. ამ დროს წამოდგა წინ ლურჯად შეიარაღებული რაინდი, რომელიც აქამდინ არავითარს მონაწილეობას არ იღებდა ბრძოლაში და შუბი თვითონ რაინდს კი არა, ცხენს აძგერა და სასიკვდილოდ დასჭრა.

— ბედასლ კაცს მაგის მეტი არ შეუძლიან! — შესძახა შავმა რაინდმა, როდესაც მისი ცხენი წაიქცა და თითონაც ძირს დაეცა.

ამ დროს ვამბამ საყვირი დაუკრა, ამ ხმაურობაზედ ყაჩაღებმა უკან დაიწიეს, ვამბა კი შავი რაინდისკენ გაექანა და წამოდგომა უშველა.

— სირცხვილი თქვენ, მოლალატენო, მხდლებო! — დაუყვირა ლურჯმა რაინდმა თავის კაცებს: — ხუმარა საყვირს უკრავს და თქვენ შიშისგან უკან გარბიხართ.

ამ სიტყვებით გამხნეებული ყაჩაღები კვალად ეკვეთნენ შავს რაინდს, რომლის უკანასკნელი ღონის-ძიება ის იყო, რომ ხისთვის მიეყუდა ზურგი და ისე ებრძოლა ხმლითა. მზაკვარმა ლურჯმა რაინდმა სხვა შუბი აიღო და, როდესაც დაინახა, რომ მისი მოწინააღმდეგე გაჭირვებულს მდგომარეობაში იმყოფებოდა, გაექანა მისკენ და უნდოდა ბოლო მოეღო, მაგრამ ეს განზრახვა ვამბამ ამაოდ ჩაუტარა. ხუმარა მიიჭრა ლურჯ რაინდთან და იმის ცხენს დანით მუხლის ძარღვები დაუჭრა: ცხენიცა და მხედარიც ძირს დაეცნენ. მიუხედავად ამისა, შავს რაინდს საქმე მაინც უჭირდა: შეიარაღებული ყაჩაღები ყოველი მხრიდან ესეოდნენ და ეტყობოდა, ღონე ელწოდა; ამ დროს ტყიდან გამოისროლეს ისარი და რაინდის ერთი საშიში მოწინააღმდეგე ძირს დაეცა; მერე გამოცვივდნენ ტყიდან მეშვილდისრენი ლოკსლისა მხიარული ბერის წინამძღოლობით და ყაჩაღებს მედგარი ბრძოლა აუტეხეს. ბოლოს სრულიად დაამარცხეს იგინი, ზოგი მოკლული ეგდო მიწაზედ, ზოგი სასიკვდილოდ იყო დაჭრილი. შავმა რაინდმა მედიდურად მადლობა გადაუხადა თავის მშველელებს და უთხრა:

— ვიღრე ჩემს მეგობრებს მადლობას გადაუხდინე, მე მინდა გავიგო, ვინ დამეცა თავს მაშინ, როდესაც მე არავითარი მიზეზი არ მიმიცია. ვამბა, აბა ლურჯს რაინდს ზუჩი ჩამოხადე პირიდან, როგორც ეტყობა იგი უფროსი უნდა იყოს ამ საძაგელი ხალხისა.

ხუმარა მაშინვე მიუახლოვდა ყაჩაღების უფროსს, რომელიც ცხენიდან გადმოვარდნით ისე დაბეულიყო, რომ ველარც ადგომა შეეძლო და ველარც გაქცევა.

— აბა, გმირო ბატონო,—უთხრა ვამბამ:—მე ისევე ვიქნები თქვენი საჭურავლის მტვირთველი, როგორც მეჯინიბე ვიყავი; მე გადმოგსვი ცხენიდან და მევე გაგხდი ჩაჩქანსაც.

ეს უთხრა და ვამბამ პირისახიდან ზუჩი მოხადა ლურჯ რაინდს; შავმა რაინდმა ქალარა თმები დაინახა და გაიგო ვინც იყო იგი.

— ვალდემარ ფიტცურზი!—შესძახა გაკვირვებით:—რამ გაიძულა, რომ შენი წოდებისა და ღირსების კაცმა ასეთი საძაგლობა ჩაიდინე?

— რიჩარდო,—უთხრა დატყვევებულმა რაინდმა:—გეტყობა არა გცოდნია, სადამდინ მიიყვანს ადამის ჩამომავალს პატივის მოყვარეობა და შურის ძიება.

— შურის ძიება?—მიუგო შავმა რაინდმა:—მე შენთვის არას დროს შეურაცხყოფა არ მამიყენებია და რა მიზეზი გქონდა შურის ძიებისა?

— შენ უარი ჰყავი ჩემ ქალთან კავშირი; განა ეს შეურაცხყოფა არ არის ნორმანისათვის, რომლის სისხლიც ისევე კეთილშობილიურია, როგორც შენი?

— შენი ქალი?—მიუგო შავმა რაინდმა:—განა მაგისთანა უბრალო მიზეზისათვის ასეთს საზიზღარს საქმეს ჩაიდენენ? მომშორდით, ბატონებო; მე ამას ცალკე მინდა მოველაპარაკო, ახლა, ვალდემარ ფიტცურზო, მითხარი სწორედ, გამომიტყდი, ვინ წაგაქეხა ასეთის ვერაგობის ჩასადენად.

— მამი-შენის შეილმა,—მიუგო ვალდემარმა.

რიჩარდს თვალეზი ცეცხლისავეთ აენტო, მაგრამ კეთილ-შობილოურმა გრძნობამ მისი სიბრაზე სრულიად გააქარწყლა. მან დაიღო თავი, შუბლზედ დაიღო ხელი და რამდენსამე წამს უყუ-რებდა დამარცხებულს ბარონს, რომელსაც ეტყობოდა, რომ რცხვენოდა.

— მაშ სიცოცხლეს არა თხოულობ, ვალდემარ? — ჰკითხა მეფე რიჩარდმა.

— ვინც ლომის ბრკყალებშია ჩავარდნილი, — მიუგო ფიტ-კურზმა: — მან კარგად იცის, რომ თხოვნა ამაო იქნება.

— უთხოვენლად მამინიჭებია შენთვის სიცოცხლე, — მიუ-გო რიჩარდმა: — ლომი თავის წინ განართხულს მსხვერპლს პირს აღარ ახლებს ხოლმე. მამინიჭებია შენთვის სიცოცხლე, მხო-ლოდ იმ პირობით კი, რომ სამი დღის განმავლობაში დასტო-ვო ინგლისი და შენი ვერაგული საქციელი შენს ნორმანულს ციხე-დარბაზში დამალო და იოანე ანჟუელის სახლი შენს ბო-როტ-მოქმედებაში აღარ გაურიო. თუ დანიშნულის ვადის შე-მდეგ კიდევ განახავს ვინმე ინგლისში, სიკვდილს ვერ ასცდები. თუ კიდევ წარმოსთქვამ როდისმე ჩემი გვარეულობის შეურაც-მყოფელს სიტყვას, წმინდა გიორგის გეფიცები, თვით საკურ-თხეველშიაც რომ იყო — იქაც არ დაგინდობ მოსაკლავად: შენი ციხე-დარბაზის კედლებზე ჩამოგაღრჩობ და ყვაე-ყორნებს შე-გაქმევ. — ლოკსლეი, უბრძანე ცხენი მისცენ ამ რაინდს, რადგა-ნაც შენმა ისრებმა ამათი ცხენები სულ ერთიან დახოცეს.

— მე რომ დარწმუნებული არ ვიყო, რომ ჩემს მბრძანე-ბელს წინააღმდეგობა ეჯავრება, — მიუგო მეშვილდისრემ: — ამ საძაგელს კაცს ისარსა ვკრავდი შიგ გულში და წასვლა აღარ დასჭირდებოდა.

— შენ ინგლისური გული გაქვს, ლოკსლეი, — უთხრა შა-ვმა რაინდმა: — და ჩემს ბრძანებას უნდა დაემორჩილო. მე რი-ჩარდ ინგლისელი ვარ!

ამ მედიდურად წარმოთქმულს სიტყვებზედ, რომელნიც შეეფერებოდნენ ლომ-გულის ხასიათს, ყველა მეშვილდისრეთ

მუხლი მოიდრიკეს, ერთგულება შეჭფიცეს და დანაშაულობის პატიობა სთხოვეს.

— ადექით, ჩემო მეგობრებო!—უთხრა რიჩარდმა ალერსიანად და მის სახეს სიბრაზე აღარ ეტყობოდა:—ადექით, ჩემო მეგობრებო! თქვენი დანაშაულობა თქვენმა პატიოსნურმა სამსახურმა სულ ერთიანად გამოისყიდა: თქვენ უშველეთ ამას წინად ჩემს ქვეშევრდომთ ტორკვილსტონის ციხე-დარბაზის აღების დროს და ეხლა კიდევ ნაკლები სამსახური არ გაუწიეთ თქვენს მეფეს. ადექით, ძმანო, და ამის შემდეგ კარგად მოიქეცით. შენ კი, გმირო ლოკსლეი...

— ლოკსლეის ნულარ მესახით, ჩემო მეფევე!—გთხოვთ იცოდეთ ნამდვილი ჩემი სახელი, რომელიც, საუბედუროდ, ისე შორს გაიტყვა, რომ ვიცი თქვენს ყურამდინაც მოახწევდა. მე რობინ გულდ ვარ, შერვუდის ტყიდან.

— ეგ სახელი ვის არ გაუგონია,—უთხრა რიჩარდმა:—თვით შორს პალესტინაშიაც კი იციან შენი სახელი, მაგრამ დარწმუნებული იყავ, რომ ყოველი დანაშაული, რომელიც ჩვენს აქ არ ყოფნის დროს ჩაგიდენია, გეპატივება და არავითარი ვნება არ მოგეცემა.

— მართალს ამბობს ანდაზა,—სთქვა ვამბამ:—„სახლში რომ კატა არ არის, თავგები მეჯლისს მართავენო“.

— შენც აქა ხარ ვამბა?—მიუგო რიჩარდმა:—შენი ხმა რომ კარგა ხანს აღარ მესმოდა, ასე მეგონა გაიქეცი-მეთქი.

— მე გავიქეცი!—შესძახა ვამბამ:—სულელობა გმირობას როდის გაშორებია? აი ჩემი ხმლის უნარი, ამ მშვენიერს ლურჯს ცხენს დიდის სიხარულით გავუმთელებდი ფეხებს, ოღონდ კი ამის პატრონი აქ დარჩენილიყო. მართალია, წინად ცოტა შორს გავდექი და ბრძოლაში მონაწილეობას არ ვიღებდი, მაგრამ შემდეგ კი ამ ცხენსაც მე დავასხივე ფეხები და საყვირიც მე დავუკარი.

— კეთილის განზრახვით, პატიოსანო ვამბა, არა? შენს სამსახურს არას დროს არ დაევიწყებ.

— დანაშაული ვარ! — შეჰყვირა ვიღამაც მეფე რიჩარდის გვერდით: — გთხოვთ, მაპატიოთ და არ დამსაჯოთ.

რიჩარდმა მიმოიხედა და მხიარული ბერი დაჩოქილი დაინახა. სახეზედ ეტყობოდა, რომ დანაშაულს გრძნობდა და პატივებას სთხოვდა.

— ეგრე ვინ შეგაშინა, უგუნურო ბერო? — ჰკითხა რიჩარდმა. — იქნება იმისი გეშინიან, რომ შენმა ეპისკოპოსმა დანაშაული არ გაგიგოს? დამშვიდდი და ნუ გეშინიან: რიჩარდ ინგლისელი შენს საიღუმლოებას არ გამოაშკარავებს.

— არა, ყოვლად მოწყალეო ხელმწიფევე, — მიუგო მხიარულმა მეუღაბნოემ, — მე კვერთხისა კი არა, სკაპტრისა მეშინიან. ვწუხარ, რომ ჩემი უწმინდური ხელი მირონცხებულის ყვრიმალს შეეხო!

— ა, ა! — წარმოსთქვა რიჩარდმა. — დახე ქარი საიდანა ჰქრის. მე ის სილა კიდევ დამავიწყდა, რომლისგანაც მთელი დღე ყური მიწიოდა. მაგრამ არც კი მე დაგაკელ: მოწმები დაამტკიცებენ, რომ სამაგიერო მეტობით გადაგიხადე. დავანებოთ ამას თავი. ეკლესიისა და შენი თავისთვის ის უფრო კარგი იქნება, რომ ბერობა გაუშვა და ჩვენს ჯარში შამოხვიდე, რათა დამცველი იყო ჩვენის მეფობისა.

— მოწყალეო ხელმწიფევე! — მიუგო ბერმა: — მე მხოლოდ დანაშაულის პატიობასა გთხოვ. რაც შეეხება თქვენს ჯარში შემოსვლას, რასაკვირველია, ეს დიდი ღირსება იქნება ჩემთვის; მაგრამ მე რომ მაშინ რომელსამე ქვრივს ქალს ნუგეში ვცე და ნადირი მოვკლა, — მაშინვე დაიწყებენ ასეთს მითქმა-მოთქმას: — „სად არის ის ძალღი ბერი“? — იტყვის ერთი. „ვის უნახავს წყეული ბერი?“ იტყვის მეორე. „ის გაკრეჭილი ბერი უფრო ბევრს გარეულს ფრინველ-ნადირსა ჰხოცავს, ვიდრე ყველა სხვა მონადირენი,“ დაიყვირებს ტყის ყარაული. ერთის სიტყვით, მე მსურს ისევე ბერად დამტოვათ და, თუ გნებავთ მოწყალეობა რამ მომანიჭოთ, გთხოვთ თქვენს წინაშე წმინდა დუნსტანის კლერკად მამყოფოთ.

— მესმის, — მიუგო მეფემ, — წმინდა კლერკს ნება ექნება ჩემს ტყეებში ინადიროს, მხოლოდ გახსოვდეს კი, რომ წელიწადში სამი ირმის მოკვლის ნებას გაძლევ და მეტისას არა.

— თქვენო უდიდებულესობავ, — უთხრა ბერმა, — დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, რომ წმინდა ღუნსტანი ერთი-ორად აქცევს თქვენს მოწყალებას.

— მაგაში ეჭვი არა მაქვს, — მიუგო მეფემ, — და რადგანაც ნადირის ხორცი წყურვილს ჰგვრის კაცს, ჩვენს მეკუქნავეს ვუბრძანებთ, რომ წელიწადში ერთი ბოჩკა ღვინო და სამი ბოჩკა ლუდი მოგცეს; ხოლო თუ ამან წყურვილი ვერ მოგეკლას, მაშინ სასახლეში მოდი და შენ თვითონ გაიკან ჩვენი მეკუქნავე.

— წმინდა ღუნსტანისთვის რაღას მიბოძებთ? — ჰკითხა ბერმა.

— სტიქარსა, ეპიტრახილს და დაფარნას, — განაგრძო მეფემ და პირჯვარი დაიწერა. — მაგრამ თავი დავანებოთ ამისთანა ხუმრობას, რომ ღმერთმა არ გვიწყინოს, რადგანაც ჩვენ სისულელეზედ უფრო ბევრსა ვფიქრობთ, ვიდრე იმის ვედრებაზედ.

— მე ვიქნები პასუხის-მგებელი, თუ წმინდა ღუნსტანი ჩვენ რამეს დაგვიშავებს, — უთხრა ბერმა მხიარულად.

— შენ შენი თავისთვის იყავ, ბერო, პასუხის-მგებელი, — უთხრა რიჩარდმა ცოტა არ იყო მრისხანედ; მაგრამ მაშინვე ხელი მისცა მას, რომელმაც ზედ აკოცა და მუხლი მოიდრია.

ბერს შეეშინდა მეფე კიდევ არ გამიჯავრდესო, მდებლად თავი დაუქრა და გვერდზედ გადავა.

ამავე დროს ორი ახალი პირი გამოჩნდა სცენაზედ.

თავი მეორეოცე

გაუმარჯოს დიდს ბატონებს, რომელნიც ხელგაშლით ცხოვრობენ, მაგრამ ჩვენზედ ბედნიერი კი არ არიან! კეთილი იყოს თქვენი მოსვლა ჩვენს მზიარულს ტყეში ჩვენი ღრს-გატარების სანახავად.

მაკდონალდი.

ახლად მოსულნი პირნი ვიღვრედ აივენგო და მისი საჭურველის მტვირთველი გურტი იყო. აივენგოს საშინლად გაუკვირდა, როდესაც თავის მეფე გასისხლიანებული დაინახა, რომლის გარშემოც რამდენიმე მკვდარი ეყარა. აივენგომ არ იცოდა, როგორ დალაპარაკებოდა რიჩარდს: როგორც მეფეს, თუ როგორც შავს რაინდს.

— ნუ გეშინიან, ვიღვრედ, — უთხრა მეფემ, — ის სახელი დამიძახე, რაცა მქვინ — რიჩარდ პლანტაგენეტი: ხომ მხედავ გარშემო ნამდვილი ინგლისელები მახვევიან, თუმცა ინგლისურს სიფიცხეს ზოგჯერ სწორე გზიდან გაღუვდია იგინი.

— ბატონო აივენგო, — უთხრა მამაცმა რობინ გულმა და წინ წამოდგა, — მე აღარას გეტყვით ჩვენი მეფის სიტყვების დასამტკიცებლად; მაგრამ ნება მიბოძეთ მოგახსენოთ, რომ მეფეს ამ ქამად ჩვენზედ უფრო ერთგული ხალხი არა ჰყავს.

— მე მაგაში ექვი არა მაქვს, გმირო კაცო, — მიუჯო ვიღვრედმა, — რადგანაც შენც თვითონ ერთი მათგანი ხარ. მაგრამ რას ნიშნავს ეს მკვდრები და სისხლში მოსვრა ჩემის მეფისა?

— ჩვენ აქ მტერი ჩაგვსაფრებოდა, — უთხრა მეფემ, — მაგრამ ამ კეთილი ხალხის წყალობით იგი საკმაოდ დაისაჯა. ეხლა, მე მგონია, შენც მოლაღატე ხარ, — უთხრა ღიმილით რიჩარდმა: — და ყველაზედ ჯიუტი მოლაღატეც; აკი დაბეჯითებით გიბრძანე, რომ სენ ბოტოლფში დაგესვენა იქამდინ, ვიდრე ჭრილობისაგან სრულიად არ გასაღდებოდი?

— ჭრილობა გამიმთელდა, — მიუჯო აივენგომ, — და ეხლა მხოლოდ ნემსით გააწურულსა ჰკავს. მაგრამ დიდსულოვანო მეფევ, რად ავდებ შენს თავს განსაცდელში და ყრუ აღვილებ-

ში მარტოდ-მარტო რად დადიხარ, თითქოს შენი სიცოცხლე ისევე არაფერს ნიშნავდეს, როგორც რომელიმე რაინდისა, რომელსაც იმაზედ უმაღლეს ბედნიერებად არაფერი მიაჩნია, რასაც თავის ხმლითა და შუბით მოიპოვებს?

— რიჩარდ პლანტაგენეტსაც, — მიუგო მეფემ, — იმაზედ მეტი ღიღება არ უნდა, რომელსაც თავის ხმლითა და შუბით მოიპოვებს და მზად არის ყოველს განსაცდელს მხოლოდ თავის ხმლით მოუღოს ბოლო და არა ჯარის დახმარებით.

— თქვენს სამეფოს, მეფევ, — უთხრა აივენგომ, — დალუპვა და ურთიერთ შორის ომი მოეღის. შენი თავი ეხლა რომ მოაკლო შენს გაჭირვებულს ქვეშევრდომთ, სწორედ ცოდვა იქნება, აი ჯერ ეხლაც ძლივს გადარჩენილხარ განსაცდელს.

— ოხ! ჩემი სამეფო და ჩემი ქვეშევრდომნი! — მიუგო რიჩარდმა მოუთმენლად: — ამაზედ იმას გეტყვი, ბატონო ვილფრედო, რომ საუკეთესო ქვეშევრდომნი მზად არიან უგუნურებაში მე მომბაძონ. მაგალითად, ყველაზედ ერთგული ჩემი ქვეშევრდომი, ვილფრედ აივენგო, არ ემორჩილება ჩემს ბრძანებას და მე კი, თავის მეფეს, დარიგებას მაძლევს იმისთვის, რომ არც მე მივდეგ იმის რჩევას. ჩვენ ორში ვის უფრო ნება აქვს საყვედურისა? მაგრამ მაპატივე, ჩემო ერთგულო ვილფრედ. მე უკვე წინად მითქვამს შენთვის, რომ ის ღრა, რომელიც ღღემდინ უქმად გავატარე, საჭირო იყო ჩემი მეგობრების და ერთგულ თავად-აზნაურობისათვის, რომ ჯერ ჯარი შეეგროვებინათ და მერე გამოვცხადებულყავ ჩემი მტრების წინაშე, რომელნიც უბრძოლველად დამემორჩილებოდნენ. ამაზედ აღრე მოსვლა ჩემს სამეფოში უსათუოდ განსაცდელში ჩამაგდებდა და მაშინ ვერც შუბი მიშველიდა, ვერც ხმალი, ვერც რობინის ისარი და ვერც ბერისა და ვამბას ყავარჯენი.

ვილფრედმა პატივისცემით დაუქრა თავი და აღარაფერი უთხრა, მან კარგად იცოდა, რომ რაც უნდა ეთქვა, ყოველივე ამაო იქნებოდა, რადგანაც რიჩარდი არამც თუ ერიდებოდა განსაცდელს, არამედ თვით ეძებდა მას. რიჩარდს გაეხარდა, რომ ახალგაზრდა რაინდი დააჯერა და რობინ გულს უთხრა:

—თავისუფალ რაზმის მეფე! საკმელი ხომ არა გაქვს-რა? ბრძოლაში ძლიერ მომშინია.

— თქვენი უდიდებულესობის წინაშე ტყუილს ვერ ვიტყვი, — მიუგო რობინ გულმა:— ჩვენს საკუქნაოში სანოვაგე საკმაოდ მოიპოვება...

— უსათუოდ გარეული ნადირის ხორცი იქნება?— წარმოსთქვა რიჩარდმა მხიარულად. — უკეთესი საკმელი აღარ გვინდა. რა გაეწყობა! როდესაც მეფე თავის სამეფოში არა დგება და არ ნადირობს, იგი აღარ უნდა გაჯაერდეს, როდესაც მის ნადირს სხვები ხოცავენ.

— თუ თქვენი უდიდებულესობა იკადრებს ჩვენს ბანაკში მოსვლას, გარეული ნადირის ხორცი საკმაოდ იქნება; ლუდსა და კარგს ღვინოსაც ვიშოვნით.

რობინ გული წინ წავიდა გზის საჩვენებლად; მალე ყველანი ერთ დიდ მუხას ქვეშ მივიდნენ და აქ გაშალეს სადილი. როცა ღვინო გადაჰკრეს, რობინ გულის ამხანაგებს აგრე რიგად აღარ ეშინოდათ თავის მეფისა. ყველანი მღეროდნენ და ხუმრობდნენ, ერთმანეთს თავიანთ თავ-გადასავალს და უკანონოდ ჩადენილს საქმეებს უამბობდნენ და ის კი ავიწყდებოდათ, რომ ყოველსავე ამას ამბობდნენ კანონების დამცველის წინაშე; მეფეც მათთან ერთად მხიარულობდა და ხუმრობდა. რობინ გულს უნდოდა, რომ სადილი მალე გათავებულყო, რადგანაც ეშინოდა შექეიფიანებულს ხალხში უსიამოვნება არა მომხდარიყო; მან შენიშნა, რომ აივენგოც ამასა ფიქრობდა.

— ჩვენ უღირს ღირსებად მიგვაჩნია ჩვენი მეფის ჩვენთან ყოფნა, — უთხრა რობინ გულმა აივენგოს, — მაგრამ მე მინდა, რომ იგი არა ჰკარგავდეს ღროს, რომელიც მეტად ძვირფასია სამეფოს ეხლანდელი მღვთმარეობისათვის.

— მაგას გონივრულად ამბობ, მამაცო რობინ გულო, — მიუგო ჩუმად ვილფრედმა, — და ამასთანავე იცოდე, რომ ვინც მეფეს ეხუმრება, თუ გინდ რომ იგი ხუმრობის გუნებაზედ იყოს, მაინც ლომს ეხუმრება, რომელიც პრკყალებსა და კბილებს ადვილად მოიხმარებას გაბრაზების დროს.

— შენ ნამდვილად მიხვდი იმას, რისაც მეშინიან, — განაგრძობ რაობინ გუდმა: — ჩემი ამანაგები ბუნებითად თავხედნი არიან, მეფე კი იმდენადვე ფრცხია, რამდენადც მხიარული; მათ შორის შეიძლება უთანხმოება ჩავარდეს და თუ საქმე მოხდება... დროა ეს ქეიფი გავათავოთ.

— ქეიფის ბოლოს მოღება მხოლოდ შენ შეგიძლიან, მა. მაკო მე შეილდისრევ, — უთხრა აივანგომ, — რადგანაც ჩემი გაკვრით თქმა მეფეზედ არ მოქმედობს და ქეიფს უფრო მიეცემა.

— როგორ? ვითომ მე შევაწყვეტინო ეს ქეიფი და მევე კვალად გავარისხო ჩემზედ? — სთქვა რაობინ გუდმა მკირე ხნის სიჩუმის შემდეგ. — მაგრამ წმ. ქრისტეფორეს გეფაცები, ასე კი უნდა მოხდეს. მე მისი მოწყალების ღირსი არ ვიქნებოდი, იმის კეთილდღეობისათვის, თავის გაწირვა რომ არ შემეძლოს. აქ მოდი, სკატლოკო, აიმ ტყის პირში შედი და საყვირი ნორმანულად დაუკარ, ეს უსათუოდ მალე უნდა შეასრულო, თუ არ გინდა სიცოცხლეს გამოესალმო.

სკატლოკი დაემორჩილა თავის უფროსს და რამდენსამე წამს არ გაუვლია, რომ მოქეიფენი საყვირის ხმამ შეაძრწუნა.

— ეს მალვოაზენის საყვირის ხმაა, — შესძახა მეწისქვილემ, მერე ზეზედ წამოხტა და შეილდისარს სტაცა ხელი. ბერს ფილა გავარდა ხელიდან და ყვარჯენით აღიქურვა. ვამბაცა და სხვებიც საბრძოლველად მოემზადნენ. რიჩარდმაც მოითხოვა თავის ზუჩი და იარაღი; ვიდრე მეფე ზუჩს დაიხურავდა და იარაღს აისხამდა, ვილფრედს სასტიკად უბრძანა, ომში მონაწილეობა არ მიეღო.

— შენ არა ერთხელ გიბრძოლია ჩემთვის, — უთხრა რიჩარდმა ვილფრედს, — დღეს შენ მაყურებლად უნდა იყო და ნახავ როგორ იბრძოლებს რიჩარდი თავის მეგობრისთვის.

რაობინ გუდმა კი რამდენიმე კაცი სხვა-და-სხვა მხარეს გაგზავნა, რომ მტრის ძალა გაეგო; როდესაც ნახა, რომ ქეიფს ყველამ თავი დაანებეს, იგი მივიდა შეიარაღებულ რიჩარდთან ცალ მუხლზედ დაიჩოქა და პატივება სთხოვა.

— რა უნდა გაპატივო, კეთილო მეშვილდისრევ? — ჰკითხა რიჩარდმა მოუთმენლად. — ამასწინად აკი ყოველი დანაშაული გაპატივე. შენ ჩვენი სიტყვა ქარი ხომ არა გგონია? მას აქეთ ხომ აღარა დაგიშაგებია-რა?

— დიად, დავაშავე! თუ დანაშაულობად ჩაითვლება ისა, რომ ჩემი ხელმწიფე თავისავე სიკეთისათვის მოვატყუე. თქვენ მალგოაზენის საყვირის ხმა არ მოგსმენიათ: მე ჩემს კაცს დავაკვრე ვინე საყვირი მალგოაზენისებურად, რომ ქეიფი შემეწყვეტინებინა და საჭარო საქმეს შევდგომოდით.

ეს რომ უთხრა, რობინ გუდი ფეხზედ წამოდგა, გულხელი დაიკრიბა და თავის მეფის პასუხს ელოდა. რიჩარდი სიბრახისაგან გაწითლდა, მაგრამ მალე დამშვიდდა, რადგანაც იგრძნო, რომ ლოკსლეი მართალი იყო.

— ტყის მეფეს, — სთქვა მან, — ინგლისის მეფისათვის ღვინო და გარეული ნადირის ხორცი არ ემეტება. კარგი, გულადო რობინ! მაგრამ როდესაც შენ ჩემთან მოხვალ მხიარულს ლონდონში, დარწმუნებული ვარ ეგრე მოწყენით არ დაგიხვდები. მაინცა და მაინც შენ მართალი ხარ, ჩემო კეთილო მეგობარო! შევსხდეთ ცხენებზედ და წავიდეთ. ვილფრედი ამ წამს მოუთმენლად მოელოდა. მითხარ, მამაცო რობინ, შენს ხალხში არა გყავს ისეთი ამხანაგი, რომელიც არამც თუ რჩევას გაძლევდეს, არამედ ყოველსავე შენს მოქმედებას თვითონ განაგებდეს, ხოლო როდესაც შენს ნებაზედ მოიქცევი, მაშინ კი წსყინს?

— აგრეთია ჩემი ამხანაგი ლიტლჯონი, — მიუგო რობინმა, — იგი ეხლა შოტლანდიის სამზღვარზედ იმყოფება საომრად. ბევრჯელ, არ მიაგება მისი რჩევა, მაგრამ როდესაც კარგად დავფიქრდები, ველარ ვუჯავრდები იმ კაცს, რომელსაც მხოლოდ ჩემი სიკეთე უნდა და სხვა არაფერი.

— მართალს ამბობ, კეთილო მეშვილდისრევ, — უთხრა რიჩარდმა, — მე რომ ერთის მხრივ აივენგო მყავდეს მრჩევლად და მეორეს მხრივ შენა, რომ მოტყუებით შემასრულებინო ისა, რასაც ჩემს სასარგებლოდ რაცხავ, მაშინ ძლიერ ნაკლები თავი-

სუფლება მექნებოდა ჩემი სურვილის შესასრულებლად. მაგრამ წავიდეთ, ბატონებო, კონინგსბურგში და წარსული დავივიწყეთ.

რობინ გულმა შეატყობინა რიჩარდს, რომ ყოველი მხრისკენ გაგზავნილი მყავს კაცები და თუ მტერი იქნება სადმე ჩასაფრებული, შეგვატყობინებენ და ჩემი რაზმით მაშინვე იქ გავჩნდებით. რიჩარდს გული აუჩუყდა ასეთის გონივრულის განკარგულების გამო, კვალად ხელი ჩამოართვა რობინ გულს და დაჰპირდა, რომ ყოველსავე ჩადენილს დანაშაულს გაპატივებ და ტყეების შესახებ სასტიკ კანონებს შევამსუბუქებო. მაგრამ რიჩარდმა თავის დაპირება ვერ შეასრულა, რადგანაც უდროვოდ სიკვდილმა მოუღო ბოლო. რაც შეეხება რობინ გულს, იგიც დალატით მოკლეს და პატრ-პატარა წიგნაკებში იხსენებოდა მისი ვაჟკაცობა.

ჯერ მზე არ ჩასულიყო, რომ მეფე რიჩარდი თავის თანამოგზაურებით კონინგსბურგში მივიდნენ. ინგლისში ბევრი არ მოიპოვები ისეთი მშვენიერი ადგილი, როგორც საქსონიის ამ ძველი ციხედარბაზის მიდამოა. მდორე და ანკარა დონი ჩამოუღის ამ ადგილს, რომლის ნაპირებიც შემკულია ნათესებითა და ტყეებითა. ინგლისის მეფენი ძველად ამ ციხე დარბაზში ხშირად იმყოფებოდნენ ხოლმე.

როდესაც მოგზაურები მივიდნენ ციხე-დარბაზთან, ატელსტენი ჯერ კიდევ არ დაესაფლავებინათ; რა ჯურის ხალხი გინდათ, რომ აქ არ იყო მოსული; საჭმელ-სასმელი ყველას უხვად ეძლეოდა. ახალს სტუმრებს კაცი მიეგება წინ და ერთს ციხე-დარბაზისკე წაუძღვა. შესვლის წინად ვილტერედმა, მეფის ბრძანებისამებრ, პირი მანტიით დაიფარა. გურტმა და ვამბამაც მალე იპოვეს ნაცნობი კაცები, მაგრამ ადგილიდან ფეხი არ მოიცივლეს, ვიდრე ბრძანება არ მიიღეს.

(შემდეგი იქნება)

მეცხლითა და მახვილითა

რომანი

გენრაჲ სენკევიჩისა

რ *)

პან სქშეტუსკის ლუბნში არ დახვდა თავადი; სენჩს წასულიყო ნათლობაში, თავისს ნაყმევ აზნაურშვილთან, პან სუფჩინსკისთან; იმასთან ერთად წასულიყო კნენაცა, ორი პანნა ზბარასკებისა და რიცხვ-მრავალი ამაღა. თავადს შეატყობინეს, რომ დესპანი დაბრუნდა ყირიმიდან და ვლახეთის ელჩი მოვიდაო; პან სქშეტუსკის სიხარულით მიეგებნენ მისი ამხანაგები, მეტადრე პან ვოლოდივესკი, რომელიც იმ ხმაღში ბრძოლის შემდეგ დიდი მეგობარი შეიქნა ჩვენის დესპანისა. ეს რაინდი იმითი იყო შესამჩნევი, რომ მუდამ უყვარდა ვინმე გასათხოვარ ქალთა შორის. როცა დარწმუნდა, რომ ანუ-სა ბოყობოლატისა გულ-ცივად მეპყრობაო, დაუწყა ტრფილი ანელ ლენსკისას, ისევ კნენას სეფე-ასულსა, ხოლო როცა ისიც პან სტანიშევსკის მისთხოვდა, ვოლოდივესკი გაუმიჯნურდა უფროსს კნიაჲნა ზბარასკისას, ანნას, თავად ვისნევეცკის დისწულს.

პან ვოლოდივესკიმ თვითონაც კარგად იცოდა, რომ ძლიერ მაღალს ფარდებს ვეპოტინებო და ვერავითარს იმედს ვერ იქონიებდა. მით უმეტეს, რომ კნიაჲნას მაშინჯრები უკვე მოვიდნენ პან პშიემსკისაგან, ლენჩიკის მოურავისაგან,—პან ბოღბინსკი და პან ლიასოტა. საწყალმა ვოლოდივესკიმ გა-

*) „მოამბე“. № 11 და 12—1894 წ.

უმხილა თვისი ახალი დარდი გულისა ჩვენს დესპანს და თან ბევრი რამ უამბო თავადის კარის-კაცთა და ქალთა შესახების ქორებისა. პან სქშეტუსკი ცალის ყურით ისმენდა ყოველსავე ამას; იმისი ფიქრი და გონება სულ სხვა საგანსა ჰქონდა მიპყრობილი. ის შფოთავა სულისა რომ არ დასჩემებოდა, რომელიც თანა სდევს ყოველგვარ სიყვარულს, ბედნიერია იგი თუ უბედური, პან სქშეტუსკი ბედნიერ კაცად ჩასთვლიდა თავს, რაკი დაბრუნდა ლუბნს, საცა გარს შემოეხევივნენ ნაცნობნი და საცა დესპანი შთანთქა ჯარის-კაცთა ცხოვრების ყივილ-ხივილმა. ლუბნი, თავადის საცხოვრებელი ადგილი, არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა „კოროლევების“ სხვა ამ გვარ საცხოვრებელ ადგილებს; განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ ვისნევეცკიმ ყოველგან სასტიკი, წმინდა სამხედრო წეს-რიგი შემოიღო. ვინც იქაური ჩვეულება და წესი არ იცოდა, თუნდა მშვიდობიანს დროსაც მოსულიყო, ეგონებოდა, რაღაც ომის მზადებაში არიანო. ჯარის-კაცი აქ მეტი იყო აზნაურშვილზედ, რკინა—ოქროზედ; ხმა საყვირისა—გართობა-ნადიმის ყივილ-ხივილზედ. ყველგან საოცარი წესი და რიგი იყო დატული, ყველგან სჩანდნენ რაინდნი სხვა-და-სხვა დროშისანი: ჯავშნიანთა, დრაგუნთა, ყაზახთა, ვლახელთა; ამ დროშათა ქვეშ მსახურებდა არა მარტო მთლად გაღმა მხარი დნებრისა, არამედ თავად-აზნაურობაც, რესპუბლიკის სხვა-და-სხვა მხრიდან მოსული და თავის ნებით შესული თავადის სამსახურში. ვისაც უნდოდა ნამდვილ სამხედრო სკოლაში გაწურთენილიყო, ლუბნში მიდიოდა; იქ, რუსინებთან ერთად, შეიძლება ნახვა მახურებისაცა, ლიტველებისაცა, მალაოპოლიანებისაცა, პრუსაკებისაც კი. ქვეითი რაზმები და თოფჩები—ესრედ-წოდებულნი „ცეცხლის კაცნი“—უმეტეს ნაწილად ნემენცები იყვნენ, დიდის ჯამაგირით დაქირავებულნი; დრაგუნებად მსახურებდნენ უფრო ადგილობრივნი მკვიდრნი, ლიტველნი თათართა დროშის ქვეშ იყვნენ, მალაოპოლიანები ჯავშნიანთა დროშას რჩეობდნენ. თავადი ნებას არ აძლევდა თავისს ჯარს, განებივრებულყო და ამიტომ ჯარის-კაცნი განუწყვეტელს მოძრაობასა და ვარჯიშობაში ჰყვანდა.

ერთი რაზმი სცვლიდა მეორეს სტანიცებსა და მიჯნებზე, მეორენი შემოდოდნენ ისევ თავადის სამყოფელ ლუბნში; ვარჯიშობა და აღლუმი თიოქმის ყოველ დღე ინიშნებოდა. ხანდახან თავადი შორს გაილაშკრებდა ხოლმე მინდვრებსა და უდაბურს ადგილებში, რათა ჯარის-კაცი მიჩვეულიყვნენ ლაშკრობის სიძნელეს და მისწვდომოდა იმ ადგილებს, რომელთაც არავინ მისწვდომოდა მანამდე და ამ სახით უფრო შორს განთქმულიყო მისი სახელი. შარშან შემოდგომას, მაგალითად, თავადმა მოილაშკრა დნებრის მარცხენა სანაპირონი კუდაკამდე, საცა მეციხეანეთა უფროსმა, პან გროდზიციკიმ მეფური პატივი სცა, მერე ჩავიდა ჩორტიცამდე და კუჩკასის არე-მარეზე ააგებინა სერი იმის ნიშნად, რომ ასე შორს ჯერ არავინ წასულა ლაშკრობითაო *).

პან ბოლუსლავ მაშკევიჩი, ყოჩალი ჯარის-კაცი და სწავლული, რომელმაც ასწერა ესა და სხვა ლაშკრობანი თავადისა, უამბობდა სქშეტუსკის საოცარს ამბებს უკანასკნელის გალაშკრების შესახებ. იმის ნაამბობს ამოწმებდა ვოლოდიევსკიცა. ვნახეთო ჭორომები, საკვირველება რამ არისო, მეტადრე კაცი-ჰამია, უმაძლარა, რომელიც, როგორც ძველად სცილლა და ხარიბდა, ყოველ-წლივ, რამდენისამე კაცის სიცოცხლეს იწირავდა მსხვერპლად. მერე აღმოსავლეთად გავემართენითო, გოლვისაგან გადახრუკულ მინდვრებისაკენაო, რომელიც იყო ბუნაგი ათას გვარ ქვეწარმავალთა და უშველებელ გველთა; თითო გველს ათი წყრთა სიგრძე ჰქონდა და მაჯის სისხო იყო სისქითაო. გზა და გზა განმარტოებით მდგომარე მუხაზედ ამოვკრიდით ხოლმე სხვა-და-სხვა შემთხვევათა სახსოვრად თავადის ღერბსაო; ბოლოს ხომ ერთს ისეთს უსიერსა და ყრუ ადგილს მივედიო, საცა ადამიანის შვილის კვალიც კი არსადა სჩანდაო.

— ასე მეგონა, — სთქვა სწავლულმა პან მაშკევიჩმა, — რომ ჩვენც ულისის ხვედრი გვეწევა-მეაქი.

*) მაშკევიჩის სიტყვებია. შესაძლოა მაშკევიჩმა არ იცოდა, რომ სამუელ ზბოროვსკი სეს იყო.

ხოლო პან ეოლოდიევსკიმ დასძინა:

— მეციხეანე ზიმაისკის დროშის ჯარის-კაცნი ფიცულობდნენ, რომ ენახეთ ის კიდური, საცა თავდება ქვეყანაო (in his orbis terrarum).

დესპანმაც თავისის მხრით უამბო ამხანაგებს ამბავი ყირიმისა, საცა თითქმის ნახევარ წელიწადს დაჰყო მის უდიდებულესობის ყენის პასუხის მოლოდინში, ამბავი იქაურ ქალაქებისა, რომელნიც გადაჩენოდნენ ჟამთა-ვითარებას; უამბო ამბავი თათრებისა, მათის სამხედრო ძლიერებისა და, ბოლოს, ისიც უთხრა, იქაურობა შიშით დაიწყებს ხოლმე ძრწოლას, გაიგებენ თუ არა, რომ მთლად რესპუბლიკის ჯარა აპირობს თავს დავესხასო.

პან ლონგინუსმა უცხად მოიგო ყველას გული და მერე პატივისცემაც დაიმსახურა, როცა საკვირველი ღონე გამოიჩინა და დაუწყო თავის მახვილს ტრიალი ხელითა. რასაკვირველია, არც თავისის წინაპარის სტოვეიკოს ამბავი დაივიწყა, სამის თავის ერთად მოკვეთის ამბავი, მხოლოდ თავისის ალთქმისა კი არა სთქვა-რა, რადგან ეშინოდა, ვაი თუ მასხარად ამიგდონო. ყველაზედ ძლიერ დაუმეგობრდა ეოლოდიევსკის (ორივე მეტად გულ-ჩრვილნი იყვნენ და იმიტომ); რამდენსამე დღეს ერთად დადიოდნენ ციხის თხრილების სანახავად და იქ ოხრავდნენ, ერთი თავისის მიუწდომელ ვარსკვლავისათვის, კნიაენა ანასათვის, ხოლო მეორე იმ უცნობისათვის, რომელსაც ასე აშორებდა სამი ალთქმული თავი.

ეოლოდიევსკის უნდოდა, რომ პან ლონგინუსი დრავუნად შესულიყო, მაგრამ ლიტველს მტკიცედა ჰქონდა გადაწყვეტილი ჯავშნიანთა შორის ჩაწერილიყო, რათა უფროსად პან სქშეტუსკი ჰყოლოდა. გამოუთქმელი სიხარული იგრძნო, როცა გაიგო ლუბნში, რომ დესპანი ყველას ნამდვილ რაინდად მიაჩნდა, ერთ უკეთეს აფიცრად თავადის აფიცრთა შორის. მერე ახლა ადგილიცა თავისუფლდებოდა პან სქშეტუსკის სადროშოში, ადგილი პან ზაქშევსკისა, რომელსაც მეტ სახელად ეწოდებოდა miserere mei და რომელიც დიდი ხანი იყო,

რაც ლოგინად ჩავარდნილიყო და იმედიც აღარავის ჰქონდა იმის მორჩენისა. სიყვარულის გამო მის გულში დასადგურებულს შფოთვა-მღელვარებას მიემატა ახლა იმის შიშიცა, რომ ვაი თუ ეს ძველი მეგობარი, ნაცადი ამხანაგი ხელიდან გამომეცალოსო და ამიტომ პან სქშეტუსკი ავადმყოფს აღარა შორდებოდა, ანუგეშებდა, რამდენადაც შეეძლო და იმედს აძლევდა მორჩენისასა.

გარნა მოხუცი ნუგეშინისცემას არა საქიროებდა. მცოვანი გმირი მზიარულად ეთხოვებოდა წუთი სოფელს თვისს რაინდულს ცხენარზედ, რომელზედაც ცხენის ტყავი იყო დაფენილი და თითქმის ბავშვურის ღიმილით შეჰყურებდა ჯვარცმას, იქვე კედელზედ ჩამოკიდებულს.

— *Miserere mei*, — უთხრა პან სქშეტუსკის, — უკვე მივედევარ საიქიოს. ხორცი ჩემი ისე დაკემსილ-დაცხავებულია ნაწყლოლუევებითა, რომ არ ვიცი შემიშვებს-ლა თუ არა წმინდა პეტრე სამოთხეში ასეთის დაგლეჯილ-დაფლეთილის ტანისამოსითა. მე კი ვეტყვი: „წმინდაო პეტრე! გაფიცებ მალქოზის ყურსა, ნუ ჩამაგდებ უსიამოვნებაში: ურჯულოებმა დამიმახინჯეს ასე ტანი და ხორცი... *miserere mei!* ხოლო თუ მთავარანგელოზს შემთხვევა კიდევ სადმე ომი და ბრძოლა ჯოჯოხეთის ძალთა-თანა, მოხუცი ზაქშევსკი კიდევ გამოდგება“.

და პარუჩიკს, თუმცა თვითონაც ბევრჯელ პირის-პირ ენახა სიკვდილი, მაინც არ შეეძლო უცრემლოდ მოესმინა სიტყვები მოხუცისა, რომელიც ისე ჰქრებოდა და ილეოდა, თითქო მზიანი, დარიანი დღე ჰქრება და ილევაო.

ერთს დილას ლუბნის ყველა ეკლესიისა და მონასტრის ზარებმა აუწყეს ხალხს აღსრულება პან ზაქშევსკისა. ამ დღეს მოვიდა სენჩიდან თვით თავადიცა, მთავარი ვისნევეცკი და მასთან ერთად პან ბოდინსკი და ლიასოტაცა და მთლად ამალა. თავადმა დიდის ამბით დაასაფლავებინა მიცვალებული და მით პატრივი სცა განსვენებულის ღვაწლსა, ხოლო ქვეყანას დაანახკა, აი როგორ მიყვარს ჩემნი რაინდნიო. დასაფლავებას დაესწრნენ ყველა რაზმნი, რომელნიც კი იმ ხანად ლუბ-

ნში იღგენ; გალანნიდან მოისმოდა თოფისა და ზარბაზნის სროლა. თვით მთავარი სულ ძაძა-ფლასით მოსილი, კუბოს მისდევდა ოქროს ეტლით, რომელშიც ება რვა თოვლივით თეთრი ცხენი. ეტლს წინ მიუძღოდნენ იანიჩარნი, საკუთრად თავადის მცველნი; ეტლს მისდევდნენ ცხენებით სეფე-წულნი, ესპანურის ტანისამოსით დართულნი, მერე კარის დიდებულნი და მოხელენი, თავად-აზნაურნი, ამაღა და ბოლოს გაიდუქნი. სამგლოვიარო ლიტანიით მიმავალნი შეჩერდნენ პირველად ეკლესიის კარ-წინ, საცა ქსენძი იასკულსკი მიეგება ცხედარს სიტყვით, რომელიც ასე დაიწყო: „საით მიეშურები, კეთილო ზაქშევსკი?“ თვით ეკლესიაში სიტყვა წარმოსთქვა მჭევრ-მეტყველთა შორის უმჭევრმეტყველესმა მქადაგებელმა ქსენძმა იეზუიტმა მუხოვეცკიმ და ისეთის გრძობით ილაპარაკა, რომ თვით მთავარს ცრემლები მოერია. ძლიერს მაგნატს წმინდა სანთელივით ჩხვილი გული ჰქონდა და ნამდვილი მამა იყო თვისთა ჯარის-კაცთათვის. ყველგან სასტიკი წეს-რიგი შემოიღო, მაგრამ გულ-უხვობითა და გულ-კეთილობითაც განთქმული იყო: მისნი ყმანი ჯალაბობითურთ იმის მზესა ჰფიცავდნენ, იმდენად გულ-სრულნი იყვნენ მისის ნაბოძართა და უხვებითა. უმოწყალოდ საშიში მემამბოხეთათვის, იგი იყო ქემშარტი კეთილის-მყოფელი არა მხოლოდ თავად-აზნაურობისა, არამედ მთელის ერისაცა. როცა ოთხმოც და ექვს წელს კალიამ გაანადგურა ჭირანახული, მთელის წლის ღალა-გადასახადი აპატივა ხიზნებს, ხოლო როცა ცეცხლმა იმსხვერპლა ხოროლი, მთლად მკვიდრნი ამ ქალაქისა თვისის ხარჯით შეინახა ორს თვესა. იჯარადარნი და შოურავ-გამგებელნი მისის მამულ-დედულისა შიშითა ძრწოდნენ, მთავარმა არ გაიგოს, თუ შეგვივიწროებია ვინმეო. დნებრის მთელს გაღმა-მხარეში ობლებს ისე არ მოიხსენებდნენ, რომ „მთავრის ძენი“ არ ეწოდებინათ მათთვის. თვით კნენა გრიზელდა ზრუნავდა მათთვის მამა მუხოვეცკის შემწეობითა და დახმარებით. მთავრის ყველა საბრძანებელში სუფევდა წესი და რიგი, მშვიდობიანობა, სამართლიანობა და დავლათი, მაგრამ ამასთანავე შიშიცა, რადგან მკირედი წინა-

აღმდევობა რომ შეენიშნა, მისს განრისხებას სამზღვარი აღარა ჰქონდა: მისი ხასიათი ადვილად იშენედა დიდ სულოვნებასა და სისასტიკესა. მაგრამ იმ დროს და იმ ქვეყნებში მხოლოდ სასტიკობით შეიძლებოდა დაქერა ხელში თავ-გასულთა და მაშფოთართა, მხოლოდ სასტიკობის წყალობით შენდებოდა ქალაქები და სოფლები, მხენელ-მთესველი სძლევდა გაიღამაკა, ვაჭარი გულ-დამშვიდებით ატარებდა თვისს საქონელსა, ზარები თავისუფლად მიუწოდებდა ლოცვად მორწმუნეთა, მტერს არ შეეძლო გადაელახნა სამზღვარნი, ბრბონი ლირფთა და საზიზღართა იღუპებოდნენ მარგილებზედ ჩამოცმითა ან-და გარდიქმნებოდნენ გულად ჯარის-კაცებად, ხოლო უდაბნოდ ქმნილი ქვეყანა—აღყვავებულ ბაღად.

განადირებულ ქვეყნისა და მცხოვრებლებისათვის ასეთი მტკიცე ხელი იყო საჭირო. დნებრის გაღმა მხარს მოდიოდნენ უკრაინიდან ყოვლად მოუსვენარნი, თავს იყრიდნენ რესპუბლიკის ყოველ მხრიდან ლტოლივილნი გლეხ-კაცი, დამნაშავენი და პყრობილნი, ერთის სიტყვით, ლივის თქმისა არ იყოს, „pastorum convenarumque transfuga et suis populis“. ამათი შაშში ყოლა, მშვიდობიან მცხოვრებლებად გადაქცევა, დამკვიდრება და დაბინავება შეეძლო მხოლოდ იმისთანა ლომს, რომლის ქეჭა და გრგვინვა თავ-ზარ დამცემი ყოფილიყო ყველასათვის.

პან ლონგინუს პოდბიენტამ რომ პირველად მთავარი ჰნახა ზაქშევსკის დასაფლავებაზედ, განცვიფრებიდან გამოვიდა. იმდენი ქება-დიდება გაეგონა იმისი, რომ ეგონა ერთი ახოვანი, ბუმბერაზი იქნებოდა ვინმე, მთავარი კი პატარა ტანის კაცი იყო და სუსტს, კანტს ადამიანსა ჰგვანდა. მოხუცი არ იყო,—სულ ოც და თექვსმეტის წლისა სრულდებოდა,—მაგრამ პირა-სახეზედ ცხადად ემჩნეოდა კვალი სამხედრო ღვაწლ-მოსილებისა. ლუბნში ისე სცხოვრობდა, როგორც ნამდვილი მეფე, ხოლო მრავალ ომიანობისა და ლაშქრიანობის დროს უბრალო ჯარის-კაცივით ითმენდა ყოველს გაჭირებას, სჭამდა საერო პურს და ეძინა ძირს, ცარიელს ქეჩაზედ. ასე ჰქონდა გატარებული თითქმის ნახევარ სიცოცხლე; რა გასაკვირველია,

რომ ყოველივე ესე დასჩნეოდა სახეზედაც, იერზედ ეტყობო-
და შეუმდრკალი ძალა რკინა-ძვალისა, დიდება ისეთი, რომლის
წინაშეც ყველა უნებურად თავს იხრიადა, სჩანდა, რომ ამ კა-
ცმა კარვად იცოდა თვისი შემძლებლობა და ძლიერება, — და
ხვალვე რომ გვირგვინი დაგედგათ თავზედ, არც გაჰკვირდებო-
და, არც დაიჩაგრებოდა მისის სიმძიმით. იმის დიდრონ, მშეი-
დობიან, თითქმის წყნარ თვალებისათვის რომ შეგეხებინათ, გე-
გონებოდათ, შიგ ელვა და მეხია დაფარული და ვაი იმას,
ვისაც თავს დაატყდებო! არავის არ შეეძლო აეტანა ამ თვა-
ლების მშვიდობიანი ელვარება; არა ერთხელ მომხდარა, რომ
რომელიმე ელჩი, გამოცდილი და დარბაისელი კარის-კაცი არგუ-
ლა, როცა თავად ერემიას წინაშე დამდგარა და ველარ დაუჲ
წყვიტა თქმა წინ-და-წინვე მომზადებულის სიტყვისა. ნამდვილი
მეფე იყო თავისს სამოურავო-სამთავროში. იმის დარბაზში იწე-
რებოდა წყალობის სიგელნი და ბრძანებანი, რომელიც ასე
იწყებოდა: „ჩვენ, ნებითა მღვთისათა, მთავარი და ბატონი“
და სხვ. ცოტანი იყვნენ პანებ შორის მისნი ტოლნი და სწორ-
ნი; ბევრნი თავადნი, შთამომავალნი მფლობელთა და მთავართა,
მის კარ-წინ მსახურებდნენ. ასეთი იყო თავისს დროს მამა ელე-
ნესიცა, ვასილი ბულიგა-კურცევიჩი, პირდაპირი შთამომავალი
რიურისისა.

თავადს ერემიას ისეთი თვისება ჰქონდა, რომლის წყალობა
ბიძაც, თუმცა ბუნებით კეთილი იყო, გაკავებულნი და გაკმენ-
დილნი იყვნენ მისნი მახლობელნი და ხელქვეითნი. ჯარის-
კაცი უყვარდა და შინაურულადაც ექცეოდა ხოლმე, მაგრამ
თვით მასთან კადნიერად და შინაურულად ქცევას კი ვერავი-
ნა ჰხედავდა. მაინც, ებრძანა კი თავისის რაინდებისათვის ოლონდ
დნებრში გადასცენდიო კლდიდანაო და ისინიც წარბ-შეუ-
ხრელად აასრულებდნენ მისს სურვილს.

დედა ვლახელი ქალი იყო და მისგან გამოჰყვა სითეთრე
პირის კანისა, ის სითეთრე, რომელიც დასცემს ხოლმე ცეცხლ-
ში გახურებულს რკინას და ყორნის ბოლოსავით შავი თმები,
რომელიც წარბებზედ სცემდა და თითქმის სანახევროდ უფა-

რავდა შუბლს. ჩვეულებრივ დიდად არა ზრუნავდა თავისს ტანი-სამოსისათვის და მხოლოდ სადღესასწაულო შემთხვევაში ჩაი-ცვამდა ხოლმე მდიდრულად და მაშინ კი სულ ოქრო-ვერცხ-ლითა ბრწყინავდა და ძვირფასის თვალ-მარგალიტით იყო მო-ფენილი მისი ჩასაცმელ-დასახური.

პან ლონგინუსი დაესწრო ამისთანა შემთხვევას, როცა მთა-ვარმა მიიღო ვლახეთის ელჩი მისის ამალითურთ. ეს ამბავი მოხ-და „ციხიერ“ დარბაზში, რომელსაც იმიტომ უწოდებდნენ ასე, რომ მის კერში დანციგელს მხატვარს პელმს ვარსკვლავებით მოჭედილი ცა დაეხატა. მთავარი იჯდა. მალაღს სავარძელში, ანუ უფრო სამეფო ტახტზედ, ამჟოანს ქვეშ, რომელიც ხავერ-დითა და ყარყუმის ბეწვით იყო მორთული; სავარძელს უკან იდგ-ნენ ქსენძი მუხოვეციკი, მდივანი, სახლთ-უზუცესი თავადი ვარო-ნიჩი, პან ბოლუსლავ მაშკევიჩი, მერე სეფე-წულნი და თორმე-ტი შუბ-ნაჯახიანი ჯარის-კაცი; დანარჩენი ნაწილი დარბაზისა, მეორე ნახევარიც გავსებული იყო მდიდრულად მორთულ რაინდებითა. პან როზენმა გოსპოდარის სახელითა სთხოვა მთავარსა, აიძულეთ როგორმე ყენი, ალაგმოს თავისი თა-თრები, რომელნიც ყოველ-წლივ არბევენ ვლახეთსაო. მთავარმა შევნიერის ლათინურის ენით უპასუხა, რომ ბუჯაკის თათრები თვით ყენსაც ნაკლებად ემორჩილებიანო, მაინც ვეცდები მოვა-გვარო როგორმე ეგ საქმეო.

პან სქშეტუსკიმ ადრევე მისცა ანგარიში თავისის ელჩ-დესპანობისა და ამასთანავე უამბო, რაც გაიგონა ხმელნიცკისა და მის გვარდნის შესახებ. თავადმა განკარგულება მოახდინა, რომ რამდენიმე რაზმი კუდაკისკენ გაეგზავნათ, მაგრამ საზო-გადოდ კი მთლად ამ საქმეს მკირე მნიშვნელობას აძლევდა და, რაკი ისე ეგონა ყველას, რომ დნებრ-გამოდმა სამთავროს და მისს ძლიერება-მყუდროებას არა-რა შიში არ მოეღისო, ლუ-ბნში დაიწყეს გაბმული ნადიმი და დროს-გატარება, ზოგი ვლახეთის ელჩის პატივ-საცემლად, ზოგიც მაშინჯრების პან ბოდინსკისა და ლიასოტის მოსვლის გამო, რომელთაც უკვე სასურველი პასუხი მიიღეს თავადისა და კნენა გრიზელდასაგან.

მხოლოდ ერთი საწყალი ვოლოდიევსკი იწოდა და იდა-გოდა გამოუთქმელად და, როცა პან სქშეტუსკი მოინდომებდა ნუგეშინისცემას, მოწყენით უპასუხებდა ხოლმე:

— შენ რა გიშავს; იცი, რომ ანუსია შენ არ აგცდება. როცა აქ არ იყავი, გულითა და სულით მოგიგონებდა ხოლმე. ჯერ მეგონა, რომ ბიხოვეცის გაგულისება უნდა-შეთქი, მაგრამ ახლა კი სულ სხვას ვხედავ.

— არა, მე ანუსიას არ ვეტრფი! შენ ემიჯნურე ისევ, არ დაგიშლი. ანნას ფიქრადაც აღარ ვიტარებ გულში. იმის ტრფობა იმას ემგვანება, რომ ქუდის დაფარება მოინდომოს ვინმე ფენიქსისა მის ბუდეში.

— ვიცი რომ ფენიქსია... ლამის დარდმა მომკლას.

— არც არას მოგკლავს და არც არას დაგაკლებს, მალე სხვა შეგიყვარდება. მაგრამ გეთაყვა, კნიაჟნა ბარბარა კი არ შეგიყვარდეს, თორემ ახლა იმას გამოგაცლის ვინმე ხელიდან.

— განა გული მონაა, რომ შეიძლებოდეს ბრძანება აძლიო? განა შეიძლება თვალებს უთხრა, ნუ სტკებები კნიაჟნას საოცარას სახის შევენებითაო? ის ისეთი რამ არის, რომ ვგონებ ნადირსაც კი ეშხზედ მოიყვანს.

— აი ხათაბალა კაცი!—გაიოცა პან სქშეტუსკიმ.—შენ მგონია უჩემოდაც მალე ინუგეშებ თავსა! მე კი მაინც გაგიმეორებ: ისევ ანუსიას დაუწყე ტრფილი და მე ჩემის მხრით არას დაგიშლი.

ანუსიას კი, მართლაც, ფიქრადაც არ მოსდიოდა ვოლოდიევსკის სიყვარული.

ქალს ძალიან ატკინა გული პან სქშეტუსკის გულ-გრილობამ: ნახევარ წლის გარედ ყოფნის შემდეგ დაბრუნდა სახლში და ერთხელ ზედაც არ შეჰხედა. საღამოობით, როცა თავადი სასტუმრო ოთახში შევიდოდა ხოლმე თავისის აფიცრები, ანუსია უდგა გვერდით კენინას და ცალის თვალით (კენინა მაღალის ტანისა იყო, ხოლო ანუსია დაბალისა) დაშტერებით უცქეროდა დესპანს; სცდილობდა გაეგო რამე, ეს რა

გამოცანა კაციო. სქშეტუსკის ფიქრი ამ დროს სულ ასევე გან
რბოდა, ხოლო თუ ოდესმე შემთხვევით დააქტერდებოდა ანუ-
სიას, დააქტერდებოდა ისე ცივად, ისე გულ-გრილად, თითქო
პირველად ჰხედავსო.

— რა დაჰმართნია ნეტა? — ჰკითხავდა თავის-თავს მთელის
სასახლის ნებიერი და, გაჯავრებით აბაკუნებდა რა თავის პა-
წაწა ფეხს, ფიცულობდა, უთუოდ გავიგებ, რაც ამბავიაო. ნა-
მდვილად კი ანუსიას სრულიად არ უყვარდა პან სქშეტუსკი,
მაგრამ რაკი მიჩვეული იყო, რომ ყველა დაეძლია ხოლმე
და ყველას გული დაემონა, ველარ იტანდა გულ-გრილად მო-
პყრობას და ამიტომ მზად იყო ოვითონ შეეყვარებინა ასეთი
თვისი შეურაცხყოფელი.

ერთხელ, როცა ფაცა ფუტით დარბოდა, რომ საჩქარო-
ზედ აესრულებინა რალაც ბრძანება კნენასი, უცბად შეეფეთა
სქშეტუსკის. ისე უცბად შეეფეთა კაცს და ისე დაეჯახა, რომ
კინალამ არ წააქცია. უეცრადვე შესდგა და შეჰკვილა:

— უჰ, რანაირ შემეშინდა! დილა მშვიდობისა, პან სქშე-
ტუსკი!

— დილა კარგა ყოფნისა, პანა ანა! ნუ უკვე ისეთი სა-
შინელება ვარ, რომ აგრე შეგეშინდათ ჩემი?

ყმაწვილმა ქალმა თვალები ძირს დაჰხარა და, ვითომ ძა-
ლიან შემრცხვავო, სთქვა:

— ო, არა, არა! გარწმუნებთ...

შეჰხედა პორუჩიკს და კვლავ დაჰხარა ძირს თვალები.

— რაზედ მიწყრებით, კნაჟნა?

— მე? განა თქვენ ყურადღებას აქცევთ ჩემს წყრომასა?

— არავითარს. ძალიან დარდი მაქვს!

— იქნება გგონიათ, რომ ეხლავე ტირილს დავიწყებ? სცდე-
ბით! პან ბიხოვეცი ბევრად უფრო ზრდილობიანია თქვენზედ...

— თუ აგრეა, მე სხვა აღარა დამრჩენია-რა იმის მეტი,
რომ ადგილი ბიხოვეცს დავუთმო და თვალით აღარ დაგკან-
ხვოთ.

— მერე, მე გიჰკერთ განა?

სთქვა ესა ანუსიამ და გადაეღობა წინ.

— მაშ, ყირიმიდან დაბრუნდით?

— ყირიმიდან დაგბრუნდი.

— მერე, რა მოიტანეთ იქიდან?

— ჰან პოლბიპენტა მოვიყვანე. ხომ ჰნახეთ? ძალიან სასიამოვნო კაცია და ღირსეული რაინდი.

— ეჭვი არ არის, რომ ის თქვენზედ ბევრად სასიამოვნოა. მერე რად მოვიდა აქა?

— იმიტომ რომ ვნახოთ, იმის დაძლევისადაც შესძლებს თუ არა თქვენი ეშხი და სილამაზე. მაგრამ მე კი არ გირჩევთ, რომ იმის გულის დაძლევადაც მოინდომოთ, იმიტომ რომ ერთი საიდუმლო ვიცი, რომლის ძალითაც ვეგ რაინდი უძლეველია... და ამიტომ თქვენც კი ვერას დააკლებთ იმას.

— რითია უძლეველი?

— იმითია, რომ ცოლის შერთვა არ შეუძლიან.

— მე რა მერე? რატომ არ შეუძლიან ცოლის შერთვა?

სქშეტუსკი დაიხარა და ხმა-მალლა ჩაჰყვირა ყურში ყმაწვილს ქალს:

— აღთქმა აქვს დადებული უბიწოებისა.

— რა უზრდელობაა ეგ თქვენი!— შეჰკივლა ანუსიამ და ისე გაფთხრიალდა მაშინვე ოთახიდან, თითქო შეშინებული ჩიტიაო.

მაინც იმ საღამოსვე პირველად ჰან ლონგინუსს მიაქცია ყურადღება ანუსიამ და გულ-მოდგინედ დაუწყია სინჯვა. იმ ღამეს სტუმრები საკმაოდ ბლომად იყვნენ, რადგან ჰან ბოდინსკი მეორე დღეს აპირობდა წასვლას და გამოსათხოვებლად თავადთან იყო. ჩვენი ლიტველი კობტად იყო მორთული თეთრის ატლასის დოშლოუდითა და მუქა-ლურჯის ხავერდის ქულაჯით. ასე მორთული ლონგინუსი ძალიან მართებულსა და სასიამოვნო ყმაწვილსა ჰგვანდა, მით უფრო, რომ ჯალათის მახვილის მსგავსი ხმალი აღარ შემოაერთყა და მის მაგიერ, პატარა მოკაუჭებული ხმალი ეკიდა მოაქროვებულის ქარქაშითა.

ანუსა სიყვარულით შესცქეროდა პან ლონგინუსს და ემ-
ხის ისრებსა სტყორცნიდა, სხვათა შორის სქმეტუსკის ჯიბრ-
ზედაცა. დესპანს იქნება ვერც კი შეემჩნია ეს გარემოება, რომ
ვოლოდიევსკის მუჯღლუგუნი არ წაეკრა და არ ენიშნებინა:

— თათრებმა წამიყვანონ ტყვედ, თუ ანუსია ამ ლიტველს
მარგილს ირ შესცქნავის.

— თვითონ იმას უთხარი ეგ ამბავი.

— ვეტყვი! კაი ცოლ-ქმარნი კი იქმნებიან, აი!

— ის ისე აყლაყულა და ქალი კი ისეთი. თოჯაა, რომ
იმის დოშლულის საკინძედ ძლივს გამოადგებოდა.

— ან იმის ქულის ყალამადა.

ვოლოდიევსკი მივიდა ლიტველთან.

— პან პოდბიპენტა, — უთხრა ვოლოდიევსკიმ, — დიდი ხა-
ნი არ არის, რაც აქ მობძანდით და უკვე დაგვანახვეთ, რა წი-
თელი კოჭიცა ბრძანდებით.

— რა წითელი კოჭი, სასურველო, რა კოჭი?

— ის კოჭი, რომ ლამის გადიროს თქვენის სიყვარულით
ყველაზედ ლამაზი ქალი ამ ჩვენის სასახლის ქალებში.

— ქაჯან! — და პან ლონგინუსმა ისე შემოიწყყო გულზედ
ხელები, თითქო ლოცვისათვის ემზადებოდა, — რას არ მოიგო-
ნებთ!

— აიგერა, შეჭხედეთ ანუსა ბოეობოლატას (რომელსაც
ყველანი ვემიჯნურებთ აქა); თვალს აღარ გაშორებს. გაფრ-
თხილდით მხოლოდ, რომ ისევე არ გაგაცუროთ, როგორც
ჩვენ ყველანი გაგაცურა.

ვოლოდიევსკი შემოტრიალდა წადის ქუსლზედ და მოპ-
შორდა პან ლონგინუსს, რომელიც სახტად დარჩა და საკვი-
რველებიდან იყო გამოსული; უცბად ვერ გაჰბედა ანუსიასკენ
შეხედნა, მაგრამ ბოლოს მოიკრიფა გამბედაობა და, ვითომ
უსაბედად შეჭხედა და... სულ ერუანტელმა დაუარა ტანში.
კნენა გრიზელდას მხრიდან მართლა ჩაცვივებითა და ცნობის
მოყვარეობით უცქეროდა კნიაჟნა თვისის შვენიერის მაყვალი-
ვით შავის თვლებიზა. „Apaga satanas!“ გაიფიქრა გულში ლი-

ტველმა და, სკოლის შეგირდით გაწითლებული მიამალა და-
რბაზის მეორე კუთხეში.

მაინც ცდუნება ძლიერი აღმოჩნდა. ის ეშმაკი, რომელიც
კნენას მხრებს იქიდან გამოიყურებოდა, ისეთი მშვენიერი იყო,
მისი თვალები ისე ბრწყინავდა ეშხითა, რომ პან ლონგინუსს
გული აღარ უთმენდა და უნდოდა ერთხელ კიდევ შეეხებინა
კნიაჯნასთვის. მაგრამ უცბად მოაგონდა თვისი აღთქმა, თვალ-
წინ წარმოუდგა დიდებული სახე ზერგი-კაპტურისა, წინაპარის
სტოვეიკო პოდბიპენტასი... და შიშმა შეიპყრო პან ლონგი-
ნუსი. შეუმჩნევლად გადიწერა პირჯვარი და ცდუნება გან-
ჰქრა.

მეორე დღეს, დილა ადრიან მივიდა პან სქშეტუსკისთან.

— მალე ვიომებთ, პან ღესპანო? რა ისმის ომიანობისა?

— რას გეჩქარებათ აგრე? მოთმინება იქონიეთ, იმ დრო-
მდე მაინც, ვიდრე ჯარში ჩაგწერდნენ. პან პოდბიპენტას ჯერ
არ დაუჭერია ადგილი განსვენებულის ზაქშეგსკისა. პან ლონ-
გინუსს უნდა ეცადნა, ვიდრე დაწესებული ვადა არ გავიდო-
და, ხოლო ეგ ვადა თავდებოდა პირველ აპრილს.

ლიტველს აღბად სხვა რამ აუცილებელი საქიროება ატა-
ნდა ძალას და ამიტომ მან კვლავ განაგრძო გამოკითხვა:

— თავადს არა უთქვამს-რა შენტვის მაგ საქმის შესახებ?

— არაფერი. მეფე კი სიკვდილამდე ომიანობის ფიქრს არ
დაუტყვევებს, მაგრამ რესპუბლიკას არ უნდა ომი.

— ჩიგირინში ამბობენ, რომ საშიშია, ყაზახთა ამბოხება
არ მოხდესო?

— თქვენი აღთქმა გაწუხებთ ვგონებ ძალიან. რაიცა შეე-
ხება ამბოხებას, იცოდეთ, რომ გაზაფხულზედ ადრე არ მოხ-
დება, ახლა კი ზამთარია. მართალია, დიდი ზამთარი არ არის,
მაგრამ მაინც ზამთარია. ეხლა მხოლოდ 15 თებერვალია, შე-
იძლება ყინვა დაიჭიროს კიდევ, ყაზახი კი მინდვრად არ გავა,
ვიდრე თოვლს არ აიღებს, ვიდრე დედა-მიწა არ გალხვება, ვი-
დრე ლონისძიება არ ექნება თხრილი ამოიღოს და საფარი გა-
იკეთოს. ყაზახნი, თუ სანგალი აქვთ, ისე ომობენ, როგორც

ლომნი, ხოლო მოტიტელბულს მინდორში კი ომი არ შეუძლიანთ.

— მაშ ყაზახთა იმედი უნდა გვქონდეს.

— რა გითხრათ პასუხად? ყოველ შემთხვევაში, თუნდა მაგ ამბოხების დროსაც იპოვოთ ის თქვენი ერთად მოსაკვეთი სამი თავი, მინც კიდევ საეჭვოდ დარჩება, შეასრულეთ თუ არა თქვენი აღთქმა. აჯანყებულნი რომ ან ჯვარ-შემოსილნი იყვნენ, ან ოსმალნი, მაშინ სხვა იქნებოდა. აქ კი ყაზახნი არიან, შვილნი ერთისა და იმავე დედასანი.

— ო, დიდებულო ღმერთო! ძალიან თავ-სამტვრევი საქმე გამიჩინეთ ეგა. რა უბედურებაა! იქნება ქსენძმა მუხოვეციკიმ გამომირკვიოს ჩემი იქვენულობა? თუ არა გავიგე-რა, ერთს წუთს ვერ მოვისვენებ.

— ალბად გამოგირკვევს; კაცი სწავლულია და კეთილმორწმუნე, მაგრამ არა მგონია კი, დამამშვიდებელი რამ პასუხი გავცეთ. *Bellum civile*—ძმათა შორის ომია!

— მემამოხეთ რომ სხვანიც მიეშველნენ ვინმე?

— მაშინ კი თავისუფლად შეგიძლიანთ შეასრულოთ თქვენი გულის-წადილი. მე კი ერთს გეტყვით: ელოდეთ, იმედს ნუ დაჰკარგავთ და იქონიეთ მოთმინება.

ვაი, რომ სხვას აძლევდა ასეთს რჩევას პან სქშეტუსკი და თვითონვე კი ნაკლებად ჰქონდა მოთმინება. თან-და-თან უფრო უძლიერდებოდა დარდი და აბეზრებდა თავს სასახლის ნაღიმი და დროს გატარება, აბეზრებდნენ თავს ერთი და იგივე ნაცნობნი. ბოლოს პან როზვან ურსუ და პან ბოლძინსკი და ლიასოტაც წავიდნენ. ყოველივე დამშვიდდა და ცხოვრება თავისს ჩვეულებრივს კვალში ჩავარდა. თავადი ჩაუღრმავდა თვისის მოურავების ანგარიშების ჩხრეკა-განხილვასა, იჯდა სულ კაბინეტში და დროებით ჯარის წურთვნა და ალღუემბიც კი გადასდო. სმა და ქეიფი აფიცერთა შორის, საცა გაუთავებელი დავა და ლაპარაკი იყო წარსულ ომიანობათა შესახებ, მეტად მოსწყინდა პან სქშეტუსკის; გადიგდებდა თოფს მხარზედ და გაუბრბოდა ამ ლხინსა და ქეიფს, მიდიოდა სოლონიცისაკენ,

საცა ოდესმე ჟულკეცკიმ ისეთი საშინელი დღე დააყენა ლობოდას, ნაღვიაკას და კრემპსკისა. შებრძოლების კვალი ერთნაირად წაშლილიყო ადამიანთა ხსოვნაშიაცა და თვით იმ ადგილებშიც, საცა ის შებრძოლებანი მომხდარიყო. მხოლოდ ათასში ერთხელ გამოჩნდებოდა ხოლმე მიწიდან თეთრი ძვლები ომში დახოცილთა და წყალ-გაღმა ამართული იყო თბრილი, რომლის მოფარებითაც ისეთის განწირულებით იბრძოდნენ იმიერ-ქორომელნი ლობოდასი და ნაღვიაკას თავისუფალნი ჯარის-კაცნი, მაგრამ თბრილიც უკვე წვრიმალას დაეფარა. აი აქ ემაღებოდა სქშეტუსკი სასახლის ჟღავი-ელღუსა, აქ მოიხსნიდა ხოლმე თოფს მხრიდან და ეძლეოდა თავის ფიქრ-ოცნებას; აქ მის სულიერ თვალთ ცხოვლად წარმოუდგებოდა ხოლმე სურათი საყვარელის ქალისა; აქ, ამ მიყრუებულ ადგილას ნელ-ნელა ყუჩნდებოდა მისი გულის-ტკივილი, ჰქრებოდა მისი დარდი და ნაღველი.

გაზაფხული კი ამასობაში თან-და-თან ახლოვდებოდა. წვიმამაც, ძლიერმა, შხაპუნა წვიმამაც ხშირ-ხშირად დაიწყო მოსვლა: სოლონიცა ერთ გაუკვალ ქაობად გადაიქცა და დესპანს მოაკლდა ეს ერთად-ერთი თვისი სანუგეშო ადგილიცა. ამასთანავე უფრო და უფრო ძლიერდებოდა მისი მოუსვენრობაცა. პირველში იმედი ჰქონდა, რომ კნენა კურცევიჩი მოახერხებს როგორმე და თავიდან მოიშორებს ბოგუნსაო და მოვლენ ლუბნშიისა და ელენეო, მაგრამ ახლა ეს იმედიც გაუქრა. უამინდობამ გააფუჭა გზები და კარგადიდს მანძალზედ შეიკრა მისვლა-მოსვლა; უნდა ეცადნა, ვიდრე მინდორს არ გააშრობდა ცხელი მზე გაზაფხულისა. ამოდენა ხნის განმავლობაში ელენე უნდა ყოფილიყო იმისთანა ხალხის მზრუნველობის ქვეშე, რომელსაც სრულიად არ ენდობოდა, რომელსაც ათვალწუნებული ჰყვანდა თვით სქშეტუსკი, ერთის სიტყვით, მგლების ბუნაგში უნდა ყოფილიყო. მართალია, თავიანთ სასარგებლოდვე მოვალენი არიან არ გადავიდნენ თავიანთ სიტყვას და არც სხვა რამეზეა ჰქონდათ; მაგრამ, ვინ იცის, იქნება გამოატყურონონ რამე, იქნება გაჰბედონ რამე იმ საშინელის ატამანის ზედ-გავლენით, რომელიც

უყვართ კიდევ და რომლისაც ეშინიანთ კიდევ ერთსა და იმავე დროს?! ბოგუნს არ გაუჭირდებოდა, ძალა დაეტანებინა და წაერთმია ქალი; ამისთანა ამბავი არა ერთხელ მომხდარიყო. აი, მაგალითად, საცოდავის ნალივიაკას ამხანაგმა ლობოვადმ ხომ ძალა დაატანა პანი პობლინსკისას, მე მომათხოვე შენი გაზრდილი ქალიო, თუმცა ამ ქალს გვარიც კარგი ჰქონდა და სულითა და გულითაც ეჯავრებოდა ატამანი. ხოლო თუ ზღაპარი არ არის, რომ ბოგუნს ურვაღავი სიმიდირე და ქონება აქვსო, შეუძლიან დაახარბოს ოქრო და ვერცხლი და საკმაოდ მისცეს კურცვეიჩებს ქალისათვისაც და რაზლოვის დაკარგვისათვისაც. მერე? მერე რაღაი?—ჰფიქრობდა გულში სქშეტუსკი,—შემატყობინებენ ვითომ გულ-მტკივნეულობით ასე და ასე შეგვემთხვაო და თვითონ კი გასწევენ ლიტვისა, ან მახოვეციის ტყეებში, სადაც ყოვლად ძლიერი ხელიც კი ვეღარ მისწვდება ვისწევციკისა.—პან სქშეტუსკი ფიქრობდა ამას და ხან აცივებდა, ხან აცხელებდა; ხან აქეთ ეცემოდა, ხან იქით, სწყყვლიდა სიტყვას, რომელიც კნენინას მისცა და არ იცოდა, რა ექნა, რა მოეგვარებინა. ისეთის ბუნების კაცი იყო, რომ იმის მხნეობისა და გამბედაობის ძალა სულ დუღდა და გადმოდიოდა. ამიტომ იმას კი არ უცდიდა, აცა ბედი რას მომიტანსაო; თვითონვე სწვდებოდა ყელში ბედს და იმას მოაქმედებინებდა ხოლმე, რაც თვითონ ჰნებავდა. ეს იყო მიზეზი, რომ იმისთვის უფრო აუტანელი იყო, ვიდრე სხვისთვის ვისთვისმე, ლუბნში ჯდომა ასე სოდომივით უმოძრაოდ, ასე ხელფეხ-შეკრული.

სქშეტუსკიმ გადასწყვიტა შესდგომოდა საქმეს. პატარა მხლებელი ჰყვანდა ერთი პოდლიასელი აზნაურშვილი, ესე თექვსმეტის წლის ყმაწვილი, მაგრამ ისეთი მარდი და ეშმაკი, რომ პირველ ოინბაზს და თვალა-მაქცს არაში არ ჩამორჩებოდა. სქშეტუსკიმ გადასწყვიტა, ამას გავვზავნი ელენესთან და ეს შემიტყობს, რა ყოფაშია საქმეო. თებერვალი გავიდა და წვიმებიც ისე ხშირი არ იყო; მარტის იმედი იყო, რომ უფრო

კარგს დარებს დაიჭერდა და მაშასადამე გზებიც ცოტაოდნად მაინც გაშრებოდა.

ქენძიანი საგზაოდ ემზადებოდა. ჰან სქშეტუსკიმ მისცა წერილი და თან გაატანა ქალაღი და საწერ-კალამი, რადგან ახსოვდა, რომ რაზლოგში ამისთანების ხსენებაც არსად იყო. ყმაწვილს არ უნდა ეთქვა, ვინა ვარ და ან რისთვის მოვედიო. სთქვი, ჩივირინს მივდივარ-თქო; უფრო კი ეცადე გაიგო, სად არის ბოგუნი, ან რას აკეთებსო. ქენძიანმა აღარ გაამეორებინა დანაბარები, ჩაიკეცა ქუდი, დაიხურა გვერდზედ, გაათხლასუნა მათრახი და ჰკრა ქუსლი ცხენსა.

ჰან სქშეტუსკისათვის დადგა ახლო დრო მოლოდინისა, რომელიც ისე ძნელი ასატანია. სწორედ ამ დროს კი ისეთი ფათერაკი შემთხვა დესპანს, რომ კინაღამ წუთი-სოფელს არ გამოეთხოვა. ერთხელ დათვმა აიწყვიტა ეზოში, ვისნევეცკის დარბაზს წინა, დაჩეჩქვა ორ-ორი მეჯინიბე და მივარდა მერე დესპანს, რომელიც ამ დროს ცეხ-ჰაუზიდან მოდიოდა თავადთან სრულიად უიარაღო, მათრახის ამარა. დესპანის სიკვდილი აუცილებელი იყო, რომ ჰან ლონგინუსი არ შესწრობოდა. იმან შეასწრო თვალი ამ ამბავს, წაავლო ხელი თავის მახვილს და გაექანა საშველად. ლიტველმა დააპტკიცა, რომ ღირსეული შთამომავალი იყო სტოვეიკოსი. ერთის შემოკვრით მოჰკვეთა თავი დათვს და თან გაატანა თათიც, რომელიც ის იყო მოედერებინა და ჰან სქშეტუსკისათვის უნდოდა შემოეკრა.

თავადმა დაინახა ფანჯრიდან ყოველივე ესე და მაშინვე თავისთან დაუძარა ჰან პოდბივენტს კნენას სამყოფელ ოთახში, საცა ანუხიაჰ ისე დაუწყო ყურება, რომ ლიტველმა საჭიროდ დაინახა მეორე დღესვე აღსარების სათქმელად წასულიყო. მას უკან სამს დღეს ციხე-დარბაზში აღარ მისულა; აღარ მივიდა მასუკანაც მანამდე, სანამ გულ-მხურვალე ლოცვით არ მოიშორა თავიდან ყოველივე ცოტუნებანი.

გავიდა ათიოდე დღე და ქენძიანი კი არსად არა სჩანდა. ჩვენი ჰან სქშეტუსკი ისე გახდა ამ ლოდინში, რომ ანუ-

სიამ აქეთ-იქით ჩუმად კითხვა დაიწყო, ნეტა რა ამბავია სქმეტუსკის თავსაო, ხოლო კარბონიმ, თავადის მკურნალმა რა-ღაცა წამალი დაუწერა სევდა-ნაღვლიანობისა. მაგრამ სქმეტუსკიმ იცოდა, რომ ყოველივე წამალი ამაო იყო, რომ იმის გულში დაესადგურებინა ძლიერს გულის-თქმას, რომლის დაძლევა ყოვლად შეუძლებელი იყო.

აღვილად წარმოსადგენია, რა სიხარული იგრძნო ჰან იანმა, როცა ერთს დილას, განთიადისას იმის ოთახში შევიდა ჟენძიანი, დაღლილ-დაქანცული, სულ ტალახში მოსერილი, მაგრამ მხიარული; მხიარული იმიტომ, რომ კარგი ამბავი მიუტანა თავისს პატრონს. დესპანი წამოხტა ლოგინიდან, წაავლო მხრებში ხელი და აღელვებითა ჰკითხა:

— წერილი მოიტანე?

— მოვიტანე, ბატონო. აი.

ჰან სქმეტუსკიმ საჩქაროდ სტაცა ხელი წერილსა. დიდხანს იყო ეჭვში, ვაი თუ წერილი არ მომიტანოს ჟენძიანმაო, რადგან დარწმუნებული არ იყო, იცოდა ელენემ წერა თუ არა. განაპირა ქვეყნების მანდილოსნები ვერ დაიტრაბახებდნენ წერა-კითხვის ცოდნასა, ხოლო ელენე ამას გარდა განადირებულ ხალხშიაცა სცხოვრობდა. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ელენეს წერა სკოდნოდა: ალბად მამამ იზრუნა და ასწავლებინა წერა-კითხვა. ელენეს ოთხ ფურცელზედ გაეჭრელებინა თავისი ეპისტოლე. საწყალს ვერ მოეხერხებინა ლამაზად გამოეთქვა თავისი აზრები და ისე სწერდა, როგორც გული ეუბნებოდა:

„არასოდეს არ დაგივიწყებთ. უმალ თქვენ დამივიწყებთ, ვიდრე მე. გაზოგონია, რომ თქვენ შორის, მამაკაცთა შორის, ცუდნიც თურმე არიან. მაგრამ თქვენ ამ სიშორეზედ თქვენი მხლებელი გამოჰგზავნეთ ჩემთან და ამიტომ ვხედავ, რომ თქვენც ისევე გყვარებთ, როგორც მე, რისთვისაც გულითა და სულით მადლობას მოგახსენებთ. გთხოვთ, ნუ იფიქრებთ, რომ თამამად ვიქცევი, რაკი გწერთ მიყვარხართ-მეთქი. მართლის თქმა სჯობიან ტყუილსა, ანუ იმის დამადვისა, რაც გულში აქვს ადამიანსა. ჰან ჟენძიანს გამოგვიხტე თქვენი ამბავი, მანდა-

ური გარემოება და, როცა იმან მიახლო, რომ მანდეთკენ ლამაზი ქალები თურმე არიან, ჯავრით ვიტირე...“

დესპანმა თავი დაანება წერილის კითხვას.

— რაები დაგიროშავს, სულელო?

— კარგის მეტი არა მითქვამს-რა.

დესპანმა კვლავ განაგრძო კითხვა.

„... იმიტომ რომ, აბა, მე როგორ მოვალ მაგათთანა? მაგრამ თქვენმა მხლებელმა მითხრა, რომ თქვენ ხმასაც არავისა სცემთ რიგიანად...“

— ჰოო! აი ეს კარგად გითქვამს!—წაიტუტუნა დესპანმა.—ჟენძინმა კარგად არ იცოდა, რისთვის რას ამბობდა მისი ბატონი, რადგან დესპანი ჩუმიდა ჰკითხულობდა თავისთვის წერილსა, მაგრამ მინც საჭიროდა სცნა ისე დაეჭირა თავი, ვითომ ყოველივე კარგად ვიცო.

„... ამიტომ მეც დავმშვიდდი და ღმერთსა ვსთხოვე, რომ იმან ჩავაგონოთ კვლავაც ისევე მოიქცეთ და გვაკურთხოს ორივენი. ამინ! მეტადა ვსწუხებარ თქვენს უნახაობას: ჩემი ნეტარება მხოლოდ ის იქნება, რომ თქვენა განახოთ...“

შემდეგ მშვენიერი კნიაჟნა იუწყებოდა, რომ, როგორც ამრება გზები, მე და ძალუა-ჩემი მოვალთ ლუბნსაო, რომ თვითონ ძალუა ჩქარობს წამოსვლასა, იმიტომ რომ ჩიგირინიდან მოდის ამბები, ყაზახნი ჰღელავენ და მოუსვენრობენო.

„ნამდვილი მისანი და გრძნეული ყოფილხართ,—სწერდა ელენე,—რომ ძალუა-ჩემის დამორჩილებაც კი მოახერხეთ“.

დესპანს გაეღიმა; მოაგონდა, რა ღონის-ძიებითაც მოიპოვა თანაგრძნობა ელენეს ძალუასი.—წერილი თავდებოდა მით, რომ ქალი არწმუნებდა დესპანს, საუკუნოდ თქვენი მოყვარული და ერთგული ვიქნებო. საზოგადოდ, წერილი გულ-უბრყვილობითა და გულ-წრფელობით იყო საესე. დესპანი კითხულობდა ამ წერილს და ამბობდა გულში: „ჩემო ძვირფასო! ღმერთმა მკითხოს, თუ ოდესმე მე შენ დაგივიწყო!“

შემდეგ დაიწყო ჟენძინის გამოკითხვა.

მოხერხებულმა მხლებელმა სრული ანგარიში მისცა ყველაფრისა. ძალიან ტკბილად მიმიღესო. მოხუცმა კნენამ გამომკითხა თქვენი ამბავი და ძალიან ესიამოვნა, როცა გაიგო, რომ ჩვენს მთავარს დიდად უყვარხართ და რომ საქებურის მხედარის სახელი გაქვთ გავარდნილი.

— იმანა მკითხა, აასრულებს თავის სიტყვას, რომელიც ჩვენ მოგვცაო! მე მოვახსენე: „კნენა, ის ცხენი რომ მე მყავდეს დაპირებული, რომლითაც გიახელით, ნამდვილად დარწმუნებული ვიქნებოდი, რომ მე აღარ ამცდებოდა...“

— დიდი ოინბაზი ხარ! — გაიცინა დესპანმა. — მეტი რა ღონეა. რაკი თავდებად დამდგომიხარ, მიჩუქებია ეგ ცხენი შენთვის. ჰო, მაშ მერე აღარა დამალე-რა, სთქვი, ვისგანაცა ვარ გამოგზავნილიო?

— ესთქვი, იმიტომა რომ საქირო აღარ იყო კეკემაღლულობა. მასუკან უფრო ტკბილად მომეკცნენ და ბევრი მიაღწერსეს, მეტადრე პანანამ... ღმერთო, რა საოცარი შევნიერებაა! ციდან ჩამოფრენილი ანგელოზია. ქვეყანა რომ დაიაროს კაცმა, უკეთესს ვერ იპოვის. როცა გაიგო, რომ თქვენი გაგზავნილი ვიყავი, აღარ იცოდა, რა ექნა. ცას დაეწია სიხარულითა, კითხულობდა თქვენს წერილსა და სიხარულის ცრემლს აფრქვევდა.

დესპანსაც სიხარულით ხმა წაუვიდა. მხოლოდ პატარა ხანს უკან ძლივს ჰკითხა მხლებელს:

— იმისი... ბოგუნისა არა გამოჰკითხე-რა?

— სახერხოდ ვერ დავინახე კნენასთვის ან პანანასთვის გამომეკითხა რამე, სამაგიეროდ, ერძს ბებერს თათარს, სახელად ჩეხლის დავუმეგობრდი. თუმცა ურჯულოა, მაგრამ მაინც ერთგული ყმაა თვისის ბატონებისა. აი იმან მიამბო, რომ პირველში ძლიერ გული თურმე მოსდიოდათ თქვენზედ, მაგრამ მერე დამშვიდდნენ; მეტადრე მაშინ დაიმშვიდეს გული, როცა გაიგეს, რომ ის ამბავი, ვითომ ბოგუნი სავსე იყოს სიმდიდრითა, სულ ტყუილიაო.

— მერე საიდან გაიგეს ეგა?

— აი საიდან გაიგეს. სივინსკისა თურმე ემართათ ფული; ვა-
და მოვიდა და მიჰმართეს ბოგუნს: გვასესხეო. იმან თურმე უთხრა:
ოსმალოური ნივთი და ვეჯი ბევრი მაქვს და ფული კი არ გახ-
ლავთო. რაცა მქონდა, სულ დავხარჯეო. გაიგეს თუ არა ესა,
მაშინვე აითვალწუნეს ბოგუნი და თვალი სულ თქვენიკენ თურმე
ჰქონდათ.

— ყოჩაღ! ყველაფერი კარგა გამოგიწვრილნია. მადლო-
ბელი ვარ.

— პანე, ერთი რომ კარგა გამომეწვრილნა და მეორე კი
არა, ამას მეტყობით: ცხენი რომ მაჩუქე, უნაგირი კი არ უნ-
დაო. აბა, რა არის ცხენი უუნაგიროდ.

— ჰო, კარგი, კარგი; მიჩუქებია უნაგირიცა.

— ო, გმადლობთ! ბოგუნს პერეიასლაველს თურმე უკრეს
თავი. მე ვიფიქრე, ვავიგე თუ არა ესა: მოდი მეც იქ წავალ-
მეთქი. პან სქმეტუსკი დამიმალღებს და ჯარში ჩემის ჩარიც-
ხვის ვადაც შემეცირღება-მეთქი...

— შენი რიგი მერმისს დადგება, გაზაფხულზედ. მერე,
იყავ პერეიასლაველში?

— ვიყავ, მაგრამ ბოგუნი იქარ იყო. მოხუცი პოლკოვნიკი
ლობოდა ავად არის. ამბობენ, რომ იმის შემდეგ პოლკოვნიკად
ბოგუნი იქნებაო. ჯარის-კაცი იქ ცოტანი-ლა არიან; დანარჩენ-
ნი, როგორც ამბობენ, ბოგუნს გაჰყოლიან, ან არა და სეჩს
გაქცეულან... ეს დიდი ამბავია, იმიტომ რომ რაღაც უკეთურ
საქმისათვის ემზადებიან თურმე. ყოველივე მინდოდა გამეგო
ბოგუნის შესახებ, მაგრამ იმის მეტი არა მითხრეს-რა, რომ რუ-
სეთის მხარეს *) წავიდაო. ჯანდაბას იმისი თავი-მეთქი, ვიფიქ-
რე, რახან აგრე შორს ვადაკარგულა, მაშ ჩვენს პანნას ფიქრი
აღარა აქვს-რა-მეთქი; ავდექი და დავბრუნდი.

— კარგად აგისრულეებია ყოველივე მინდობილობა. გზა-
ში ხომ არა შეგმთხვევია-რა?

*) დნეპრის მარჯვნივ რუსეთის მხარე იყო, ხოლო მარცხნივ—თა-
თრებისა.

— არაფრისაგან არაფერი. მშინ მხოლოდ მგელივითა.

ქენძინი გავიდა ოთახიდან, ხოლო დესპანმა, რაკი მარტო დარჩა, კვლავ დაიწყო კითხვა ელენეს წერილისა და დაუწყო კოცნა ასოებს, რომელიც, რასაკვირველია, ისე ლამაზები არ იყო, როგორც ხელი, რომელმაც ის ასოები დაწერა. გული კვლავ იმედით აღევსო და ასე ფიქრობდა: „გზები მალე აშრება. კურცვევიჩები, რაკი დარწმუნდებიან, რომ ბოგუნს არა აბადია-რა, უეჭველია შე აღარ მიღალატებენ. რაზლოგს მივცემ და კიდევ ჩემსასაც ბევრს დაუშმატებ, ოღონდ ის ჩემი სიცოცხლე მომცენ“.

საჩქაროზედ ტანთ ჩაიცვა და სიხარულისაგან გაბრწყინვალეებულმა და ბედნიერებით გულ-აღვსილმა გასწია საყდარში, მაღლობას შეეწირავ ღმერთს ასეთის სასიხარულო ამბებისათვისაო.

VI

მთლად უკრაინასა და იმიერ-დნებრის მხარეს რაღაც შეშფოთება ეტყობოდა, რაღაც ყრუ ქუხილი ისმოდა იქიდან, თითქო წინამორბედი ნიშნებია ქარიშხალისა და გრიგალისაო; რაღაც უცნაური ქორები დადიოდა სოფლით-სოფლამდე, მეკომურიდან-მეკომურამდე, თითქო ბამბიქულა ანუ ბურბუშა აუგორებია ქარსა და ხან აქეთ გადიტაცებს და ხან იქითაო. ქალაქ ადგილებში ლაპარაკობდნენ, რომ დიდი ომი მზადდებოა, და თუმცა არაინ არ იცოდა, ვისთან და ან რისთვის უნდა ამტყდარიყო ომი, მაინც ჰაერში ლაშკრიანობის სუნი იდგა. ყველას რაღაც მოუსვენრობის ბეჭედი დასტყობოდა სახეზედ; მზენელ-მთესველი უგულოდ გადიოდა მინდორში სახანავად, თუმცა ნაადრევი გაზაფხული იდგა, თბილი, მშვიდობიანი და ტოროლა უკვე თავისს გალობას დასძახოდა ცაში. საღამოობით სოფლის მკვიდრნი იკრიფებოდნენ ერთად, იდგნენ გზის პირად და იღუმალებით ლაპარაკობდნენ საშინელს ამბებს. უსინათლო მევანტურებს ჩაცივებით ეკითხებოდნენ, ახალი ამბავი ხომ არა

იციო-რაო. ბევრნი იმასაც ამბობდნენ; რომ ღამ-ღამობით ცა-ზედ რაღაც წითელ ზოლებსა ვხედავთ და რომ მთვარე, უფრო გაწითლებული, ვიდრე ჩვეულებრივ არის ხოლმე, ტყინდან ამოდისო. წინასწარმეტყველობდნენ, რომ ან უბედურება რამ მოხდება, ან მეფე გადაიცილება სადმეო. ყოველივე ესე მით უფრო საკვირველი იყო, რომ უკრაინა ძველადვე ჩვეული იყო მრავალ-გვარ უწყისობას, ომ-ლაშქრობას, მტრის შემოსევას და ამიტომ ადვილი არ იყო რითიმე მისი შეშინება. ალბად, მართლა განსაკუთრებული საჭირ-ბოროტო რამ საქმე იყო მოსალოდნელი, როცა შიშსა და ძრწოლას ყველა ასე ძლიერ შეეპყრო.

საქმეთა ვითარება მით უფრო სამძიმო იყო, მით უფრო აუტანელი, რომ არავის შეეძლო ეთქვა სინამდვილით, რა იყო მიზეზი ასეთის მოუსვენრობისა, ასეთის შეშფოთებულის ყოფისა. შავ-ბნელ ნიშნთა შორის ორი ისეთი ნიშანი სჩანდა, რომელიც ცხადად ამტკიცებდა, რომ მართლა საშიში რამ უნდა მომხდარიყო. ჯერ ისა, რომ ქალაქებსა და სოფლებში მეტის მეტად ბევრი მთხოვარა მეფანტურე გაჩნდა, მათ შორის ზოგნი ისეთნი იყვნენ, რომელთაც არავინ არ იცნობდა და ცხადი იყო, რომ განგებ ჩაეცვათ მთხოვარას ტანისამოსი. ეს მეფანტურენი დადიოდნენ ყველგან და იღუმალებით ავრცელებდნენ ხმას, დღე ღეთის მსჯავრისა და განკითხვისა მოახლოვებულთაო. მეორეც ის იყო, რომ ქვემოურებმა გაშმაგებით გაუსვეს ხელი სმას. ეს უკანასკნელი ნიშანი უფრო საშიში იყო პირველზედა. სენი პატარა ქვეყანა იყო და ამიტომ არ შეეძლო ესაზრდოვებინა იქაურ მოსახლეთა რიცხვი, სათარეშოდა და სალაშქროდ ყოველ-დღე ვერ ივლიდნენ, გადაჭრელებული მინდვრები საკმაო პურს არ აძლევდა ყაზახებს და აი ქვემოურნიც მრავლად იფანტებოდნენ აქეთ-იქით სოფლებში, მეტადრე მშვიდობიანობის დროს. ქვემოურებით იყო სავეს არა მარტო უკრაინა, არამედ რუსეთიცა. ზოგნი მაგნატების სამსახურში შედიოდნენ, ზოგნი ვაჭრობდნენ გზისპირებად დამართულ დუქნებში და ჰყიდდნენ არაყს, ზოგნი

კიდევ ხელოსნობდნენ სოფლებსა და ქალაქებში. თითქმის ყოველს სოფელში იღვა განაპირას გამარტოებული ქოხი იმიერ-ქორთუმელისა. ბევრს სახლობა ჰყვანდა და ხენა-თესვა ჰქონდა გამართული. იმიერ-ქორთუმელი, ყველაფერში ნაცადი და ნაწურთნი, ნამღვილი ღვთის-წყალობა იყო სოფლისათვის. იმაზედ უკეთ ვერავინ დასჭედავდა ცხენს, ვერავინ გააკეთებდა ურმის თვალს; ფუთკრის მოვლის ხელიც იცოდა, თევზის ქერაცა, ნადირობაცა. ყაზახს ყველაფრის გაკეთება ეხერხება სახლის შენებიდან დაწყებული უნაგირის შეკეთებამდე. ეს კია, ყველგან მშვიდად არა სცხოვრობდნენ ამისთანა მოსახლენი, თუმცა ისიც კია, რომ დროც მოუსვენარი იყო მაშინ. ვისაც შურის-ძიება უნდოდა, სამაგიეროს გადახდა შეურაცხყოფისათვის, ან დარბევა მეზობლისა, ერთი კი დაეძახნა და ასი ყოჩაღი, მოსხეპილი ვაჟაკი მაშინვე თავს მოიყრიდნენ, თითქო ყვავ-ყორნები არიან მძოვრის საწიწკნელად შემოგროვილნიო. იმათს ყოჩაღობასა და ძალ-ღონეს მიჰმართავდნენ და სარგებლობდნენ ხოლმე პოლონიის თავად-აზნაურობაცა, მაგნატები, ხოლო როცა იმათი შემწეობა არავის არ ექირვებოდა, ყაზახნი ისხდნენ მშვიდად თავიანთ სახლებში, მუშაობდნენ შეუსვენებლივ და ოფლის წურვით შოულობდნენ ლუკმაპურსა.

ასე მიდიოდა დრო და ჟამი, ერთი და ორი წელიწადი, მაგრამ მერე უცბად მოვიდოდა ამბავი, რომ დიდი ომი მზადდებოა, ანუ ესა და ეს ატამანი აპირობს თათრებს დაესხას თავსაო, „ლიახნი“ დაარბიოსო, პოლონიის პანებს აადინოს ზურგზედ ბოლი გლახეთშიო,—და სასწრაფოდ ყველა ეს მჭედელნი, მეფუტკრენი, და თვლების მკეთებელნი იღებდნენ ხელს თავიანთ მშვიდობიანს ხელობაზედ და პირველ ყოვლისა დაიწყებდნენ გაშმაგებით სმას უკრაინის ყველა დუქნებში. როცა სულ გამოვლევოდათ ფული, ნისიად მოჰყვებოდნენ სმას, ვალად, „იმითი კი არა, რაცა ჰქონდათ, არამედ იმითი, რაც ექმნებოდათ“. მოსალოდნელ დავლა-ალაფს უნდა გადაეხადნა ახლანდელის ლოთობის დანახარჯი და ნისია-ვალები.

ასეთი ამბავი ისეთის წესითა და რიგით განმეორ-განმესამდებოდა ხოლმე, რომ გამოცდილნი ასე ამბობდნენ ამისთანა შემთხვევაში: „ეჰ! დუქნები ავსებით არის საესე ქვემოურები-ბით—მაშ, სჩანს, უკრაინაში რალასთვისაც ემზადებიან“.

მეციხოვნეთა უფროსნიც უმატებდნენ ჯარის რიცხვს ციხე-დარბაზებში და გაფაციცებით აღევებდნენ თვალ-ყურს გარემოსა, მაგნატები ჰკრეფდნენ ჯარებს, თავად-აზნაურობა ცოლშვილს ქალაქებში ჰგზავნიდა დასახიზნაჲდა.

ამ გაზაფხულზედ ისეთი ლოთობა დაიწყეს ყაზახებმა, რომ წინად ისე არას დროს არ ულოთნიათ; შესჭამეს და შესვეს და მიჰფანტ-მოჰფანტეს ყოველივე ოფლით მონაგარი და ეს ამბავი იყო არა მარტო ერთს თემსა და მახრაში, არა ერთს საერისთაო-სამოურავოში, არამედ მთელს თვალ-გაღუწვდენელს რუსეთში.

მართლაც, რალაც დიდი საქმე მზადდებოდა, თუმცა ქვემოურებმა თვითონაც არ იცოდნენ, სახელდობრ, რა ლაპარაკობდნენ ხმელნიცკის ამბავს, სეჩს გავარდაო, მრავალი ყაზახობა გაჰყვა თან ჩერკასიდან, ბოლუსლავიდან, კორსუნიდან და სხვა ქალაქებიდანაო, მაგრამ ამასთანავე ერთად, ბევრს სხვასაცა ლაპარაკობდნენ. რამდენისამე წლის განმავლობაში დადიოდა ხმა, რომ დიდი ომი უნდა აუტეხონ ურჯულოებსაო; მეფეს უნდოდა ამ ომის ატეხა, რათა მით შემთხვევა მიეცა თავისს ყოჩად ყაზახთათვის, დავლა-ალაფით ავსილიყვენ, მაგრამ ლიახები არიან წინააღმდეგნიო, ხოლო ახლა ყოველივე ეს ხმა და კორი ერთმანერთში აირია და დაჰბადა საყოველთაო მოუსვენრობა და რალაც არა-ჩვეულებრივის ამბის მოლოდინი.

ამ მოუსვენრობამ ლუბნის ზღუდეებამდეც მიადწია. აღარ შეიძლებოდა ყურის-მოყრუება, აღარ შეიძლებოდა ყურადღება არ მიჰქცეოდა ამ მოუსვენრობის ნიშნებს და არც თვით თავადი ერემია იყო ისეთი კაცი, რომ დიდ ხანს დაეტოვებინა ყოველივე ესე უყურადღებოდ. იმის სამფლობელოში მოუსვენრობა ჯერ შფოთვა-არეულობად არ გადაქცეულიყო, — შიში ჰქონდა ყველას და ის აკავებდა, — მაგრამ მალე მოვიდა ზედი-ზედ

ხმა უკრაინიდან, რომ აქა-იქ ყაზახობა ეწინააღმდეგება თავად-აზნაურობასა, ჰხოცავს ურიებს, ნდომობს ძალ-მომხრობით ჩაეწეროს ჯარში ურჯულოებთან საომრად და რომ თან-და-თან უფრო მრავლდება მათი რიცხვი, ვინც სესს მირბიანო.

თავადმა აფრინა შიკრიკნი და მსწრაფლ-მსრბოლნი: პან კრაკოვსკისთან, პან კალინოვსკისთან, ლობოდასთან პერეიას-ლაფლს, ხოლო თვით სკდილობდა შემოეკრიფა ჯარი სამზღვრებიდანა და ჯოგ-ნახირნი შორეულ მინდვრებიდან. ამ დროს მოვიდა ცოტაოდნად სანუგეშო ამბებოცა. ბატონი დიდი გეტმანი სწერდა ყოველსავე, რაც იცოდა ხმელნიცკის შესახებ და თან აუწყებდა, რომ არა მგონია ამ გარემოებას რაიმე ზღელვარება მოჰყვესო; მეორე გეტმანი სწერდა: „ათასი მილეთის ბრბო, როგორც ფუტკარი სკაში, ისე ირევა და ბზუის გაზაფხულობითაო“. მხოლოდ ერთმა მოხუცმა მედროშემ ზაცვილიხოვსკიმ მოსწერა წიენი და ეხვეწებოდა, გაფიცებ ყოველსავე საფიცარს, სუბუქად ნურას ნუ მოეპურობი, დიდი გრივალნი ამოვარდება ყრუ-მინდვრებიდანო. ხმელნიცკიზედ იწერებოდა, რომ სეჩიდან ყირიმს წასულა და ყვენისთვის შემწეობა უთხოვნიო. ჩემი მეგობრები მატყობინებენ სეჩიდან, — სწერდა ზაცვილიხოვსკი ვისნევეცკისა, — რომ უფროსნი ზედამხედველნი ყველა მხრიდან აგროვებენ აქ ჯარსაო და არავის კი ეუბნევიან, რად უნდათ ეს ამოდენა ხალხი. ჩემის ჭკუით ასე მგონია, რომ ეგ ქარტეხილი ჩვენ არ აგვეცდება, ხოლო თუ თათრებიც მიეშველნენ, ღმერთმა ბრძანოს, რომ თუნდ მთლად სარუსეთო ქვეყნები უვნებლად გადაჩენილიყოს“...

თავადი ერემია ზაცვილიხოვსკის უფრო ენდობოდა, ვიდრე თვით გეტმანებს; მთავარმა იცოდა, რომ მოხუცი მედროშე ყველაზედ კარგად იცნობდა ყაზახებს და იმათი პოლიტიკაც კარგადა ჰქონდა აწონილი. თავადმა გადასწყვიტა, რომ, რაც შეიძლებოდა ბლომად მოეგროვებინა ჯარი და ამასთანავე ერთად შეეტყო დანამდვილებით ყოველივე ვითარება საქმისა.

ერთხელ დილით უბრძანა დავძახნათ პან ბიხოვეცისათვის, რომელიც ვლახეთის სადროშოს პარტიკი იყო.

— თქვენ უნდა წახვიდეთ ჩემ ელჩად სეჩს, — სთქვა მან, — ბატონ კაშევიო ატამანთან და გადასცეთ ეს წერილი, ჩემის ბეჭდით დაბეჭდილი. რათა იცოდეთ, როგორ უნდა გეჭიროთ თავი, აი რას გეტყვით: ეს წერილი მხოლოდ საბაბია, გარნა ელჩობის კარგად შესრულება თქვენს უნარზედ იქმნება დამოკიდებული. უნდა ყოველივე დაათვალიეროთ, გამოიწვიოთ-გამოიძიოთ, კარგად გაიგოთ, რა ამბავია იქ, რამდენი ჯარი ჰყავთ შეიარაღებული, რამდენის შეიარაღებას აპირობენ კიდევ. მოგანდობთ განსაკუთრებით გაიგოთ ყოველივე ხმელნიცკის შესახებ, მართლა ყირიმს წასულა თუ არა თათრების შემწეობის სათხოვნელადა. ხომ გესმით, რასაც გეუბნევით?

— ასე მგონია სულ ხელის გულზე გადამიშალეს-მეთქი ყოველივე.

— ჩიგირინის გზაზედ წახვალთ; დასასვენებლად ერთი დამე გექნებათ მხოლოდ. როცა მიხვალთ იქ, ეახლებით მედროსე ზაცვილიხოვსკის და სთხოვთ, რომ წერილები მიგიწეროს თავისს მეგობრებთან სეჩს; ეს წერილები საიდუმლოდ უნდა გადასცეთ იმათ შემდეგ, უკან დაბრუნებისას. ჩიგირინიდან წყალწყალ ივლი კუდაკამდე, მოიკითხავ ჩემ მაგივრად პან გროდეცკის და ამ წერილსაც მიართმევ. ისინი გაგიყვანენ დნებარში, ისე რომ ჭორომებმა არა გაენოთ-რა. სეჩს დიდხანს ნუ დაჰყოფთ იყავით თვალ-გაფაცვიცებით, ყურ-მახვილობით და დაბრუნდით ისევ მალე, თუ ცოცხალი გადარჩით, რადგან სახუმარო საქმე არ არის.

— ჩემს სიცოცხლეს არ დავზოგავ, რამდენი კაცი წავიყვანო თანა?

— ორმოცი კაცი გეყოფა. სალამო-ქამზედ გახვალთ აქედან, ხოლო ვიდრე გზას გაუდგებოდეთ, კიდევ შემოიარეთ ჩემთან დარიგებისათვის. სამძიმო და ფრიად საყურადღებო მიწოდობილობას გაძლევთ მე თქვენა.

პან ბიხოვეცი აღტაცებული გამოვიდა თავადის კაბინეტიდან; იქვე მეორე ოთახში იყო სქშეტუსკი და რამდენიმე თოფჩი-აფიცერი კიდევ სხვები.

— რა ამბავია? — ჰკითხეს იმათა.

— დღეს უნდა გავუღდე გზას.

— სადა, სად?

— ჩიგირინს და მერე იქიდან უფრო შორს.

— წამოდით ჩემთანა, — უთხრა სქშეტუსკიმ და თავისს სახლში წაიყვანა.

— გამიგონე, მეგობარო, — დაუწყოა დესპანმა, — რაც გინდა მთხოვე, თუნდა ჩემი ოსმალური ქურანი ცხენი, — ყველას მოგცემ, არას არ დავინანებ, ოღონდ კი თავადის მინდობილობა მე დამითმე. ჩემი გული სულ იქითკენ მიფრინავს. თუ გინდა, ფულს მოგცემ. დიდებას არას შეგძენს ეგ საქმე, იმიტომ რომ, თუ ვინიცობაა ომი ატყდა სადმე, რასაკვირველია აქ ატყდება; დალუპვით კი შესაძლოა დაიღუპო. ამას გარდა, ვიცი, რომ შენ ანუსია მოგწონს. თუ წახვედი, გეფიცები, გავგივებ ჩემის სიყვარულითა, ისე შევაყვარებ თავსა.

ამ უკანასკნელმა საბუთმა უფრო გასკრა და დააფიქრა პან ბიხოვეცი, თუმცა ვერ დაარწმუნა კი, რომ სწორედ ისე მოქცეულიყო, როგორც პან სქშეტუსკი ეხვეწებოდა. რას იტყვის თავადიო? რომ განრისხდესო? ასეთი მონდობილობა იმის ნიშანია, რომ თავადი განსაკუთრებულის ნდობით მეკიდებოა.

სქშეტუსკიმ მოუსმინა ყოველივე საწინააღმდეგო მოსაზრება, წავიდა მთავართან და უბრძანა მხლებელს, მოახსენე თავადს, რომ მისი ნახვა მინდაო.

მხლებელი მალე დაბრუნდა და უთხრა, რომ დასტურია, შეგიძლიან შესვლა და ნახვა თავადისაო.

ჩვენს დესპანს გულმა კანკალი დაუწყო, შეეშინდა, ვაი თუ მოკლედ მოკრილი უარი მითხრას და მაშინ ხომ უნდა გამოვეთხოვო ყველა ჩემს ტკბილს იმედებსო.

— ამბავი, ხაბარი! — ჰკითხა თავადმა.

სქშეტუსკი ფეხ-ქვეშ ჩაუვარდა.

— ო, მოწყალეო თავადო! მოვედი შემოგვედროთ და გთხოვთ, რომ მე გამგზავნოთ სეჩს თქვენის მონდობილების ასასრულებლად. ბიხოვეცი დამითმობდა მაგ საქმეს, — ჩემი მე-

გობარია, — თქვენის ბრწყინვალეების რისხვისა რომ არ ეწინააღმდეგოს.

— ღმერთსა ვფიცავ, — ლაღადების კილოთი სთქვა მთავარმა, — რომ თქვენს მეტს სხვას არც არავის გავგზავნიდი, მაგრამ ვიფიქრე, ვაი თუ გულში არ ესიამოვნოს ამას ახალის მინდობილების აღსრულება-მეთქი, რადგან სულ ახლა-ხან დაბრუნდა ხანგრძლივის მგზავრობიდანა-მეთქი.

— მზადა ვარ, თუნდა ყოველ დღე ვიარო იმ ქვეყნისაკენ. თავადი დააკვირდა და დიდ ხანს უყურებდა თვისის შავის თვალებითა.

— რა გაგჩენია იქა? — ჰკითხა მან ბოლოს.

დესპანი ისე იდგა თავადის გამჭრიახის თვალითა წინაშე, თითქო ღამნაშავეაო.

— ვხედავ, — სთქვა მან, — რომ უნდა მართალი გითხრათ; თქვენთვის დაფარული ვერა დარჩება-რა. არ ვიცი მხოლოდ, მოეწონება თუ არა ჩემი საქმე თქვენს ბრწყინვალეებას.

და დესპანი მოჰყვა, როგორ გავიცანი თავად ვასილის ქალიო, როგორ შემეყვარდა და როგორ მწყურთან იმისი ნახვა ახლა და როგორ მინდა შემდეგ, როცა სეჩიდან დარუნდები, გზად გამოვუარო და ლუბნში გადმოვიყვანო, რადგან, ვინ იცის, რა მოჰყვეს ყაზანთა მღელვარებას, თუ მართლა ახდა, რასაც ამბობენ და ამით გადავარჩინო აგრედვე ბოგუნის ძალ და ძალ ტრფიალსა და მიჯნურობასა. სქმეტუსკიმ არა სთქვა-რა მხოლოდ მოხუც კენინას ონბაზობისა, რადგან სიტყვა ჰქონდა მიცემული და სიტყვის გატება არ უნდოდა. თავადმა სიტყვა არ გააწყვეტინა და ბოლომდე ბოისმინა მისი ნაამბობი.

— უმაგისოდაც მოგცემდი ნებას სეჩს წასვლისას და კაცებსაც გაგატანდი, — სთქვა მან, — ხოლო თუ ამ საქმეს ზედერთვის თქვენი კერძო ინტერესიცა, ამიტომ ნებას გაძლევ უფრო მეტის კმაყოფილებით.

თავადმა ტაში ტაშს შემოჰკრა და უბრძანა მხლებელს, პან მიხოვეცს დამიძახეო.

დესპანმა. სიხარულით აკოცა ხელზედ თავადს; ისიც გადაეხვია, აკოცა პან სქშეტუსკის და უბრძანა, გული დაიმშვიდეო. თავადს ძლიერ უყვარდა სქშეტუსკი, გულადი მეომარი და აფეცვრიაო, ყველაფერში შეიძლება მიენდოს კაციაო. ამას გარდა ისინი მტკიცედ იყვნენ დაკავშირებულნი იმ გრძნობით, რომელიც აიძულებს ხელ-ქვეითს სულითა და გულით უყვარდეს და პატივსა სცემდეს თავისს უფროსს, ხოლო ამ უკანასკნელს ძალას ატანს აფასებდეს იმისთანა ხელქვეითს. თავადს გარს მრავალნი სხვა კარის-კაცი ეხვივნენ, რომელნიც თავიანთ საკუთარს გამორჩენისათვის მსახურობდნენ, ხოლო ერეშიათვისის არწივებრ მქრელის თვალებით ცხადად ჰხედავდა ყოველსავე. თავადმა კარგად იცოდა, რომ სქშეტუსკის გული წმინდა იყო ბრალივითა, იცოდა ესა, აფასებდა ამისთანა აფიქერს და მადლობელი იყო თანაგრძნობისათვის.

ძალიან გაეხარდა, როცა გაიგონა, რომ მისს საყვარელს ხელ-ქვეითს შეჰყვარებოდა ასული ვასილი კურცვევიჩისა, ვისწვევების ერთგულ ყმისა, რომლის ხსოვნა მით უფრო ძვირფასი იყო თავადისათვის, რაც უფრო სამწუხარო იყო მისი ხვედრი.

— იმიტომ კი არ მომდიოდა, რომ არ ვკითხულობდი მაგ ქალის ამბავს, ვითომ დავიწყებული მყვანდა,— შეჰნიშნა თავადმა,— არა. მისმა მზრუნველებმა ერთხელ არსად შემოიხედეს ლუბნში, საჩივარი მათზედ არავისაგან არ გამოიგონია და ვგონებდი, რომ ყოველივე საქმე კარგად და მშვიდობიანად არისმეთქი. ახლა კი, რაკი მომაგონეთ, აღარ გადავივიწყებ და ისევე მეხსოვება, როგორც საკუთარი ნათესაეი.

— სქშეტუსკის უკვირდა და უოცდა გულ-კეთილობა და-რბაისელის დიდებულისა, რომელიც თითქო თავისს თავს ემდურებოდა, იმ აუარებელ სხვა-და-სხვა საქმეებით შთანთქმულმა, რატომ დრო ვერ ვიპოვნე და არა ვიზრუნე-რა ჩემის მოხუცის მეომარის ასულისათვისაო.

კარი გაიღო და შემოვიდა პან ბიხოვეცი.

— ჩემს სიტყვას არ გადავალ,—სთქვა მთავარმა.—თუ ინდომებთ, თქვენ წახვალთ სეჩს, მაგრამ გთხოვთ ეგ საქმე სქშეტუსკის დაუთმოთ. საკმაოდ კანონიერი მიზეზები აქვს, რომ ასე ნდომობს დესპანი იქით წასვლას. ხოლო მე, ჩემის მხრით, ვეცდები სხვა რამ საქმე მოგანდოთ თქვენ.

— ჩემთვის თქვენის ბრწყინვალეების ბრძანებაც საკმაო იქნებოდა,—უპასუხა ბიხოვეცმა,—ხოლო თუ თქვენ ისევ ჩემზედ აგდებთ აგრე მოწყალედ მაგ საქმეს, მე არასოდეს არ გავაცრუებ თქვენს იმედს და მოვიქცევი თანხმად თქვენის სურვილისა.

— გადუხადეთ მაშ მადლობა ამხანაგსა,—უთხრა თავადმა სქშეტუსკის,—და წადით და მოემზადეთ საგზაოდ.

სქშეტუსკიმ გულ-მხურვალეებით ჩამოართვა ხელი ბიხოვეცს და რამდენსამე საათს შემდეგ უკვე მზად იყო. ლუბნში ცხოვრება დიდი ხანა იყო მოსწყინდა, ხოლო ეს წასვლა შორს ყოველს მისს სურვილს აკმაყოფილებდა. პირველ ყოვლისა ელენესა ვნახავო, მერე... მართალია, დიდის ხნით უნდა გაეშორდე, მაგრამ რა უშავს, სანამ იქიდან დაგბრუნდებოდე, ხომ გზებიც არ გაშრება. ამაზედ აღრე კნენია ლუბნს ვერ მოვიდოდა და მეც ან ლუბნს უნდა ვმჯდარიყავ, ან რაზლოგში ვყოფილიყავ, ხოლო რაზლოგში ყოფნა საწინააღმდეგო იქმნებოდა იმ პირობისა, რომელიც მე და კნენამ დავდევითო; ამას გარდა, საქმე ის არის, რომ ჩემი იქ ყოფნა ექვს ააღებიანებს ბოგუნსაო. ელენეს შიში აღარ ექმნებოდა მისი მხოლოდ ლუბნში და ამიტომ სქშეტუსკისთვის ბევრად სჯობდა, წასულიყო დროებით სადმე შორს, რათა მერე, უკან დაბრუნებისას, გზად გამოეველო რაზლოგში და თან წამოეყვანა ელენეც ლუბნში მთავრის ჯარის-კაცთა შემწეობითა და მფარველობითა. სქშეტუსკიმ ჩაიღო უბეში წიგნები და წერილები ვისნე-

ვეცკისა, გაივსო ქისა ფულით, რომელიც მთავრის ხაზინიდან მიეცა, და ჯერ დაღამებული საღ იყო, რომ გაუღდა დესპანი გზას ჟენძიანითა და ყაზახთა სადროშოს ორმოციოდე ჯარისკაცთა.

გ. ე—მე

(შემდეგი იქნება)

სახალხო პოეზია

და

მისი საამღაგომიო და სამსხმეტიკო მნიშვნელობა

III *)

ჩვენს მეორე წერილში განმარტებული საესტეტიკო ღირსება ჩვენის პოეზიისა, ნამეტურ ღირიკისა, გვიძულებს გადვადეთ ამ პოეზიის შინაგან მხარეზედაც, ესე იგი შინაარსზედაც, და ისიც ისე დაწვრილებით განვიხილოთ, რადგან, სადაც ასეთი უმაგალითო ფორმა არის, იქ მისი საკადრისი მასალაც იქნება შიგ გამოხვეული. დავაკვირდეთ ახლა კილოს პოეზიისას, იდეებს, მასში აღძრულს საკითხავებს, იმას, თუ რამდენად დაკავშირებულია ეს კოლექტიური ნაწარმოები ცხოვრებასთან და რამდენად შეეხება ზნეობრივს, პოლიტიკურს, სოციალურს და ეკონომიურს მხარეს იმ ერის ცხოვრებისას, რომელმაც შექმნა ეს პოეზია.

ამ მხრით ყველაზე უწინ ჩვენს პოეზიაში იქცევს ჩვენს ყურადღებას მისი კილო. ეს კილო ცხადად გვიმტკიცებს, რომ ხალხს მარტო ესტეტიკური მხარე პოეზიისა და ცხოვრებისა ვერ აკმაყოფილებს. ესტეტიკას იგი აქცევს ყურადღებას მას შემდეგ, როცა ცხოვრების კითხვას პასუხი მისცა და მოსვენებას მიეცა დროებით. პირველი საქმე ხალხის შეხედულებით თვით ცხოვრებაა, მისგან წარმოდგენილი საკითხავები და ამ მხრით ჩვენი ხალხი ზურგს აქცევს ცრუ იდეალისტებს და მხარში უდგია

*) «მოამბე» № 11, 12—1894 წ.

რეალურს სკოლას, მაგრამ ამავე დროს უარ-ჰყოფს იმ ცალკერძს რეალიზმს, რომლის დევიზად გადაქცეულა: „ცხოვრება და არა ხელოვნება“. ხალხის პოეზია გვიმტკიცებს, რომ ცხოვრება და ხელოვნება ერთი-მეორეს არ სდევნის, არამედ ერთი-მეორის ნაკლს ავსებს, ერთი-მეორეს ხელს უწყობს და ხელ-ჩაკიდებული მიდიან სასურველ მიზნისაკენ.

ახლა ვნახოთ, რამდენად არის ჩვენს პოეზიაში ჩვენის ერის წარსული ბედ-იღბალი და სულიერი თვისება გამოხატული, დასურათებული, დახასიათებული.

რომ ამ ცხოვრებას და ამ შინაგანს მხარეს ჩვენის ერის ბუნებისას ამ პოეზიაში დიდი ადგილი უჭირავს, ამას გვიმტკიცებს, როგორც ზევით ვთქვით, კილო, მოტივი ამ პოეზიისა. ჩვენს ისტორიაში ძვირად შეხედვებით იმისთანა მომენტებს, როცა ჩვენს ერს ბედი სრულიად და სავსებით გაჰღიმებოდეს. ჩვენი ერი არის მოწამე სარწმუნოების და ნაციონალურის თვით-არსებობისა, ამ ორის უმაღლესის დედა-აზრისათვის ტანჯული და თავდადებული. ესე ყოველივე ატყვია ჩვენს სახალხო პოეზიას: აქ თქვენ წამ-და-უწუმ შეხედვებით კვენსას, მოთქმას, საზოგადოდ, ელეგიურს გრძნობას; მგოსანი მუდამ შეჰნატრის წარსულს დიდებას; მომავალს კი ხან იმედით და ხან სასო-წარკვეთილებით შესცქერის. გულში უღვიოდა მაღალი გრძნობა და წინ მისწრაფების სურვილი; მაგრამ ბედმა უმტყუნა, მიზანს ვეღარ მიაღწია. ამისათვის დაუქდევია ხელები გულზე და მოსთქვამს. ცოლი გაექცა, ან. დაეკარგა — ამაზეც სტირის, შეხედება დაქრილს მხეცს, ესეც მწარე გრძნობას იწვევს მის გულში; მგოსანი აღიჭურვება რაღაც მელანქოლიურის მუხით და თანაუგრძნობს ლექსში ამ უბედო ნადირს და სხვ. მწარე ფიქრები მის გულში აღარ ეტევა, მღერის და თან ამ სიმღერაში ნაღველს ურევს:

განა ლალი ვარ, რომა ვმღერ?—
 გულისა დარღსა ვიქარვი!
 ვინაც ჩემზედ სთქვას ლალია,
 ესეთი ლალი ის არი!

რა დამართია საბრალოს! რას მოუშხამავს მისი გრძნობანი?

ძმასაც მოუყვლენ ლექები,
მამასაც მათი ისარი...¹⁾.

ამ მოკლე პასუხით ხალხი გადმოგვეცემს იმდენს ისტორიულს ამბებს; იმდენს მოგვეთხრობს წარსულის ცხოვრებისას, რამდენსაც ვერ გვეტყვის უნიკო რომანისტი ორ-სამს ტომში!

აი კიდევ მგოსანი წარმოგვიდგენს იმ სცენას, რომ ლადი ჭაბუკი, მტრისკენ მიმავალი და აღჭურვილი როგორც იარაღითა, აგრედვე მხნეობით, მამაცობით, მდინარეში ვეღარ გასულა და ცხენიანად წყალს ჩაუთქავს. ამ შემთხვევაში მგოსანი მიმართავს თვით წყალს, როგორც გაპიროვნებულს არსებას და შესჩივის:

სად მიხვალ, წყალო მდინარო,
ნაწურო მაღლა მთისაო!
ჩამოქმელო ლურჯაისაო,
ზედ ლალის ჭაბუკისაო,
ნაპირზედ გამომტანელო
ქუდისა, მათრახისაო ²⁾.

ნიკიერი ბელეტრისტი ისარგებლებს ამ მოკლე, მაგრამ ფრიად მდიდარი სიუჟეტით და მთელ პოემას შესძღვნის ხელოვნურ ლიტერატურას.

რა ბევრი მიტირებია,

განავრძობს მწარე შემთხვევის მომგონი მგოსან-რ-რან-ლი,

რა ბევრი ცრემლი მდენია...

მაგრამ როგორ გგონიათ? მგოსანმა გული გაიტეხა, ან თავი გადააქანჩალა და ლაჩრობას, მთვრალობას მიჰყო ხელი? არა:

არც გული გამომიცივლია,
არც ამიღია ხელია!

¹⁾ ფშაური ლექები 127.

²⁾ ib. 129.

მაგრამ მგონის თვალ-წინ მეტად საზარელი სურათი წარმოსდგა! იგი თავს წაადგა მტრებისაგან დასახიჩრებულს, უწყალოდ დაჩეხილ-დაკეპილს ქაბუქს. აბა, როგორ მოითმინოს, რომ ერთი ლექსი არ უძღვნას და შიგ თავისი გულის პასუხი არ გამოჰხატოს? იგი მართლაც ველარ ითმენს ამ ტანჯვას და მოსთქვამს:

ლომო, შენ, ლომის მოკლულო,
ხადხეორ ხაოს ძირსაო!
ვინ შეგიღება მხარბეჭი
წითელი პერანგისაო?!
ვინ ამოგტეხა კბილები
თეთრები ბროლივითაო?!³⁾

პასუხს მკვდარი გმირი არ აძლევს; იგი გულ-მოწამლო-ლი სდგას მინდორზე. ვის მიჰმართოს? კაცი არ ეახლოება. მაგრამ მისთვის სულ ერთია, ვინც უნდა იყოს ამ შემთხვევაში მისი მოსაუბრე. ამ დროს უსულო საგანიც სულდგმულდება მის ფანტაზიაში, უპიროვნო არსება პიროვანდება და შეუძლია მის მოსაუბრედ გახდეს. ამას მიჰმართავს მტირალიც:

მარტო ვარ, მარტო ვიმდერი,
არავინა მყავს მობანე;
მაისის წვიმე, ჩამოდი,
გული სველისგან გაბანე,
ნიავო, წყნარად დაჰქროლე,
ფოთოლს ტაშ დააკვრეინე...

აი პოეზიით საესე სურათი! აი სიცოცხლე! მაგრამ, ნეტავ, რამ გამოიწვია ეს შესანიშნავი და მართლაც რომ ხელოვნურად დახატული სურათი! რას მოჰყვა ეს კენესა-ტირილი, რომლის გამოც მგოსანი შესჩივის ხე-ტყეს, მთა-ბარს, მიწა-ცას; რომლის გამო მან გაასულდგმულა მკვდარი საგანი, უსულო მოვლენანი ბუნებისა!

აბა მოისმისნეთ:

სწორის არ გამტანს, უფალო,
ცხვირი სადმე წააკვრეინე!

³⁾ იდ. 284.

აგერ კეთილშობილი, ფუფუნებაში გაზრდილი, ლაღობას დაჩვეული, რაღაც მიზეზის გამო გაკოტრებულა, ლუკმა პური აღარ მოეძვეება. რაღა დარჩენია, უნებურად ჭკუაზე მოსულა და თბოქოს თითონვე დასცინის თავის თავს:

ეს ტიალი სიღარიბე
ჩემზედ არის ასეული,
სადაც წავალ, თან დამყვება,
ტყავის კალთას გახვეული;
ტანზედ მაკვავ შალის ჩოხა,
მაუღს კი ვარ დაჩვეული *).

ან კიდევ ეკონომიურად ძირს დაუწევია ხალხს; მისი მდგომარეობა შესაბრალოსია. ამ შემთხვევაში გლეხი, გულ-გატეხილი და იმედ-დაკარგული, მაგრამ მინც სულის ძალით აღჭურვილი, ირონიულის კილოთი ასე აღწერს თავისს სიღარიბეს:

სიღარიბეო ტილო...
მესამ-მეოთხე წელია
ერთ ახლოხი მცვიანო,
შიგ მომიკრუხდნენ ტილები,
წიწილეებსა ზრდიანო—
საკვირველ ნაშენობა აქვთ,—
თითოს ექვს ფეხი სხიანო.
დამართეს სასახლეები,
ადიან-ჩამოდიანო.
რვაჟ-კაცი არის, შარცხეება—
იმასაც არ იტყვიანო!.. *)

როცა მისი მდგომარეობა უმწვერვალესობამდე მისულა, გლეხი ასე ჰხატავს თავისს ყოფას:

ცეცხლისა და წყალ შუა ვარ,
ორისავე ვარ ნებასა;
ცეცხლი მიპირობს დაწვასა,
წყალი—თან ჩაყოლებასა. *)

*) ფშაური ლექსები 159.

*) ib. 160.

*) ib. 204.

მაგრამ ამაზედაც მეტი რამ არის ჩვენს სახალხო პოეზიის შინაარსში, სახელდობრ ის, რომ იგი უფრო ახლო უკავშირდება ჩვენს ცხოვრებას და სამშობლოს ბედ-იღბალს. ამ პოეზიაში თქვენ უფრო ცხადად შეგიძლიანთ შეამჩნიოთ სხვადასხვა სოციალური, ეკონომიური და ზნეობრივი საგნები, რომელნიც მუდამ თვალ-წინ უდგა ხალხს და უღელვებს ცხოვრებას. ხალხი თვის ნაწარმოებში მუდამ ეხება ამ საგნებს და თავის აზრსა და გრძნობას მათ შესახებ უზიარებს ყველას. აღქურვილი ყოველნაირის ეპიტეტებით იგი მზად არის, რომ საქები აქოს და საგმობელი ჰგმოს და აძაგოს.

მაგალითებზე, ხალხს ყურადღების ღირსად უცვნია სამართლიანად თავად-აზნაურობის ცხოვრება და დამოკიდებულობა გლეხებთან. ჩვენი სახალხო პოეზია ამისათვის დაწვრილებით გისურათებთ ამ თავად-აზნაურობის ნებიერობას, სიზარმაცეს, გლეხის ოფლის წურვას და მის მწარე ლუქმას, იგი შეეხება აგრედვე ამ გლეხის საოჯახო ცხოვრებას, მის მიშვიდველ ძალას, სიალალ-მართლით მოპოვებულ ცხოვრების პატიოსნებას. აქ თქვენ შეხვდებით ბევრგან ისეთს რამეს, რომელიც სულ ცხოვრების გულიდან არის ამოგლეჯილი და ცხადად გითვალისწინებს ამ ორის წოდების ცხოვრების ღირსება-ნაკლულევენებას, მიზეზს მისის დაქვეითებისას.

ამ პოეზიაში დასურათებული აზნაური ამბობს:

აზნაურობა მიყვარდა,
 თოხი გამოვკარ ახლსა:—
 აქეთ-იქით ვიხედები,
 არავინ დამინახოსა.

აი ის გარემოება, რომელიც ძირს უთხრიდა და უთხრის ეხლაც ჩვენს ეკონომიურს მდგომარეობას. მერე რა ძვირფასის სიტყვებითა და მარგალიტებით არის დასურათებული ეს დამლუბველი მოვლენა! აქ ხალხი გამოდის სახელოვან პუბლიცისტად, რომელიც ჯერ აღნიშნავს სამწუხარო გარემოებას, თვალ-წინ გიშლის, მაგრამ თუ მაინც კიდევ ვერ მიხვდი, მიწასთან გაგასწორებს, ისე საბუთიანად და სამართლიანად კი, რომ

კრინტსაც ვერ დასძრავ მის წინააღმდეგ. ჩვენ თვითონ გავხდით ამას წინად მოწამე ერთი შესანიშნავი გარემოებისა. კაცი ენახსა თოხნიდა. ვერავისა ჰხედავდა და არც ეგულებოდა ვინმე ახლო-მახლო. უცებ ორი მგზავრი მოაქროლებს ცხენებით; კაცმა თოხი გაისროლა, არ დაინანა ახლად-გარეცხილი ახალუხი და გათოხნილსა და წვიმისგან გაყენთილ მიწას გაეკრა, სულ-განაბული; გეგონებოდათ კატორგიდან გამოპარულა, თოფებით დასდევენ მოსაკლავად და ტყვიას ემაღებო! აი სამწუხარო მოვლენა და აი ეს ნიშნობლივი სამწუხარო ვითარება ჩვენის ცხოვრებისა გაჰკიცხა ხალხმა თვისის ნაწარმოებით. ახლა ვიკითხოთ, რომელს უფრო საყურადღებო სოციალური მოვლენა შეუნიშნავს და განუსამართლებია, ხალხს, რომელმაც ზემოხსენებული თვისება შეჰნიშნა ცხოვრებას, თუ იმ ბელეტრისტს, რომელიც დაწვრილებით (ქება და დიდება მას იმისათვის!) მოგითხრობს, თუ ორმა კინტომ იარმუკაში როგორ გაუტუნეს ცხვირი ერთმანეთს? აქ ერთი (თუ გნებავსთ ორივე) ცხვირი გატყდა, ის ცხვირი, რომელიც ჩირადაც არა ღირს და ხალხის სიტყვიერებაში კი ისეთი ვითარებაა შემჩნეული, ისეთი სოციალური საკითხია აღძრული, რომელიც მთელს ერს შეეხება და დიდს, მოუწვლელს სენსაც შეადგენს. ამ სენმა გაგვალატაკა და ეს სილატაკე, თუმცა იქნება ჩვენს კუქს არ დასტყობია, მაგრამ მთელს კულტურას კი ღრმად დაეტყო, რადგან, სახელოვანის ბოკლისა არ იყოს ⁷⁾, მშვიერი არაფერზედ აღარა ჰფიქრობს, გარდა კუქისა. ან როგორ უნდა ამუშაოს შემოქმედობითი ძალა (კაცმა თუ ხალხმა), „როდესაც იმსაც კი არ არის დარწმუნებული, ხვალინდელი დღე გამოითენდება თუ არაო“ ⁸⁾. ამ მოვლენას ეკონომიური შედეგიც შესაფერი მოსდევს:

წინად აზნაურშვილები
 უწრუწუნებდნენ ქორებსა;
 ახლა უჭირამთ კომპოვები,
 დასდევენ სოფლის ღორებსა!

⁷⁾ Бокль—Ист. англ. цивилизации. Пер. Бестужева. I. I. гл. I. 1—15.

⁸⁾ Прочих. русск. быльи.—А. Розовъ. 108 стр.

ასეა გამოხატული ჩვენს სახალხო პოეზიაში შინაგანი, წმინდა ეკონომიური და სოციალური ვითარება ცხოვრებისა. ახლა განვიხილოთ, რამდენად დაეტყო ამ პოეზიას ჩვენის წარსულის საპოლიტიკო, რაინდულ ცხოვრების ფერი და ავკარგიანობა.

საუკეთესო მარგალიტი ჩვენის სახალხო ლირიკისა ჩვენ დავიმკვიდრეთ უკანასკნელ საუკუნოებიდან, უმეტეს ნაწილად, ირაკლი მეორის დროიდან, ან იმ ხანიდან, რომელიც მოჰყვა მის სიკვდილს, როცა პატარა კახის სახელი ხალხის ხსოვნაში კიდევ სრულად იყო დარჩენილი. ამ სახელოვანის გმირის ცხოვრება, მისი დრო ისეთი წუთია ჩვენს წარსულს ისტორიაში, რომ მამულის ყოველს ჭეშმარიტს შვილს უნდა ღრმად ჩაჰბეჭდოდა გულში; აგრედვე სახალხო პოეზიაშიაც ღირსეული და შესაფერი ადგილი უნდა დაეჭირა.

კერძოდ ამ რეფორმაში შესანიშნავი გარემოება, რომელმაც შესცვალა ფიზიონომია ჩვენის ცხოვრებისა, არის კავშირის შეკვრა რუსეთთან 1783 წელს. ამ გარემოებას ხალხმა ჭეშმარიტის თვალით შეხედა, სწორედ ისე, როგორც უყურებდა სოლომონ მსაჯული. როგორც სოლომონმა, ისე ხალხმაც ისე კი არ შეჰხედეს ამ გარემოებას, რომ ვითომ დროა ახლა კი მშვიდობა ჰნახოს საქართველომაც, არამედ ისე შეჰხედეს, როგორც შეეფერება ჭეშმარიტს მამულის-შვილს, სამშობლო ჭვეყნის სიყვარულით ღრმად გამსჭვალულს: ეს დაკარგვა თავისუფლებისაო, გაყიდვაა მისიო, ვე ჩასვენებაა მზისაო. ხალხმა ნათლად დაინახა კრიზისი ჩვენის სახიერებისა და წინასწარმეტყველოურის ნიჭით აღიმალა ხმა.

ზირველ ფაქტორად ამ შემთხვევაში იყო შეხედულება ხალხისა თვით იმ გმირზედ, რომელმაც მთელი ციკლი დაჰბადა გმირ-რაინდებისა; რომელმაც გარს შემოიხვია მთელი დასი სახელოვანის მამულის-შვილებისა, ჭვეყნის ინტერესების დამცველებისა, ესე იგი ასეთი ფაქტორი იყო ამ შემთხვევაში თვით ერეკლეს მამაცობა, გმირობა და ამ თვისებათა ნათლად გათვალისწინება ხალხის-მიერ. ერეკლეს გარშემო დედა-კაცებიც კი გა-

მხნევებულნი იყვნენ. ამას შემდეგ რაღა გასაკვირველია, რომ ისეთი გმირი, როგორც იყო ერეკლე, შეიქნებოდა ხალხის შემოქმედობის ძალისათვის ფანტაზიის დაუშრობელ წყაროდ! ასეთი როლი აქვს მართლა ჩვენს სახალხო პოეზიაში ამ უკანასკნელს ვარსკვლავს დიდებულის ბაგრატიდებისას, ამ უკანასკნელ გულის ფეთქას ტანჯულის ქვეყნისას. თუ რამ იგრძნოდა ჰანახა ხალხმა მისი შესახები, ყოველივე გამოსთქვა.

ამ გრძნობათა და ფიქრთა წყალობით გამხნეებული გმირი ამბობს:

ვაჯაკცა ცოლი რად უნდა,
რა ომში გამოადგება,
ჩაიცვავს წითელ-ყვითელსა,
გამოვა, გარეთ დადგება;
რამდენი ბიჭი შეხედამს,
იმდენი კოწიაწდება...

დედა-კაცებიც გასულდგმულებულნი არიან და გაიძახიან:

შენი ქმარი ჩემსა ქმარსა
დავკიდოთ მოედანზედა,
რომლისა ქმარი წაიქცეს,
ლაფი დავასხათ თავზედა...

ან ხალხი ჰხედავს მშვენიერს ჯაბუკს; რომელიც ნამდვილს დევ-გმირს მოგაგონებს; ამ დროსვე წარმოიდგენს ომიანობას, სამშობლოში შემოსეულს მტერს და გულ-გატეხილი ამბობს:

მუშა უნდა მუშაობდეს,
ქარავანი — ქარავნობდეს, —
ეგ შენისთანა ბიჭები
ომში უნდა ფალავნობდეს.

აგერ გმირი დაუტყვევებიათ; იცის, რომ მისი ბედი გადაწყვეტილია. მაგრამ მაინც არ ივიწყებს, რომ გმირია და არა ლაჩარი; ამიტომ თვისის ღირსების შეგნებით უპასუხებს ურჯულსა და უწყალო მტერს:

რათ არ იცი, უგუნურო,
ლომთა როგორ იჭერს ბაღე,

ხელ-შეკრული ტყვე გახლავარ,
გამიშვი და გამომცადე!

გამოდექით, ერევენლნო!
გინდა ერთი, გინდა ორი;
თუ არ იცით, მე გასწავლით,
როგორ უნდა გმირთან ომი!

მხნე მეფის მაგალითით გამხნევებული გმირი ასე იქებს
თავის თავს და იმავე დროს ბიჭობასაც იჩემებს:

ბიჭი ვარ გოგოლაური,
ნუ მშინჯავთ ტალავარზედა,
წინ-წინ მე გადაფრინდები
ბახტრიონთ გალავანზედა...

ამასთანავე შეხედებით ასეთს ლექსებში, რომ გმირი მარ-
თლა გადაფრენილა მტრის გუნდში, უჯობნია და სწერს სა-
ყვარელს, როგორ ვაჭამე სირცხვილი მტერსაო; სწერს, რომ
რკინის მტვრად ქცევაც არ გამიჭირდებაო; და სულ ლექსების
თქმა-მღერით სხადის ყველა ამ გმირობასა.

ასეთი რაინდული ხალხი რაინდულისავე შეხედულებისა
ყოველს კაცზე და მის ცხოვრებაზე. ასეთს ხალხს ვერც კი
წარმოუდგენია, რომ, მაგალითებრ, მამული მტრისგან გაჭირ-
ვებაში, უკიდურეს ყოფაში იყოს ჩავარდნილი და ამ დროსვე
შვილი მამულისა შინ იჯდეს და ცოლს ეალერსებოდეს:

ბრძოლად კაცს უნდი ფარხმალი,
გული და გამოცდილება;
მოიკლის,—ლამაზ გოგოსთან—
შეყრა და დაქორწილება.

ამ დროს იფიწყებს ყოველსავე და ეძლევა უმაღლესს და
უწმიდეს სატრფიალოს—მამულის გამოსხნას: გადის ბრძოლის
ველზე, იღებს ხელში იარაღს და მტრის მოლოდინში სტკებდა
მისის ცქერით:

დალოცვილი ხარ, მაყარო,
მარჯვედ სახმარო ხელშია;
მთიდან მთას ტყვიის გამტყორცნო,
ვეფხვთა წამქეო ლელშია!

ან მიუბრუნდება ამავე დროს თავისს გულს, გადაათვარიე-
ლებს იქაურობას, აღნიშნავს ამა თუ იმ ფსიხოლოგიურს თეი-
სებას და ასეთს ფილოსოფიურს აზრს ასკვნის:

ყმაწვილის გული ლაღია,
შორად გასტყორცნა ისარი;
ვაჟი თუ სადმე შერცხვების,
იმის სამარე ის არი.

ან კიდევ:

მთიულ ვარ, მთურად ნაჩვევი,
მტერო, ვერ შეგიშინდები;
შვიდს ვირჩევ, შვილჯერ სიკვდილსა,
ხელში არ ჩავივარდები;
ქულ-მოხილ ქვეყნად ვერ ვივლი,
კლდეზევე გადავარდები!

ვინ დააფასებს ასეთის მარგალიტების საპედაგოგო მნი-
შვნელობას ჩვენის ხალხისა და საზოგადოებისათვის დღეს, რო-
ცა სამშობლოსა და ქეშმარიტებისათვის კლდეზე გადავარდება
კი არა და ხელის გაქნევასაც კი არეინ კისრულობს! სულ-ქვემ
კი რომ ვთქვათ, ის გული და სული, ის სიმტკიცე ხასიათი-
სა, რომელიც ზემოთ ლექსებშია დასურათებული, დღეს უფრო
საჭიროა ჩვენთვის, საჭიროა ისე, რომ იქნება არას დროს ისე
საჭირო არ ყოფილა. დღეს ათასი ქურდ-ბაცაცები მრთელის
სულისა და არა მარტო ცხენ-საქონლისა, გამრავლებულა ჩვენს
საზოგადოებაში, ათასი უჩინარი ეპიდემია, ხოლერაზე უფრო
დამაქცევარი და ერის გამჟღეტი გაჩენილა და გაძლიერებულა.
და აი როცა საჭიროა ხმის ამოღება, სიმართლის დაცვა, ქე-
შმარიტების ღალადება, როცა ესე ყოველივე უმთავრესი საჭი-
როებაა დღეს, რაოდენის ჭკუის მასწავლებელია ზემოხსენებუ-
ლი სახალხო პოეზია? ასეთი ლექსები რომ დღეს ჩვენმა ხალ-
ხმა იკითხოვს, ნამეტურ იკითხონ ქუჩისა, ბუღვრისა და ლუდ-
ხანების გმირებმა, დიდს სარგებლობას მოუტანს, ბევრჯელ და-
აფიქრებს. ან ჩვენი ბელეტრისტები რომ იმ წყაროს მიჰმარ-
თავდნენ, მის დაუშრობლობას, სიცხოველეს და შინაგან მშვე-

ნიერებას, სიმდიდრეს შეიგნებდნენ, მაკარიოზების მაგიერ, დაგვისურათებენ და განგვიხორციელებენ ჭეშმარიტს გმირებს და ღირსეულს მამულიშვილებს. მისის კითხვით ჩვენი ხალხი დაქსაქსვისა, დაწვრილმანებისა და დალაჩრების მაგიერ გაიძლიერებს ნაციონალურს შემეცნებას, შემეცნებას წარსულ იდეალებისას და მომავალში ახალ როლს მოჰკიდებს ხელს. დიალ! ეს ასეა და ძნელად თუ გაჰხედავს ვინმე ამ ჭეშმარიტების უარყოფას.

მაგრამ დაეუბრუნდეთ ისევ სოციალურს საგნებს, რომელსაც ეხება ხალხი თავისის პოეზიაში. ჩვენ ზევით დავინახეთ, თუ რა ცოცხლად არის დახატული ძველი ღროის რაინდობა, „ბიჭობა“, როგორც ეს სიტყვა ქართველებს გვესმის. მეორეს მხრით, ხალხი თავისის ლირიკაში დაწვრილებით შეეხება იმავე ღროის უბედურებასაც, შავ-ბნელ ვითარებასაც. ასეთ მოვლენად მან სცნა ირაკლი მეორის სიკვდილი და თავისუფლების, თვით-მდგომარეობის დაკარგვა. სახალხო პოეზია შემუქებული ის ფერადებით ასურათებს იმ წყვედიადს, რომელშიაც იყო მაშინ. ჩვენი ცხოვრება და საზოგადოება. ხალხი გულ-გახეთქილი, იმედ-დაკარგული მოსთქვამს სახელოვან „კახის“ საფლაფზე:

აღსდევ, გმირთ გმირო, ნუ გძინავს, მტერთა ისმიან ხმანია,

განიფრთხე ძილი, აღსდევი, შთაიციე წვერილთვალა რკინისა,
აღიდე ხელთა მაჟარი, მტერთა დამბნევი ტვინისა.

გათენდა დილა, ბატონო, დრო არის მტერთა დასხმისა...⁹⁾

ეს ლექსი მთელი გმირული პოემაა. თვითეული სიტყვა მისი მოგაგონებთ მე-XVIII საუკუნეს და მაშინდელ მდგომარეობას ჩვენის ხალხისას, გმირების გმირებთან შეჯახებას, ბრძოლას, „ბატარა კახის“ ლოცვით და ლომებრ გრიალით მტრის რაზმში შერევას. მოგაგონებთ ალა-მამად ხანის მხეცობა-მტარ-

⁹⁾ დ. ჩუბინაშვილის ქრისტოპატია. სპბ. 1868 წ. II, 76.

ვალობას, მის აჩრდილს წინ დაგიყენებთ, ფშავ-ხევსურების შუბ-მაყარის ჩხრიალს გაგითვალისწინებთ და სხ. და სხ. ეს ლექსი არის მთელი „ილიადა“ და „ოდისეა“, მთელი „ვეფხისტყაოსანი“, შიგ იხატება ათასნაირი ღრამა-ტრაგედია, სულის ბრძოლა-კვეთება და სხ... ამ ლექსში ირაკლისთან ერთად ხალხი ეთხოვება მეფეს, თავისუფლებას, სულის ძალას, გვირგვინ-დროშას, ღიდებას, ძლიერებას...

ამისათვის, მეორეს მხრით ხალხმა, რამდენადაც კი შეიძლო, გაადიდ-გააზვიადა ყოველივე სულიერი და ხორციელი თვისება „პატარა კახისა“, მისი გმირობა და გამოიყვანა თავისი პოეზიაში გმირობის რაღაც მიუწოდებელ მაგალითად, ლეგენდარულ არსებად:

ერეკლე ბატონიშვილი
განა უბრალო კაცია?!
საგურამოში ლეკისა
ჯარ მარტო შუა გახია!

ასეთის გმირ-რაინდის სიკვდილს შეუძლია მთელი არსება ერისა შესძრას, მისი ბედ-იღბალი უკუღმა დაატრიალოს, რადგან მისნი მსგავსნი მალ-მალე არ იბადებიან.

ქართველებს ვერ გაგივით,
რკინის შეგეხსნათ კარით;
მეფე ერეკლე აღარ გაუთ,
ბაგრატიონთა ვგარიო...
აღარ გაქვსთ ბაიარალები,
აღარ შექვს ზარბაზანიო¹⁰⁾...

მაგრამ ეს კიდევ არაფერი. აღელოებული ფანტაზია, ოცნება დაობლებულის ხალხისა ისეა გატაცებული, რომ არც კი სჯერა, ვითომც ერეკლე მომკვდარიყო, როგორც ნემენცებს არა სჯერათ ფრიდრიხ ბარბარუსას სიკვდილი. ბარბარუსა მხოლოდ მიმალულია, წყალში არ დამრჩვალა, ჯერ არ ჩნდება; ისვენებს და, როცა სამშობლოს შავი ღლე დაადგება, მაშინ ხელ-მეორედ აღიჭურვები გმირი, ახალს ძალას მოიციმს და

¹⁰⁾ იხ. „თეატრი“ 1890 წ. № 7.

თავზარს დასცემს მტერს, იხსნის სამშობლოს და მიანიჭებს ნაციონალურ ფიზიონომიასა და ავტონომიასო.

ქართველის ხალხის ოცნება უფრო შორს მიდის.

მეფე ერეკლეს სიკვდილი
ვინა სთქვა, რა სათქმელია?

მაშ სად არის, თუ არ მომკვდარა?

მეფე ერეკლე ზეცას არს,
ღმერთთან არს წილ-ნაყარია ¹¹⁾.

ამ სახით, როგორც ჰხედავთ ჩვენის განხილვიდან და მოყვანილ მაგალითებიდან, ჩვენს ხალხს აქვს დაუფასებელი და მეტად განვითარებული ლირიკა, განვითარებული შინაგანისა და გარეგანის მხრით. ამისათვის ჩვენ ამ ლირიკის გარჩევას უფრო გულ-მოდგინედ შევუდგებოდით, რომ ჩვენი სახალხო პოეზია შეკრებილი ყოფილიყო; მაგრამ რადგან, სამწუხაროდ, ეს ასე არ არის და, ვგონებ, არც აგრე ჩქარა იქნება, დავჯერდით იმ ცოტაოდენს ნიმუშებს, რომელიც გვხვდება აქა-იქ, ან ცალკე კრებულებსა და ჟურნალ-გაზეთებში.

ახლა გვსურს გავხილოთ, შევჩხოთ სახალხო დიდაქტიკას. მაგრამ ნება გვიბოძეთ ორიოდე საზოგადო მოსაზრებანი გავუძღვანოთ წინ ამ დიდაქტიკის გარჩევას, მოსაზრებანი შესახებ ჩვენის ეპოსისა.

როგორც ზევითა ვთქვით, ჩვენს ხალხს მეტად განუვითარებია ლირიკა. მეორე ფორმა პოეზიისა, რომელიც აგრედვე განვითარებულია, არის დიდაქტიკა. მაგრამ, როგორც ზოგიერთებმა შეჰნიშნეს კიდევ, ჩვენს ხალხს ვერ შეუქმნია, და თუ შეუქმნია, საკმაოდ ვერ განუვითარებია გმირული პოეზია, ეპოსი. ასეთი მოვლენა იშვიათი არ არის. იგივე მოვლენა გვხვდება ისპანელებისა, ებრაელებისა და არაბების პოეზიაშიაც. როგორც ამ ერთა, აგრედვე ჩვენის ერის ცხოვრების ისტორიული ვითარება ისეთი იყო, რომ სრულებით არ აძლევდა ნებას

¹¹⁾ ibid.

ეპოსის შექმნისას, ან ციკლის გაჩენისას. ჩვენს ერს ამ ვითარების წყალობით არ შეეძლო დაენიშნა ერთი ცენტრი და მის გარშემო შემოეკრიბნა ყველა მოქმედი პირი, როგორც, მაგალითებრ, რუსების ვლადიმერი კიევეში, ფრანკების კარლოს დიდი, ბრიტების არტური და სხვები. ასეთი საყურადღებო მოვლენა ჩვენს სახალხო პოეზიაში აიხსნება მით, რომ ზემორე დასახელებული ცენტრი თვით ჩვენს ცხოვრებაში არ იყო, და, თუ იყო ოდესმე, ძალიან მცირეს ხნით. თვით ჩვენმა ისტორიამ არ იცის ასეთი ცენტრი სამშობლოს ცხოვრებისა, სხვა-და-სხვა კუთხეებისა, ინტერესებისა. ჯერ საქართველოს მდებარეობა არ უწყობდა ამას ხელს და მერე მისი სხვა-და-სხვა ნაწილებად დაგლეჯა იყო მიზეზი იმისი, რომ ასეთი ცენტრი არ შეიქმნა.

გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი, იმერეთი ლიხის მითითებულ მოწყვეტილი იყო ქართლ-კახეთსა, მთის ხალხი კიდევ უფრო განცალკევებით სცხოვრობდნენ,—ასე რომ, მაგალითებრ, გურიის გამირები თითქმის სრულებით უცნობი იყო ქართლელ მგოსნისათვის; ფშავ-ხევსურნი ნაკლებად იცნობდნენ იმერლებს, იმერლები კახელებს, აფხაზეთი ოსეთს, ოსეთი-აფხაზეთს, მესხეთს, გურიას და სხ. თვით მგოსნები ერთმანერთზე არათუ მარტო გეოგრაფიულად იყვნენ დაშორებულნი, არამედ ხშირად ინტერესებითაც, რადგან საქართველოს სხვა-და-სხვა ნაწილი არაიშვიათად ერთმანერთის ინტერესებს არ თანაუგრძნობდა. შესაძლო იყო განა ამ ვითარებაში ციკლის გაჩენა, საზოგადო პოეზიის შექმნა? ფშავ-ხევსურეთი თავის პოეზიაში თითქმის მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს ამკობს, დასავლეთი საქართველო—თავისს გამირებს და ასე ყველა თავისას. მხოლოდ ფარნაოზი, ვახტანგ გორგასლანი და ბოლოს დიდებული თამარ, ასე თუ ისე, საინტერესო გამირებად მიაჩნდათ ყველას, რადგან ყველგან იყვნენ ცნობილნი, მათი სახელი ყველგან გრგვინავდა. მათს სიკვდილს შემდეგ, რომ ბედ-იღბალი საქართველოსი არ შეცვლილიყო, როგორც მაგალითებრ VI—X და XIII—XVIII საუკუნეებში, მაშინ, შეიძლება, სახალხო პოე-

ზიას ან გორგასლანის, ან თამარის ციკლი გასჩენოდა, გმირებს მათ გარშემო მოეყარათ თავი, და ერთს ცენტრიდან მერე მოჰყვნოდა მთელს მხარეს. აგრედვე ირაკლი მეორეც უფრო შეიქმნებოდა მამად გმირებისა, რომ მის შემდეგ საქართველოს ბედ-იღბალი არ შეცვლილიყო და ან ეს გმირი ყოფილიყო არა მარტო ქართლ-კახეთის მეფე, არამედ მეფე მთელის საქართველოსი, მაგრამ იგი ნაკლებად იყო ცნობილი და საინტერესო აფხაზეთისათვის და თითქმის იმერეთისთვისაც. ირაკლის სცემდნენ თაყვანს მხოლოდ აღმოსავლეთს საქართველოში, მთელს დასავლეთ საქართველოს მგოსნისათვის იგი თითქმის სულაც არ იყო არც ცნობილი, და არც საინტერესო. სულ სხვა არის, მაგალითად, ელადიმერი რუსთათვის. მისი ამბავი კიევიდან მეორე კვირაზედ მოაღწევდა ნოვგოროდს, რიაზანს და სხვა ისტორიულ ცენტრებს, რადგან გეოგრაფიული მდებარეობა ქვეყნისა და, ასე თუ ისე, ისტორიული ვითარებაც, სახელმწიფოს წყობილებაც ხელს უწყობდა საზოგადო ნაციონალურ შემეცნებას, საზოგადო ინტერესებს.

მესამე გარემოება, ხელის შემშლელი ჩვენის ეპოსისა, იყო ის მოვლენა, რომ ჩვენს ისტორიაში ისეთი საზოგადო საქმე არა მომხდარა-რა, ნამეტურ თამარის შემდეგ, რომელსაც ჰქონებოდა მნიშვნელობა საქართველოს ყველა ნაწილისათვის, რომელსაც მიჰქცევდა ყურადღება მთელის ერისა. თვითეული კუთხე კარ-ჩაკეტილი იყო და ცალ-ცალკე ეწეოდა თავისს ჰაზანს. იმერელი თათარს ებრძოდა მაშინ, როცა ქართლ-კახელს შინ ეძინა; კახელი შუშისა და განჯის ხანს ეჩხუბებოდა მაშინ, როცა გურია-სამეგრელო იმერეთს ეომებოდა, რაჰველი — ლეჩხუმელს, აფხაზი — სხვას და ასე ნაგლეჯ-ნაგლეჯად. ეგონებ, ამ ვითარებაში არ შეიძლებოდა იმის შექმნა, რასაც ეწოდება ცენტრი ისტორიულის ცხოვრებისა, ნაციონალურის თვით-შემეცნებისა, გმირული ვრცელი ეპოსი...

სულ სხვა სახე აქვს მიღებული დღევანდელს ჩვენს ცხოვრებას. დღეს არა თუ მარტო საქართველოს სხვა-და-სხვა ნაწილი, არამედ მთელი კავკასია ერთ კალაპოტში ტრიალებს.

დღეს ჩვენი ქვეყნისათვის შესაძლოა ასეთის ნაციონალურის თვით-შემეცნების გაღვივება, რადგან, რაც ამბავია ერთს კუთხეში, იგივეა სხვებში; რაც ერთისთვის სავალდებულოა, ის ყველასთვისაც არის სავალდებულო. დღეს მთელი კავკასია წარმოადგენს არა წინანდელ დაქსაქსულ ნაწილებს სამეფოისას, არამედ ერთს დიდს ორგანიზმს, რომლის ნაწილები მკვიდრის კავშირით არის დაკავშირებული. დღეს რაც უნდა მოხდეს ჩვენში, რომელ კუთხეშიც უნდა მოხდეს, გურიაში, იმერეთში, კახეთში, თუ სხვაგან, თუ კი იგი ამბავი შესანიშნავია, ყველას უჭურებს აცქვეტიებს, ყველა გულს შეიტკივნებს მისთვის, ღირსეულად შეამკობს და ახალს ხანაში სალაპარაკოდ, საქებად, შესამკობად გარდიქცევა, რადგან დღეს ყველას ერთი, საზოგადო ინტერესები გვაქვს... მაგრამ რადგან ასეთი ერთ-სულობა, ერთ-აზროვნება ძველს ისტორიაში ძალიან იშვიათი ამბავი იყო, ამისათვის, როგორც ზევითაც ვთქვით, ჩვენმა ხალხმა მიჰმართა პოეზიის იმ ფორმას, რომლის შექმნასაც ზემო-აღნიშნული ვითარებანი არ ეჭირვებოდა, ე. ი. შეჰქმნა ლირიკა, სადაც თვითეული თავისის შინაგანს გრძობასა და შეხედულებას ჰხატავს და მეორედ—დიდაქტიკა, ე. ი. სახალხო ფილოსოფია, სიბრძნე, ჭკუა, საპედაგოგო და ცხოვრებაში გამოსაყენებელი მოსაზრებანი. ჩვენმა ხალხმა აქაც გამოიჩინა დიდი გამჭირვალობა და ძალა გონებისა, სრული ცოდნა ცხოვრებისა და მისი სხვა-და-სხვა მოვლენა-კერძობისა.

ზოგს ხშირად დიდად მოაქვს თავი ჩამომავლობით, კეთილშობილობით. ასეთის კაცის ცხოვრება, მისის შეხედულობით, არაფრით არ უნდა იყოს შევიწროებული, დაშნაძელი, მაგალითებრ, მუშაობით, შრომით. ვინც მსუქანია, ჯიბე სქელი და ამასთანავე სათუთი კანი, ხელები და წელი აქვს, მან არ უნდა იშრომოს; ეს მისთვის დიდი სირცხვილია. შრომა საჭიროებას, გაჭირვებას მოსდევს. ვისაც ჰშიან, მან იხტუნოს, მან ჰღვაროს ოფლიო. მაგრამ ეს კიდევ ცოტაა. მუშაკსა და კეთილშობილს შორის სასმელ-საქმელშიც განსხვავება უნდა

იყოს. მართლაც, როცა ამ ბუნებით გააზატებულს კაცს ბელელში პური უღებდა:

იგი მაშინ „მკადს არა სკამს“.

მაგრამ ხალხის სიბრძნე აქ სრულებით სხვა შეხედულებას აჩვენებს. ხალხის კოლექტიური გონება უკედ სჭრის: როცა ვისმეს პური აქვს, მკადს თუ გინდა, ნუ სკამს, მაგრამ პურს გამოლოვეც შეუძლია, და მეორეს მხრით მკადის ქამაც არ შეუტაცხყოფს კაცს. თუ ცხოვრების ვითარება შეიცვალა და მოჰშივდა, მაშინ კიდევ სკამს და არც კუქს წაუხდენს. საზოგადო კანონია ცხოვრებისა, რომ,

თუ ხარი არ დამკლევდა, სახლი ისე ვერ გასუქდება;
ვისაც ზაფხულში ტინი არ უდუღდება თავში,
ზამთარში ქვებში არა უდუღდება-რა¹⁾.

ამისათვის ყველა შრომის შეილად არის წოდებული; ყველამ ჯანი უნდა გასარჯოს, მიუხედავად წოდებისა, შეძლებისა და ჩინისა.

ჩვენი სახალხო დიდაქტიკი მეტს ყურადღებას აქცევს კაცის ზნეობრივ მხარეს. ჩვენის ხალხის შეხედულებით, საუფუძველი ერის ცხოვრებისა, სოციალურ მდგომარეობისა და ოჯახის კეთილ-დღეობისა არის სვინიდისი, თავის ღირსების შეგნება და სულიერ ძალთა რიგიანად მოხმარება. ყველა არ არის კაცი, თუმცა კი იმათაც პეტრე და პავლე ჰქვიან.

ზოგსა კაცსა კაცი ჰქვიან,
ზოგსა კაცსა კაკუნია.

პირველი არის ის იდეალი, რომელსაც უნდა ვეტანებოდეთ ყველანი, მეორე კი მოკლებულია ყველა იმ ღირსებას, რაც ამკობს „კაცს“.

კაცებად, როგორც ნამდვილ ზნეობრივ-გონებრივ არსებად, შეიძლება გახდეს ყველა, მიუხედავად სქესისა და ჩამომავლობისა, რადგან

¹⁾ ეს ნიმუშები დიდაქტიკისა ეკუთვნის მთიულეებს და არის ამოღებული უსლარის თხზულებიდან: „Этнография Кавказа“.

ლომი ლომია, ერთია,
ძუ იყოს, თუნდა ხვალა.

მიუხედავად ჩამომავლობისა და სქესისა, ამ არსებათ უნდა შეამკობდეს ის, რასაც ეძახიან „კაცობას“, „ბიჭობას“. მისი გული, სადაც საჭიროა, კლდე უნდა იყოს, სადაც საჭიროა— ჩჩვილი, მგრძნობიარე.

კაცის სიცოცხლე ზღვა არის,
გაქანდება-გამოქანდება,
შეხვდება შავსა დღეებსა,
გული იქ გამოაჩნდება.

მაგრამ, სადაც ამ გმირობას თან სვინილისიც არ დასდევს, იქ ნამდვილი, სრული „კაცობა“ არ არის. შეიძლება, გმირი იყოს და იმავე დროს უსვინილისო, მტარვალის, იუდა, სულ-მდაბალი. გმირი უსვინილისო, კაცურ გრძნობას მოკლებული, შინ არ არის შესაშვები. მან მტრის დამორჩილება, დაპყრობაც უნდა იცოდეს, მაგრამ ამ დაპყრობილს მტერს მისი ღირსება არ უნდა წაართვას, არ უნდა შეუბღალოს; ამ გმირობასთან დიდ სულოვნებაც უნდა ამკობდეს და აბრწყინვალელებდეს მის ხასიათს, რადგან

ქალსა, თუ კაცსა ნამუსი
რომ უნდა ჰქონდეს, ცხადია.

სადაც ეს ზნეობრივი სიკეთე მკრთალია, იქ გმირთა მხეცობასა ჰგავს, მტარვალობას ეღარება; ასეთს გმირს ხალხი უპასუხებს:

ბერი კაცი ვარ, რად მჩაგრავ,
ყველა დაგიწყებს გმობასა,
გავწირავს თემი, ქვეყანა,
ალარ ვინ გიზამს ძმობასა!

ვთუ შენს გაჩენის დღეს, შენს კაცობას, თუ თემმა გაგწირა, შეგაჩვენა, ცულ, უღირს წვერად გიცნო. შენი სვინილისი მაშინ შავია, მუდამ დაგდევს უკან შავი აჩრდილი სვინილისისა, შენს რწმენას ფასი აღარა აქვს; მეტი ხარ კაცობრიობისათვის; მსჯავრს გდებს ხმა ხალხისა—ხმა ღვთისა, თემი, ქვეყანა.

„კარგი ვარ“—იმას ნუ იტყვი,
თავს ნუ დაუწყებ ქებასა.

რადა? ჩვენც გიცნობთ, შენზედ უკეთ ვხედავთ მაგ შენს
კაცობას და პირუთნეველად დაგაფასებთ, რადგან

კარგი ჩვენც მოგვეწონება,
ცუდი—არც თავის ღელასა.

რადგან ამ საზოგადოების წევრობა ძვირფასია და ძნელი
დასამსახურებელი, ამისათვის შენ თვითონ ქვეშდრომიობას,
შელაქუცობას იხმარ ხერხად, რომ შემოგვეპარო და მერე გა-
იძვერაობა დაიწყო, მაგრამ

მოსული დაუხატეებელად
წავა უპურ-მარილოდა.

რადგან იგი:

ტუჩით გკოცნის,
კბილით კი გკბენს.

ამისთა:

აპრუწუნეს წამალი
პრასა და ნიახურია.

მაგრამ ხშირად უსვინიდისობას ბედი სწყალობს; დიდი
გასავალი აქვს; ხშირად პასუხის გამცემი არა ჰყავს; მაგრამ რა
გაეწყობა, ცხოვრებაში ბევრი რამ საკვირველება და სასაცი-
ლო რამ არის; ხშირად

ბედაურები იხოცებიან,
ბურთ-მოვლანი ვირებსა რჩებათ.

ამან არავინ არ უნდა შეაშინოს; გული არავინ არ უნდა
გაიტეხოს, თავისს დანიშნულებას არ უნდა უღალატოს მაინც:

ჯავრს ნუ მიუშვებ გულზედა,
გულს ჟანგი მოეკიდება;
ჯავრის მიმყოლსა ვაჟკაცსა
რა კარგი წაეკიდება?!

ასეთს მაგალითს თვით ხალხი გვაძლევს. მთელი მისი წა-
რული ისტორია შემკულია ათასის დათუნის გვირგვინით. ბევ-

რი სიმწარე უნახავს, ბევრი უბედობა გამოუცდია. მაგრამ ძნელად თუ მოხებნოს კაცმა მაგალითი მისის სიმხდალისა, შეშინებისა, სასოწარკვეთილებისა. იგი არ ჩაიდნეს, რაც უნდა გაჭირვება მიადგეს, იმ სამარცხვინო საქმეს, რომელსაც თავის კვლას ეძახიან და რომელმაც ახალს ცოელიზაციაში იჩინა თავი: გულში ათასს ტყვიის გატარებას ირჩევს, ვიდრე ამ სამარცხვინო საქმეს იკისრებდეს. ხალხის დიდაქტიკაში თავის კვლა სადებდებრო საქმეა და არა გმირობა, როგორც ესლანდელი „გმირები“ ჰგონებენ. ასეთი ცრუ გმირები ამბობენ, რომ ამა და ამ კაცმა ისეთი მაგარი გული და ხასიათი გამოიჩინა, რომ სიკვდილსაც არ დაერიდაო!!! კარგი, მოკედა; მაგრამ როგორია ეს სიკვდილი? სიკვდილს არ დაერიდა, მაგრამ უბრალო რამ უბედურებას რომ ვერ გაუძლო!? ხალხის შეხედულებით, ეს დონკიხოტობა არის. საყვარელმა წერილი არ მოგწერა და თავი უნდა მოიკლა? აქ გამოიჩინე მტკიცე ხასიათი, ნუ მიაქცევ ყურადღებას ამ წვრილმანობას, ამ უბედობას, შეაფურთხე ყოველსავე ამას და დაამტკიცე, რომ კლდე ხარ და ვერა გაგტეხს-რა, რომ შენ თვით ცხოვრებას შეეჭიდები და დაუმტკიცებ, რომ სათამაშო ბურთად ვერ გადაგაქცევს. ასე მსჯელობს ხალხი და ბრწყინვალეც არის ეს მსჯელობა; ეს ფილოსოფია უფრო მარგებელია და ნაყოფიერი, ვიდრე კაცობრიობის მკვლელი პესნიზმი შოპენჰაუერისა, ჰარტმანისა, ბუდდასი და ზოგ გიერთის სხვებისა...

სახალხო ფილოსოფია-პედაგოგიით, უმჯობესია, — თუ გონიერი კაცი ბრძანდები და მიხვდები, — მოერიდო ისეთს ადამიანს, რომლის უსვინიდილობა, გაიქვერაობა გადაიქცა მიზეზად შენის ტანჯვისა, უბედურებისა. უნდა მოშორდე, რომ შენც არ გაგრყვნას, რადგან

ხარც რომ ვირთან დააბა,
ან ზნეს იცვლის და ან ფერსა.

ეს იმიტომ, რომ ორის არსების ერთად ცხოვრებას, უსათუოდ, რაიმე შინაგანი კავშირი მოსდევს.

ერთი ნახვა ცნობაა,

მაგრამ:

ორი ნახვა ძმობაა.

შეიძლება, თავი მოგაწონოს, სიტყვითაც მოგხიბლოს, სიმშვენეირითაც, მაგრამ კაცი არც ამან უნდა შეაცდინოს.

თაფლი ტკბილია,

მაგრამ ძაღლის გულაშია...¹³⁾

ამოდენა სიბრძნეა, ამოდენა ზნეობრივი და პრაქტიკული სასწავლო საგნებია ყველასათვის ჩვენი ხალხის სიტყვიერებაში. ნუ თუ ამ პოეზიის, ასეთის სასწავლოს, ასეთის სიბრძნის გაგება, კითხვა ვერაფერს მოუტანს სარგებლობას? ასე უნდა გვესმოდეს ჩვენ სახალხო კულტურა, სახალხო გონებრივი ნაწარმოები, მთელის საუკუნოებით შექმნილი სიტყვიერება? ხოლო თუ ამ სიტყვიერებას საზოგადოდ და ასეთს სიბრძნე ფილოსოფიას ვისთვისმე უსათუოდ უნდა ჰქონდეს რაიმე მნიშვნელობა, ყველაზე უწინარეს, ასეთი მნიშვნელობა ექნება იმავე ხალხისათვის, რომელმაც იგი შექმნა.

დასასრულ, რომ სასურველის სისრულითა და სავსებით წარმოვიდგინოთ ჩვენი სახალხო პოეზიის საპედაგოგო მნიშვნელობა, გადავვლოთ თვალი ქართულს ზღაპრებსაც. ამ ზღაპრებში არა ნაკლები ჰყუის სასწავლო მასალაა ხალხისათვის, არა ნაკლები ჰყუისა და ზნეობის მასწავლებელი მაგალითებია. იმას გარდა, რომ ეს ზღაპარნი სავსე არიან იუმორით, სინაზით, სიცოცხლით, „მუდამ შეაქცევენ კაცს, ეხებიან შენს სიმპატიურს ნერვებს და გამოიწვევენ მსმენელთ შორის გულწრფელს და გულ-კეთილს ხარხარს“, იმას გარდა, რომ იგინი უმეტეს ნაწილად არიან პატარ-პატარანი¹⁴⁾,—მათში მოიძებნება იდეალებიც და ბევრი სიბრძნე-ზნეობაც.

ზღაპრებსა და ლეგენდებში შეხედვით ნამდვილს, ქეშმარიტს მამას, ქეშმარიტს შვილს, თბილს, მხურვალე გრძნობას, ღრმა პრაქტიკულს ჰყუას, ძლიერს სიყვარულს, თავ-დავიწყებულს მეგობრობას, ქართულს სტუმართ-მოყვარეობას და სხვ.

¹³⁾ იხ. ქართული ანდაზები დ. ჩუბინაშვილის ქრისტოპატიაში, II, 166-180.

¹⁴⁾ Бесурь — Грузинскія сказки. 1884 г. стр. 15.

ნაცარქექია მოგაგონებთ ქარაფშუტა, ცარიელ-ტარიელ კაცს და დაგაფქრებთ, რომ ჭკუის მოპოებაა საჭირო, მეტის ღირსების შეძენა უნდა, მეტი სიბრძნე უნდა მოიმუშავოთ, რათა მეტი ფასი დაგედოთ, მეტი სიმძიმე და დარბაისილობა გქონდეთ და საფარდულში ისე ვერ გახტეთ, როგორც ნაცარქექია. სამს ძმაში, ორნი, რომელნიც ცოლებს ჰკლავენ იმ იმედით, რომ ცოცხლებში დასცვლიან, მოგაგონებენ ჭკუის სილაყეს, მესამე კი—მოხერხებას, პრაქტიკულს ჭკუას, ტვინის გამჭრიახობას. ბრძენი ვეზირი, რომელიც ყოველ შემთხვევაში ღრმად მოსაზრებულს პასუხს აძლევს თავისს მეფეს, გასურვებინებთ ჭკუის მახილობას, სიბრძნეს. დედი-ნაცვალი და ტანჯული გერები დაგაფქრებთ იმ არა სანატრელ მდგომარეობის გამო, რომელშიაც ხშირად სცვივიან დედ-მამისაგან დატოვებული ობლები.

ასეთი მდგომარეობა ობლებისა თვით ცხოვრებიდან არც ამოგლეჯილი. ხალხს არა ერთხელ შეუნიშნავს ასეთი მოვლენა და ეს ამბავი თავისს ნაწარმოებში მოუქცევია. მაშასადამე, ზღაპრებ-თქმულებათაშიც ჰხატავს ხალხი არა თუ ცხოვრების სხვა-და-სხვა გარემოებას, არამედ სხვა-და-სხვა ტიპებსაც.

დიგორელებს, რომელნიც ერთ დროს ქართველ მეფეს ემორჩილებოდნენ და ამისათვის ქართულ კულტურის გავლენას ექვემდებარებოდნენ, ასეთი თქმულება აქვსთ დაცული ერთ ქართველ „პადცახზე“—ერეკინზე. მის სასახლეში ერთს დღეს გამართული იყო თურმე მეჯლისი. მეფეს ღვინო მიართვეს. მან ჭიქაზედ დასხმული ღვინო აიღო და რომ უნდა დაეღია, ამ დროს მოულოდნელად დარბაზში შევიდა გლახაკი, რომელსაც ცხვირი სულ მომპალი ჰქონდა და ზედა აყროლებული წბოლი გადმოსდიოდა. „პადცახმა“ უცებ ხელი შეაჩერა და ჭიქა ისე დაიჭირა; მერე მიუბრუნდა გლახას და სუფრაზედ დაიწვია. როცა გლახა მიუახლოვდა მეფეს, ცხვირიდან წბოლი გადმოვარდა და ჭიქაში ჩავარდა. ყველამ ურჩიეს ბატონს, რომ ეგ ღვინო, როგორც გაუწმინდურებული და მოწამლული, აღარ დაეღია. ბატონმა უარი სთქვა, აიღო ჭიქა

და ისე დალია, რომ ზიზლი გულშიც არ გაიტარა. იმ წამსვე ცა გაიხსნა, ჩამოეშვა ოქროს გვირგვინი და დაეღგა კაცთ-მოყვარე ბატონს თავზე. ეს გვირგვინი შემდეგში მის შვილის-შვილზე გადადიოდა მემკვიდრეობით ¹⁵⁾.

აბა ვიკითხოთ: როდესაც ხალხი ამ თქმულებას სთხზავდა, ჰქონდა თუ არა სახეში ზნეობრივი და სოციალური მოვლენანი? მიუქცევია თუ არა ყურადღება გაჭირვებულ ხალხის მდგომარეობისათვის, ხალხისა და მეფის ურთიერთ-შორის დამოკიდებულებისათვის?

ასეთივე იდეალებია დახატული სხვებისაცა, მაგალითებრ, ვაქრისა, მღვდლისა, ექიმის და სხვათა. აქ თქვენ შეხვდებით მღვდლის ისეთს ტიპს ¹⁶⁾, რომელთანაც შეგიძლიან მხარ-დამხარ დააყენო მოძღვარი ილია ჭავჭავაძისა ¹⁷⁾ და ალ. ყაზბეგისა. ასეთს ნიმუშებს ხშირად შეხვდებით იქ, სადაც „საფაბრიკო ცივილიზაციას“ ჯერ კიდევ ვერ დაუჩენია კვალი ხალხის ცხოვრებაში და მის გონებრივს ნაწარმოებში.

შეხვდებით აგრედვე უღირსს ტიპებსაც, უსვინილისობის მაგალითებსაც და ამ მაგალითების მშვენიერ დასურათებასაც. მაგალითად, მოვიყვანოთ ერთი პატარა ზღაპარი, საბუნებრივად „მამის წინასწარმეტყველება“. იყო ერთი მოხუცი. ჰყავდა ერთი უღირსი შვილი, რომელსაც მამა ხშირად სცემდა, რომ ზნეობა გაესწორებინა მისთვის და ამასთანავე უწინასწარმეტყველებდა: „შენგან ხეირიანი კაცი თავისს დღეში არ გამოვაო“. შეაღმა ეს საყვედური ვერ აიტანა და გაიქცა სულთნის სახელმწიფოში, სადაც მალე ამალღდა, ფაშობა მიიღო და გუბერნატორად იქმნა დანიშნული თავისავე ქვეყანაში. როდესაც გაემგზავრა დანიშნულებისამებრ, ოც და ათის ვერსის სიშორიდანვე აფრინა კაცები და უბრძანა: მამა-ჩემი მოძებნეთ და ქოჩრით მომითრეთო. კაცებმა მამა იპოვეს ლოგინში მძიმე

¹⁵⁾ В. Миллеръ. — Осетннскіе этюды I. 141. Преданіе о груз. король.

¹⁶⁾ А. Веселовскій. — Разысканія въ обл. р. дух. ствха. СПб. 1883. VII, 260.

¹⁷⁾ „გლახის ნამბობი“.

ავადმყოფი. ბრძანებისამებრ, გადმოათორის ძირს და მიჰგვარეს შვილს. შვილმა დინახა თუ არა მამა, მიუახლოვდა, გამოიჭი-
მა და უთხრა მრისხანელ:

— მიცნობ, ვინა ვარ?!

ბებერმა შეჰხედა, იცნო, ვინც იყო, და ალტაცებით უპა-
სუხა ღიდის ხნის უნახავს შვილს:

— ოჰ! ფაშა! შენ ხომ ჩემი შვილი ბრძანდები!

— შენ არ მიწინასწარმეტყველებდი, რომ შენს ღღეში
კაცად არ ივარგებო?!—მიუგო მრისხანელ შვილმა,—შემოჰხე-
დე ჩემს ეპოლეტებს!!

— აბა მიბრძანე, თუ ღმერთი გრწამს, მე მართალს არ
გიწინასწარმეტყველებდი, რომ შენ კაცად არ ივარგებ-მეთქი?!
რომელი შვილი იკადრებს ჰოხუც და დავრდომილ მამის ლო-
გინიღვან ქოჩრით ჩამოთრევას?! არა, შვილო! კიდე გიმეო-
რებ, რომ შენ ფაშობა მიგიღია, მაგრამ კაცობა კი მიინც ვერ
შეგიღვანია! ამიტომ შენ არც ახლა ხარ კაცი! ¹⁸⁾.

რამდენად არის ეს შესანიშნავი ზღაპარი ცხოვრებასთან
დაახლოვებული, მოგიხრობთ ერთს ნამდვილს ამბავს:

შვილმა სასწავლებელი გაათავა და ამხანაგებით ერთს
ახლო-მახლო ქალაქში დაბრუნდა, სადაც კამპანია უნდა გადა-
ეხანდა. საწყალმა მამამ, სრულებით გადატაკებულმა, შეიტყო
ეს ამბავი, როგორც იყო, იშოვა ერთი საპალნე ღვინო და
შვილს წაუღო ფსონისათვის. როცა ჩანჩურა მამა-მისის და-
ძონძილ ჩოხასა და დაბანდულ ქალამნებს თვალი მოჰკრა,
შვილმა აფრინა ბიჭი: უთხარი მამა-ჩემს, რომ სირცხვილია შე-
ნი გამოჩენა, ჩემ ტოლებთან შევრცხვები-თქო; ამიტომ ღვი-
ნო გამომიგზავნე და შენ კი უკანვე გაიპარე-თქო. მამამ მწარე
ცრემლები ვედარ შეიკავა, მოიწმინდა თვალები ჩოხის კალ-
თით და შეუთვალა შვილს: „შვილო! თუ ქალამნებისა და ჩო-
ხის გრცხვენთან, „პოლსაპოშკები“ და კარგი სერთუკი შემი-
კერე და აღარ შერცხვებო!“ შვილი რომ სვინიღისმა ამხილა

¹⁸⁾ Бабурь — Грузинскія сказки. 71.

ამის მოსმენაზე, შეუთვალა: „კარგი მოდი, მაგრამ იმას მაინც ნუ გაამხვლ, რომ ჩემი მამა ხარო“. მამამ სასოწარკვეთილებით ქუდი ძირს დასცა და დაიღრიალა: „იმისი ოჯახი დაიქცეს, ვინც შვილი გამოზარდოსო!“

ამ მწარე სიტყვებს და სამწუხარო გავლენას, ვგონებ, განმარტება აღარ ეჭირვება. ის, რაც ზღაპარშია მოთხრობილი, ყოველ დღე შეგხვდებათ ჩვენს ცხოვრებაში. ამიტომ ამისთანა ზღაპარს ისეთივე ყურადღება უნდა მივაქციოთ, როგორც მშვენიერს საპუბლიცისტო წერილს იმავე საგნის შესახებ, ან მშვენიერს მოთხრობას, რომელშიაც დასურათებულია ასეთივე ტიპი ჩვენის ღრობისა.

ამ რიგად, ჩვენ ვნახეთ მრავალი რამ შესანიშნავი, პედაგოგიურის მხრით, ჩვენს სახალხო პოეზიაში, ყველა მის ფორმებში, ლირიკაში, დიდაქტიკაში და ზღაპრებში; ვნახეთ მნიშვნელობა, როგორც მდაბიო ხალხისათვის, ისე ბელეტრისტებისთვისაც. აღვნიშნეთ მათი ფორმალური ღირსება და შინაარსით ცხოვრებასთან დამოკიდებულება, კავშირი. ამ მოკლე მიმოხილვით ეს უნდა დავასკვნათ, რომ ჩვენი სახალხო პოეზია იმდენად შესანიშნავია თვისის კილოთი, მოტივით, მუსიკალურის თვისებით, შინაარსით, ტიპებით, ფორმით, ე. ი. ენის სიწმინდათ, საესტეტიკო სიცხოვლით, რომ იგი უნდა იყოს ჩვენის ხალხისათვის პირველი საკითხავი წიგნი, თუ გვსურს გავავრცელოთ ხალხში წმინდა ზნეობა, მრთელი აზროვნება, მაღალი გრძობანი, ცხადი თვით-შემეცნება, გამაკეთილშობილებელი გემოვნებანი და—უმეტეს ნაწილად—თუ გვსურს დავიცვათ და აღვზარდოთ ხალხში ნაციონალური მისწრაფება, ერთობა და ამ მხრით წინაღულდგეთ იმ ლუდხანურს და ქუჩურს „ცივილიზაციას“, რომელიც ჩვენს ცხოვრებაში ფებს იკიდებს და ჩვენს ხალხში, ზნეობით ყველგან ცნობილ-განთქმულში, სთესავს გარყენილობასა, ნაციონალურ ელემენტისადმი სიძუღვილს, ზიზღს. ჩვენ მოვალენი ვართ მივეშველოთ ხალხს

და მოშხამულის ლუკმის მაგიერ, ის წმინდა და ნოყიერი ლუკმა მივაწოდათო, რომელმაც საქართველო მრავალი საუკუნე ზარდა, რომელმაც შეგვიქმნა ოქროს საუკუნეები; დავაყენოთ იმ ნაციონალურს ნიდაგზე, რომელმაც აღგვიზარდა შოთა, ყაზიბეგი, აკაკი, ილია, ვაჟა და სხვა ახალი და ძველი მგოსან-მწერალნი, ეს იმედნი და ნუგეზნი მომავალისა. მივხედეთ ბოლოს მაინც, რომ ჩვენში მრავალფერი ჭირი ჩნდება; ვაცნოთ, შევიგნოთ ის, რომ, თუ ხალხს გადავიწყდა წარსული, გაუქრა მისი ხსოვნა, მისდამი სიმპატია, დაეკარგა ეროვნული შემეცნება, რომელიც არის პირველი ფაქტორი ერის განძლიერებისა და თვით-არსებობისა, რომელზედაც არის აგებული ყოველის ერის სიცოცხლე,—თუ ეს ყოველივე გამოჰქარდა ხალხის გონებიდან, მაშინ ველარაფერი ვერ დაიჭერს ქვეყანას დაცემისაგან, გათახსირებისაგან. ეს დაცემა იქნება უკანასკნელი, დიდი, სამუდამო, იქნება ძილი გაუღვიძებელი... თუ ხალხმა თავისი იდეალები, გმირები, პრინციპები დაივიწყა, თუ წარსული ველარ წარმოიდგინა, ველარ გაიხსენა, იგი სრულიად მოკვდება, გაჭკრება, რადგან დღეს ვერაფერს ვერ ჰხედავს სანუგეშოს და რადგან ასეთი მდგომარეობა,—ერთის დავიწყება და მეორესი ძებნა და ვერ პოვნა,—შეუძლებელია; ამისთვის იგი იძულებული იქნება მიჰპართოს სხვას, სხვა მხარეს, სხვა ცივილიზაციას განსაკუთრებით (რადგან თავისი დავიწყებული ექნება), სხვის ტაბებს, სხვის იდეალებს, უცხო პრინციპებს და თვითვე გადააკეთებს, გადაამაიმუნებს, გარდაჰქმნის თავისს სულს, გულს, ცხოვრების ფიზიონომიას, კულტურას, რომ როგორმე გამოვიდეს ჯოჯოხეთურ მდგომარეობიდან. მაშ, მიეშველეთ ხალხს, მიჰხედეთ, შეიბრალებთ. ახლაა საჭირო დეზინფექცია, სანიტარები, რომ თავ-ნაჩენი ბაცილები, მკვლელნი არა ხორცისა, არამედ სულისა, ჯან-მთელი ირსებისა, არ გამრავლდეს მის პატარა, ჩაგრამ მარგალიტორგანიზმში. თუ გვაკლია საკუთარი ძალი, მივხედოთ, როგორ იქცევიან ამ შემთხვევაში სხვები; შე-

ვხედოთ, რა ჰქმნეს რომანტიკებმა, რა ჰქმნეს კერძოდ გრიმ-
მებმა, შლეგელებმა, ვოლფებმა, გილფერდინგებმა, რიბნიკო-
ვებმა, კირევესკებმა, ხამიაკოვებმა და სხვებმა, როგორ შე-
ჰკრიბეს სახალხო პოეზია და დაურიგეს ყველას საკითხავად,
წარსულის მოსაგონებლად და ეროვნულის ნიადაგის მოსამზა-
დებლად...

მ. კელ—ბე

მომლიუსია სალირიკომ პოეზიისა საფრანგეთში

მე-~~XIX~~ საუკუნეში

III *)

ერთსულ ღვთად მანსეულ გიეტორ ჭიუგოს წინააღმდეგ ეს-
ლას საფრანსეთში რეაქცია დაიწყო და მის შესახებ ახირი გამო-
ცხადეს. ლეიტერი, ცნობილი საფრანგეთის კრიტიკოსი, ძალიან
ამერიებს ჭიუგოსა და ფრანსეოლოგიასა სწამებს; სწამებს ერთისა-
და იმავეს გამოარებასა, სიტყვების რასა-რუსისა, აზრების სიღარი-
ბესა და სსვ. ამგვარი მსჯელობას, შეიძლება, როგორც რეაქციას,
ჭქონდეს თავისი საფუკელი, სოლო როგორც სიმართლის გამო-
მსახველს ვი, თითქმის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. ჭიუგო,
ვითარცა პოეტი, ისეთივე შესანიშნავია, როგორც მოქმედი საზო-
ლიტიკო მოღვაწე და ნამდვილი ღვიძლი შვილი თავისი დიდებულის-
მამულისა. წინააღმდეგი რეაქცია, ხეუის აზრით, გვანგუნებს იმას,
დღევანდელი ფრანგები რამდენად შორს არიან იმ ფრანგებსე, რა-
მელსაც იტრობდა ჭეუხანა 1870-იან წლებამდე. თუმცა ჭიუგოს აქეს-
ნაკლულეკანებანი, როგორც ყოველს კაცს, რაც უნდა დიდებული-
იყოს, მაგრამ იმისი პირადობა იმდენად დიდებულია, იმდენად შე-
სანიშნავია, იმდენად ბრწყინვალეა, რომ ამ ნაკლულეკანებათა სსრკა-
ძიება და ისიც იმიტომ, რომ ტალახი ესროლოს კაცმა—უღირსი
საქმეა. მესხისავე აქეს შვი წერტილები, მაგრამ, რაცა მესხ გუუ-
რებთ, პირველად მისს სინათლეს ვგრძნობთ და რომ ვინმე გთხოვთ
მხის თვისებათა აღწერას, პირველადვე მან წერტილებზე არ მიუთი-
თებთ, რადგან ეს თვისება უმნიშვნელო თვისებაა მისი.

*) „მოამბე“ № 12—1894 წ.

პირველი ლექსები ჭიუგოსი არც ფორმითა და არც შინაარსით არავის საშიშარს არას წარმოუდგენდა. მათი მიმართულება იყო კლერიკალური და რუოთლისტური (ასე უწოდებენ საიერანგეთში ბურბოხებისა და ორლანკლების გვარეულობის გამეფების მომხრეს). ფორმაც მისი ლექსებისა სრულიად კლასიკური იყო. მაგრამ თუ ჩაუვირდებით, მანაც ჭინასავთ, რომ ახალს სუფს იმისი ლექსებისათვისაც დაუბერნია. მისი მღელვარე და შფოთიანი ბუნება ოდნე აქაც ისატება. ჭიუგო აგინებს, ჭლანძლავს, წყევს-შეჩვენებს უძღვანის თავისს საშოლიტიკო მტურებსა. აქვე ჭსედავთ უჩვეუ, რომ ჰოკტი საომარს ჰოზინას იკაეებს; ჭტმნობთ, რომ იმის ბუნებას არ შეუძლია ეკლავიერს დაუმოწნილდეს, ეკლავიერს შეუიგადეს, ეკლავიერთა დაკმყოფილდეს. უთოოდ უნდა ჭყავდეს წინააღმდეგი ვინმე; სოლო რომ არ ჭყვანდეს, უსათუოდ ფანტაზიით მოიგონებს და თავისს რისხვას დასტემს თავსა. რა დიდი განსხვავებაა იმისა და ლამარტინს შუა! ჭიუგო რის კამარსში არ დანაჯარდობს, იქ არა ანტურესებს-რა, მისი ფრთები იდეალის ლაყვარდ ცაში არ აღიტაცებენ თავისს ჰატრანს; ჰოკტი არასოდეს არა სტოკებს დედა-მიწას. ჭიუგოს ოცნება არ უყვარს, მსოლოდ ცოცხალი სინამდვილე აღლავებს. მის უურადლებას მიიპყრობს ისტორია, მსოლოდ თანამედროვე ჰოლიტიკაში ჭპოკებს თავისს გრძნობათა ამშელესა და აღმაშფოთებელს საგანსა. ჰოკტს მსოლოდ ანტურესებს, რაც უნასავის და გაუგონია. მისი სამეუფოთა კაცთა ვნებათა-ღელავა. გერაკინ მის მსგავსად გერ იხმარს ამ სამეუფოთა. ამსთან კასოცარს ძალას იჩენს ლექსითა თსზვაში, იგი სრული ბატონია თვისის ხელოკნებისა. გენიოსურის ხელოკნებით აწყობს ლექს ლექს-ზედა. გაკვირვებული ხართ, საიდან არის ასეთი სიმდიდრე რიგითათა. სწორედ მისმა ლექსებმა დაჭბადა უცნაური თეორია «ხელოკნებისა ხელოკნებისათვის». მისი ლექსების დიდებულება და სიმძვენიერი, მისი ლექსიკონის კასოცარი სიმდიდრე, და მისი ენის კასოცარული მოწყობილება და თვადის მომჭრელი ბრწყინავლება — იმდენად ზე-აღიტაცე ეჩვენათ ჰოკტებს, რომ ხელოკნების იდეალად ლექსის ფორმის სიმძვენიერე დასასუს. მაგრამ ჭიუგო პირველისავე ლექსებით სულ წინააღმდეგს თეორიას აღიარებდა. ჰოკტს შეუძლებო-

ლად მიახნდა სელაჟებისათვის ცსოკრებისა და მოქმედების დაშორება და ამას იმეორებდა ყოველთვის. უნდოდა მხოლოდ საოცარი სელაჟანი შექმნილიყო, რათა შესძლებოდა ყოველსავე თქმა, რათა ყველასათვის გაეგონებინა, რის თქმაცა სურდა. იმასი ცდა სულ ამასეუდ იყო მიმართული, რომ ხალხს არ დაეშორებოდა, ხალხისათვის ზღვილი განსაკუთრებული მოძღვარი გაეყო. ეს მისი დაუცხრომელი სურვილი იყო მიხეი იმისი, რომ ზოგიერთი მისი ლექსი შინს და ღაზათსაც კი ჭკარგავდა, მაგრამ უფრო სშირად, თითქმის ყოველთვის, მის სიდიადეს ჭმოწმობდა. ამას გამო კარგად მისჯებით, რომ ჭიუგო ექვს სსკა თვის დროინდელ ღირაკოსზე ნაკლებს ყურადღებას აქცევდა თავისთა ჰარად-გრძნობათა გამოსატვას; ჭიუგო არ სჯუდებოდა შინაგან, ჰარად მწუსარებისა თუ მხარეულების გამოთქმას, თუ იგი მწუსარება და მხარეულება საზოგადოებრივის ფერით არ იყო შეღებალი, თუ საზოგადოების გრძნობას არ შეეწონებოდა. ჭიუგო მუდამ სსკისთვის ჭფიჭობს, მისის ლექსების შინაარსი სსკისი ტანჯვა და ღსუნას; მის ტანჯვას სსკისი ტანჯვა იწვევს; ჭიუგოს სსკისა დასაკვარს ადულებს, სსკისა ჰარადობის ტანჯვისაგან განთავისუფლება ხსარებს.

მართალია, სშირად ამტყუნებენ ჭიუგოს, სიღრმე აზრისა აკლავს მის ლექსებსაო, მაგრამ ეს დიდი შეცდამაა. ჩვენ ზევით მოვისსუნეთ, რომ სალიბერაო ტემების ამ თუ ამ გვარს განკითხებაში ისატება ფილანოფიური მსჯელობის სიღრმე პოეტისა. ენსოთ, აკლდა, თუ არა ეს სიღრმე ჭიუგოს აზრებსა. ყველას სალიბერაო ლექსების ტემებზე იმას თავისებური, სსკაზედ არა ნაკლებ რაინგინაღერი შესედულობა აქვს. საეკარული მიახნია სწრაფად წარმაკალ, სქარ, დაუდგარ გრძნობად. თუიქა ასეთი წუთიერი ეს გრძნობა, მაგრამ მინც გაქრობის შემდეგ სტოკებს სასიამოვნო, გულისა და სულის დამატებობულს სსკისას (La Tristesse d' Olympio). სიკვდილისა ეშინიან, ეშინიან ფასიკურად. მან იგრძნო ისე, რაგორც არცერთს პოეტს არ უგრძნია, სიცივე და საშინელება სიკვდილისა. ბუნება მისთვის რაღაც საიდუმლოებით არის მოცუული, რაღაც «მიუწოდომელია» დასადგურებული ბუნების მოკლენათა შორის. ბუნება, ანუ უკვდა ვთქვათ, ზღვა, რომლის კიდეებ-

ზედან სცხორებდა იგი, სამშობლოდან განძეკების დროს, და რომლის გასოცარი ალწერილობით სავსეა მისი თხზულებანი, — ეს ზღვა ლურჯი და წყნარი, მისთვის სიყვარულით სავსე კი არ არის, არამედ ყოველთვის მოღუშულია, ალულებული და აღფოთებული, ყოველთვის მოაღაატეა და როგორღაც გასუყრელია სიკვდილის გრძობისაგან, სიკვდილისათვის საშინელია. ჭიუგო არ დასდევს ბერნანდენ დე სენ პიერსავეთ წვრილმანის ალწიას, იგი ბუნების სურათს თავისებურად გარდაჭეშნის და თვისის ოცნების ნამობისინამდვილედ მიანია. ჭიუგოს განსაკუთრებული თვისება, რომელიც ლამარტინსედა და მიუსსესედ უფრო მაღლა აყენებს, ის არის, რომ ამ საღირიგო ტემებს ერთმანეთში ურეკს, ერთმანეთს უხამებს და ამ ნაირის კომბინაციით დიდებულსა და საოცარს ეფექტებს უყენებს თვალწინ მკითხველებს.

1840-იან წლებში, ლამარტინის არ იყო, ჭიუგოს მუსა მიუხედავად. საღირიგო პოეზიას ასლი მიმართულა დაეტოვება. მაგრამ წარმოიდგინეთ საზოგადოების განცვიფრება, როცა ათისათუ თერთმეტის წლის შემდეგ ჭიუგო ისევ გამოდის სცენაზედა. ეს განცვიფრება მით უფრო საფრთხილია და მით უფრო დიდი იყო, რომ მაშინდელი მისი თხზულებანი, (*Les Châtiments, Les Contemplations La Légende des Siècles*), ექსორიობაში დაწერილი, საუკეთესო და უძლიერესი ლექსებია, არა თუ ექტორ ჭიუგოს თხზულებათა შორის, არამედ საფრანგეთის და ევროპის საღირიგო ლიტერატურისაგან. სამშობლოს მოშორებულმა პოეტმა წამომდინარა იმდენი ნაღველი თვისს ლექსებში, გაცრან შორადან თვისთა თანამემამულეთ ისეთი სიტყვები ალულებისა და სიძულელიისა ყოველისადმი, რაც კი კანის პირადობას ჭლასავს და არცსკენს, რომ მისი მსგავსი კანის ბაკს არ წარმოუთქვამს. ამიტომაც ის მიმართულა ლიტერატურისა, რომელიც გოტიემ და დეკინიმ დაიწყო და რომელიც ნატურალიზმის დაწეხად უნდა ჩათვალოს, შეჩერდა. პოეტებმა და საზოგადოებამ ყური მიამყრეს ამ საოცარს მგონსს, რომელსაც, რასაკვირველია, აღარ შეეძლო მარტო თვისის ლექსების შემწეობით რომანტიზმი კვლავ ალუგინა და საღირიგო მიმართულა სამუდამოდ შეეწეიტა. ასლ ლექსებში მან ლირიზმი

უმადლესს ხარისხამდე აღიყვანა. თუ კი ლირიზმის განსაკუთრებული თვისება არის პირად გმობათა გამოხატვა, თავისს დღეში ვერც ერთი ჰოეტი ვერ შეედრება ჭიუგოს. მაგრამ ის კი არ უნდა დაჰივიწყოთ, რომ თავისს პირად გმობათა სასიით ჭიუგო საზოგადოების გმობას გამოხატავს. ჭიუგო თავისის პირადობის დაწვით სხვას იტყვის, წყევლა-კრულვითა, ზარითა და რისხვით ეკვეთება არა თავისს პირადს მტრებსა, არამედ იმათ, რომელთაც მასთან ერთად შეავიწროეს სხვებიც, ხალხიც, საზოგადოებაც, რომელთაც დასტანვეს ქვეყანა და ცრემლი აფრქვევენეს. იგი მხოლოდ პირადის გმობით ჭმოსავს ყოველივესა, თვით განყენებულს საგნებსაც კი. ეს შესანიშნავი მსატყარი არა ჭხატავს მარტო ხატვისათვის; ეს გასაცანი მგოსანი არაფერს გვიამობს მარტო ჩვენის ყურის დასატყობლად. ყოველი სურათი და ყოველი ამბავი ამა თუ იმ აზრის დასამტკიცებლად უნდა, ყოველი სიტყვა ამა თუ იმ მისის გმობის გამოხატულებად და შესატყობინებლად აქვს წარმოთქმული. მისი *La légende des siècles*-ი და *Les contemplations*-ი შეიტყვის ყოველსავე, რაც კი რამ მოგონეს ახალი ჰოეზიაში დეკინიმ, სენტ-ბეკმა, გოტიემ. ამათი მოგონილი სერსი და ახალი მან ერთად შეჭრა, ერთად შეადრულ და ამზინად მისი ლირიკა უფრო გულს-ჩამწვდენი, უფრო გულის-შემძვრელია.

ამ მესთა-მტვისის ჰოეტის ლექსებს, რასაკვირველია, ავლენ დიდებული სიმშვიდე და ნაზი სიდიადე, მაგრამ იმ ნაირს ვითარებაში მოქმედებდა, რომ ერთს წუთსაც არ შეეძლო მოსვენება ეგრძნო და დაწყინებულიყო, ერთსელაც არ შეეძლო იმ მაღალ ფარდებზე გაფრენილიყო, სადაც შესძლებელია მხოლოდ ამ სიდიადის და სიმშვიდის მოპოება. პირველ სანში სამშობლოდან განძევაზმდე, მისმა ბუნებამ მთლად ვერ იზინა თავი; ჭიუგო თავისს პირველს ლექსებში ძალიან ცდილობდა თავისი მღვლვარე სული და გული დაემშვიდებინა, რადგან ეძებდა სასელის მოსვენებას და, ცოტა არ იყოს, თამამობას ვერა ჰბედავდა. განძევაზის დროს და შემდეგ კი სიმშვიდეზე ფიქრი გვიან-და იყო.

ყოველივე ზემოსხუებული ნებას გაძლევს მიუყინოთ ჭიუგოს ერთი უპირველესი ადგილთაგანი არა თუ XIX საუკუნის, არამედ

ყოველ დროისა და ყოველ ქვეყნის უდიდებულეს მგოსანთა და შესანიშნავ ლაირიკოსთა შორის. ნუ გავიკვირდებით ვი, რომ მან სკოლას ვერ შექმნა, ვერაჲინ დაიმონავა. სელაგინებსა მისი მიზანძვა შეუძლებელი იყო, გრძობათა გამოსატყაში მისის მიდარებას ტყუილადან არაჲინ ჭეუიჭრობდა. მისის ლექსების შექმნე მსგავსისავე დაწერას მარტო მის ბრწყინვალესა და საოცარს გენიოსობას შეეძლო. ამიტომაც მისმა ლექსებმა, თუმიც შეასრულა ასადი მიმართულა სალირიკო ზოეზიისა, მაგრამ ვერ მოსზო ვი.

ზირეულად, ცოტა არ იყოს, გავიკვირდებთ, რომ სალირიკო ზოეზიის ეკოლიუციასი ბრწყინტური ამღვეს ადგილს სენტ-ბევის. სენტ-ბევი უმეტესად ცნობილია, როგორც შესანიშნავი კრიტიკოსი და მისი ორიადე ლექსი, არა თუ უცხოეთში, საფრანგეთშიაც ვი მაგიწეუბულია, მეტს ვიტყვი, ბეგინი არ მოიძებნებან არც საფრანგეთში, რომელთაც სენტ-ბევის ლექსები წაკითხოთ. ამას აკტორიც ჭიოწმობს. მაგრამ საქმე იმაშია, გვისსინას აკტორი, — რომ, რაღაც ლიტერატურის ეკოლიუციასი გვითვალისწინებს კაცი, მაშინ მნიშვნელობა აქვთ ისეთს მწერალთაც, რომელნიც საუკეთესო წარმომადგენელნი არან ამ თუ იმ ფორმისა. აგრედვე ვკერძს ვერ აუხვევთ ისეთ მწერალთ, რომელთაც რაივე ასადი ნართი ჩაურთეს სალიტერატურო ფორმას (რასაკვირველია, იმ სალიტერატურო ფორმის, რომლის ეკოლიუციასაც გვითვალისწინებს), მეტე ვადვე თუ მისმა ისინაკანამ იშოკან მოწაფენი და მიზანძველნი. სწორედ იმიტომ, რომ სენტ-ბეგმა ასადი ნართი ჩააქროვა სალირიკო ზოეზიისი, ისეთი ნართი, რომელმაც ბოლოს კარვი საყოფი გამოიღო, ივი უნდა ვასსეროთ ჭეუგოსა, ღამარტინსა, მიუსსესა და ლეგინის შორის, თუმიც ამთზე ძაღან შორს იყოს.

სენტ-ბეგმა შეიტანა ფრანგულს ლიტერატურაში ის სობრალუდი საწყალთა და გაჭირებულთა, რომელიც სრულად ასადი სილი იყო. ფრანგული ლიტერატურა დიდ სანს იყო ვუთვნილებს უმადლესის წოდებისა და ამ წოდების გრძობათა მისსურნი, მისის სიმზიტიისა და ანტიპატიის გამოსატყის მიმღვეარი. ამიტომ სენტ-ბევი დიდის მადლობის დირსია, ეგრედ-წოდებულ, სასადსო ლიტერატურის შექმნასათვის. ამ შემთხვევაში ეს მწერალი მიმ-

დეკარი იყო ინგლისელ მგონისების კომპერისა, გრანსი, კარდსკორტისა. მისთვის არ არსებობს უცნაური და უდიდესი ოცნებანი, დაჟიჭიფოფილებელი და გიჟური სურვილი სიყვარულისა, ანუ ბედნიერებისა. სენტ-ბუეი იძიებს მსოფლიდ მუუდრო, მშვიდობასსა და წყნარს ცხოვრებასა, მტირე, წყრიღმანს სიამოვნებასა და მტირე, წყრიღმანსაჲ მწუხარებასა. აქედან მომდინარეობს იმისი თანაგრძობა, სიბრძნეული ბედისაგან დასაგრულ მდებო, დაენიებულ ადამიანისადმი. 1) თუ ლამარტინი ცაში ჳნაგანდობდა, თუ ვიქტორ ჳიუგო თავისის ადელეზეულის ლექსებით მესთა-მტესს სეესს ემსგავსებოდა და თუ მისი უჩველებელი ძალუმი გენიოსობა სიკვდილის შვილთათვის მიუწდომელი იყო, — სენტ-ბუეი ადამიწის არა შორდება, ცოდვილს ჳეეუნას დაჳურება, იმ ჳეეუნასს, სადაც საცოდანკი და სიბრძნისი ასე მრავლად არიან. ამიტომაც მასი ჰოეზია ისეთი ბრწყინაჲ და მშენიერი არ არის, როგორც ლამარტინის და ჳიუგოსი, მაგრამ სინამდვილისთან კი უფრო დასალოებულია, უფრო ჳეენია, სიკვდილის შვილთათვის მსალობელი, უფრო გასაგები ჳეენტვის, რადგან საერთო, საკაცობრივო მწუხარებისა და სინამდვილის, ტანჯვისა და ბედნიერების გამომსატრეღას. უსდა გამოკრეღეთ კი, რომ მისი ლექსები მანც ბეგად დაბლა სდგას კოდსკორტის ლექსებზედა, სწორედ იმიტომ, რომ ისეთის სიწრეღით არ არის გასწკვალული, როგორც ლექსები ინგლისელ მგონისთა. მისი სიბრძნეული თითქო ნამადაჲეა, თითქო სელაკიური, სოლო მარტო ოდენ სელოკებს არა გამარ წრეღელ გრძობათა დასასატყადა, მეგ ისეთ გრძობათა, რომელნიც ცოტად თუ ბეგრად, ჳეესზე დაბლა მდგარ ადამიანთა გრძობანთა. ამნაირ გრძობათა გასაგებად საჭიროა სინასე და მსურვალება გრძობისა, გულ-მეღობა. ნიჭი უნდა გქონდეს და შეძლება შენის ბენების უარის-ყოფისა, რომ მათი ბუნება უკეთ შეიგნო, უკეთ გასიმსწკვლო ტანჯულთა და ტვირთ-

1) მკითხველი აქედან კარვად დაინახავს, რომ ეს სიბრალული გაპირვებულისა და საწყლის ხაღისა, რუსულ ლიტერატურიდან არა ჳკონია ნასესებო დღევანდელ ფრანგულ ლიტერატურას. იმათაც ჳკოლიათ ამ გრძობათა გამო-შოქმელნი ლიტერატურაში და ბეგრად უფრო ადრე ტურგენევისა, დოსტოვესკისა და ტოლსტოიზე, თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ უკანასკნელი კრებულო სენტ-ბუეის ლექსებისა 1837 წ. დაიბეღა.

მძიმეთა გრძნობით. სენტ-ბეკის ლექსებს რომ ჰკითხულობთ, ასე გგონათ, უხარბან, რომ იმ საზრდალო ხალხს არ ეკუთვინის, რომლის ბედ-იღბალსა და გრძნობას გვიანტავს. ყოველისავე ამის მიხედვით ის იყო, რომ ამგვარი ზოგისა მისის ბუნების მოთხოვნის წარმოძობილა ვი არ იყო, არამედ იყო შედეგი სსკა-და-სსკა მიხედვისა. ვერ ერთი, იცოდა, რომ შინად გრძნობათა გა-მოსატვის სფერაში ჰიუგომ და ლამარტინმა აღარა დაუტოვეს-რან იმასა და იმინიერე შინარასიანი ლექსები რომ დაეწერა, კარგად ჰგრძნობდა, ვერ შესწავლებოდა იმითს უნარსა. და აი ამიტომ სცადა ასალი სფერა მოეხსნა, რათა ამ სიასლით მანც მიექცია სსოგა-დოების ყურადღება. მეორე, სენტ-ბეკს თავისდღეში, ერთს წუთსაც ვი არ დაეწვებია, რომ არტისტია, ლიტერატორი და თავისს აღ-წერილობას ისე უფურებს, როგორც ცნობის-მოყვარეობის სსკანსა, სოლო ამის შედეგი ვი ის იყო, რომ ვერც ღრმა სიყვარულით მოკვიდა იმით, ვის გრძნობათაც გვითვალისწინებს და ვერც ღრმად ნაჭსედა ამ გრძნობათა სსკა-და-სსკა. მაგრამ მისი ღვაწლი ის არის, რომ სიმფრანგეთის სსლირიყო ზოგისას ასალი, მდიდარი და ასკარა წყარო აღმოუჩინა, რომელსაც სარბად დაეწაფა ესლანდელი ზოგტი ფრანსუა გოშე.

სოლო ერთი ნაკლულგონება კიდეა აქვს სენტ-ბეკის ლექსებს. ამ ნაკლულგონებაში უმინშენლოდ არ ჩაიარა საფრანგეთის ზოგ-შიისათვის, ისე როგორც უმინშენლოდ არ ჩაიარა ლირსებაში და კარგა თვისებაში. ეს ის ნაკლულგონებაა, რომ, ცოტა არ იყოს, აუნაწარბა დაეტეო ბოლოს და ბოლოს მის ლექსებსა. სენტ-ბეკი ჰგრძნობს საშინელს გულ-ნატეკნობას, იმიტომ რომ ვერ სწავლება მაშინდელ მგოსანთა სიმედლესა და ამ გულ-ნატეკნობას ერთი-ორად ამწავებს მით, რომ რაღაც სიამოვნებით ეძლევა ამ გულ-ნატეკნობის, ამ ჭრილობის გრძნობას. სენტ-ბეკი საშინელი-ანაწარბი შეიქმნა და დაიწყო რაღაც უნაწარბ და სსკულ გრძნობათა წსრეკვა-მიება. ამში სენტ-ბეკმა ბოდლერიც დაიმონავა. ერთის-სიტყვით, მისი ზოგისა შეესო ამა თუ იმ ასალს კითარებას ცხო-ურებისას: საზრდალო, ბედისგან დაჩაგრულ ხალხის ფაქრ-გრძნობასა. ამინარად სენტ-ბეკი უფრო უსსლოვება სინამდვილეს, ნატუ-

რალიზმის თესლას სთესავს სალიბერო პოეზიის სწულში. მაგრამ, რადგან ამკვარი მიმართულება იმისის პოეზიისა არ იყო მთლად და ერთიანად მისის პირადის სიმპატიურ გრძნობათა ნაშობი, არამედ, ცოტა არ იყოს, თავმოყვარეობის ბრალი იყო, გამოწვეული სალიბერატორო ასპარეზზედ გამარჯვების წადლითა, ამიტომ ავად-ყოფიერი კენესა-ტირილი შეეპარა მის ლექსებსა და ამით იგი დეკადენტების პოეზიის წინამორბედი შეიქმნა.

ყოველ შემთხვევაში ერთი უნდა ვთქვათ სენტ-ბევეზედ: მის ლექსებს უფრო კარძობის სასიათი აქვს და ამიტომ უფრო სუბიექტიურობა. ჰიუგოს ლექსებში ბევრი რამ გვიტარებს მისს პირად გრძნობათა უღრმესად მიმალულ კუნჭულებსა, სენტ-ბევე კი ცდილობს დამად ჩატკასდოს თავისს გულში... ცდილობს-მეთქი, რადგან ზემოდაც მოკისსუნეთ, რომ მან ეს ვერ შესძლო ყოველადის საკუბოთ, მაგრამ, სამაგეროდ, ეს შესძლო აღფრედ დე-მიუსსემ, რომელმაც სამაგალითოდ აღასრულა სენტ-ბევეის საწადელი, რაცა სენტ-ბევემ აღარას გოით აღარ ახატოვას მას ესა.

გარნა უნდა ვთქვათ, რომ, თუ მიუსსემ თავისს პოეზიაში შეაერთა, რაც კი ზოგაერთს გრძნობაში მოაპოვებს «უფრო საზოგადო და უფრო პირადი, ინტიმური და უფრო მსოფლიო», შეაერთა არა მთლად თვისის ლექსებით, არამედ მათის ლექსითა უმცირესის ნაწილითა. ამისი მიზეზი კი ის გასლდათ, რომ მიუსსეს პოეზიაში ბევრი სულ სხვა-და-სხვა გვარი მიმართულება იყო ერთად მოთავსებული და თვით მკოსანი თათქო რამდენიმე კაცი იყო. პირველ ყოვლისა ის გასლდათ ღვიძლი შეილი ჰარიჟისა, ნამდვილი პარიეელი და პარიეელს კი, როგორც მოგესსენებთ, ისეთს კაცს უწოდებენ, რომელსაც აქვს, ცოტა არ იყოს, პრაქტიკული მიმართულება ჭკუისა, რადაც თან-დაყოლილი სიმარჯვე და დარდმანდობა, რომელიც, ცოტად თუ ბევრად, სეპეტიკია, ან-და, უკეთ რომ ვთქვათ, მედიურად ექტევა უმადლესს საგნებსა. აღფრედ დე-მიუსსეს აქვს ირონიის ნიჭი, რომელიც სანდისსან მასსარობის ნიჭს აგონებს კაცს, აქვს ნიჭი ღაზათიანის სიტყვა-პასუხისა, შრომანდა და სასიამოვნოდ მოამბესი, უყვარს აგრედვე ბეერი ღაპარაკი, სოლო ცოტას თქმა. ყოველსავე ამას მიუმატეთ

საშინელი მასკილ-გონიერება. ეს თვისებანი ძალიან მკენებელია საღვრიეო პოეზიისათვის. ეს ჰარეული ემაწილი კაცი ისეთი განათლებული იყო, ბავშობიდანვე ისე კარგად შეისწავლა მამის შემწეობით მე-XVIII-ე საუკუნის ისტორია და ლიტერატურა, რომ ამისთანების ცოდნაში ბუნდელი არა ჰყვანდა ლირიკოსთა შორის. ლამარტისა და ვიქტორ ჰიუგოს ვინაა აშობს, სენტ-ბევისც ვი იმისედ ბეგრად უფრო გვიან შეიტყო იმ მწერალთა სასკლები, რომელთა თსწულებანი მიუსსემ სეპირად იცოდ. მაგრამ ამ ლიტერატურის ცოდნამ ერთი საზალიც მოუტანა, ერთობ ადრე გაჩვენა, გაათამაშა და თავ-გასულობა დასქემებინა. პირველშივე თუ ჰარეული და თავ-სედი ემაწილი კაცი იყო, ბოლოს დენდით გარდაიქცა, ხოლო უკეთუ, რა გვარდაც ვინდა განმარტოთ დამახსიათებელი თვისებანი დენდისა, მისი უმთავრესი თვისება მაინც ყოველთვის თავ-გასულობა და ცოტადენი სიბრევეა, მამის კარგად მასკდებით, რომ მიუსსე დენდი გასლდათ. მის ჰარეულობასა, თავ-გასულობასა და დენდისმს იმიტომ ვახსენებთ, რომ მის ლექსებსედაც გაკლენა ჰქონდა ყოველ ამსა. თუმცა როგორც მისს ურცსკს ლექსებში, თუ დრმად ჩაუგვირდებით, გარყენილების საფარველს ქვეშე უფრო დრმა გრძნობას დაინახავთ, იგი როგორც ამჟობს სიცოცხლით, რადაც ხორციელს, ფისიკურს სისარულსა ჰგრძნობს, რომ ოცის წლისემაწილი კაცია და ძარღვებში სისსლი უჩუსსუნებს. ალოგრედ დე-მიუსსეს დარდი არაფრისა აქვს, სრულიად არაფერი არ აწუხებს ქვეყანასედ, და მარტო სიამოვნებას მისდებს. ეს ოცის წლის მგოსანი ნამეტანის თავხედურის, ბრეველის და გარდამეტებულის დამოუკიდებლობის მოყვარე იყო. ამას ის მოჭყვა შედეგად, რომ რომანტულს სკოლასაც განსედ გაუდგა მით, რომ მამის აღიარებული პრინციპი რითმათა სიმდიდრისა უარ-ჭყო და ჰიუგოს დვთად და მოძღვრად დასახვა არ მოინდომა.

განსაკუთრებული თვისება მიუსსეს პოეზიისა ის არის, რომ მისი ლექსები ყოველთვის სიყვარულს დასტრიალებს გარშემო. მისს ლექსთ-კრებულის ეპიგრაფად ერთის წმინდანის სიტყვა შემკულია დაკვეწილად: «სიყვარული არ გამოძიცდია, მაგრამ მიყვარდა სიყვარული და კემბედი საგანს სიყვარულისას». პირველ ლექსებში,

როგორცა ვთქვით, ურცხვობას ეტანება, მოსწონს სიღრმის დატრახობა, მხეცური, მკრამთიანი ბრწყინვალე გარეგანილება; დონ-ჟუანობაა მისი სატრფიალო და თაყვანსცემული საგანი. აღფრედ და-მიუსხე უდიდესი პოეტის საფრანგეთის თავ-გასულსა და თავსედ მგონათა შორის. მკრამთი პირველ ლექსებშივე სჩანს წრფელი გონობა და ერთს დროს, როცა გაება სიყვარულის მასეში, მამინ შვიტეო ნამ-დილი გრძობა, რომელმაც მრავალი ტანჯვა მიაყენა. მთელი მისი ლექსები ამ ეპოქისა ამ ტანჯვით გამოწვეულია და საოცრის წრფე-ლისა და მტკრმეტრეელების კენესით არის აღსავსე. ამ კენესამ ზოგიერთი მისი ლექსი უკვდავებით შემოსა (*Lettre à Lamartine, des Nuits, Le Souvenir*). მისი ლექსებს ავლია სიღრმე, ავლია სა-იღმელოება, მისი ფანტაზია არ ესება საიქიოსს (*L' au delà*); აღ-ფრედ და-მიუსხეს ავლია ღამარტინის შრო და ჭიუგოს ძალა და სიმამაცე, მკრამთ ეს ნაკლულეკანებანი შეკსეჟული აქა გრძობათა სიწრფელით. ამ გრძობათა შორის ერთი გრძობაა, რომელიც ანათებს სსუასა, აცისკროჩებს მთლად პოეტის არსებასა, ერთი გრძობაა, რომელიც სტანჯაგად უსომოდ, მკრამთ თვით ტანჯვი-თაც კი ასამოკრებდა, ეს გრძობა «წმიდა ტანჯვაა»—სიყვარულია. ამ გრძობის გაება, მისი შეკნებითა და სიწრფელით გამოთქმა ისეთი ღირსებაა, რომ მიუსხეს ნებას ამჯეკს ადგილი დაიჭიროს საფრანგეთის დიდებულ მგონათა შორის.

პირად გრძობათა გამოსატყამ მიუსხეს პოეზიაში უმადლესს წერტილამდე მიაღწია. ამ სიყვარში ამასეჟდ მეტი სალირიკო პო-ეზიას აღარა შეეძლო-რბა. ასლა რეაქცია უნდა დაწყებულყო და მართლაც 1850-იან წლებში წინსვლა რომანტულის პოეზიისა ნელ-ნელა შენრდება. ფილოსოფიასში, ლატერატურასში, თვით ცხოვრებაში ისეთი საგნები წინა-პირველობს, რომელიც ძირს უთხრის ინდივი-დუალიზმსა. ნუ თუ მართლაც, — კითხვლობდნენ ლიტერატურები, (დე-ეინი, ფლობერი, ლეკონტ დე-ლილი)—ლიტერატურა და ეგონიში ერთი და იგივეა? ნუ თუ კაცის პირადი ტანჯვა და სისარული უფრო საინტერესოა და საუურადებო, ვიდრე სასოციალუებისა და კანტობრიობისა? ლიტერატურასში ცვლილების დასამკვიდრებლად ნიადაგი მზად იყო.

IV

ეს ცვლილება ერთის ადამიანის ნაწერებში დამკვიდრდა და ეს ადამიანი ქალი იყო, მაგრამ საუკეთესო ქალი ნიჭათა და გრძობით მთლად მსოფლიოს მწერალ ქალთა-შორის. ჩვენ იმაზედ აღაწას ვიტყვით, როგორ სწავს ყორყ-ზანდი, დაუუკროთ მსოფლოდ ატორს, რომ თუმცა თავისს სიტყვებსში ყორყ-ზანდს ლექსი არ დაუწერია, მაგრამ იმაზედ უკეთესის პოეტურის ენით ვი თავისს დღეში არც ერთს მწერალს არ უწერია. ყორყ-ზანდის თხზულებანი იმითა შესანიშნავი, რომ ოცის წლის (1830—1850) აზრთა მსგელობის სარგვა და მით უფრო საინტერესო სარგვა, რომ ეს ოცი წელიწადი სანასკვროდ ისევე ინდივიდუალიზმის ეპოქას ეკუთვნის, სოლო სანასკვროდ რეაქციას ამ მიმართულებისა, ე. ი. პოქას სოციალიზმისა.

აქ საჭიროა, გავარკვიოთ ინდივიდუალიზმისა და სოციალიზმის მნიშვნელობა მორალში, მათი ღირსება და ნაკლულებსება, ვითარცა ჩვენის ყოფა-ქცევის პრინციპისა. ინდივიდუალიზმი ვიდრე ვარცა და არც ვარცა ამ პრინციპსადა. ვერ უარ-ყოფთ, რომ ინდივიდუალიზმს აქვს თავისი საფუძველი და მნიშვნელობა. ვერ ერთი—აზრის თავისუფლება, აზრის ღირსება თხოულობს, რომ შევიწინართ და ვერწმუნოთ მსოფლოდ იმას, რაც პირადად ჩვენ აგვიწონდაგვიწონია, ჩვენის გრძობის ქარ-ცეცხლში გავგიტარებისა და ჩვენის გონებით შეგვიტარებია. მეტი, ასეა თუ ისე, ჩვენს პირადს ზნეობრივსა, გონებრივსა და ქონებრივს განვითარებთ, წარმატებას ყოველთავის გამოიყენებს ჩვენი თანამომე და თანამემამულე. მაგალითად, თუ რომელიმე მსგელობთავრის ცოდნა, თავ-მოყვარება და დიდების მოყვარება, მისი სურვილი უკვდავ სასულის შემოსვისა აზრის სწინად მოტვი და მიზეზი მტრის დამარცხებისა და ამით. სამ-შობლოს დაცვისა და ქვეყნის სასულის განდიდება-მოპოვებისა, მისი ინდივიდუალიზმი სანატრელი რამ არის. არ შეგვიძლია ინდივიდუალიზმს არ მაკისრეთ მნიშვნელობა ვიდრე იმიტომ, რომ სოციალიზმს განვიყენებელი რამ საიდუმლოება სომ არ არის, ვა-

მია, კრებულაა შეერთებულ ინდივიდუიტა, და ამიტომ პირადი განვითარება სასარგებლოა საზოგადოებისათვის, რადგან ყვერ არავის უნახავს, რომ ჯამს არ მოჰმატოდეს, თუ კი ერთ-ერთ შესაერთებულს რიცხვს ემატება რამე. პირადობების განვითარება მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის უწყინარი, თუ არ დავივიწყებთ, რომ ჩვენს ბუნებაში დამკვიდრებულა იმდენივე თესლი ბოროტებისა, რამდენიც სიკეთისა, რომ კაცი ბუნებით კეთილი და ანგელოზი არ არის (ყოველთვის მოგებაში ვიქნებით, თუ ჩვენს თავს ვატარა ეჭვის თვლით შევხედავთ). ამასდა მიხედვით, პირადი განვითარება იმას კი არ ნიშნავს, რომ ყოველსავე ჩვენს ბინიურს ინსტიქტს სადავე მივუშვათ, და არც ამას, რომ ტექონდეს უფლება თვით უსამართლო კნების და გულის-თქმის დაკმაყოფილებისა, მხოლოდ მიტომ, რომ იგი ჩვენია და ჩვენს პირადობას ეკუთვნის. არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ჩვენი ბედი და იღბალი უფრო სპირად არის დამოკიდებული იმ საზოგადოებაზედ, რომელსაც ვეკუთვინით; რომ ჩვენი თავისუფალი და უშოშარი ცხოვრება არის შედეგი იმისა, რომ ჩვენს კართ წიკრი საზოგადოებისა, რომელიც გვიცავს შინაურსა და გარეშე მტრისაგან. გარდა ამისა ერთი ნაწილი ჩვენის პირადობისა, ის, რომელიც არის შედეგი მეკვიდრეობისა და აღზრდისა, ეკუთვნის წარსულს საზოგადოებისა, სოლო მერე კა,—ჩვენი დღევანდელი მოქმედებანი,—მომავლის საზოგადოების საკუთრებაა. როგორც განვითარება ენისა და აზრისა, ისე განვითარება პირადობისა შეუძლებელია თვინიერ და გარეშე საზოგადოებისა. ჟვინც ივაწიებს, რომ ის არის პირველ ყოვლისა მოკალე საზოგადოებისა და მხოლოდ მერე—მისი კრედიტორი, ის ინდივიდუალსიმით ჭყარავს და ამართლებს თავისს ეკონომსა. ასეა ხოლმე: ინდივიდუალსიმის თავგანანსმელები ყოველთვის იმით დანიწიებს, რომ იცავს პირადს უფლებას, რომელიც კითომ დაბადებისათანვე დაჭურვლია და იმით ათავებს, რომ უარ-ჭყოფს ყოველსავე უფლებას, წესსა და რიგსა, სამართალსა და სოციალურ სიმართლესა. ყოველმა კაცმა უნდა იცოდეს, რომ თუ ცხოვრებისათვის ჭიდილი, მეტოქეობა, განხრებული ბრძოლა ერთმანერთს შორის არის კანონი ბუნებისა ანუ პირუტყვთა ცხოვრებისა, იგი არ არის კანონი კაცთა ურთიერთ-

ბისა. იგი ბუნებრივი კანონია და არა ადამიანური, ამის დასამტკიცებლად ისიც კმარა, რომ სამართალს უოკელს დროსა და უოკელს საზოგადოებაში ერთი საწადელი ჰქონდა: სუსტის დაიარაღა ძალმომრეობისაგან. არ უნდა დაგივიწყოთ, რომ საზოგადოების წინააღმდეგ იმ იარაღით არ უნდა აღვიჭურვოთ, რომელიც მისგანვე გვაქვს მოცემული. ამ აღჭურვას მამინ კსეპტო, როცა ამა თუ იმ ქონებას, ან ამა თუ იმ ძაღას, რომელიც საზოგადოების წყალობით შეგვიძენია, მოკისმართ პირად აღვირ-წასსინილ სურვილთა დასაკმაყოფილებლად. ჩვენ უნდა გადავუხადოთ კალა იმათ, ვინც აღგვსარდა, ვინც ჩვენთვის იზრუნა, ვინც მშვიდობიანი ცხოვრება დაგვიმკვიდრა. ასე მესმისო, ამბობს აკტორი, სოციალიზმი და ამხიარად გაგებულნი იგი სწორედ მოწალის პრინციპია, ხოლო ამ მოძღვრების სხვა კერძობას აქ არ შეეკებოთ.²⁾

უორუ-ზანდი პირველს თავისს ნაწერებში (Valentine, Indiana, Jacques) უმაღლესი ღირებობა და, რაკი ღირებობა, ინდივიდუალურის ფილოსოფიის მაღიარებელიცაა. წარჩინებული რომანისტი ქალი გვიამბობს თავის ნაწარმოებში თავისს სასოწარკვეთილებასა და მწუხარებასა, თავისს სეკდასა და ქმართან ცხოვრებით გამოწვეულ უსიამოვნება-გაგლასსა; აღგვიწერს თავისთა ოცნებათა, უბივის უბედობასა და გვიმტკიცებს თავისთა მოთხოვნილებათა კანონიერებასა. იგიც, მიუსუსესი არ იყო, „ვენებათა უფლებას“ დაჭმდურის, ესე იგი თხოვლობს, რომ თვითუფლს ადამიანს, ინდივიდუუმს მიეტეს უფლება თავისს ვნებათა მიხედვით იმოქმედოს, მიეტეს ნება წინააღმდეგს და არ დაემორჩილოს საზოგადოებისაგან დადგმულს უფლსა. არას დროს ინდივიდუალიზმი არცერთს მწერალს ამ წერტილამდე არ აღუყვანია, თავის დღეში აკტორს არ გაუბედნია «მე»-სათვის ამდენი უფლება მოეთხოვა და «მე»-ს უსამართლოება ამდენზედ გაემართლებინა.

უორუ-ზანდი ქალი იყო და, როგორც ქალი, ძაღიან ავლილად ემორჩილებოდა სსკა-და-სსკა გავლენას. თუ პირველ ხანში ინდივიდუალიზმიმ გაიტაცა, მერე უცბად სოციალიზმის მოსარწლევ გასდა-

²⁾ იხ. გვ. 305—308 და 315—318. L' évolution de la poésie lyrique-ისა.

ასლა სუფ სსკა ჰანგზე დაიწყო მღერა: ჟუნდა შეიმოფარგლო, შეამცინო და ალაგმო სიყვარული თავის თავისა... კისაც მანტო თავისის თავისათვის უფიქრნია, ის პირუტყვიანა; ჩვენის ზოქტისა არ იყოს, მთადეს კაცი, თუ პირუტყვის დაქდაწოსა. ასლა ეგელა და ჟორჟ-ზანდიც მათთან მისკდა, რომ კაცს მოტუქუბელი სიყვარულისა და დამარცხებელი თავმოყვარეობის გარდა სსკაც ბეკრიაქს სსატანჯგელი და სსოფიქრებელი; გაიგეს, რომ გარდაძებუელი ინდივიდუალიზმი რადაც რკინის კანონის თაყვანის მცემლად სდიკაცსა და სიბრალელსა, მოწუალეობასა და კაცთმოყვარეობას აქეკებს მისის გულიდან; გაიგეს, რომ ჩვენის უფლებების სსაზღვარი მანტო ჩვენი ძალა არ არის. ჟორჟ-ზანდი ესლა, როგორც შეშვენის უნგარო სიყვარულით აღგზნებულის გულის პატრონისა და ცოცხლის ბუნების პატრონის ადამიანისა, გატაცებული მეომარი შეიქმნა ინდივიდუალიზმის წინააღმდეგ და ცდილობდა კაცობრიობის დაცვას, ტანჯვა-წვალებისა და მწუხარებისაგან გამაწყველ. მის ცრემლის მოწმენდასა. (*Consuelo, la Comtesse de Rudolstadt, Le Compagnon du tour de France, le Pêché de M. Antoine და le Meunier d' Angibault*). ამ რომანებს ესლა საფრანგეთში ღირ კითხულობენო, ამბობს აკტორი, მაგრამ რუსეთსა და ინგლისში კი დიდის აღტაცებით ეწათებიან და ჟორჟ-ზანდის ამგვარმა ნაწერებმა დიდადაც იმოქმედეს როგორც დოსტოევსკისედა, ისე ჟორჟ კლიოტსედაო.

ნატურალისტურის ლიტერატურასაც დიდი ღვაწლი დასდო ჟორჟ-ზანდმა, თუ არ დაკვირვებთ, რომ იგი გვიასურათებს თავისს რომანებში ისეთებსაც, რომლებსაც წინადა უერაღლებას არ აქცევენ. მუშა სალსი, გლეხ-კაცები, დურგლები, მჭედლები—ეგელა ესენი პირველად მან გამოიყვანა სტენაწედა, სოლო ესენი სომ ნატურალისტურის რომანის ჩვეულებრივი გმირნი არიან. თავისს ლიტერატურულის მოღვაწეობის მესამე ხანაში ჟორჟ-ზანდმა შექმნა ისეთი რომანები (*Francois le Champi, Jean de la Roche, Marquis de Villemer*), რომელნიც ძალიან უასლოცებინა ნატურალიზმის იდეალსა. პირველ ხანაში სომ სალირიკო რომანებს სწერდა. მეორეში სოციალისტურს რომანებს მიჭყო ხელი, რომელთაგანაც

მწერლის პირადობა ჯერ კიდევ არ იყო განდევნილი, მაგრამ ამგვარ რომანების დაწერისთვის საჭირო იყო მდებარე საღვთის ცსკოვებისთვის თვაღ-ყურის დევნება, მისი დაკვირვება. ამ დაკვირვებამ ჟორჟ-ზანდი მასწავლებლის პირადობის ჩრდილში დაყენებასა და ამგვარად ნატურალისტურის ესტეტიკის აღმასრულებელი შექმნა.

1850-ში ლამარტინისა, მიუსესუსა და ჭიუგოს პოეზიის მხარე-მებრძოლი იყო. ასევე მხოლოდ სენტ-ბევი თვისად კრიტიკითა და ასტორიულის ნაწერებით და ჟორჟ-ზანდი თვისად რომანებით იზიარებდნენ საზოგადოების ყურადღებას. მაგრამ ჟორჟ-ზანდიმ სომ უღალატა ლირიზმისა, რასაკვირველია, იმიტომ, რომ დრომაც სულ სხვა აზრები და სხვა მიმართულება მოიტანა. ესეა ინდივიდუალიზმიც თან და თან ნიადაგსა ჭკარბაკს და ჟორჟ-ზანდისაგან დაწვეული «ლიტერატურისა და მწერლის პირადობების განმეორება» (l'impersonnalité dans l'art) ასევე მიმართულების ლიტერატურის პრინციპად იქმნა აღიარებული. ბალზაკის ნაწერებში თითქმის სრულიად აღარა აქვს ადგილი ავტორის «მე»-სა, ხოლო ფილოზოფი თვისად ნაწერებიდან, არა თუ ყოველსავე პირად გონობას ამეობს, იმასაც კი რადიკალს, ის გამოჰხატოს, რაც მისი წინააღმდეგია. ამგვარი რეაქცია ფილოსოფიისაგან იქნის თავის: ინდივიდუალისტურ ფილოსოფიის (ეგლეკტიზმის) წინააღმდეგ პოლიტიკისაში გამოდის. პოეზიის წარმომადგენლებიც ასევე იმისთვის კი აღარ ჭივირბუნენ, რომ თავიანთი გონობისა გამოსთქვან ლექსებში, ან და თავიანთი მწერსარება და სიამოვნება გაუზიარონ მკითხველებსა, არამედ კაცობრიობასა, მისს ბედსა და იღბსა დასტრიალებენ თავსა. პოეზია რადიკალს დაგვანასო «დიდებულება კაცის ტანჯვა-წამებისა», რომლის გამოჩენა-ტრეფი დე-კინი შეიქმნა. რადგან პირადნი გონობისა აღაბეჭდულ უნდა იქმნას, ლექსის ფორმისაგან თავისუფლება ეგვიპტისა, ასევე ლექსთა თსზვის კანონები სასტიკად დაწყას მოითხოვს. ამას კადეკ თეოფილ გოტიე ტვირთულობს.

უნდა მართალი აღვიაროთ, თუ კი კინიკა ღირსი პოეტ-ფილოსოფოსისა სასკელისა, ეს განსაკუთრებით აღფრთხილ დე-ვინი. საფრანკეთის ლიტერატურაში მის ლექსებსად უკეთესი ფილოსოფიური ლექსები არ მოიპოვება. დე-კინის ერთი მიზანი ჭქმანდა; ეს ის წა-

დიდი იყო, რომ სხვა-და-სხვა გვარ სიმბოლოთა შემწეობით საზოგადოების გასაკებად გამოეთქვა თვისი ფილოსოფიური შესვლულება იმ მიმედ საგნების შესახებ, რომელთაც ყოველის გონიერის ადამიანისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვთ. ამასთან დე-ვინი დაბადებოთვე, ორგანიულად პესიმისტი იყო. ჩვენ არ შეგვიძლია მისი პესიმიზმი ნიეთიერის სიღარიბით, ან და სხვა რაიმე შემავიწროებელ გარემოებით აჩხსნათ. ეს გასრულებანი, შეიძლება, სელს უწყობდა მის ბუნებრივ პესიმიზმსა. როგორც პესიმისტს, დე-ვინის საზოგადოების გონებასა და გრძნობის განვითარებაზედ ლეოპარდისა და შოპენჰაუერზედ ნაკლები გავლენა არა ქვონია. პირველად მისი პესიმიზმი გამოურკვეველია, მაგრამ დღითი-დღე, ყოველს ახალს ლექსში უფრო ნათლად სჩანს, რომ თანდათან უკეთესმის, რაში მდგომარეობს არარაობა და უბედურება ცხოვრებისა. მისთვის ბუნება კეთილი და მანუგეშებელი დედა არ არის, როგორც ლამარტინისათვის იყო. დე-ვინის ბუნება «უგრძნობელ თეატრად მიაჩნია, რომელსაც თავისი ნებაზე მისიობთა ფეხების განძრევაც კი არ შეუძლიან». ბუნებას «არ ესმის არც ჩვენი კვიესა და არც ჩვენი ტირილი»; «ვერა ჭგრძნობს და არ ესმის კაცობრიობის კომედია, რომლის დეკორაციადაც თვით მსახურებს»; იგი დედა კი არა, არამედ «საილავია კაცისათვის» (La Maison du berger). იქნებ სიუვარულს მაინც შეეძლოს ჩვენი ნუგეში? არა, სიუვარულიც ცბიერია, იგი მასხა, რომელსაც საუკეთესო ადამიანთ უკებს რაღაც დამცინავი ძალა; იგი მსოფლიდ ტანჯვის დედაა; მისგან გამოწვეულს წუთიერს სისარულს საშინელი წამება მოსდევს. თვისდა უნებურად ქაღიცი ისეთივე უმოწველოა, როგორც ბუნება. არა-რა მოაპოვებ-რა ქვეყანაზედ ჩვენი მანუგეშებელი; თვით ზენაც ცარიელია, ზენაც მუხვია და ყრუ; არც იმას ესმის კაცთა ტანჯვისაგან გამოწვეული კანესა, ხოლო თუ ესმის, ზასუსს მაინც არ გვაძლევს (Christ au mont des Oliviers). გარნა იმას კი ნუ იფიქრებს ვინმე, რომ ასეთს შესედულობას ენა დაებას და ხელები შეაკრას დიდებულის პოტიოსათვის. სასოწარკვეთილება ნამდვილს პესიმისტს როდი შეჭფერის და ამგვარ გვას არ დასდგომია არცერთი პესიმისტი საკიამუნიდან დაწყებული შოპენჰაუერამდე.

ბუნებისა და ზეცის სისასტიკეს ჟერ კი იმით უგო ჰასუსნი
 შოკოტი, რომ დიდებულის თავგანწირულებით დაემორჩილა, მაგრამ
 ეს სომ მარტო თვისის თავის დაკისყოფილებას და ეს მისთვის არ
 კმარდა. საზოგადო ტანჯვის შეტყობამ დე-ვინის აგრძობისა მისი
 კავშირი საერთოდ კაცობრიობასთან, აგრძობისა და შეაჯვარა «დი-
 დებულება კაცობრიობის ტანჯვისა»³⁾. გვექმნეს სიბრალული ყვე-
 ლასი (ესეც დე-ვინის შემოღებული ყოფილა). ჩვენი უბედურება არ
 არის ერთად-ერთი რამ ამაგი, ჩვენი ტანჯვა არ არის ანაღვ გან-
 ცხადებულად გარემოება; მთელი კაცობრიობა იტანჯება, მთელი
 კაცობრიობა მონაწილეა ჩვენი უბედურებისა. ჩვენი ტანჯვა, ჩვენი
 უბედურება მხოლოდ უმცირესი ნაწილია კაცობრიობის ტანჯვისა
 და მწუხარებისა. გვეცდოთ ამ ტანჯვა-წამების შემსუბუქებასა, გვეც-
 დოთ მის მოსპობასა; ადამიანთა კრებულს შეგვიძლიან ესა; ამას
 კაცობრიობის ისტორია ჰმარწობს. ბუნება დღეს გვთელავს და
 კესრესავს, მაგრამ სვალ გეღარ გავკსრესავს, ვიპოვით მის ას-
 ლაგმავს იარაღს. თუ დმერთი ურადღებსა არ გვატყვის, ჩვენ თავს
 ჩვენვე მოკუარათ. კაცის ძალა და ღონე, მისი საშუალი მის გონე-
 ბასა, ჭკუასა და აზროვნობასა; ბუნების დასამორჩილებელი და კა-
 ცის გამაძლიერებელი იარაღი მუცნიერებას (La Routeille à la mer).
 აი ეს არის დე-ვინის ფილოსოფია, სუკდის მოკვრელი, ამაგი,
 სტოიკური და თან მანუკეშებული ფილოსოფია. რაგორც ჰსედავთ,
 საღირაყო შოკისაში მან შეიტანა ღრმა ფილოსოფია და ღრმა
 გრძობა, რომელსაც აქამდის იგი მოკლებული იყო. მისი ლექსნი,
 რომელთაც საზოგადო სასელი—les Destinées ეწოდებათ და რომე-
 ლთაც შემოხსენებული ლექსებიც ეკუთვნის, ჰსკალის «აზრებს»
 (les Pensées) უღრის სიღრმითა და სიდიადით. გარდა ამისა, დე-
 ვინამ რომანტიული შოკისაც დაამარცხა; მით, რომ შირადი გრძობ-
 ბანი განაძევა ლექსებიდან და მხოლოდ კაცობრიობას ტანჯვის გრ-
 ძობა წამოაყენა წინ. რაგორც მოვისსუნეთ, დე-ვინი თვისის

³⁾ ერთხელ კიდევ უნდა შევნიშნოთ, რომ თუმცა დოსტოვესკის აწერენ ამ
 კაცობრიობის ტანჯვა-წამებისა სარწმუნოების გაერცელებას, მაგრამ, რაგორც
 დე-ვინის პოეზიის განხილვა გვარწმუნებს, საფრანგეთის ლიტერატურას ბევრად
 უფრო ადრე სტოდნი ეს მოძღვრება. ეს ლექსები და ეს აზრები, «დღიურში» გა-
 მოთქმული, დაწერილია 1833—1844 წწ.

ღრმად ფილოსოფიურ აზრების გამოსასატყავად სიმბოლოებს; მიჭმარ-
თავდა სოლომე და ამ მსრით ესლანდელ სიმბოლისტების წინამორ-
ბედი და მოძღვარია.

დეკინიმი ფორმა ლექსებისა კერ გამსუბუქა იმდენად, რომ
ყოველისავე აზრის თავისუფლად, ძალ-დაუტანებლად და ადვილად
გამოთქმა შესძლებოდა. ეს საქმე გოტიემ აღასრულა.

თეოფილე გოტიეს ლექსებს აზრიც აკლავ და ანც სიასლე
და ორიგინალობა ემინევა მის აზრებსა. იმის ყურადღება დასუელი
იყო გარემოს მოკლენათათვის; ტყუილად კი არ უწოდებდნენ უგრ-
ძნობელსა და ციე-გულსა. ნამეტანი სისასტიკე კი იქმნებოდა იმის
თქმა, რომ იმისი ლექსები სრულად მოკლებული იყოს აზრსა.
მის ნაწერებსაც ემინევა სკვდის კვადი, იმასაც ხან-და-ხან სელოკ-
ნებასკედ თითქმის იგოე შესედულება აქეს, რაც შოპენჰაუერისა და
დეკინის. ცსოკრების არარაობაში ზოეზია მიანდა თავის გასარ-
თობ და სკვდის უგუშოვრელ ღონის-ძიებად; ცნობილი მოძღვრება
«სელოკნება სელოკნებისათვის» თითქმის მისი შექმნილია. გოტიეს
არა აქეს გამოთქმული არავითარი აზრი არც სიკვდილსკედ, არც
სიყვარულსკედ და არც ბუნებასკედ. გოტიეს მხოლოდ ის აქეს სა-
ნატრულად, რომ თვით უმანტივესი გრძნობა კარვად გამოჭსატოს,
ცარვად დაასურათოს. ამ მგოსანს ისე თვისის გრძნობის გამო-
თქმა არ ახალისებს, როგორც მისი პლასტიკური გამოსატყა. თუ
წინანდელი ზოეტები გარეშე ქვეყნის ამა თუ იმ მოკლენას გვისა-
ტავდენ, მას შემდეგ რაკი თავის გრძნობასა და გონებაში გადა-
ადულებდნენ მისგან გამოწვეულს შთაბეჭდილებასა, თუ ზოეტე-
ბი ბუნებას იმოწინაღებდნენ, გოტიე ესლავ აღიარებს გარეშე ქვეყნი-
სა და ბუნების უფლებასა, რომელსაც, იმას აზრით, ზოეტი უნდა
დაემოწინაღოს. მისი ფილოსოფია ჭლავადებს, რომ ცსოკრებაში
საინტერესო არა არის-რავა და ამიტომ საჭიროა სელოკნებამ შე-
ქმნას რაიმე საინტერესოვო, ცსოკრება სელოკნურად გამოჭსატოსო,
შესამოს სხვა-და-სხვა ფერადებით და ამით ცსოკრების უბადრუ-
კობასა და არარაობას მოგვაშოროსო. სელოკნება ცსოკრებას კი
არ უნდა გვისინაიდეს, მის მოკლენათა მიხედვებს კი არ უნდა ემი-
ბდეს, არამედ სიმშვენიერე უნდა განასოცოცოცლოს და ამით თავი-

სი დაწინაურება აღსრულოს. ამნაირ აზრების შედეგი იყო მისი გარდაქმნეული გაცნობა ფორმით, რომელიც საზოგადოდ ამ დროინდელ პოეზიის განსაკუთრებულს თვისებას შეადგენს. 4) გოტიე აღიარებდა აგრედვე პოეზიიდან პირადობის განდევნის თეორიას, ეს მისის აზრების ლოგიკური დასკვნა იყო. მართლაც, რამდენადაც უფრო დიდს მნიშვნელობას აძლევს პოეტი გარეგან ფორმას, იმდენად უფრო დიდ უურადლებას აქცევს გარეგანის ცხოვრების გამოხატვას და, რა კი გარეგანის ცხოვრების გამოხატვას მიიჩნევს კაცი უმთავრესს საქმედ, მისი პირადობა უკან რჩება და პირად გრძნობათა გამოხატვას ადვილი ადარ ეჭმნება.

თუმცა გოტიეს თეორია ფორმის შესახებ ბევრი მანკებელი აღმოჩნდა, მაგრამ იმასაც დიდი წილი უდევს ნატურალიზმის განსაკუთრებულად ნიადაგის მომზადებაში, და აი ამასია მისი დამსახურება ლიტერატურის წინაშე.

კიტა აბაშიძე

4) დასამტკიცებლად ისიც კმარა, რომ ას ო ც და ა თ ი „პარნასელი“ პოეტი იყო, რომელიც ფორმის სიმშენიერის გარდა არაფრისთვის არა ფიქრობდნენ.

რ ძ მ

და

მისი სხვა-და-სხვა გეგმად გამოყენება

ჩვენს ორგანიზმში მუდმივი ცვლა არის ნივთიერებათა; ერთი ნივთიერება გადაგვარდება და გამოეცლება და მაშინვე მის მაგიერი ახალი ჩნდება; ეს არის სიცოცხლის და სიმრთელის ნიშანი. თუ ესე მუდმივი ნივთიერებათა ცვლა არა ყოფილიყო, მაშინ არც სიცოცხლე იქნებოდა. ორგანიზმის ნივთიერებათა შეუცვლელიობა და განსვენება სიკვდილის ნიშანია. რაში მდგომარეობს ნივთიერებათა ცვლა და რისგან არის გამოწვეული?

ყოველი ფარედ-წოდებული თბილ-სისხლიანი ორგანიზმი და მაშასადამე ჩვენიც ერთგვარ ტემპერატურაზე არის გამთბარი და ეს სითბო გამოწვეულია იმ ნივთიერებათა დაქანგვით, რომლებიც ჩვენ გვშორდებიან ამოსუნთქვის დროს. ფიზიოლოგია გვაუწყებს, რომ ამ მხრით ორგანიზმი ერთ დღესა და ღამეში 940 გრამ ნახშირ-მჟავეს ჰკარგავს და ამაში 250 გრამი ნახშირზბანია ¹⁾. თუმცა შედარება ცოტა ზედ-გამოჭრილი არ არის, თორემ შეიძლება ვთქვათ, რომ ორგანიზმი გაჩაღებული ბუხარია, სადაც მუდმივ და შეუწყვეტლად ნახშირი იწვის, და თუ გვსურს, რომ ბუხარში მუდმივ სიცხოვლე იყოს, საწვავი ანუ ნახშირის მასალა არ უნდა მოვაკლოთ. მაშ საჭიროა ორგანიზმს დაუბრუნდეს ის ნაკლი, რომელიც მისმა ჯათბობამ გა-

¹⁾ ეს რიცხვი, რასაკვირველია, მხოლოდ დაახლოებულია და სხვა-და-სხვა გარემოებაში ცოტა მეტ-ნაკლები იქნება.

მოიწვია, ესე იგი ის ნახშირი, რომელიც დაიწვა მისისავე სითბოს შესაესებად.

ამ ნაკლს სხვაც ემატება, ნახშირის დაწვას აზოტის შემცირებაც მოსდევს, თუმცა კი სხვა მხრივ და სხვა გვარად: როგორც ვიცით, ჩვენი ორგანიზმი, ჩვენი სისხლი უფრო აზოტიურ ნივთიერებათაგან არის შემდგარი და რადგანაც სუნთქვის დროს ესენიც ჟანგდებიან ანუ იწვიან, ამისთვის, ნახშირის სიმკვების გარდა, იმისთანა სხეულებიც ჩნდებიან, რომლებიც ნაშთია ამ დაჟანგვისა ანუ დაწვისა. ეს ნაშთი შესდგება სხვა-და-სხვა გვარ უფრო მარტივ აზოტიურ სხეულებისაგან, რომელიც ორგანიზმისათვის გამოსადეგი აღარ არის ჭ რომელიც ეცლება შარდის შემწეობით (კრეატინი, კრეატინინი, შარდინი (urine) და შარდინანის სიმკვავე). ამ მხრით აზოტის კლება შეადგენს დღეში 15 გრამს და ამას ემატება ის ნახშირიც, რომელიც აზოტს მისდევს, არა ნაკლებ 10 გრამისა.

ამას ისიც დაუფიქროთ, რომ ჩვენი ორგანიზმი კიდევ ბევრს იკლებს სხვა ნაირადაც, ესე იგი იმ შინაგანის მუშაობის გამო, რომელიც მიუცილებელია სიცოცხლის მიმდინარეობისთვის. როგორც ფიზიოლოგები ამბობენ, სიცოცხლე დანგრევა და აშენება დანგრეულისა, რომ კიდევ დაინგრეს და ისევ აშენდეს და ასე ბოლომდის, ვიდრე ორგანიზმები ცოცხალია. ამაშია წყარო სიცოცხლისა ანუ ეს არის სიცოცხლის მიმდინარეობა (circulus vitae). აქედან წამოსდგება ის საჭიროება საზრდოსი, რომელსაც ჩვენი ორგანიზმი მუდმივ გრძნობს და რომელსაც მუდმივად აკმაყოფილებს შეძლებისა დავგარად. მაშ მიუცილებლად საჭიროა—ორგანიზმს დაუბრუნდეს მისი სიცოცხლისაგან გამოწვეული ნაკლი; უამისოდ, ადრე თუ გვიან, წუთის-საფეხს გამოეთხოვება.

როგორც ვხედავთ, ყოველ ცხოველის ორგანიზმს თავისი შემოსავალი და გასავალი აქვს და მიუცილებლად საჭიროა, რომ მათ შორის სრული თანასწორობა სუფევდეს; თუ ორგანიზმის საჭიროება კანონიერად არის დაკმაყოფილებული, მა-

შინ სიცოცხლის მიმდინარეობა ნორმალურია და თუ არა— განსაცდელში ჩაეარდება.

რადგანაც ჩვენის ორგანიზმის ხარჯი ორგვარია: ნახშირისა და აზოტისა, ამისათვის იმ საზრდოში, რომელიც ამ ნაკლის შესავსებად არის დანიშნული, ეს ორივე გვარი ნივთიერება უნდა მოიპოვებოდეს და იმ სახისა, რომელსაც ორგანიზმი კარგად და ადვილად ითვისებს; მაშ საჭიროა როგორც ნახშირ-წყლოვანი (სახამებელი, შაქარი და სხვ.), ისე ცხიმოვანი (ერბო, ზეთი და სხვ.) და აზოტიური (ალბუმინი, პროტეინი და სხვ.) ნივთიერებანიც. თუ ორგანიზმის ნაკლის შესავსებად იმისთანა საზრდოს მივმართავთ, რომელშიაც მათი რაოდენობა ამ ორგანიზმის ხარჯს კარგად არ შეეფერება, მაშინ თანასწორობა შემოსავლისა და გასავლისა დაირღვევა. მაგალითებრ, თუ ჩვენის ორგანიზმის ზოთხოვნილება მარტო პურით დავაკმაყოფილებთ, მაშინ ზემოხსენებულ 15 გრამის ნაკლის შესავსებად იძულებულნი ვიქნებით დღეში 1350 გრამი ვკვამთ; ამაში 400 გრამი ნახშირმბაღია და ჩვენ ხომ 260 მეტი არა გვჭირდება; ნამეტანი 140 გრამ ნახშირის დასაწვავად ან ბევრი მუშაობა და სუნთქვა დაგვჭირდება და ან ნამეტანად გავსუქდებით, რაიცა ხშირად ჯანმთელობის ნიშანი არ არის. თუ პურის მაგიერად ხორცი ვისურვებთ ნაკლის შევსებას, მაშინ 260 გრამი ნახშირის ბაღლად 2270 გრ. ხორცი დაგვჭირდება და ამაში 90 გრამი აზოტია და ამის გამო საჭირო აზოტზე 75 გრ. გადამეტებული იქნება და ამ ნამეტანს ან ვერ მოვინელებთ და, თუ მოვინელებთ, მაშინ მთლად ვერ მოვიცილებთ ორგანიზმიდან მათის დაჟანგვის ნაშთებს და ეს გახდება მიზეზი სხვა-და-სხვა გვარის ავადმყოფობისა (ნიკრისი).

აქედან ცხადია, ჩვენი საქმელი ისეთი ნარევი უნდა იყოს ამ ორისავე გვარ საზრდოსი, რომ ნაკლის შევსების დროს თანასწორობა არ დაირღვეს; ამისათვის ურჩევენ 200 გრამ ხორცსა და 800 გრ. პურსა, რომლებშიაც შემდეგი რაოდენობა იქნება საჭირო ნივთიერებათა:

800 გრამ პურში 240 გრამი ნახშირია და 9 გრამი აზოტი
200 — ხორცში 20 — — — 6 — —

მაშ 1000 გრამში იქნება 260 გრ. ნახშირი და 15 გრ. აზოტი.

ცხადია, რომ კარგად შეზავებულ საჭმელში ერთი მეოთხედი აზოტიური ნივთიერება უნდა იყოს და სამი მეოთხედი ნახშირ-წყლოვანი და ცხიმოვანი; რასაკვირველია, აქ ნაჩვენებები უთრთიერთარსი რაოდენობა შეიძლება ცოტაოდნად შეიცვალოს; ან აზოტიურმა ნივთიერებამ ცოტათი გადაამეტოს ამ მიჯნას და ან ნახშირ-წყლოვანმა — ეს დამოკიდებულია ორგანიზმის წლოვანობასა და მის მუშაობაზე; ჩვეილი ორგანიზმისთვის აზოტიური ნივთიერება ერთი მესამედი იყოს და ხნიანისა ერთი მეხუთედი; მაგრამ ამ მიჯნებზე ძლიერ დაშორება კი უეჭველად მავნებელი იქნება.

რძეც ერთი უმთავრესი საზრდო-ნივთიერებაა ჩვენის ორგანიზმისთვის, მეტადრე ჩვეილობის დროს და, თუ იმის შედეგნიღებას შევეუდარებთ ჩვენის ორგანიზმის მოთხოვნილებას, დავრწმუნდებით, რომ რძე სწორედ ისეა შედგენილი, როგორც მოითხოვს ორგანიზმის ნაკლი: ძროხის რძეში 12,5% ექსტრაქტული ნივთიერება არის და ამაში 3—3,5% აზოტიური ნივთიერება, მაშასადამე მეოთხედზე ცოტა მეტი; დანარჩენი კი შაქრისა, ერბოსა და მარილებიდან შესდგება, ესე იგი იმ სხეულებისაგან, რომლებიც მარილების გარდა უფრო ნახშირის მასალას შეადგენენ. აქედან ცხადია, რომ რძე, როგორც საზრდო მასალა, ძალიან დაახლოვებულია იმ ნორმალურ საჭმელზე, რომელიც მიუცილებლად საჭიროა ორგანიზმის ნაკლის შესავსებად.

ამის გამო რძეს დიდი ეკონომიური მნიშვნელობა აქვს ჩვენს ცხოვრებაში; თითქმის პირველი ადგილი უჭირავს იმ საჭმელ ნივთიერებათა შორის, რომელნიც საზოგადოდ არიან დანიშნულნი. ჩვენ ხომ ვნახეთ, რომ, როგორც პური ცალკე, ისე ხორციც, სრულიად საკმარისი არ არის ჩვენის სხეულის ნაკლის შესავსებად, — უეჭველად ერთმანეთში უნდა იყოს არეული. რძე კი, სხვა ნივთიერების შეურვევლად, სრულიად საკმა-

რისია ჩვენის საჭიროების დასაკმაყოფილებლად. ამას გარდა ცხოვრების მოთხოვნილებამა და მრეწველობამ სხვა-და-სხვა გზა იპოვა რძისგან სხვა-და-სხვა მასალების მოსამზადებლად, ანუ მის გასანაწილებლად აზოტიურ და ნახშირ-წყლოვან სხეულებად, რომელთა ცალ-ცალკე გამოყენება შესაძლებელია და, მაშასადამე, გამოსაყენებელია პურთან თუ ხორცთან შესარევადაც. ერბოსა, კარაქსა და ნაღებში ის სხეულებია, რომელიც უფრო პურს მიემსგავსება და ყველსა და შრატში კი—ხორცისა. აქედან ცხადია ჩვენის წერილების საგანი: ჩვენ ჯერ ვეცდებით მკითხველებს განვუზიაროთ ის ცნობანი, რომელნიც მეცნიერებას შეუძენია რძის შესახებ; მის თვისებასა, ვითარებასა და შედგენილებაზე; მის წარმომავლობასა, შენახვასა და საკუთრად მოხმარებაზე სხვა-და-სხვა გვარად. ამას შემდეგ ამასვე დავუმატებთ ნაღების მოხდას, რძისა, ნაღებისა ანუ მაწონის შედგევას კარაქის მოსამზადებლად და უკანასკნელ სხვა-და-სხვა გვარ ყველის მომზადებას და უკანასკნელ შრატის მოხმარებასაც.

ამ ბოლოს დროს წველა-ღვებების საქმემ, მისმა მრეწველობამ დიდი ნაბიჯი წასდგა წინ; ძველებურმა სიბნელეში ხეტიალმა და საუკუნოებით შექნილმა ჩვეულებამ ადგილი დაუთმო ახლანდელს მეცნიერებაზე დაფუძნებულ წარმატებასა და განვითარებას; ძველებური ცალ-ცალკე და განკერძოებული მუშაობა შეიცვალა საზოგადო შრომით კარგად მოწყობილ სარქვევ ქარხნებში, საზოგადო შრომამ და ურთიერთის შემწეობამ პირველი ადგილი დაიჭირა. ამის გამო რძისაგან მომზადებული საზრდო-ნივთიერებანიც კარგის ხარისხისა და თვისებისა და ამით ძველებური შემთხვევითი ავ-კარგობა საქმისა სრულიად გამოიკვალა. დიდი ხანი არ არის, რაც რძის წარმოების საქმეში კაცი თვალ-დახუკული იყო და სიბნელეში მოქმედობდა და ნება-უნებლიედ შემთხვევას ემორჩილებოდა. ახლა კი ყოველს თავის წარმოებაში გაკვალულ გზას ადგია და ცხადად გაგებულნი აქვს ყველა ის მოქმედება, რომელიც მიუცილებელია ამ საქმის წარმოების დროს; ახლა ყველაფერი

გაუმჯობესდა გამოჩენილ სწავლულების გამოკვლევათა წყალობით, რომელთა შორისაც პასტერმა და დიუკლომ საფრანგეთში, ფიორღმა და შროტმა დანიაში და ფლეიმმანმა გერმანიაში ისე განათლეს წყვდიადი სიბნელე, რომ ეხლა ყველასთვის ცხადია თვითეული ნაბიჯი რძის მრეწველობაში. ერთის სიტყვით, მთლად ამ წარმოებამ ბევრად ისარგებლა და სამეცნიერო ნიადაგზე დამკვიდრდა. მეცნიერების წყალობით ეხლა შეგნებულა და გაგებულა იმ პაწაწინა ცხოველების მნიშვნელობა, რომლებიც უთვალავია რიცხვით და მრავალი გვაროვნობით ჩვენს ატმოსფეროში, ჩვენს გარემო მყოფ ჰაერში; ეხლა ცნობილია, რომელი ამ პაწაწინა ცხოველთაგანი სასარგებლოა და რომელი მავნებელი რძის მრეწველობისათვის. ამ მხრით მეცნიერებამ იმდენი ძალა და შემძლებლობა გამოიჩინა, რომ ეხლა ყველას შეუძლიან სასარგებლო ბაქტერიების და სოკოების ცალკე ამორჩევა, ცალკე აღზრდა, გამრავლება და, რასაკვირველია, ამასთანავე საჭიროების დაგვარად გამოყენებაც. ცნობილია, რა გარემოებაში უფრო კარგად სცოცხლობენ და ჰმოქმედობენ ეს ცხოველები და რა უშლის, ან რა უმართავს ხელს მათს მოქმედებას. ამ ცნობათა მეოხებით განსაკუთრებით კარგად ისარგებლა ყველის წარმოებამ, ფეხი მოიმაგრა და დამყარდა სამეცნიერო საფუძველზედ. ახლა ყოველი ყველის გამკეთებელი ცხადად ჰხედავს თავის მოქმედების მნიშვნელობას და შეცდომისა აღარ ეშინიან. ამას გარდა, ამავე მეცნიერების გამოკვლევამ ბევრი სარგებლობა მოუტანა თითონ რძის რძედვე მოხმარებასაც. ძველ დროში უცოდინარობის გამო რძის დიდს ხანს შენახვა გაუფუჭებლად ძნელი მოსახერხებელი იყო და ახლა კი შესაძლებელია მისი საღად და შეუწყველად შენახვა, არა თუ რამდენისამე დღით, არამედ რამდენისამე თვეობითა და წლობით.

ამას ისიც დავუმატოთ, რომ ამ ახალ დროში მოგონილია და გაკეთებული მრავალი ახალი და სასარგებლო მანქანები, რომელიც მუშაობას აადვილებს და რომელიც დიდად სასარგებლო გამოდგა ერბოსა და ნაღების მოსამზადებლად; ამ მან-

ქანების წყალობით (ცენტრიფუზის) და ბაქტერიოლოგიის განვითარებით რძის მრეწველობა სრულიად ფეხზე წამოდგა და სამეცნიერო საფუძველზედ დამყარდა.

ამ წერილებში ვეცდები, შეძლებისა დაგვარად, მკითხველებს განვუზიარო ყველა ის საგანი განვითარებისა და გაუმჯობესებისა და მეცნიერთა გამოკვლევისა, რაც კი რძის მრეწველობას შეეხება. დარწმუნებული ვარ, ჩვენს სამშობლოში რძის წარმოების ფეხზე წამოყენება შესაძლებელია და სასარგებლოც; ამ მრეწველობას ბერს ჩვენს ადგილებში დიდის ეკონომიურის სარგებლობის მოტანა შეუძლიან, თუ მეტადრე ჩვენში გავრცელებული ზანჯულობა უფრო გავრცელდება და მტკიცე ეკონომიურ კვალში ჩადება და ამასთანავე ჩვენი სოფლები ერთად შეამხანაგდებიან, საზოგადო საძმევე-ქარხნებს დააფუძნებენ და საზოგადოვე ხარჯითა და შემწეობით მოიპოვებენ ყველა იმ ქურქველს და მანქანებს, რომელიც საჭიროა რძის წარმოებისათვის. თუ კი რძის მრეწველობამ ფეხზე წამოაყენა და თითქმის გაამდიდრა ისეთი ღარიბი ქვეყნები, როგორც დანიაა, შვეცია, ნორვეგია და ჰოლანდია; თუ კი ყველის წარმოებამ სული ჩაუდგა ისეთს ხრიაკს, მთაგორიან და თოვლიან-ყინულიანს ქვეყანას, როგორც შვეიცარიაა, უექველია, რომ ჩვენს ყოველ-მხრით მდიდარს ბუნებაში ჩვენის აუარებელის ცხვრების ფარებითა და ძროხის ნახირებით უფრო მეტის იმედი შეგვიძლიან ვიქონიოთ, თუ, რასაკვირველია, ჩვენც ჩვენის მხრით ვეცდებით და ფეხზე წამოვაყენებთ ჩვენს მრეწველობას. ჩვენი საძოვრით განთქმული მთები და თრიალეთი თვისის ნოყიერის ბალახით, ჩვენი გურია-იმერეთი თვისის ნახისა, თბილისა და ნოტიო ჰავითა და ტყეებით—ესე ყოველივე ისეთი გარემოება-ვითარებაა, რომელშიაც რძის მრეწველობა აყვავებული და განვითარებული უნდა იყოს. ჩვენც ჩვენის დაგრდომილ ეკონომიურ მდგომარეობის აღსადგენადაც მხოლოდ ცოდნა და სურვილი-და გვაკლია.

მისი თვისება, შედგენილება, წარმომავლობა და გარემოებანი, რომელთაჲც იმის თვისებასა და შედგენილებაზე რამე გავლენა აქვთ.

ა) ჩძის თვისება და შედგენილება.

ძროხის რძეს თეთრი ფერი აქვს. ცოტათი მოყვითანო; იმისი სუნი თითონ ძროხის სუნს მოგვაგონებს, მაგრამ საზოგადოდ კი, თუ ძროხა სუფთად არის შენახული, მისის რძის სუნი ნაზი და სასიამოვნოა და აგრედვე მისი გემოც. რძე უფრო სქელია, ვიდრე წყალი და ამის გამო უფრო მძიმე; ერთი ლიტრი რძე ჩვეულებრივ იწონის 1029—1033 გრამს, მაშ. წყალზე 29—33 გრამით ყოფილა გადამეტებული. ახლად მოწველილი რძე ჩვეულებრივ სრულიად ნეიტრალია, მაგრამ ძალიან ჩქარა მჟავდება (სიმჟავის რეაქცია დაეტყობა) და აიჭრება ან შედღდდება, თუ განსაკუთრებით შესანახავი ჭურჭელი და ადგილი სუფთა არ არის.

თუ რძეს ვიწრო ჭიქის ჭურჭელში ჩავასხამთ და რამდენისამე ხნით (ერთი დღე და ღამე) ესე შევინახავთ, მაშინ იმაში ერთგვარი მექანიკური განაწილება მოხდება ნივთიერებათა: პირზე მოექცევა უფრო მოყვითანო ნივთიერება, რომლის სიმალლევც თანდათან მატულობს ერთ მიჯნამდინ—ეს ცხიმოვანი ნივთიერებანი არიან, რომლებშიაც ცოტა რძე არის შერეული, ეს ნაღებია (creme). ნაღებ ქვეშ რძე ისე ყვითელი აღარ

არის, როგორც წინადაც იყო, ახლა უფრო მომწვანო ფერი ეძლევა, ეს ნაღებ-მოხდელი რძეა. როცა რძეს ვათბობთ, იმას პირზე კანი ეკიდება, რომელიც დუღილის მოახლოების დროს ისე გასქელებულია, რომ ორთქლს არ შეუძლიან გაატანოს; ამის გამო რძის პირი აქა-იქ აბურცდება, თანდათან გაიბერება და ბოლოს ქვაბიდან გადმოვა. მაშ რძეში კიდევ რაღაცა ყოფილა, რომელიც დუღილის დროს ეცლება—ეს აზოტიური ნივთიერება არის, ეგრედ-წოდებული ხაჭო (კაზეინი).

ამ გამოცდილებათა შედეგის დამტკიცება ძნელი არ არის: ნაღები რომ მართლა ერბოა, ამისთვის საკმარისია ეს ნაღები კარგად შევანჯღრიოთ, შევდღებოთ; ამ შემთხვევაში უეჭველად ერბო მოგროვდება. ეს ერბო წინადაც გაბნეული იყო თითონ რძეში, რძეში ტივტივებდა პატარ-პატარა წვეთებად ანუ ბურთებად, რომელთა დიამეტრიც ძალიან პატარაა; ძლივს მიღმეტრის რამდენსამე შეათედს შეადგენს. რძის ერთი წვეთი რომ მიკროსკოპით გავსინჯოთ, ვნახავთ (სურათი I) ამ ერბოს სფერების დაუსრულებელ სიმრავლეს. თუმცა ერბოს წვეთების სიმჭირხნე უფრო დაბალია, ვინემ მის გარეშემო მყოფ ნივთიერებათა, მაგრამ მათი დიამეტრის სიპატარავეს გამო ისინი მიიწვიან რძეში ტივტივებენ, როგორც მტვერი ჰაერში. მაშ ცხადია, რომ ნაღები ერბოს ნაწილებია. რაც შეეხება მეორე სხეულს, აზოტიურ სხეულს, ამის არსებობას გვიმტკიცებს როგორც რძის დუღილი, იმისი აქრა ანუ შედეგება, ისე ქიმიური ანალიზიც. ეს აზოტიური ნივთიერება ძალიან რთულია და კვერცხის ცილის ხასიათი და თვისება აქვს; გაცხელებით კვერცხის ცილასავით იჭრება და სიმეავეთა ზედმოქმედებით შედეგდება.—ამათ გარდა გამოცდილება კიდევ გვიჩვენებს რძეში ერთ სხვა სხეულს, ეგრედ-წოდებულს რძის შაქარს ანუ ლაქტოზას და ამასთან ცოტაოდენ მინერალურ ნივთიერებასაც, რომელშიაც ფოსფორის სიმეავეს კირიან მარილს დიდი ადგილი უჭირავს.

ამ ნივთიერებათა ურთიერთი რაოდენობა ყოველ რძეში ერთი არ არის და მისი შედეგნილება იცვლება სხვა-და-სხვა

გარემოების ზედ-მოქმედებით; საზოგადოდ ეს დამოკიდებულია ძროხის აგებულობასა, ჯიშსა, წლოვანობასა, საკვებავსა და ადგილის ტემპერატურაზე.

აქ მოკლედ გავარჩიოთ ყველა ეს ნივთიერებანი და მათი თვისება:

1) **ცხამოვანი ნივთიერებანი, ეტბო.** თუ რძეს მიკროსკოპით გავსინჯავთ, ცხადად ვნახავთ, როგორც წინადაც ვთქვით, რომ შიგ ტივტივებს მრავალი რიცხვი პატარა-პატარა ბუშტებისა, რომელთა დიამეტრიც ერთგვარი არ არის და იცვლება მილიმეტრის ერთ მეათასიდან ათ მეათასამდე ($\frac{1}{1000} - \frac{10}{1000}$ მილიმეტრისა). როგორც უკვე ვთქვით, ეს ბუშტები ერბოა. მიკროსკოპი იმასაც გვიჩვენებს, რომ ყოველი ბუშტი რალაცა ბრწყინვალე კანშია გახვეული, თითქო ყოველ ბუშტს თავისი გარსი ჰქონდეს და ისე იყოს შედგენილი, როგორც ყოველი ბუტკი ანუ უჯრედი. ეს მოვლენა ჯერ კარგად გამოკვლეული არ არის და გარსის არსებობა სრულიად გადაწყვეტილი არ არის, თუმცა კი ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს; გარსის ყოფნას შეუძლიან ძირეულად შესცვალოს ერბოს მომზადება. რძის შედღვებით ანუ შენჯღრევით ერბოს მომზადება დიდი ხანია ცნობილია, მაგრამ, სამწუხაროდ, აქამდე ჯერ კარგად არ არის შეგნებული და გაცვლელი. ის გარემოება, რომ ერბოს ბუშტები რძეში ერთი-ერთმანეთზე ძალიან ახლო-ახლოა და ერთი-ერთმანეთს კი არ უერთდებიან, თითქო ამტკიცებს გარსის არსებობას; ამას გარდა, არის ზოგიერთი ქიმიური რეაქციებიც, რომელგებიც თითქო გვარწმუნებენ, რომ ერბოს ბუშტებს გარსი აქვთ: ყველამ კარგად იცის, რომ ერბო ეთერში კარგად იხსნება, მაგრამ გამოცდილება გვიჩვენებს ამის წინააღმდეგს; თუ რძეს ცოტაოდენს ეთერს მივუმატებთ და შევანჯღრევთ, ამ ეთერში ერბო მაინც არ გაიხსნება; თუ ამასთან ცოტაოდენ ნაცრის ტუტსაც მივუმატებთ, მაშინ კი მთელი ერბო ეთერში გადავა. ერბოს ბუშტების გარსის მომხრენი შედღვებით ერბოს მოკრეფას და ტუტის შემწეობით ეთერში გახსნას იმით აგვიხსნიან, რომ პირ-

ველ შემთხვევაში, ესე იგი შედეგების დროს, ამ ბუშტებს გარსი უსკდებათ და განთავისუფლებული ერბოს წვეთები ადვილად ეკვრებიან ერთი-ერთმანეთს და გროვდებიან; მეორე შემთხვევის ასახსნელად, ესე იგი ტუტის მონაწილეობას ერბოს გახსნის დროს ეთერში იმას აწერენ, რომ ვითომ ტუტი ხსნიდეს ან არღვევდეს გარასს და განთავისუფლებული ერბო ადვილად იხსნებოდეს ეთერში. ეს ადვილი მისაღები იქნებოდა, თუ ამის წინააღმდეგი არა ყოფილიყო-რა და ან ამ მოვლენათა ახსნა სხვა ნაირად არა ყოფილიყო შესაძლებელი. მართლა-და, თუ ერბოს წვეთები გარსში ყოფილიყო გახვეული, მაშინ ძნელი ასახსნელი იქნებოდა ტემპერატურის მნიშვნელობა შედეგების როს; გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ 10⁰-ზე დაბლა შედეგების დროს ერბო არა გროვდება და არც 20⁰—25⁰-ზე მაღლა. ერბოს რომ გარსი ჰქონოდა და მისის დასკდომის შემდეგ შეკრებილიყო ერბო, მაშინ რატომ 10⁰-ზე ქვეით არ იკრიფება? განა ამ ტემპერატურაში კი არ დასკდება გარსი? ამას გარდა, ერბოს მოკრეფა რომ გარსის დასკდომაზე იყოს დამოკიდებული, მაშინ რატომ მაღალ ტემპერატურაში არა გროვდება ერბო, როცა გარსის დასკდომა უფრო ადვილი მოსალოდნელია.—აქედან ცხადია, რომ ერბოს ბურთებს არავითარი გარსი არა აქვთ და მათი ერთი-ერთმანეთზე გაშორება დამოკიდებულია მხოლოდ მათ ერთგვარ ფიზიკურ მდგომარეობაზე. ის გარემოება, რომ ერბოს წვეთები ეთერში არ იხსნება, ადვილი შესაგნებია, თუ კარგად გამოვიკვლევთ ეთერის მოქმედებას რძეში მყოფ აზოტიურ ნივთიერებაზე, ხაჭოზე, რომელიც ამის გამო იჭრება და ილექება; ამ აჭრის დროს ერბოს ბუშტები ხაჭოში რჩება გახვეული და ეთერი ამისთვის ვეღარ ჰმოქმედობს, ვეღარა ჰხსნის. რაიცა შეეხება იმ მოვლენას, რომ ნატრის ტუტი შველის ერბოს ეთერში გახსნას, ესეც ადვილი წარმოსადგენია, რადგანაც ყოველი ტუტი ხაჭოს ხსნის, ერბო მაშინ თავისუფალია და ადვილად იხსნება ეთერში.

აქედან ცხადია, რომ ერბოს მდგომარეობის შესაგნებად გარსის მყოფობა სრულიად საჭირო არ არის. აქ საქმე მხო-

ლოდ იმით აიხსნება, რომ ერბო ძალიან განაწილებულია, მისი წვეთები ძალიან დაწვრილებულია და ამგვარად ტივტივებენ შიგ რძეში, რომელიც ცოტაოდნად წებოვანია; ერბოს წვეთები ამ წებოვან სხეულშია გახვეული და სფერულის მდგომარეობის გამო დიდ ხანს რჩება ამ მდგომარეობაში. მაშ აქ სრულიად მატერიალური ანუ ფისიკური მოვლენაა; ამ შემთხვევაში ერბოს წვეთები მარტო ზედაპირის მიმზიდამობის (tension superficiele) ქვეშ არიან, რომელიც წარმომდგარია კაპილარულ ძალთა მოქმედებით; ეს არის მიზეზი მათის სფერული მდგომარეობისა. ამავე მდგომარეობაში იქნება ყოველი ჩხინტი სხეული, როცა მასზე სიმძიმე (pesanteur) არ მოქმედობს. ამის გამო ფიცარზე დასხმული ვერცხლის წყალი წვრილ სფერებად იქცევა ხოლმე და აგრედვე ბურუსში მყოფი წყლის წვრილ-წვრილი წვეთები. ესევე ზედაპირული მიმზიდამობა უშლის ერბოს ბუშტების შეერთებას. მხოლოდ ძალ დატანებით, შედღვევით ანუ შენჯღრევით შეიძლება მათი შეერთება.

ის გარემოება, რომ შედღვევის დროს ერბო არც დაბალ და არც მაღალ ტემპერატურაში არა გროვდება, იმით აიხსნება, რომ დაბალ ტემპერატურაში ერბო იყინება, მაგრდება და ერთი ერთმანეთს ველარ ეწებება; ესევე შეწებება და მოგროვება შესაძლებელი არ არის მაღალ ტემპერატურაშიც, რადგანაც გამთბარ ერბოს წვეთები შენჯღრევის დროს ისევ გასცილდება, ისევ მოშორდება ერთმანეთს. მაშ შესაძლებელ რძეს ისეთი ტემპერატურა უნდა ჰქონდეს, როცა ერბო არც გამაგრებულია და არც დამდნარი, არამედ ცომივით რბილია; მხოლოდ მაშინ ერთი-ერთმანეთის მოხვედრით ერთმანეთს მიეკვრება და, რადგანაც შეწებების ძალა კარგა ძლიერი იქნება, შემდეგის დღეებით აღარ განშორდება ერთმანეთს.

ამგვარის წარმოდგენით ძალიან კარგად და ნათლად აიხსნება ერბოს ყველა ის თვისება, რომელიც ზემოდ განვმარტეთ და ამის გამო გარსის არსებობაც საჭირო აღარ არის.

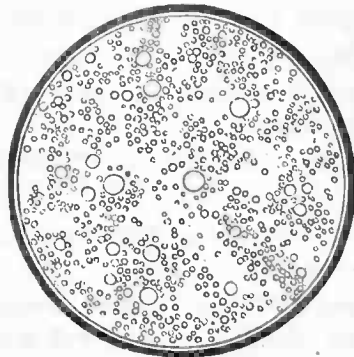
ყველას შეუძლიან თვითონ მოამზადოს ხელოვნურად იმისთანა რძე, რომელიც როგორც გარყვანის შეხედულებით, ისე

ერბოს მარცვლების თვისებით და სახით, სრულებით მიემსგავსებოდეს ბუნებურს რძეს. საქიროა მხოლოდ წყალში ისეთი რამ წებოვანი ნივთიერება გაეხსნათ, რომელიც თვისის გარეგანის თვისებით მიემსგავსება რძის ხაჭოს. ამისათვის ხმარობენ ბევრ სხვა-და-სხვა ნივთიერებას და მათ შორის საპონი უფრო გამოსადეგია; საპნის წყალი რომ ავიღოთ და შიგ ცოტაოდენი ზეთი ჩავასხათ ან გამდნარი ერბო და ძალიან შევანჯღრიოთ, ეს საპნიანი წყალი გარეგანის შეხედულებით სრულიად რძეს დამსგავსება და, თუ ამის ერთ წვეუას მიკროსკოპში ვნახეთ, ერბოს წვეთებს აქაც ისეთივე შეხედულობა ექნება, როგორც რძეში. ამასთან ზოგიერთი გარეგანი თვისებაც რძის გვარი იქნება: რამდენისამე ხნის შესვენებით ამასაც პირზე ნაღები მოექცევა. ერთის სიტყვით, ეს ხელოვნურად მომზადებული ემულსია ძნელი-ღა გასარჩევი იქნება რძისაგან. ყველამ კარგად იცის, რომ საპონი ადვილად ქაფდება; რა არის ამის მიზეზი? რასაკვირველია ისა, რომ საპნიან წყალის ნაწილებს დიდი მიზიდულება აქვს ერთმანეთისადმი და ამის გამო ამ წყალში გახვეული ჰაერი შიგვე რჩება მომწყვდეული და აქაფებს (საპნიან წყალის ზედაპირის მიზიდაობა რომ ძლიერია, ეს იმ ყმაწვილების თამაშობიდანაცა სჩანს, რომელსაც ბუშტაობას ეძახიან: საპნიან წყალში ჩაღის მილებს ასეგლებენ და ბუშტებსა ჰბერავენ; ამ შემთხვევაში ბუშტების გარსი ისე თხელია, რომ ბუშტები ჰაერში აღის და ტივტივებს). აი რძის ამ გვარი წებოვნება ანუ გარეგანი ნაწილების ერთმანეთთან მიზიდულება არის მიზეზი, რომ ერბოს წვეთები სფერებად არის გადაქცეული; ესევე ძალაა იმის მიზეზიც, რომ ეს წვეთები ვერც ერთი-ერთმანეთს უერთდება და ვერც სიჩქარით ეცლება რძეს; შესაერთებლად დიდი შენჯღრევა და შესაფერი ტემპერატურა არის საჭირო და პირს მოსაკრეფად (ნაღები, ჩუმა) შესაფერი დროს განმავლობა. ახლა საკითხავი ეს არის: რძეში ერბო რა მდგომარეობაშია? როგორც ვიცით, თბილ-სისხლიან ცხოველს და, მაშასადამე, ძროხასაც ტემპერატურა 37⁰ აქვს და ამ ტემპერატურაში ერბო უქვევლად გამდნარია. მოწველის შემდეგ ესევე რჩე-

ბა თუ მაგრდება? ჩვეულებრივ ტემპერატურაში ერბო გამაგრებული უნდა იყოს. თუმცა ერბო ერთ რომელსამე ტემპერატურაში არა დნება, მაგრამ მაინც 23° ქვეით ყოველთვის გამაგრებულია. ერბო ერთბაშად არა დნება, ჯერ დარბილდება ცომივით და შემდეგ თანდათან დადნება; 33° -გრადუსზე ერბო სრულიად გადნება და თავისთავადვე გამაგრდება, როცა იმისი ტემპერატურა 23 -დინ დაიწევს. მაშ ჩვეულებრივ ტემპერატურაში, ესე იგი 20 -ქვეით გამდნარი არ უნდა ყოფილიყო, თუმცა კი მიკროსკოპი სულ სხვას გვიჩვენებს; ამ ტემპერატურაშიც გამდნარია? რა არის ამისი მიზეზი? ფისიკა გვასწავლის, რომ ზოგიერთი სხეულები ზოგიერთ გარემოებაში გაცივებით არ დამაგრდება, თუნდ რომ მათის დადნობის ტემპერატურაზე უფრო დაბალ ტემპერატურაში იყოს გაცივებული. ამ მოვლენას გერმანიელები გადაცვალებას ეძახიან (im Unterkühlten Zustande) და ფრანგები ზეგადადმდნარობას (l'état de Surfusion). ამის დასამტკიცებლად შეიძლება ასეთი საქმე განვადოთ: ხვერდის ნაჭერს რომ წყალი შევაშხაპუნოთ, ეს წყალი პატარ-პატარა წინწყლებად დაიყოფება და თვითვე დარგვალბებული, სფერული შეხედულობა ექნება. როგორც ვიცით, წყალი იყინება ანუ მაგრდება 0° , მაგრამ ამ ხვერდზე მყოფის წყალის გაცივება შეგვიძლიან უფრო დაბლა— 5° და მაინც ისევე წყლად დარჩება. ეს არის გადაცივებული ანუ ზეგადამდნარი მდგომარეობა. თუ ეხლა ამ მდგომარეობაში მყოფ წყალს ძლიერ შევანჯღრევთ, მაშინვე გაიყინება, გამაგრდება. ამბობენ, რომ ერბოც ამავე მდგომარეობაშიაო თვისის სფერულის მდგომარეობის გამო; თუმცა ის ჩვეულებრივს გარემოებაში და რძისაგან გაშორებული 23° მაგრდება, მაგრამ რძეში კი თითქმის ყოველ ტემპერატურაში გამდნარი რჩება. თუ შევანჯღრევთ ძალიან, მაშინ მოსალოდნელია მისი გამაგრება.—როგორც სოქსლეტი გვარწმუნებს, ესევე უნდა მოხდეს შედღვების დროს და ამის გამო ერბოს წვეთები ერთი-ერთმანეთს ეწყებება და ერბო გროვდება.—ეს აზრი ადვილი შესაწყნარებელია, თუ შედღვების დროს რძის

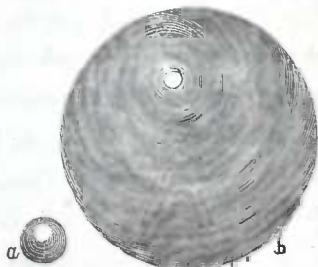
ტემპერატურა მაღლა იწევს, ესე იგი რძე თბება ერბოს მოგროვების დროს. გამოკვლეულია, რომ როცა რომელიმე სხეული ჩხინტოვან მდგომარეობიდან მაგრობის მდგომარეობაში გადადის, უეჭველად სითბო ჩნდება; მაშ გამდნარ ერბოს გამაგრების დროსაც სითბო უნდა გაჩნდეს; სამწუხაროდ, ეს ჯერ არავისგან არ არის შენიშნული; პირიქით, ერთმა ფრანგმა მსწავლელმა ლეზემ (Lezé) შემდეგი განიცადა: აიღო და ერთ სადღვებელში 500 ლიტრი ნაღები ჩაასხა (crème) და მეორეში ამდენივე წყალი და ორივე სდღვიბა ერთის ხნის განმავლობაში, ე. ი. ერბოს მოგროვებამდე. ამ შემთხვევაში რძეც და წყალიც ერთ გვარად გათბა, ტემპერატურამ ორსავე სადღვებელში მარტო 20-ზე აიწია. მაშ ამ სითბოს ამაღლება მარტო მოძრაობას უნდა მიეწეროს. ეს გარემოება იმას უნდა მიეწეროს, რომ ერბოს დნობის ტემპერატურა ძალიან მცირეა და ამისთან ერბო არც ერთბაშად გადადის მაგარ მდგომარეობაში. რაც უნდა იყოს, მაინც ცხადი ის არის, რომ ერბოს წვეთები გროვდება და იკრიფება მხოლოდ შედღვებით და შესაფერ ტემპერატურაში.

რძეში ერბოს წვეთები დარგვალებულია ბურთებივით, რომლებიც ისე პატარებია, რომ თვალით არა სჩანს. რძე რომ გამჟღავნებული არ არის, ეს ამ ერბოს წვეთების სფერულ (ბურთებივით რგვალ) მდგომარეობის მიზეზია. მიკროსკოპით გასინჯვის დროს ჩვენ ვნახავთ, რომ ეს სფერები სხვადასხვა ტანისაა (სურათი 1); ზოგი კარგა მოზდილებია და ზოგი კი ძალიან პაწაწინები და მათში ამ უკანასკნელების რიცხვი უფრო გადამეტებულია; ყველაზე დიდრონ ბურთების დიამეტრი უდ-

სურათი 1.

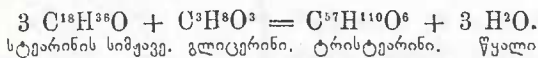
რის $0,01$ მილიმეტრისას და წვრილებისა კი მხოლოდ $0,0016$ მილიმეტრს, ასე რომ დიდრონ ბურთების დიამეტრი $6,25$ ჯერ უფრო დიდია, ვიდრე წვრილებისა. მათი ურთიერთი შედარებითი ტანი შეიძლება აქ მოყვანილ სურათით (სურათი 2) გამოვხატოთ. რძეში ყველა ერობოს ბურთები რომ დიდი ტანისა ყოფილიყო, მაშინ მათი რიცხვი ერთ ლიტრ რძეში იქნებოდა.

სურათი 2.

დაახლოებით $80,000$ მილიონი, მაგრამ რადგანაც წვრილი ბურთები უფრო გადამეტებულია, ამისათვის მათი რიცხვიც მეტია აქ ნაჩვენებ $80,000$ მილიონზე; სულ რომ წვრილი ბურთები ყოფილიყო, მაშინ მათი რიცხვი 20 ბილიონამდინ აიწევდა.

თუ ახლა ქიმიურად გავსინჯავთ ერობოს, დავრწმუნდებით, რომ ერთი სხეული არ არის, არამედ შესდგება სხვა-და-სხვა სიმკვავეთა გლიცერინის ეთერებისაგან და ამასთან ყველა მათგანი ერთგვარად არის აშენებული. რადგანაც გლიცერინი სამ-ატომიანი ალკოგოლია, ამისათვის მას უერთდება სამი ნაწილი სიმკვავისა სამ ნაწილ წყალის გამოცლით. ერობოც, ქონიც და ზეთიც ამგვარადვეა სიმკვავეთა და გლიცერინის შეერთებით აშენებული; მაგალითად ავიღოთ სტეარინის სიმკვავე და გლიცერინი:

სტეარინის სიმკვვე. გლიცერინი. ტრისტეარინი. წყალი

რადგანაც, როგორც ვთქვით, სამი ნაწილი სიმკვავისა და ერთი ნაწილი გლიცერინისა ერთმანეთს უერთდება სამ ნაწილ წყალის გამოცლით, ამისათვის ქიმიაში ამ ეთერებს იმგვარი სახელი დაარქვეს, რომ იმათის შედგენილების გაგება შესაძლებელი ყოფილიყო იმათივე სახელით. ტრისტეარინი (tristearine), ტრიპალმიტინი (tripalmitine), ტრიოლეინი (trioléine) და სხვანი. ესევე ეთერები, როგორც უკვე ვთქვით, ქონშიაც და ზეთშიაც არის ხან სამივე ერთად, ხან უფრო მეტი და ხან

მარტო რომელიმე. ერბო ქონისა და ზეთისაგან მხოლოდ იმითი განიჩქევა, რომ ერბოში მოიპოვება ამათ გარდა ადვილად ასაორთქლებელი ცხიმოვან სიმჟავეთა გლიცერინის ეთერები, რომელიც ქონსა და ზეთში ძალიან იშვიათია. გეინცის გამოკვლევა გვაუწყებს, რომ ერბოში 9 ეთერი არის ანუ ცხრა ტრიგლიცერიდი:

- ტრისტეარინი ანუ სტეარინი = $C^{57}H^{110}O^6$
- ტრიოლეინი ანუ ოლეინი = $C^{57}H^{104}O^6$
- ტრიმარგარინი ანუ მარგარინი = $C^{57}H^{104}O^6$
- ტრიპალმიტინი ანუ პალმიტინი = $C^{51}H^{98}O^6$
- ტრიბუტირინი ანუ ბუტირინი = $C^{45}H^{92}O^6$
- ტრიკაპროინი ანუ კაპროინი = $C^{21}H^{38}O^6$
- ტრიკაპრილინი ანუ კაპრილინი = $C^{21}H^{42}O^6$

ამათში შერეულია კიდევ ცოტაოდენი მირისტინი და კაპრინი.

ქიმიურად ერბოს სრულიად განსაკუთრებული შედგენილება აქვს, რადგანაც, როგორც უკვე ვთქვით, ადვილად ასაორთქლებელ ცხიმოვან სიმჟავეთა გლიცერიდებიც ურევია, თუმცა კი ამ უკანასკნელთა რაოდენობა ბევრი არ არის და შეადგენს მხოლოდ 9⁰/₁₀ სხვა გლიცერიდებთან შედარებით; მაშ სხვა გლიცერიდების რაოდენობა 91⁰/₁₀ იქმნება; რაც შეეხება გლიცერინისა და სიმჟავეთა ურთიერთ რაოდენობას, ანალიზი გვაუწყებს, რომ სიმჟავეთა რაოდენობა ერთად აღებული უდრის 94,5⁰/₁₀ და გლიცერინისა კი მხოლოდ 4,5⁰/₁₀.

აი ერბოს შედგენილება:

ოლეინი = 42,2⁰/₁₀

პალმიტინი, }
სტეარინი და } = 50,0
მარგარინი }

ბუტირინი, }
კაპროინი და } = 7,8
კაპრილინი }

აქვე საჭიროა ვთქვათ, რომ ყოველ ძროხის ერბოს და ყოველ დროს ესეთი შედგენილება არა აქვს; დიუკლოს გამოკვლევა გვაუწყებს, რომ ზოგიერთი ძროხის ერბოში უფრო ბევრია ადვილად ასაორთქლებელ ცხიმოვან სიმკავეთა გლიციერიდები. ამ განსხვავებაზე დიდი გავლენა აქვს როგორც კერძოდ თვითეულ ძროხის აგებულებას, ისე საკვებავს და წველის პერიოდს. სამწუხაროდ, ძროხის ჯიშის გავლენა ამ მხრით ჯერ კარგად არ არის გამოკვლევული, თუმცა კი ყველას შეუძლიან დარწმუნდეს, რომ ერთგვარ კვების დროს და ერთგვარ გარემოებაში, ზოგიერთი ძროხის ერბო, როგორც ფერით, ისე გემოთი, ცხადად განიჩხევა სხვა ძროხის ერბოსაგან. მაშეს განსხვავება სრულიად დამოკიდებული უნდა იყოს ძროხის აგებულობასა და ჯიშზე. ამ მხრით საგულისხმოა გეტყვის გამოკვლევა სამი ძროხისა, რომელთა შორისაც ერთი სიმენტალის ჯიშისა იყო, მეორე — ოსტფრისლანდიისა და მესამე — ჯერსეისა; ეს სამივე ძროხა ერთგვარად იყენენ ნაკვები და მოვლილი და ამის მიუხედავად მათს ერბოში დიდი განსხვავება იყო: ზოგის ერბო უფრო მალე დნებოდა და ზოგისა კი — გვიან. ამას გარდა, თითონ რძეში ბურთების დიამეტრი სხვა-და-სხვა იყო: ჯერსეის ჯიშის რძეში ამ ბურთების დიამეტრი იყო $0,0009 - 0,0042 \text{ m/m}$, ოსტფრისლანდიის ძროხის რძეში ეს დიამეტრი უდრიდა $0,0068 - 0,0021 \text{ m/m}$ და სიმენტალისაში $0,004 - 0,0027 \text{ m/m}$ და ამასთან ჯერსეის ძროხის ერბოს უფრო ნაზი გემოდა დიდი არომატი ჰქონდა, ვიდრე სხვა ძროხების ერბოსა.

რაც შეეხება საკვებავის ზედ-მოქმედებას ერბოზე, არც ეს არის კარგად გამოკვლევული; კიჩნერის გამოკვლევებიდან კი სჩანს, რომ თუ ძროხას ხველი თივა ეძლევა, იმის ერბო უფრო დაბალ ტემპერატურაში დნება და მაშასადამე უფრო რბილია, ვიდრე ნედლი ბალახით ნაკვების ძროხისა, თუმცა კი იმისთანა გამოკვლევანიც არის, რომელიც წინააღმდეგს ამტკიცებს.

წველის პერიოდის გავლენა იმაზედ ეტყობა, რომ ახალდედის ძროხის ერბოში უფრო ბევრია ადვილად ასაორთქლე-

შელ გლიცერიდების რაოდენობა და ამის გამო ერბო უფრო რბილია და რამდენადაც დრო გადის, იმდენად ამ გლიცერიდების რაოდენობა მცირდება და ერბო უფრო მაგარი ხდება.

ერთის სიტყვიან, ჯერ კიდევ არ არის გამოკვლეული, რა გარემოება უფრო მოქმედობს ამ ადვილად ასაორთქლებელ ცხიმოვან სიმკვავეთა რაოდენობაზე ერბოში. მაგრამ ამასთან ეს კი ცხადია, რომ ერბოს გემო და სუნწელოვნება ამ გლიცერიდებზეა დამოკიდებული; რამდენადაც ბევრი იქნება ეს გლიცერიდები ერბოში, იმდენად ერბო უფრო ნაზია და სუნწელოვანი.

2) **ბძის აზოტაურა ნავთაუჭებანი.** ერბოს შემდეგ რძეში აზოტიური ნივთიერებანია უმთავრესი და საჭირო ნაწილი; ამბობენ, რძეში ოსხვეარი აზოტიური ნივთიერება არისო: კაზეინი (ხაჭო), ალბუმინი, ლაქტოგლობულინი და ლაქტოპროტეინი, თუმცა კი ზოგნი, როგორც მაგალითად დიუკლო, ამის წინააღმდეგნი არიან. დიუკლოს აზრით, რძეში მარტო ხაჭო (კაზეინი) არის, თუმცა კი სამ სხვა-და-სხვა მდგომარეობაში: ერთი ნაწილი რძეშია გახსნილი, მეორე კაქდენთილია სახამებლის ბუბკასაკით და მესამე კი ისე ტუვჯივებს რძეში; შელდნერი და ზეუელინი კი ამის წინააღმდეგ ამტკიცებენ, რომ, თუ ყველა არა, სამი სხვა-და-სხვა გვარი აზოტიური ნივთიერება მაინც არისო. რომელი მათგანი უფრო მარტალია, ჩვენ ამის გამოკვლევას არ შევუდგებით, რადგანაც ჩვენთვის ამას დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მეტადრე უფრო იმიტომ, რომ სამ უკანასკნელ აზოტიურ ნივთიერებათა რაოდენობა ისე მცირეა, რომ ყურადღების ღირსიც არ არის; ალბუმინის რაოდენობა შეადგენს 0,6⁰/₀, ლაქტოგლობულინი მხოლოდ რამდენიმე მილიგრამია ლიტრში და ლაქტოპროტეინი მხოლოდ 0,13⁰/₀.

ამის გამო ესლა ჩვენ მხოლოდ ხაჭოს თუხებას და შედგენილებას გავარჩევთ და შემდეგ თავის ადგილას, განსაკუთრებით ყველის მომზადების დროს, სხვებსაც შევუბნებთ.

საჭო ასეუ კაზეინი. თავისუფალი ხაჭო წყალში არ იხსნება და მისი შედგენილება კვერცხის ცილას მოგვაგონებს; თუმცა

კი უფრო ნაკლებს აზოტს შეიცავს, ვიდრე კვერცხას ცილა-
ხაჭოს ქიმიური შედგენილება ძალიან რთულია, მრავალ ელემენტებისაგან არის შედგენილი, რომელთა რაოდენობაც შემდეგია:

ნახშირმბადი	== 53,00%
წყალმბადი	== 7,12—
აზოტი	== 15,65—
ჟანგმბადი	== 22,60—
გოგირდი	== 0,78—
ფოსფორი	== 0,85—
	<hr/>
	100,00

ამ რიცხვების გამო ხაჭოს შედგენილება ასე უნდა გამოიხატოს ქიმიურ ფორმულით:

ხაჭო ადვილად უერთდება სხვა-და-სხვა ტუტეს და მარლის დაგვარ სხეულს იძლევა და ამ მდგომარეობაში წყალში კარგად იხსნება; ხაჭო აგრედვე კარგად იხსნება სიმჟავე-მიმატებულ წყალშიც, თუმცა კი სუსტ ანუ ძლიერ დანელებულ სიმჟავეთა ზედ-მოქმედებით, დედის ან ღვრიტის მიცემით კი იჭრება ანუ ხაჭოვდება; აგრეთვე გავლენა აქვს ზოგიერთ მარილოვან სხეულს, ალკოგოლს და ეთერს; თუ რძეს წინაღ-მიმატებული ჰქონდა რომელიმე ტუტი, მაშინ ან სულ არ იჭრება და ან ძალიან დაგვიანდება აჭრა. პირ-იქით სითბო კი ხელს უმართავს სიმჟავეთა და ღვრიტის ზედ-მოქმედებას.

ერთის სიტყვით, რძის ხაჭოს ისეთივე თვისება აქვს, როგორც წყალში გახსნილ კვერცხის ცილას. ამ ხაჭოს მრეწველობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგანაც ეს არის ყველის მოსამზადებელი მასალა.

ჩვენ წინაღ ვთქვით, რომ ერთი ნაწილი ხაჭოსი რძეშია გახსნილი და დანარჩენი კი არ არის გახსნილი და ამ უკანასკნელში ერთი ნაწილი ადულებული სახამებელივით გაქლენილია რძის ნივთიერებით და დანარჩენი კი შიგ რძეში ტიფ-

ტივებს. ხაჭოს ამგვარი მდგომარეობა ღიუკლომ და სხვებმაც ბევრმა ცხადად დაამტკიცეს; აი ღიუკლოს გამოკვლევა: მან რძე ააღულა, ჩაასხა მალალ ქიქაში და ისე შეინახა ღიდ ხანს, რომ არ აქრილიყო და არ შედეღებულიყო. რამდენისამე ხნის შემდეგ რძემ პირზე ნაღები მოიგღო და ძირს დაიღეკა თეთრი ნიეთიერება; ამ ლექის რაოდენობა უღრიდა აღებულის რძის ნახევარს. ახლა ცალკე გამოიკვლია როგორც ლექის შედეგნიღება, ისე ამ ლექზე მყოფის რძისაც. ამ ლექის 10 კ. ს. დააშრო და ასწონა; ამის წონა უღრიდა 12,3% (ექსტრაქტი); ზედა რძიდანაც აიღო 10 კ. ს. და ესეც დააშორა და აწონით გამოვიდა 8,3% (ექსტრაქტი); მაშ პირველის ანუ ლექის ნაშთი გადამეტებული იყო 3,3%-ით. ამ ორივე ნაშთში შეიტყო ხაჭოს რაოდენობა და ლექის ნაშთში ამოჩნდა 5,3% ხაქო და მეორეში კი მარტო 2,3%; მაშ ლექში 3,2% მეტი ხაქო გამოჩნდა. რადგანაც ორისავე გასინჯულ რძის (ლექისა და ამაზე ზევით მყოფის რძისა) ტანი ერთი და იგივე იყო (10 კ.ს.) და ქურტყელშიაც მათი რაოდენობა თანაბარი იყო, ამისათვის რძეში მოტივტივე ხაჭოს რაოდენობა უნდა შეადგენდეს 1,3% (ლექში ხაქო გადამეტებული იყო 3,2% და რადგანაც ამის ნახევარი დაწმენდილ რძეს უნდა ეკუთნოდეს, ამისათვის $\frac{3,2}{2} = 1,6$ იქნება). ამასთან ამავე რძის ნიმუშში დალექის წინად იყო შეტყობილი ხაჭოს რაოდენობა და უღრიდა 3,3%, ამისათვის რძეში მოტივტივე ხაჭოს რაოდენობა გამოვა $\frac{2}{5}$ ანუ $\frac{4}{10}$ მთლად ხაქოსი. ნაღებ-მოხდილი რძე რომ საწურავ ქალაღღში გავწუროთ, ქალაღღზედაც დარჩება რაოდენიმე ხაქო და ეს თავისის თვისებით და რაოდენობით მიემსგავსება დალექილ და, მაშასადამე, არა გახსნილ, მოტივტივე ხაქოს.

ქალაღღში გაწურული რძე, როგორც დალექით დაწმენდილი, შეიცავს ერთგვარ ხაქოს, რომელიც რძეში გახსნილი არ არის, თუმცა კი ქალაღღის ფიღტრში გაღის. ქალაღღში გაწურული რძე მანაც სრულიად გამჭვირვალი არ არის და გათბობის დროს ისევე იკეთებს კანს, როგორც გაუწურავი რძე. თუ ამ რძეს მივემატებთ ერთ გვარ მარღღს, კირიანი ქლოა-

რის მარტოს, რამდენისამე ხნის შემდეგ სრულიად შედედდება უელატინივით. ქალაქში გაწურული რძე ან დაწმენდილი რძე რომ თიხის ფილტრში გაწურვოთ, გამოეცლება რაოდენიმე ხაქო, რომელიც ფილტრზე დარჩება; ეს ხაქო ძმრის სიმეავეში კარგად იხსნება; აგრედვე თუ ამ ხაქოს წყალში კარგად გაესრესოთ, ეს წყალი რძეს დაემსგავსება. თიხის ფილტრიდან გამოსული რძე ცოტად მღვრივეა, მოათეთრო ფერი აქვს, ძმრის სიმეავის ზედ-მოქმედებით იჭრება და, თუ ძმრის სიმეავეს მეტს მივუმატებთ, აჭრილი ხაქო ისევ გაიხსნება. თუ ფილტრზე დარჩენილ ხაქოს კირის წყალს მივუმატებთ, ის იმ წყალში კარგად აირევა და სრულიად რძეს მიემსგავსება შეხედულულებით. აქედან ცხადია, რომ იმ ხაქოს გარდა, რომელიც რძის ქალაქში გაწურვის დროს ქალაქზე დარჩა, რძეში არის იმისთანა ხაქოც, რომელიც ქალაქის ფორებში გადის და თიხის ფორებში კი არა. ამ უკანასკნელსაც გარეგანი შეხედულობა ისეთივე აქვს, როგორც რძეში მოტივტივე ხაქოს. თიხის ფილტრზე დარჩენილი ხაქო კალოიდია ანუ გაუღენთილი სახამებელის ბუბკის დავარი. ამ ორისავე ხაქოს რაოდენობა, ესე იგი ქალაქსა და თიხაზე დარჩენილისა, შეადგენს $\frac{9}{10}$ რძის მთელ ხაქოსას.

როგორც ვთქვით, თიხაში გაწურული რძე ცოტა მღვრივეა, მაგრამ მაინც გამჭვირვალეა და ოდნად შედებილია თეთრად. აზოტიურ ნივთიერებათა რაოდენობა ამ ნაწურში შეადგენს მხოლოდ $\frac{1}{10}$ მთელის ხაქოსას რძეში. აქ არის მოგროვილი ალბუმინი, ლაქტაპროტეინი და ხან ჰეპტონიც. თუ ამ ნაწურს გავაცხელებთ, ამღვრევა დუღილის წინად და მით გვიჩვენებს, რომ კვერცხის ცილის თვისება აქვს, ალბუმინისა; თუ გათბობის დროს ცოტაოდენ ძმარს მივუმატებთ, უფრო ადვილად აიჭრება და უფრო დიდ ლექს იძლევა; თუ ძმარი გადაემეტა, მაშინ ლექი ისევ გაიხსნება. ეს გარემოება, ესე იგი ლექის ხელმეორედ ძმარში გახსნა, იმას გვიმტკიცებს, რომ ეს ლექი ხაქო არის, მაშ თიხაში გაწურულ რძეში კიდევ დარჩენი-

ლა ცოტაოდენი ხაჭო. გაცხელებულ და ამღვრეულ ნაწურის ხელმეორედ გაწურვის შემდეგ რომ ალკოგოლი მივუმატოთ, ეს კიდევ აიზღვრევა და დაილექავს. ეს ლექი ლაქტოპროტენია. როგორც წინადაცა ვთქვით, დიუკლო ამის წინააღმდეგია და ამტკიცებს, რომ ეს სხეულებიც წმინდა ხაჭო არის და მართლა ბევრის მაგალითებით ამტკიცებს, რომ ამ სხეულებსაც ხაჭოს თვისება აქვს; იმის აზრით, თუ ამ სხეულთა და ხაჭოს შორის რაიმე განსხვავებაა, ეგ განსხვავება მხოლოდ ის არის, რომ ეს სხეულნი წყალში არიან გახსნილნი. მართალია თუ არა დიუკლოს აზრი, ამაზე ჩვენ ვერას ვიტყვით, მხოლოდ კიდევ გავიმეორებთ, რომ ბევრი სწავლული ამის წინააღმდეგია და ამტკიცებენ, რომ ეს უკანასკნელები ხაჭო კი არ არის, არამედ ნამდვილი ალბუმინი და ლაქტოპროტენი. ასეა თუ ისე, ეს ჩვენთვის დიდ საჭიროებას არ შეადგენს, მხოლოდ ის კი უნდა დავიხსოვოთ, რომ რძის შედედების და აქრის შემდეგ შრატში კიდევ რჩება ცოტაოდენი აზოტიური ნივთიერება, რომლის გამოყენებაც შესაძლებელია და, მაშასადამე, უყურადღებოდ არ უნდა დარჩეს.

ის გარემოება, რომ ხაჭო ანუ ბევრი ნაწილი ამ ხაჭოსი რძეში გახსნილი არ არის და მხოლოდ რძით არის გაჟღენთილი, რძეს ერთგვარ თვისებას აძლევს, რომლის გამოც რძე ცოტაოდენად წებოვანია, რაც თავის მხრით ჰმოქმედობს ერბოს წვეთებზე და ნებას არ აძლევს ერთად შეკრფისას. სიმჟავეთა ზედმოქმედების გამო ხაჭო გაჟღენთილ მღვამარეობას ჰკარგავს და ილექება; აგრეთვე გავლენა აქვს დვრიტასაც. დალექილი ხაჭო არც წყალში იხსნება და არც წყალით განელელებულ სიმჟავებში: სხვა-და-სხვა ტუტეში და მაგარ სიმჟავებში კი იხსნება; გამშრალი ხაჭო თეთრია და რუხი. ხაჭოს სუტის სიმჟავის თვისება აქვს და კარგად უერთდება ტუტეთა ჟანგეულობას. დიუკლოს აზრით, ის ნაწილი ხაჭოსი, რომელიც რძეშია გახსნილი, შეერთებულია კირთან, ასე რომ 100 ხაჭოს ნაწილზე 1,55 ნაწილი კირი მოდის. ამ კირთან შეერთებულ ხაჭოს ხსნილი რძესავით თეთრია და ჭამჭვირვალე არ

არის. მაშ ის გარემოება, რომ თითონ რძეც გამჭვირვალე არ არის, მარტო ერბოს არ უნდა მიეწეროს; ამაში მონაწილეა ხაჭოს ხსნილიც.

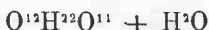
ის გარემოება, რომ სიმჟავის მიმატებით რძე იჭრება, იმით აიხსნება, რომ მიმატებული სიმჟავე კირს უერთდება და ხაჭო თავისუფალი რჩება და ამისთვის რძეს ეცლება და ილექება; ამბობენ, რომ ხაჭოს გაჟღენთილი მდგომარეობა გამოწვეულია კირის ზედ-მოქმედებითაო. ამის გამო რძის თავისუფლად დამჟავების გამო, როცა სიმჟავის რაოდენობა $0,8\%$ — 1% ნაკლები არის, რძე აიჭრება და ან შედგენდება.

შმიდტის გამოკვლევებიდან სჩანს, რომ შენახულ რძეში ხაჭოს რაოდენობა მცირდება და ამის მაგიერ პეპტონი (გადავარებული აზოტიური ნივთიერება) მატულობს, მეტადრე თუ ტემპერატურა შენახული რძისა მაღალია, 40° ; ამ სწავლულის სიტყვით, 8 საათის განმავლობაში ამ გარემოებათა შორის ხაჭომ იკლო $0,26\%$ (რძეში იყო $2,21\%$ ხაჭო), მაშ 10% -დან დაუკლია. ეს გარეშობა გვაუწყებს, რომ ყველად გადასაკეთებელი რძე დიდ ხანს არ უნდა შეინახოს.

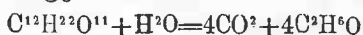
3) რძის შაქარი ანუ ლაქტოზა. ლაქტოზა ერთგვარი შაქარია, რომლის რაოდენობაც რძეში ხან 3% ხან 5% და ხან ამ რიცხვთა შორისი. ეს შაქარი რომ ჩვეულებრივი ჭარხლის შაქარი ან ყურძნის შაქარი ყოფილიყო, რძე გემოთი ძალიან ტკბილი იქნებოდა, მაგრამ, როგორც ვიცით, რძეს სიტკბო ძლივს ეტყობა და ისიც მხოლოდ მაშინ, როცა ამ სხეულის რაოდენობა ძალიან გადამეტებულია. რძის შაქარი თვისის შედგენილებით ძალიან კი უახლოვდება ჭარხლის შაქარს; აი იმისი შედგენილება:

ნახშირმზადი	=	$40,0\%$
წყალმზადი	=	$6,1$
ჟანგმზადი	=	$49,8$
წყალი	=	$5,0$

აქედან ამ შაქრის შედგენილება ასე უნდა გამოიხატოს:

ეს სხეული კარგად კრისტალდება და წყალში და ალკოგოლში ადვილად არ იხსნება. აი ეს გარემოება (რძის შაქარი რომ ძნელად იხსნება წყალში) არის მიზეზი, რომ იმას ტკბილი გემო არა აქვს. თუ ამ შაქარს 140⁰-დინ გავაცხელებთ, თავის წყალსა ჰკარგავს და დარჩება C¹²H²²O¹¹; ამ შაქრის ხსნილი ისევე მოქმედობს ფელინგის ხსნილზე (სპილენძის ჟანგს სპილენძის ჟანგულად აქცევს), როგორც ყურძნის შაქარი, თუმცა კი ამას უფრო ბევრი სპილენძის ჟანგი უნდება. ზოგიერთი ფერმენტის ზედ-მოქმედებით ეს შაქარიც ნაწილდება და ალკოგოლს და ნახშირის სიმჟავეს იძლევა; სხვა ფერმენტის ზედ-მოქმედებით ეს შაქარი სხვანაირად ნაწილდება და ამ განაწილების შედეგი რძის სიმჟავე არის. რძის დამჟავების დროს სწორედ ეს სიმჟავე ჩნდება, რომელიც რძის აჭრის მიზეზია. ეს რეაქციები ასე გამოიხატება:

რძის შაქარ. წყალ. ნახშ. სიმ. ალკოგ.

ამ რეაქციაზე არის დაფუძნებული ერთგვარი სასმელის კუმისის მომზადება.

ლაქტოზა. წყალი. ძმრის სიმჟ.

4) **რძის ნაცანი ანუ მინერალური ნივთიერებანი.** თუ დაშვრალ რძეს ანუ მის ექსტრაქტს ძალიან გავახურებთ და დავწვამთ, ორგანიული ნივთიერება დაიწვის და ამას შემდეგ დარჩება თეთრი მარილი, რომლის რაოდენობაც ერთ ლიტრ რძეში შეიღ გრამზე ცოტა მეტია. ამ მარილში ნახევარზე მეტი ფოსფორის სიმჟავის კირიანი მარილია და ამის გამო შესაძლებელია, რომ ამ მარილს რამე მნიშვნელობა ჰქონდეს რძის ფისიკურ მდგომარეობაში; როგორც ბევრნი ფიქრობენ, იქნება ეს მარილი შეერთებულიც იყოს ზოგ ნაწილ აზოტიურ ნივთიერებასთან. ამგვარ მარილთან შეერთებული აზოტიური ნივთიერება ნაპოვნია ხორბალში და ზოგიერთ ხილშიაც. ეს მარილი რომ ხაჭოსთან არის შეერთებული, ამას ის ამტკიცებს, რომ რძის თიხის ფილტრში გაწურვის დროს, თიხაზე

დარჩენილ ხაჭოში ეს მარლიც მოიპოვება; თუ ეს მარლი ხაჭოსთან შეერთებული არა ყოფილიყო, მაშინ ისიც გავიდოდა ფილტრში, როგორც რძის შაქარი გავიდა. ამ მარლს გარდა, რძის მინერალურ ნივთიერებაში ეხლახან ლიმონის სიმუხვის მარლიც იპოვეს; ამ უკანასკნელს რა მნიშვნელობა აქვს და ან საიდან არის გაჩენილი, ამაზე გადაწყვეტილი ჯერ არა ითქმის-რა; დანარჩენი მარილები შესდგება ქლორისა და სხვადა-სხვა ჟანგეულობის მარილებიდან. აქ მოვიყვან გენკელის გამოკვლევას ამ მარილების შედგენილებაზე; მისგან გამოკვლეულ რძეში ლიტრში 0,056 გრამი მარლოვანი სხეულები იყო, რომელიც ასე იყო შეზავებული:

	ერთ ლიტრ რძ. გრ.	რძეში %	ნაცარში %
ნატრიანი ქლორი	0,962 გრ.	0,093 0/0	10,58 0/0
კალიანი ქლორი	0,830 —	0,081 —	9,22 —
ერთ-კალიანი ფოსფორის სიმუ. მარლი	1,156 —	0,112 —	12,74 —
ორ-კალიანი ფოსფ. სიმ. მ.	0,835 —	0,081 —	9,22 —
კალიანი ლიმონ. სიმუ. მ.	0,495 —	0,048 —	5,46 —
მაგნეზიანი ფოსფ. სიმუ. მ.	0,886 —	0,088 —	3,75 —
მაგნეზიანი ლიმ. სიმუ. მ.	0,376 —	0,036 —	4,10 —
კირიანი ფოსფ. სიმუ. მუა-ვე მარლი	0,677 —	0,068 —	7,39 —
ნეიტრალი ფოსფ. სიმუ. კირიანი მარლი	0,806 —	0,078 —	8,87 —
კირიანი ლიმ. სიმუ. მარ.	2,188 —	0,207 —	23,55 —
კირი ხაქოსთან შეერთებული	0,465 —	0,045 —	5,12 —
ჯამი . . .	9,056 —	0,879 —	100,00 —

გასინჯულ რძის სიმჭირხნე იყო 1031 და ამაზე იყო გამოანგარიშებული ამ რძეში მარლოვანთა სხეულთა რაოდენობა.

ერთმა სწაველულმა შროდტმა რამდენისამე ძროხის რძე გამოიკვლია, რომელთა შორის ზოგი ახალ-დედა იყო და ჰნახა, რომ ახალ-დედა ძროხის რძეში კალიქის რაოდენობა უფ-

რო ბევრი იყო, ვიდრე ღიღის ხნის მოგებულების რძეში; ამას გარდა, მან ისიც შეჰნიშნა, რომ კირისა და ფოსფორის სიმ-
ქავის რაოდენობა ხაჭოსთან შედარებით ახალ-ღედა ძროხის
რძეში უფრო მომეტებული იყო, ვინემ მეორეთა რძეში, რო-
მელიც ხშირად ნორმალური არ იყო; რადგანაც, როგორც
უკვე ვიცით, ფისიკური მდგომარეობა რძისა მჭიდროდ დამო-
კიდებულია ხაჭოს ფისიკურ მდგომარეობაზე და ესეც თითონ
კირის რაოდენობაზე, აქედან ცხადია კირის ღიღი მნიშვნელო-
ბა რძეში.

ნ) ღაჭების რაოდენობა რძეში. რაც შეეხება ღაჭების
რაოდენობას რძეში, ამათგან მაში მოიპოვება 0,1⁰/₀ ჟანგმადი,
7,5⁰/₀ თავისუფალი და 0,01—0,02⁰/₀ შეკავშირებული ნახში-
რის სიმკვავე და 0,75⁰/₀ აზოტი.

რძეში ნაპოვნია აგრედვე შარღივანი (urine), ლეიცინი,
კრეატინი, ტიროზინი და სხვანი—ყველანი ძალიან მცირე რა-
ოდენობისა; ეს უფრო მარტივი აზოტიური ნივთიერებანი, რო-
გორც უკვე ვიცით, საკვებავის ნაშთია და, მაშასადამე, მოსა-
ლოდნელია.

ამით ვათავებ რძის შედგენილების აღწერას და აქვე მო-
ვიყვან სხვა-და-სხვა ცხოველების რძის შედგენილების სქემასაცა:

	ღედაკ. რძე.	ძროხის რძე.	ცხვრის რძე.	თხის რძე.	კამეჩის რძე.	ცხენის რძე.	ვირის რძე.
წყალი	87,02 ⁰ / ₀	87,5	82,5	87,2	82,4	90,5	89,63
ექსტრაქტი	12,98	12,5	17,5	12,8	17,6	9,5	18,37

ამ ექსტრაქტის ნივთიერებანი ამ რაოდენობით არიან
რძეში:

ერბო	4,04	3,4	5,3	4,5	7,8	1,1	1,5
ხაჭო	0,94	3,2	5,0	2,8	4,8	1,2	2,15
ალბუმინი	1,28	0,6	1,5	0,5	—	0,7	—
ლაკტო პროტეინი	—	0,1	0,1	—	—	—	—
რძის შაქარი	6,28	4,5	4,8	4,2	4,4	6,1	6,4
მარილ. ნივთიერ.	0,45	0,7	0,8	0,8	0,8	0,4	3,32

ცხენის რძე. ცხვრის რძეს მოყვითანო ფერი აქვს და
ექსტრაქტის რაოდენობა ძროხის რძეზე ბევრად გადამატებუ-

ლი, განსაკუთრებით ერბო და ხაჭო. ცხვრის რძის სიმჭირხნე ხშირად უდრის 1,0867. ზოგიერთი გამოკვლევა გვაუწყებს, რომ ცხვრის რძის შედგენილება ყოველთვის ერთგვარი არ არის და დამოკიდებულია წველის პერიოდზე, ესე იგი იმაზე, თუ რამდენმა დრომ გაიარა ბატკნის დაბადების შემდეგ; რამდენადაც ზევრი დრო გადის ამ ხნიდან, იმდენად თანდითან მატულობს ექსტრაქტულ ნივთიერების რაოდენობა და განსაკუთრებით ხაჭოსი და ერბოსი; შაქარი კი კლებულობს. იმის შესახებ თუ ცხვარი რამდენ რძეს იძლევა, გამოკვლევა ძალიან ცოტა არის. ერთი მერინოსის ცხვარი, რომლის წონაც 35 კილო იყო, დღეში თითო ლიტრ რძეს იწველიდა და სამის თვის განმავლობაში მოწველილ რძის რაოდენობა ცოტ-ცოტაობით 600 გრამამდინ ჩამოვიდა; საფრანგეთის მთის ცხვარი მთელი წველის პერიოდში თავის წონაზე 4—7 ჯერ მეტს იწველის, ასე რომ თუ ცხვრის წონა ოთხი ფუთია, მთელ ზაფხულში მოიწველის 16—28 ფუთამდე; ფრისლანდიური ცხვრები ხუთის თვის განმავლობაში იწველიდნენ 121,50—112,80 ლიტრ რძეს და, მაშასადამე, დღეში 794—737 კუბიკურ სანტიმეტრს (ლიტრის $\frac{3}{4}$ ცოტა მეტს თუ ნაკლებს).

თხის რძე. თხის რძეს წმინდა თეთრი ფერი აქვს და ერთგვარი სუნი, რომელიც უფრო თხის ოფლის სუნია; თხის რძეც უფრო მდიდარია ექსტრაქტულ ნივთიერებით ძროხის რძეზე და განსაკუთრებით ერბოთი და ალბუმინით; მისი სიმჭირხნე საშუალოდ უდრის 1,088. თხა ცხვარზე ბევრ რძეს იძლევა და მისი რაოდენობა წველის პერიოდში 10—12 გადაემატება თხების წონას; მაშ თუ ოთხი ფუთი წონა აქვს, იმისი რძე მთელ წველის პერიოდში 40 ფუთს გადაამეტებს.

ჩხენის რძე. ჩხენის რძეში ძალიან ცოტაა ექსტრაქტული ნივთიერება, მაშასადამე, უფრო წყლიანია და სხვა ნივთიერებაზე შაქარი უფრო გადამეტებული აქვს; რის გამოც ტკბილი და არომატული გემო აქვს. მისი სიმჭირხნე საშუალოდ უდრის 1,088 და ტუტის რეაქცია აქვს.

გ. ზეტრასეილი

(შემდეგი იქნება)

გიგლიოგრაფია

М. Плохянский—Поселение грузинъ въ Малороссіи въ XVIII в. (по архивнымъ документамъ). Харьковъ 1893.

საგანს, რომელსაც იკვლევს ბ. ზლოხინსკი, პირველად შეესაბამება თედოროვსკი. ამან დაბეჭდა 1888 წ. კავკასიის სამონაწავლო ოლქის გამომცემის «Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племень Кавказа» პატარა სტატია «Страничка изъ жизни грузинъ поселенцевъ въ Малороссіи». როგორც ბ. თედოროვსკის, ისე ბ. ზლოხინსკის ერთსა და იმავე ადგილას უზოგონიანთ წყარო თავიანთ გამოკვლევას, სხედლობა—სარგოვის საისტორიო არქივში, სადაც ინახება მალდროსიის კოლეჯის საქმეები (дѣла бывшей Малороссійской коллегіи). სოლო ბ. თედოროვსკის განუსილავს 5 საქმე და ბ. ზლოხინსკის კი 45.

ბ. ზლოხინსკი ორად ჭყოფს თავის შრომის საგანს: ყურადღებებს ქართველების დასახლებას მალდროსიაში და მთავრობისაგან მათთვის მიწა-ადგილის დარიგებას და შემდეგ შეეხება ამ ქართველებისა და მკვიდრთა ურთიერთ განწყობილებას.

ქართველები, როგორც ვიცით, პირველად გადაჭყენებულან ბლომად კასტანგ მე-VI, რომელიც წავიდა რუსეთში პეტრე დიდის დროს. კასტანგს თან გაჭყეა მისი სასლობა და აგრედვე 6 კუბისკოპოსი, 14 არქიმანდრიტი და ბერი და 1185 სსკა-და-სსკა წოდების კაცო.

ქართველების გადასახლება რუსეთში ამით არ დამთავრებულა და იმავე მე-XVIII საუკუნეში ქართველების რიცხვი რუსეთში თანდათან მატულობდა. როგორც კასტანგ მეფესთან მოსულ ქართველებს, ისე შემდეგ გადასახლებულებს ეძლეოდათ რუსეთის მთავრო-

ბისაგან ჟამაგირი, ფეკილი, ქერი, თივა და შეშა. იმპერატორს ანნა ივანოვნას დროს გადასახლებულმა ქართველებმა მოისურვეს რუსეთის ქვეშევრდომობა და სამხედრო სამსახურში შესულიყვნენ. იმპერატორმა თანაუგრძონო მათს სურვილს და მათთვის განსაკუთრებით ღაასრსა გუსართა ზოლკი, რომელშიაც, როგორც ვიცით, მსახურებდა სსკათა შორის ჩვენი გამოჩენილი ზოლკი დავით გუჩინიძე იყო. სამსახურისათვის დაენიშნათ ჟამაგირი. გარდა ამას უკანონაში დაენიშნათ მიწა-ადგილი და გლეხები, რათა ამ საშუალებით თავა ეწინათ იმ შემთხვევაში, თუ ვინმე მათგანი სამსახურს კერძოდ დატოვებდა. თავადს კვლევოდა 30 კომლი გლეხი, აწინაურს 10. თუ მტრს განკარგულებაში არ იყო მოსსენებულა, რომ არა-აწინაურთ გლეხები მიეტყობო, მაგრამ საქმით ვი რამდენიმე მცაღალითი იყო, რომ არა-აწინაურისათვისაც გლეხები მიუქნათ.

1738 წ. გამოვიდა უქაზა, რომ ქართველებს მისცემოდათ მალროსისი სსსაწინო სოფლები. 1740 მეორე უქაზო გამოვიდა, რომლის ძალით მკვიდრთა ნება ეძლეოდათ ქართველებისათვის მიუყადნათ მიწა-ადგილები და გლეხები. სსსაწინო სოფლები და გლეხები მხოლოდ მას შემდეგ მიუქმოდათ გადასახლებულ ქართველებს, როცა ესენი ფაგს მიიღებდნენ, რომ სამუდამოდ რუსეთის ქვეშევრდომნი იქნებოდნენ და სსსაწინს გარედ არ გაკლენ უზსაზოროდ. მიხენაღა მამული ქართველებს ეძლეოდათ სრულს საკუთრებად, ისე რომ შექმლოთ შვილებისთვის გადაეცათ და გაეყიდნათ კიდევც.

ამოფლების დასარიგებლად ცალკე ჩინოვნიკები იყვნენ დანიშნული. ჩინოვნიკები სშირად უკანონოდ იქცეოდნენ, ქრთამს იღებდნენ და ავიწროებდნენ ქართველებს. ქართველების საჩივრების გამო ზოგიერთი მათგანი გადაყენებულ იქმნა.

ქართველებს სულ დაურბოდათ ბ-ნ ზლოხანისკის გამოანგარისებით 5000 კომლი გლეხი ზოლტაის გუბერნიასში. ამ ქართველებს შორის კზოულობთ თავადების გვარებს: ამაღასკრებს, ბარათაშვილებს, თურქისტანისვილებს, კაკასიძეებს, ორბელიანებს, სსსაკაძეებს, ფსეიძეებს, ქობულიძეებს, ციციშვილებს, წერეთლებს, სერსეულიძეებს, ჟვანაძეებს და სსვ. აწინაურების გვარებს კზოულ-

ლობს: ზედგინიძეებს, თულაშკალებს (ТУЛОВЬ), ბედაუნიშვილებს, ოდეშელიძეებს, ტუვაძეებს და სსუ. მრავალი გვარი, როგორც სხანს ან დამასინჯებელი უნდა აეყოს თვით დოკუმენტებში და ან ბ-ნ ზლოხინსკის გერ ამოუვითხასკის სწორად.

დავით გურამაშვილისათვის მიუყრიათ დ. მიწვარდში 80 კომლი გლეხი და სოფ. ზეობკვანში 10 კომლი.

მაღორლისაში დასასლბეული ქართველები ვალდებული იყვნენ, უქაზის ძალით, რომ ჭქონდათ მეუღამ, როგორც ომის დროს, ისე მშვიდობიანობის უამს მუნღირა, თოფი და ყოველივე სამხედრო იარაღი და მოწყობილობა და აგრევე ჭეულოდათ ცხენები, სოჭთავის საწყით, ისე რომ საზანაისგან აწავითარი შერწობა ან უნდა მოეთხოვათ. ომის დროს ყკლანა უნდა გამოსულაყენენ ლაქაში, ისე რომ სახლში მარტო ქალები უნდა დაწენილაყენენ და «ზრიაქაშნიკება», მამულის გამგეი.

ქართველები, როგორც ზევი კოჭი, გუსარის ზოლში მსახურებდნენ, თუძვა სსვა ზოლგებშიც შეეძლოთ შესულაყენენ. შემდეგ სამოქალაქო სამსახურშიც შედოდნენ. მათი შვილები სწავლას იღებდნენ მოსკოვში უცხო ენათა სასწავლებელში. ზოგს კი ვადეტების კორპუსებში იღებდნენ სენატის განკარგულებისამებრ.

რაც შეეხება ქართველების და მკვიდრთა ურთიერთობას, ბ-ნი ზლოხინსკის აზრით, გლეხობისათვის სულ ერთი იყო, ქართველი იქნებოდა მეხატონე თუ მაღორლისი. სოლო თუ დაუფერებთ ადგილობრივი მოსკოვების მოსსენებს, ქართველები ძლიერ ავაწრობდნენ გლეხებს.

მაღორლისის აზნაურობა კი ძლიერ გულანწყენი იყო ქართველების დასასლბის გამო. მათის აზრით ქართველებისათვის მაღორლისაში მიწა-ადგილების და გლეხების მიცემა ეჭაური მკვიდრი აზნაურების უშირატესობის უანყოფა იყო. ამისათვის ეს აზნაურობა უემყოფილებას აცხადებდა ქართველების მაღორლისაში დასასლბის გამო და უმაღლეს მთავრობას სთხოვდა, რომ ქართველები მაღორლისიდან გადაესასლბინათ. 1742 წ. უქაზი გამოვიდა, რომლის ძალით ქართველობა უნდა გადაესასლბინათ ორენბურგის ცისე-

სიმაგრეებში. მაგრამ ეს უქაზი სისრულეში არ ფოფილა მოყვანილი, და ქართველები დაჩხსენ მალაროსიაში.

ქართველების და მალაროსიის მკვიდრი აზნაურობის ურთიერთის განწყობილების შესახებ ზლოხინსკი და ბ-ნი თედორაძესკი სულ სხვა-და-სხვა აზრისანი არიან. თედორაძესკი ამბობს, რომ მკვიდრი აზნაურობა სხაგრაჯა ქართველებსა, და ზლოხინსკი კი ამტკიცებს, რომ ეს აზრი შემცდარია, რადგან საბუთებიდან სჩანს, რომ ხან ქართველი სხაგრაჯა მკვიდრს აზნაურსო და ხან მკვიდრი — ქართველსო. ეს დამოკიდებული იყო შინადაც ძალაზე ერთისა და მეორისა: თუ ქართველი იყო უფრო ძლიერი, მაშინ გამარჯვებულნი იგი რჩებოდა, და წინააღმდეგ შემთხვევაში კი — მკვიდრი აზნაური იმარჯვებდა და ქართველი იხაგრებოდა. მართლაც: ბ-ნი ზლოხინსკის თავის შრომაში ჩაურთავს ერთი დოკუმენტი (Донoшение управителя мѣстностей г. Р. Л. Воронцова въ генеральную войсковую канцелярiю обь обидахъ, причиненныхъ грузинами подданнымъ графа), რომლიდანაც სჩანს, რომ კორნცოვის მოურავი სჩაგის, ქართველებს, სახელდობრ: თავადიშვილებსა როსტომ და ჯავით ბ-რათაშვილებსა და შლივაშვილსა და აზნაურებსა მანკელიშვილსა და ტატიანე იაგორის ასულსა მარზინოვისამ (მარჯანოვისამ?) მამულები და გლეხები წაგვართვესო.

რამდენად ვეროვანად ისარგებლა ბ-მა ზლოხინსკიმ არქივის დოკუმენტებით? გამოსარკვია მან ყველა ის კითხვა, რომელთა გამოკვება შესაძლო იყო იმ დოკუმენტების შემწობით, თუ არა? ყველა ამ კითხვებზე, ჩვენსა სამწახარად, ეკრავითარს ზასუსს ეერ მიუსცემთ ჩვენს მკითხველებს, რადგან თვით დოკუმენტები არ არიან გამოქვეყნებული. საჭიროა, რომ ეს დოკუმენტები სულ თუ არა, უმთავრესები მანაც დაიბეჭდოს.

იქვე ვიჭონით, რომ ბ.ბ. თედორაძესკის და ზლოხინსკის შრომით არ დაბოლოვდება ამ საგნის კვლევა-ძიება. ამ კვლევა-ძიების გაგრძელება კისრად უნდა იდგან ხარკოვის უნივერსიტეტის სისიტორიო-საფილოლოგიო ფაკულტეტის ქართველსა სტუდენტებმა, რომელთა საკვლადებულა შრომას და სწავლას ასეთი მეცადინეობა ხელს თუ შეუწყობს, თორემ-სრულებით არ შეუძლის. ფრად სან-

ტერესო იქნება, რომ გამოიკვას, თუ შესაძლო იქმნა, შეიტანეს ქართველებმა მალაოროსიაში ასალი რამე კულტურის მხრივ, თუ არა? დარჩნენ ეგვიპტის სამუდამოდ მალაოროსიაში, თუ რამდენიმე წაიღო დაბრუნდა შემდეგში ისევე საქართველოში? ვინც კი დარჩა სამუდამოდ მალაოროსიაში, იმათი რომელი თაობა შეუერთდა სრულიად მალაოროსებს? ამ კითხვებთანის ზოგის გამოსარკვევად სჭირო მისაღა უნდა მოიძებნებოდეს პალეოანთროპოლოგიის გუბერნიის აზნაურობის დეპუტატთა კრებულში და აგრედე თვით ქართველების ჩამომავალთა კერძო ოჯახებში.

Е. Такайшвили — Сигель грузинскаго царя Баграта IV (1827 — 1072). Санктпетербургъ, 1894.

ეს ბროშურა წარმოადგენს ცალკედ გამოღებულს ბ. ექ. თაყაიშვილის სტატიას, რომელიც დაბეჭდილია რუსულს ჟურნალში *Записки Восточ. Отдѣла Имп. Русск. Археологическаго Общества*. სტატიაში მოყვანილია ქართული ტექსტი მეფე ბაგრატ მეოთხის სიგელისა რუსულის თარგმანითურთ და თან განმარტებულია იგი ისტორიულის და პალეოანთროპოლოგიის მხრივ. ამ ბროშურაშივე ჩართულია სიგელის პალეოგრაფიული კოპია.

სიგელის შინაარსი შემდეგია: 1058 წელს მეფე ბაგრატ IV სწირავს შიო მღვიმელის მონასტერს, ნაცვლად იმ დასაკლისისა, რომელიც მას მიადგა ლაშქრობის დროს, ბორცვის-ჯვარის მამულს, სეკში, და, როგორც ჩვეულებად იყო ამისთანა შემთხვევებში, მეფე ათაბაგოვლებს სსენებულს მამულს ეოკლეგარის სახელმწიფო და საბატონო გადასახადისაგან და მხოლოდ მონასტრის სამსახურს აკისრებს. ამ შეწირულობას ქმოწმობს და ამტკიცებს გიორგი კათალიკოზი. აგრედე ამტკიცებს მეფის სიგელს ძმათი მონა და მათის მეფობის მიწა ლიპარიტ ერისთავთ-ერისთავის შვილი იოანე. ისტორიულის მხრივ ეს სიგელი მანდა და მანდა დიდის შინაგულელობის მექონე არ არის, რადგან ის არაფერს უმეტებს იმ ცნობებს, რომლებიც აქამდის გექონან ბაგრატ მეფეს და მის დროს. არა სხანს სიგელიდან, მაგალითად; თუ რომელის ლაშქრობის

დროს დაზარალებულა შიო მღვიმელის მონასტერი, ან რა უფლებით ამტკიცებს ერისთავთ-ერისთავის ღვიძარბაშის შვილი იოანე მეფის სიგელს. ბ-ნს თაყაიშვილს, რამდენადაც შეიძლება, სიგელი ვრცლად აქვს განმარტებული ისტორიულის მხრივ.

სიგელი შესანიშნავია უფრო ზალეოგრაფიულის მხრივ. იგი დაწერილია მხედრულის ხელით, მაგრამ ისეთის მხედრულით, რომელიც არ არის ჯერ სრულად განსხვავებული ხუცურის ხელისაგან, რომელიდანაც იგი სწარმოებს. ბეჭი არაა ჯერ კიდევ ხუცურია, ბეჭისავე მხოლოდ რამდენიმე ნაბიჯი გადაუდგამს მხედრულის ხასიათის მისაღებად და მხოლოდ ზოგიერთნი წარმოგვიდგენენ სრულებით მხედრულის ასოების სხეს. ამის გამო ამ ნაწერის წაკითხვა საკმაოდ მძლეა და მითხროვს დაკვირვებას და გამჭრინახობას. ამ მხრივ უნდა შევნიშნოთ, რომ ბ-ნს თაყაიშვილს ჩინებულად წაუკითხია ეს მხელად წასაკითხი ხელი და სრულის სინამდვილით გადმოუწერია.

თუ რამდენად მძლეი ყოფილა ამ ნაწერის გარჩევა და რამდენად უმრომნია ბ-ნ თაყაიშვილს ძველის ნაწერის გასარჩევად, ეს სხანს შემდეგადან. იგივე სიგელი დაბეჭდილი აქვს ბ-ნს უორდანას თავის «ქრონიკებში». როგორც რუსულის ეურნალის რედაქციის შენიშვნადან სხანს, თაყაიშვილის სტატია მას მალეული ჭჭონია, როდესაც ბ-ნის უორდანას შრომა დაიბეჭდა. ამ ნაირად ამ ორს არხელოვს თითქმის ერთსა და იმავე დროს წაუგითხიათ, ცალ-ცალკე ცხადია, ეს ძველი სიგელი. ამიტომ მათის წაკითხულის ერთმანერთთან შედარებით ჩვენ შეგვიძლიან წარმოვიდგინოთ თვითულის მათგანის დახელოვნება ძველის ნაწერების კითხვაში. შედარებამ დაგვანახავა, რომ იმ დროს, როდესაც ბ-ნს თაყაიშვილს წაუგითხია ხსენებული სიგელი თითქმის უშეცდომოდ და გადმოუწერია შესანიშნავის სისწორით, ბ-ნს უორდანას მოსკლას ფრანდ ბეჭი შეცდომად კითხვაში და მეტის-მეტად დიდი დაუდევრობა გამოუჩინია ტექსტის გადმოწერაში.

ბ-ნს თაყაიშვილს, ჩვენის აზრით, წაკითხვის დროს მოსკლას მხოლოდ ორი შეცდომა: პირველად ის, რომ ბაგრატ მეფის მიერ შეწირულის მამულის სახელს კითხულაბს ბურკუის ჯვრად, რომ-

დესაც რომ უნდა იკითხებოდეს ბორცვის ჯვრად, მეორედ ის, რომ იგი სწერს და კითხულობს ვინცა ჰნხოთ, როდესაც რომ უნდა იკითხებოდეს ვინცაღა ნახოთ. ბ-ნს უორდანიას კი იმას ვარდა, რომ ბეკრი სიტყვა კერ წაუკითხია სწორედ (მაგ. მიღვრით, უნდა კი მითია; უფლოსა, უნდა ღთისა; და ვადებულისა, უნდა და-ბადებულისა; იკითხოთ, უნდა ნახოთ; მოსჯოლი, უნდა მოსა-ჯოლი, და სს.), ფრად დაუდევრად ვადმოუწერია, ასო-მეტს-კლებად. მაგალითად, სიგელის ნაწერის ერთი უმთავრესი ორთო-გრაფიული შესამჩნევი მხარე ის არის, რომ სშირად ასო ო ისმა-რება უ-ს მაგიერ და უ—ო-ს მაგიერ. ესეთი არე-დარევა არ არის შემთხვევითი. ეს მოკლებს დარსია ვამოკვლევისა. ამიტომ ვადმოწერს უთუოდ უნდა სისწორით ვადმოწერა. თავაიშვილიც ასე მოქცეულა. ბ-ნს უორდანიას კი არ დაუდევრია და სშირად დედ-ნის ასო ვადმოწერის დროს შეუცვლია. ამიტომ ჩვენ ვურჩევთ ვეკლას, ვინც ბ-ნის უორდანიას „ქრონიკებს“ სწავლობს, უთუოდ თავაიშვილის შრომაც ვააცნოს და ბავრატის სიგელის შესწავლის დროს ისე ვადმძღვანელოს ამ შრომით.

ბ-ნს თავაიშვილს კი შეგნიშნავთ ერთსა. ვანა არ მოხერხდე-ბოდა, რომ მას თავისი ნაშრომი ისე შორს არ ვაეგზანა და იქ არ დაეუკვდინებინა? იმ უურნალს, რომელშიაც იგი ბეკდავს თავის არქეოლოგიურს და ისტორიულს სტატიებს, ჩვენში თითქმის სრუ-ლებით არავინ კითხულობს და ამიტომ მისი სტატიებიც უნაყო-ფოდ რჩებიან ჩვენთვის. ამ მხრით არ იქნება ურიგო, რომ მან მივბამოს ბ-ნს უორდანიას და ქართულს ენაზე ბეკდავს საქართვე-ლოს საისტორიო და საარქეოლოგიო მასალები.

წმ. დიდი მწამე, კახეთის დედოფალი ქეთევანი.

ქუთაისი, 1894 წ. 8 გვ.

წმ. ქეთევან დედოფალი ორწინად არის შესანიშნავი. ჯერ ერ-თი როგორც: ჭკვიანი პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც მოწაწი-ლებას იღებდა საქართველოს საქვეყნო საქმეების მართვაში, მე-ორედ როგორც სარწმუნოებისთვის წამებულო. ამიტომ დიდად საჭი-რო იყო, რომ მისი ცნობებების აღწერილობა უფოფილიყო შედგენი-

ლი სსსლხრო. საკითხავად და დაბეჭდილი იათფასიანს წიგნაკად. პატრიტემულს: «მწეშისი» რედაქციას უნდა ვემდლიდეთ, რომ პირველად იმან გამოსცა ამ შესანიშნავის დედოფლის ცსოვრება ცალკე წიგნაკად, რომელიც თავის სიიაფის გამო (ღირს 3 კაპ.) უეტკეღია გავრცელდება ხალხში და მოაგონებს მას ღვაწლს ამ შესანიშნავის ქართველის ქალისას.

სამწუხაროდ, ამსთანავე უნდა შეენიშნოთ მწეშისის რედაქციას, რომ მის მიერ გამოცემულს წიგნაკში მოიპოებიან ისეთი შეცდომები, რომლებიც მას ყოველსავე ღირსებას ართმევენ. პირველად უნდა აღნიშნოთ შემდეგი ფაქტიკური შეცდომები:

ერთს ადგილას წიგნაკის შემდგენელი ამოხბს: «ქეთევანი როცა იგი კახეთის მეფის დავითის მეუღლედ გასდა, გასაგებდა სახელმწიფო საქმეებს ნაცვლად თავისი უნიჭო მეუღლისა და კიდევ მოიყვანა სახელმწიფო საქმეები წესიერებაში. ქეთევანმა დაამშვიდა ურჩი და მკამბოხე დიდკაცობა, დაიფარა თავისი სამეფო გარეშე მტერთაგან, აღმოუჩინა მიფარველობა ქრისტეს ეკლესიას და სასული კათოქვა ქველმოქმედებით». ამ სტრიქონების კითხვის დროს კაცს ეგონება, რომ ქეთევანმა ყველა აქ წამოთვლილი საქმეები გააკეთა მისინ, როცა იგი დავით მეფის მეუღლედ შეიქმნა და კიდევ დავითი მეფობდა. ნამდვილი კი ის არის, რომ როდესაც ქეთევანი დავითის მეუღლედ გასდა, დავითი იყო ბატონიშვილი და არა მეფე. იგი გაზეფდა მხოლოდ თავის სიცოცხლის უგანსკენლს თვეებში და იმეფა მხოლოდ ეჭვს თვეს, როგორც თვით შემდგენელიც სწერს. არც ერთი საისტორიო წყარო არ გვეუბნება იმას, თუ რა გააკეთა ქეთევანმა თავის ქმრის მეფობის დროს და არც არის საფიქრებელი, რომ ქეთევანს ქმრის მეფობის დროს რამე მონაწილეობა მიეღოს სახელმწიფო საქმეებში; მით უმეტეს არ არის წარმოსადგენი, რომ ამ სახში სახელმწიფო საქმეები წესიერებაში მოიყვანოს, რადგან თვით მის ქმრის გამეფება და მეფობა უწესობა იყო.

მეორე ადგილს სწერია წიგნაკში: «რადგან მეივე აღექსანდრე იყო მოსურცებული და მისი მემკვიდრე გიორგი ძლიერ ახალგაზდა, ამიტომ სპარსეთის შაჰიმ აზბას I მოინდომა ესარგებლე-

ბია ამ შემთხვევით, დაუზერო კასეთი და გაეკრცელებოა იქ. მაჭმადის სარწმუნოება. მართლაც, რომ აღეჭასნდრე მოსუცხეული იყო იმ დროს, რომელსაც იგულისხმებს ავტორი (1605 წ.), მაგრამ მისი შემკვიდრე გიორგი კი არ უოფილას ისე ძლიერ სასლგაზდა, როგორც ავტორს ჰგონია. გიორგი ბატონიშვილი მაშინ, სულ ცოტა რომ ვისტკვათ, 35 წლისა მანც იქნებოდა. ამას გარდა სპარსეთის შაჰის კასეთის მეფესე გადავიდებისა და გამოლაშქრების მიზეზი იყო სულ სსკა გარემოება და არა მისი სურვილი მაჭმადიანობის გავრცელებისა. შაჰაბაზმა იცოდა, რომ აღეჭასნდრე მეფეს რუს-სელმწიფეებთან კავშირი და მოციქულობა ჰქონდა. იმას ეს ძალიან მაკუნებლად მიანჩნდა თავის სასელმწიფოსთვის და ამიტომ მოინდომა თავის ერთგულის კოსტანტინე ბატონიშვილის გამოყება.

მესამე ადგილს სწერია: «შაჰიმ წინადადება მისცა თეიმურაზს შეერთო მას ცოლად ქართლის მეფის ლუარსაბ II-ის ქალი, ხოლო თვითონ კი სურდა ლუარსაბის მეორე ქალის ცოლად აეყვანა. აქ აშკარა შეცდომაა. ლუარსაბი მაშინ იქნებოდა 15—19 წლისა და საიდან ეუოლებოდა ორი გასათხოვარი ქალი? თეიმურაზმა და შაჰაბაზმა შეერთეს ლუარსაბის ქალები კი არა, არამედ დები.

იმას გარდა რომ წიგნაკის შემდგენელს ამნაირი ფაქტიკური შეცდომები მოსვლია, იგი სრულებით გაუსჯულად იმეორებს ზოგიერთს ისეთს თქმულებას, რომელიც არ არის დასაჯერებელი. მაგ. ის თქმულება, რომ გითომ შაჰაბაზს თეიმურაზ მეფის წინააღმდეგ გამოლაშქრების საბაბად გაესადოს თეიმურაზისაგან ლუარსაბის იმ ქალის (თუ დის?) შერთვა, რომელიც მას უნდოდა ცოლად, სრულებით ჭკუაში მოსასკლეული არ არის. საზოგადოდ შემდგენელს არ გამოუძიებია კრიტიკულად იმ წყაროს სინამდვილე და სისწორე, რომლითაც უსარგებლია. ამას გარდა მას არ უსარგებლია ვეკლა იმ წყაროებით, რომლებიც შეესებან ასე თუ ისე ქეთკან დედოფალს, რის გამოც წიგნაკში არ არის მოხსენებული ქეთკანის ცხოვრების ბევრი ამბავი.

ამ საკლუდეკანებისთან წიგნაკი დაწერილია უხეირო ქართულთ. ამის მაგალითად აი წიგნაკის პირველი სტრიქონები: «წმიდა დიდი მოწამე ქეთკანი იყო ასული ხოთისა (თუ ხოთანისა?), მფლო-

ბელი თავადის ბაგრატიონ-მუხრანსკისა. სიყრმიდგანვე ქეთევანი იყო დიდი ღვთის მსახური და მტკიცე სსსათისა, რომელთა წყალობით მან ბოლოს მოიხვეჭა მოწამებრივი გვირგვინი. მფლობელი თავადი არც ერთს ქართულს წყალობაში არ იხმარება. ეს სიტყვები გადმოთარგმნილია რუსულიდან და ქართულს სრულიად არ შეშენის. ჩვენში არ ყოფილან „მფლობელი თავადები“, არ ყოფილან აგრედვე ბაგრატიონ-მუხრანსკები იმ დროს, როდესაც წმ. ქეთევანი ცხოვრობდა. მუხრანსკები გაჩნდნენ მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნეში. ეს გვარი დაერქვათ მუსრან-ბატონების ჩამომავალს თავადებს. ქეთევანი იყო ასული აბოთან მუსრან-ბატონისა. საკვირველია, საიდან გაჩინა წიგნაკის ავტორმა მეუთქვსმეტე საუკუნეში ის, რაც მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნეში გაჩნდა. ის კი გაგონილა, რომ წინაპრების გვარს ირქვედეს ჩამომავალი, მაგრამ რომ ჩამომავლის გვარით იხსენიებოდეს წინაპარი, ეს კი არსად გაგონილა. საუბედუროდ, ასეთი შეცდომა მართლ წიგნაკის ავტორს არ მოსვლია. ხშირად სხვა ჩვენს ისტორიკოსებსაც მოსდით ასეთი მიუტყეველი შეცდომა, მაგ. პლ. იოსელიანს, დ. ფურცელაძეს და ზოგაერთს სხვებს, ასე გასინჯეთ ალ. სსსანაშვილსაც კი. განახლად რომ გვარებს ვიმსხინჯებთ არ ვმარა, რომ ჩვენს წინაპრებსაც არ დაუვმსხინჯოთ?

ავტორს, ეტყობა, წიგნაკის შედგენის დროს ხელთ ჰქონია სახელმძღვანელოდ რომელიმე რუსული წიგნი, რომლის გაკლენითაც ზოგაერთი საკუთარი სასკლები რუსულს უაიდასვე დაუწერია, მაგალ. აბბასი (შაჰაბაზის მაგიერ) და ისპაგანი (ისპანის მაგიერ). ერთს ალაგს ავტორს ოსმალეთის მაგიერ აქვს ნახმარი სათათრეთი, რაიცა დიდი შეცდომაა, რადგან სათათრეთი ჰქვანს იმ ქვეყანას, სადაც თათრები ცხოვრობენ და არა ოსმალეთს.

სასურველია, რომ მწეეშის რედაქციამ უფრო მეტი ყურადღება მიაქციოს ხოლმე მის მიერ გამოცემულის წიგნების, როგორც შინაგანს დირსებას, ისე ქართულის ენის სისწორეს.

დ. კარიჭაშვილი

Е. Н. Вѣгичевъ — Разведение чайнаго куста на Кавказѣ.
Тифлисъ, 1893 г.

წიგნაკი, რომელიც რედაქციამ მიიღო ავტორისაგან, დაბეჭდი-
ლას 1893 წ. ავტორი შეჭსებია ფრად საურხადადუბო საჯანს ჩვენის
მოძაქალის მრეწველობისას—ჩაის ხის დარგვას საქართველოში და
გავრცელებას, ადგილობრივ ჩაის მსგავს მცენარეს და სსკ.

მცენარეუბაში ჩაის, უკვას და კაკაოს უწოდებენ გამამხარუ-
ლებელ და მომსურთიელებელ უსპირტო სასმელს. თუძცა ეს სასმე-
ლები ეკროჰში გვიან შემოიღეს, მაგრამ ხალხი მანც მალე შეე-
ჩვიდა და ბერესაც ხმარობს, რადგან სშირად სპირტის სასმელების
მაგვირობას უწვეს, სასიამოვნო სასმელება და არც ისე მკუნებელია.
ადამანისათვის, როგორც უკანასკნელი. შესანიშნავი კიდეკ ის არის,
რომ სსკ-და-სსკვა ადგილებში, მაგ. ინდოეთში, იაპონიაში, სამხრეთ.
ამერიკის ზოგიერთ ადგილებში და სსკ., თავის-თავად იქმნა შემო-
ლებული ადგილობრივი ჩაის მსგავსი მცენარის ხმარება. არც ერთი
მხარის ჩაი, ანუ ჩაის მსგავსი მცენარე არ შეედრება ჩინეთის ჩაის
არც სუნით, არც გემოთი და გარეგანი მოყვანილობით, თუძცა
ფიზიოლოგიურ თვისებით კი თითქმის არ ერჩევიან ერთმანერთ-
ში. თუ ჩვენში ჩაის სმა ისე არ არის გავრცელებული, როგორც
რუსეთში, ან სსკვან, ეს ახსენება იმითი, რომ ჩაი ძვირად ღირს
და დაბალი ხალხის ჯიბე ეკრ აიტანს ამ ხარჯს, მით უფრო, რომ
ჩვენი ხალხის ორგანიზმი შეჩვეულია ღვინოსაც. თუ ხალხი, სადაც
კი შესაძლებელი იქნება, ჩაის ხეებს ახარებს, ცხადაა ეს დიდ შემ-
წიობას აღმოუჩენს მათ. ამისათვის დიდის სიამოვნებით უნდა მი-
გვებოთ ყველა იმათ, ვინც ბეჭდვით თუ სიტყვით გააცნობენ ხალხს
ახალს წყაროს მათის ეკონომიურ მდგომარეობის გასაუმჯობესებ-
ლად.

რუსეთში ჩაის ხის შემოტანა და გამავრცელებელი უუბრწუ-
მ. ს. კორნინოვიამ, ამბობს წიგნაკის ავტორი, რომელმაც 1833 წ.
გამოიწერა ჩინეთიდან ოციოდე ძირი ჩაის ხისათ. ზოგი ყირიმში გა-
სავანა, თავისის საკუთარ მამულში, ზოგი გაუტ სავანა სოხუმში პრთოყს.
მოგონინოვიკის, რომელსაც მაშინ სოხუმის საბატანიკო ბაღი ებარა,
და დანარჩენი—ქიმიანში სომეხთა პატრიარქს ნერსეს მე-V-სათ.

ამისთანავე რადგან თავ. კორნცოქმა სრულიად არ იცოდა ჩაის ხის დარგვისა და მოყვანის სული, ამისათვის მიჭმართა სასულეწიფო ქონებათა სამინისტროს, რათა შესაფერი დაწიგება გამოეკზანათ, მაგრამ სამინისტრომ ვასუსად მხოლოდ დიდი თანაგრძობა მოსწერა, რადგან თვითონაც სულთ არა ჰქონდა არავითარი ცნობანი ამის შესახებ. ვატრიარქს ნერსუსს კი არ მიუვიდა კორნცოქის მიერ გაგზავნილი ჩაის ძირები, რადგან ის გემი, რომელითაც გაგზავნა. იგი, ზღვის ფრთხანამ დამსსურია და გარეშა ოსურგეთთან. აქ თავ. გურიელმა აკრეფინა დაბნეული ძირები და დარგა თავისის ბაღში, რომელიც შემდეგ სასულეწიფოს დარჩა. ამ ბაღში ძირებმა მშენიერად ისარეს და ორმოც და ათ წლებში, ყირიმის ომიანობას, რამდენიმე ძირი თავ. ერისთავისა გადაარგა თავისის ბაღში, სოფ. გოჩაში სტ. ჩოხატაუჭის მასლობლად სამტრედიასა და ოსურგეთს შუა, სოლო დანარჩენი თავ. მინგრელსკიმ გადაარგა თავისის მამულში, ზუგდიდის მარხში. თავ. ერსთავი გულმოდგინებით უვლიდა თავისის ბაღს და 1864 წ. წარუდგინა კიდეც კავკასიის სამეურნეო სასოგადოებას ნიმუშები თაჟის ჩაისა, მაგრამ არ გამოდგა კარვის ღირსებისაო.

სოხუმის საბატანიგო ბაღშიაც ჩაის ძირებმა კარგად ისარა; 1870 წ. იქ 18 ძირი იყო, მაგრამ, როდესაც ოსმალოთ მიატოვეს სოხუმი, ბეკრი დაიტაცეს და ადგილობრივ მხოლოდ ოთხი ძირი დარჩა.

ავტორის სიტყვით, 1885 წ. სახელოდამ ოდესში გამოწერილ იქნა 12000 რქა და ოთხი ყუთი თესლა. კერძო შირებმაც გამოიწერეს ჩაის სეების ძირები და ბათუმის ახლო დარგეს. 1886 წ. კავკასიაში კიდევ რამდენსამე ადგილას სცადეს ჩაის ხის დარგვა. კახეთში ბ. ამირალოვს დაურგავს მთელი ბაღი ჩაის ხისაო, მაგრამ ავტორი არ ამბობს სად, რა ადგილას დაურგავს და შედეგი რა ყოფილა.

კავკასიაში ყველა ადგილებს ბათუმის არე-მარე სჯობია ჩაის ხის დანარგველად, როგორც ჰავით, აგრედვე ნიადაგის თვისებითაო. აქვე მოჰყავს ანალიზები მიწისა ბათუმის არე-მარეში ადგილებისა, ჩინკოთისა, იაზონისა და ინდოეთისა, იმ ადგილებისა,

სადაც ჩაის ხე ხარობს. თუ დაგუჯერებთ ჩვენში გაკეთებულ ანალოგიებს ნიადაგისას—აღმოჩნდება, რომ ბათუმის ნიადაგი უფრო ინდოეთის ნიადაგს მიაგავს, სადაც ჩაი წინადაც უოფილას ტყეკვლად, და ასეა ინგლისელების თაოსნობით გაუფშობესებათ. აკტორს, ჩვენის აზრით, ჩაის ანალოგებში შეცდომა შეჭმარვია და არც სავსებითა აქვს მოყვანილი ჩაის შემადგენარ ნივთიერებთა რაოდენობა. შეცდომა იმაშია, რომ ესრედ-წოდებულ უმთავრეს მომქმედ ქიმიურ ნივთიერებას ჩაისას, რომელიც 1827 წ. აღმოაჩინა ბ. უდრიმ—თეინს, აკტორი კოფეინად იხსენებს, მაშინ როდესაც ეს ნივთიერება ქიმიურ მომქმედი ნივთიერებაა ყავისა და აღმოჩენილია შვიდის წლის წინად, ე. ი. 1820 წ. ბ. რუნგეს მიერ. თუმცა ბ. ბ. ჯობსისა და მულდერის აზრით ეს ორივე ნივთიერებანი ერთნაირ მომქმედნი, ერთვისებულებანი არიან, მაგრამ ანალოგებში მანც თეინს ჩაის ანალოგში ხმარობენ და კოფეინს ყავისაში.

საზოგადოდ წიგნაკი მარტავისა და ადვილად გასაგების ენით არის დაწერილი, თუმცა ფრად მოკლედ კი, ასე რომ, ვინც ჩაის საქმეს მარტო ცნობის მოყვარეობით არ უუჩრებს და მეტს უერადლებას აქცევს, იმას ეს წიგნაკი კერ მისცემს საზრდოს ჩაის საქმის შესაწყვლად. სატირო კი არის, რომ უფრო ვრცლად და სავსებით იუოს აღწერილი ზოგაერთი მხარე ამ სამეურნეო მრეწველობისა.

შინაური მიმოხილვა

ძართული მწერლობა

მწერლობის საჭირო მასალა. — ქართველს კაცს ხელმძღვანელი აკლია. — ჩვენი მწერლობის ამავი. — საზოგადოებამ მწერლობას გაასწრო ზრდაში. — ორი ტიპი გაზეთებისა. — ჩვენ პარტიული გაზეთები გვეპირრება ეხლა. — მათი ავი და კარგი. — აშკარა ბრძოლა კი არა, მელური ჰრყენის მწერლობას. — მობრძანდით, იბრძოლეთ!

ჩვენი «შინაური მიმოხილვის» უმთავრესი საგანი — როგორც მკითხველი ადვილად შეამჩნევდა — ჩვენის ზრდისა და წარმატების გამოკვლევაა — რა ძალა, გზა და იარაღი უნდა ამ წარმატებას, რომელი გვაშორებს და რომელი გვასწავლებს, — სულ ამაზე გვაქვს თვალის მიჩურბეული. ამ ძალთა შორის, რომელნიც ერს ზრდიან და ამაღლებენ, მწერლობას ერთი უბირველესი ალაგთაგანი უყავია. სხვა, უფრო განვითარებულ, ქვეყნებში ბევრი სხვა იარაღი აქვს ერს, მწერლობასე ბევრად უფრო ძლიერი და ადვილად სახმარა: სრული თვით-მმართველობა, წარმომადგენლობა, ყრილობანი და სხვ. და სხვ. ჩამოქვეითებულ ქვეყნებში კი, საცა თითქმის ერთიანად დასშულია ყოველი სხვა გზა განვითარებისა, მწერლობა ერთად-ერთი იარაღია საზოგადო საკეთის დაცვისა და შემატებისათვის. ჩვენც ამ მდგომარეობაში ვასწავართ, როგორც მოგეხსენებათ. მასხადავით, დიდად საჭიროა მოვიკითხოთ ხოლმე, თუ როგორ ვხმარობთ ამ იარაღს, ვხმარობთ, თუ არა, ჩვენის საჭიროების დაგვარად, ვუახლოვდებით, თუ არა, მისის შემწეობით ჩვენს მიზანს, და სხვ.

ამგვარ გამოკვლევას სულ სსკა სავანი აქვს, ვიდრე კრიტიკას. სალიტერატურო კრიტიკა საკუთრივ სამწერლო საგანსა და კერძობას სინჯავს: ნიჭს, ცოდნას, ხელოვნებას, ზნეობას, გავლენას და სსკ. ჩვენი საგანი კი სულ სსკა გვაჩივს: როგორს მწერლობას მითხროვს, ჩვენდა სსკეთოდ, ჩვენი ესლანდელი მდგომარეობა? რამდენად შეეფერება ამ მითხროვნალებს ჩვენი ახლანდელი მწერლობა? ეს საკრატეო კი არა, საზოლიტიკო მსჯელობაა მწერლობაში.

სსკა ქვეყნებში, სსკა ერის ბედი მისს უმჯობესს წარმომადგენელთა ხელშია, უმთავრესი გონებრივი გაკლენა ხლხსა და სსოგადობებზე თვით ამ წარმომადგენლებს აქვთ, და არა მწერლებს, ანუ მწერლობას. იქ მწერლობა მარტო გამაურცელებულია პოლიტიკისა და მეცნიერების მოღვაწეთა, ანუ მოთავეთა, შესედეულობისა. მაგრამ იქაც ვხედავთ, რომ უპირველესი მეთაურები, უპირველესი მეცნიერები პირდაპირს მონაწილეობას იღებენ მწერლობაში, თვით გასეთებსა და ჟურნალებსა ჭებუდავენ, თვითვე სწერენ შაკ, ან თვითვე გამოდინ და ჭხელმძღვანელობენ მწერლობის ორგანოს. იქაც მწერლობა ისეთი აუცილებლად საჭირო იარაღია, ურომლისოდაც ერს გზა და კვალი დაებნება, ზნეობრივი ერთობა დაეჭარტება. თუ ასეა ისეთ ქვეყნებში, სსკა ყველასავან ცნობილ და სასელმწიფო ძალით აღჭურვილ მეთაურებსაც კი საჭიროდ მიანნათ მწერლობაში შრომა, თვისის მიმართულების დასაცეკლად და გასავრცელებლად ერში, რაღა ითქმის ჩვენზე? უმეტესი ნაწილი ჩვენის არა თუ ერისა, თვით წარჩინებულ საზოგადობისა, ყოველგვარ ზნეობრივ, გონებრივ და საზოლიტიკო ხელმძღვანელობას მოკლებულია. როცა დედა-მიწაზე რამე ახალი და დიდ-მნიშვნელოვანი მოკლენა მოხდება, ყოველმა იტალაელმა, ინგლისელმა, გერმანელმა, უნგრმა და სსკ. და სსკ. იცის, ვისკენ მიანურას თვალი და ყური, რომ გაიგოს: რა თვალთ უნდა უტყუროდეს ამ ახალ მოკლენას; სიკეთეს, თუ სიავეს, უნდა მოკლოდეს მისგან თვისის მამულისათვის; რა უნდა ჭქნას თვითონ, და რა გზას დაადგეს, შისის სიკეთის მოსახმარად და ვნების ასაცლენად, და სსკ.

ყოველ ცისამარა დილას რჩეული გაცხეთი მოუტანს მისის ქვეყნის უმჯობეს, ნარჩვე წარმომადგენელთა და მეცნიერთა აზრსა და გადაწყვეტილებას ამ ახალს მოკლენის შესახებ. რასაკვირველია, ამისთანა კაცს არც გზა დაებნება, არც სამშობლო ინტერესების დარცა გაუჭირდება. რასაკვირველია, კიდევ, ამისთანა ქვეყნებში ერთი დედა-აზრი სუფევს, ერთი მიმართულება, ერთი ღეერთობა, ის ერთობა, რომელიც ქვეყნის ძალ-ღონესა და რომელიც მთელს მხარეს სასულს სძენს, და კერძოდ ყოველს მის შვილს კი—კეთილ-დღეობასაც უზღობს. ჩვენში კი, მიბრძანეთ, ვის უნდა მიჰმართოს ჩვენებურმა გონიერმა და სუინდიციანმა მამულის მოყვარემ, სადმე კასეთში, ლეჩხუმში თუ სამურმაყანოში მშრომელმა? ვისა აქვს ჩვენში—გინდ სხვაგან—დრო და საშუალება საკუთრივ თავისთავად თვალ-უური ადვილად დღეებზედ ცნობრებას, და თავისთავადვე რიგინი აზრი შეადგინოს ყველა მის ახალ-ახალ მოკლენასზე? ვისი მეცნიერება, გამოცდილება, მეცადინეობა გაუწევდება ამ შრომას, რომელსაც სხვაგან ოცი დასელკონებული მცოდნეს შეერთებული მუყაითობაც კი მდივს ასდის? და რაკი ჩვენში სრულიად არავის არ შეუძლია კერძოდ, ცალკე, რიგინად უკვირდებოდეს თანამედროვე ცნობრებას და თავისი ქვეყნის მდგომარეობას, არც არსად ისეთი ორგანო მოგვეძებება ამ საჭიროების დასაკმაყოფილებლად, როგორიც განათლებულ ერთადღეს ყველგან საკმაოდ აქვთ, ცხადია, რომ ჩვენებურს კაცს თვალ-უური ახვეული, დასშული უნდა უჭინდეს და საქმის მიგნებაც უნდა უჭირდეს ყველაფერში, რაც შეეხება ამ დროის საზოგადოებრივ ცნობრებას, ზრდას, წარმატებას და საჭიროებას. ვერ ერთი ეს, რომ ახალ მოკლენათა ამბავიც თუ მიუგვა, ისიც ათასში ერთი, გადაკრულ-გადმოკრული. მეორე ის, რომ მისის მნიშვნელობის ამისხელად არავინა უყავს, და მესამე ის, რომ არეკვდარებით გატონილ მოკლენასზე, ვეროვან ახსნის, შესდელულების, მიმართულების უჭინვლად, თვითეული კაცი სხვა-და-სხვა კარად სწავს და მთელს ქვეყანას, ამის გამო, აღარაფერი სჯერთო, სჯერთ-გადო აზრი არაფერში არ მოეძებნება.—ჩვენის დაფანტულობის, ჩვენის უაზრობის, ჩვენის უზატრობობის დედა-მიწეში ეს კას-

დაესთ, თუ მისი ფესვის გამოკვლევა გნებავთ. ამ მიზეზითაა, რომ ვერ, მართალი რომ სთქვას კარმა, კრიც არ დაგვეჭმის...

თითოეული ჩვენგანი, ვინც უნდა იყოს, მღვდელი თუ ერისკაცი, თავადი, თუ გლეხი, შემძლე, თუ ღარიბი, ჭკრძნობს ესლანდელ გარემოებათა გატება-გაცნობის საჭიროებას. უწინდელს დროში «ამინდის» მეტი რაღაც იფიქრებდა კაცს. მისი ავი და კარგი ამინდზე—ესე იგი ღმერთზე—იყო დამოკიდებული. ვაი ამინდი კარგს მოსაყვას მისცემდა, ცუდი—ცუდს. დღეს სშირად მოხდება სოლმე, რომ ვაი მოსაყვას ცუდი გასაყალი აქვს, რის გამოც ცსოკურების საშვალება გვიმცინდება. სშირად ისეც მოხდება სოლმე, რომ მოსაყვადიც გვაჩინია, გასაყვადიც—რიგანი, მაგრამ ოჯახს მანინ უბედურება სთრგუნავს: აქ შილი გამოავლეს სასწავლებლიდან, იქ სამსახური ვერ იშოვა გამოზრდილმა და სსკ. და სსკ. რისგან მოკვდის ესეები? ამ საგანმა ყველა დაკავთიქრა, ყველა ალგავთოთა, ყველა მიგვასკედრა, რომ მარტო ამინდზე რაღაც ყოფილა დამოკიდებული ადამიანის ბედი. ბევრ სსკა გვარ შემთსვევით შევიგნეთ ატრედვე, რომ ზოგაერთი რამ საკუთრივ მიტომ გუჭირს, გუჭირს ან გვემართება, რომ ქართველები ვართ, და სსკ. აქედან სწარმოებს საყოველთაო ხალისი გასეთების კითხვისა. მაგრამ, როცა ჩვენი კაცი რუსულს თუ უცხო გასეთებს აკვირდება, მალე ჭკრძნობს, რომ საკუთრივ მის გულის ტკივილს, მის დარდს და ნაღველს არც ერთი ჰასუსს არ აძლევს, არ აკმაყოფილებს. იმათ თავიანთი დანიშნულება აქვთ, რომელსაც ასრულებენ კიდეც, კარგად თუ ავად. სოლ სსკა დანიშნულება უნდა ჭკონდეს ქართულს მწერლობას, რომელიც ქართველ მკითხველის ხალისს უნდა აკმაყოფილებდეს, ქართველობის ინტერესების სასწორზე უნდა სწონდეს თანამედროვე ცსოკურების მოკვლინებას, ქართველის წარმატების მოდარაჟე და გზის მაჩვენებელი უნდა იყოს, და სსკებს ქართველობის სასკლოთ უნდა აძლევდეს ჰასუსს. მტერი და მოყვარე უნდა მიეჩიოს იქ კიბოს ქართველობის აზრით, გამოკვლეული, აწონილი, შეუცდომელი. რასაკვირველია, ეს აზრი უნდა იყოს ნაჩქევი, მოწინავე, აზრი და მსკვლობა უმკვობეს მეთაურთა, თუ გვინდა, რომ მოყვარე არ შესცდეს და მტერმა არ დაგვძახოს. ამისთანა უფრხალ-გასეთები აქვს

ყოველს მშრომელს ერს, წარმატების გზაზე დამდგარს. ჩვენ კი?..
 ამ მხრივ ჩვენ ერთობ დაქვეითებულნი ვართ სხვებთან შედარებით.

ჩვენს ყურნალ-გაზეთებს, და, საზოგადოდ, მთელს ჩვენს მწერლობას, ეჭვი არ არის, დიდი ამაგი მიუძღვის ქართველობის წინაშე. ენის შემუშავებასა, ეროვნულ გრძნობის აღძვრასა, სინათლისა და სიმართლის გავრცელებაში დიდი წილი უდევს. უცხოელი კინძე განკითარებული კრიტიკოსი ესლანდელ ჩვენს მწერლობას რომ დაუკვირდეს, არც კი დაიფურეს, რომ, სულ ორმოც და ორი წელიწადი არ გასულა მას აქეთ, რაც ზირველი წიგნი ზირველი ქართული ყურნალისა გამოვიდა 1852 წ. კინძე ესლანდელ ჩვენს ყურნალ გაზეთებს იმასთან შეადარებს, თუ რა იყო ჩვენი ყურნალ-გაზეთები ამ ოც და ს-უთის, ამ ოცის, ამ თხუთმეტის წლის წინად, 1869 წ. ან 1874, ან 1879 წ. ის, უეჭველია, დიდს წარმატებას შეჭინბნავს, დიდს დაწინაურებას დაინახავს. ლიტერატურულ, კრიტიკულ, პედაგოგიურ და ბევრ სხვა მხრივ ჩვენმა მწერლობამ დაიღაც დაიდად წაიწია წინ ამ უგანასკნელ სანებში. ღვთის მადლით, პოეტობიც ბევრი გუყვება, ბელეტრისტებიც, კრიტიკოსებიც, ისტორიის მწერლებიც, პედაგოგებიც და პუბლიცისტებიც. მათის მკითხველების რიცხვიც გამრავლდა, მათი გაულენაც გავრცელდა. ეს უეჭველია. მაგრამ აჰ ჩვენ კრიტიკულ მსჯელობას კი არ გამოყარებთ თანამედროვე ქართულ მწერლობაზე, მარტო იმას ვიკვლიეთ, ჩვენი ქვეყნის ესლანდელი საზოლიტიკო მდგომარეობა და საჭიროება როგორს მწერლობას მოითხოვს, ან რამდენად აკმაყოფილებს ამ მოთხოვნილებას თანამედროვე ჩვენი მწერლობა? კინძე ამ თვალთ დააკვირდება ქართულ საზოგადოებას და ყურნალ-გაზეთებს, მაშინვე იმას დასაკენის, რომ ქართულ მწერლობაზე ბევრად უფრო მეტი ზრდა ქართველ საზოგადოებას დამხნეობა, და რაც ამ საზოგადოებას განსაკუთრებით ეჭირება მწერლობაში, იმას ჯერ კიდევ ვერ ჭმოულობს შიგა: საზოლიტიკო, საზოგადოებრივს ხელმძღვანელობასა.

რასაკვირველია, ეს ნაკლი თვით მწერლობის ბრალი რაღაა. იმდენად, რამდენადაც მწერლობა კერძო კაცთა ნაშრომს წარმოადგენს, ქართულ მწერლობასაც დღეს ჩვენში სრულიად დაუძინებელია თავისი

ღვაწლი. საზოგადოება კერძო რედაქტორებისაგან, კერძო მწერლებისაგან—სვინდიდისით რომ განკსაჯოთ—ვერც კი მოითხოვს იმაზე მეტს, რასაც ქართული რედაქტორი, ქართველი მწერალი აძლევს. როცა ჩვენს ქვეყანაში განათლება გაურცელდება და როცა განათლებულები გაიგებენ, თუ რამდენად მძიმე და მხელი ყოფილა ყურნალისტიის შრომა და ღვაწლი, მაშინ—თქმა არ უნდა—ძველ-მატურების დიხსად ჩასთვლიან იმ მოღვაწეებს, ვისაც უარაზოდ, აზარანისაგან, მარტოხელობით, შეუქნათ, დაუარსებიათ ჩვენში და შესამჩნევ იარაღად გაუსდიათ ის ძვირფასი და აუცილებლად საჭირო ძალა, რომელსაც ქართული ყურნალისტიკა ჰქვია.—ვიძიებ, ქართველმა რედაქტორებმა და მწერლებმა ჰქმნეს, რაც შეეძლოთ—და მეტიც—ქართველის მწერლობის ასამაღლებლად და გასამდიერებლად. რაც ცარიელის სელით, ნიჭით, შრომით თუ თავ-განწირვით შეიმდებოდა ექმნათ, ჰქმნეს. მაგრამ დღევანდელი ქართველი საზოგადოების მოთხოვნილება ყურნალ-გაზეთებისაგან იმდენად დიდი და ვრცელია, იმდენად დიდი და ვრცელი უნდა იყოს, რომ მარტო სული მწერალი, რაგინდ უმაღლესის ნიჭის პატრონი იყოს, რაგინდ თავ-განწირული იყოს, ვერ აასრულებს, ვერ დააკმაყოფილებს ამ მოთხოვნილების მესაგდ ნაწილსაც, არა თუ მის ნასკვარს... ამ მოთხოვნილებას დღეს კერძო კაცი ვეღარ გასწავდა: მარტო რიგისი ორგანიზაცია, მტკიცედ დამკვიდრებული შეერთებული ღონე და შრომა გაუძღვება.

სალიტერატურო ყურნალებსა და, საზოგადოდ, მწერლობის სალიტერატურო კერძობაზე სულაც რომ არ ვილაშარაგოთ, და მარტო საზოგადოებო გაზეთებს რომ მივაქციოთ ყურადღება, უნდა გვასსოჯდეს, რომ ეს გაზეთები ორნაარია. წოგი გაზეთი პარტიულია: მისი დანიშნულება და შინაარსი, მისი სიკეთე და ძალა ის არის, რომ ის ერთ და ერთ მომქმედ პარტიის აზრის გამომთქმელია ყოველ გვარ საგანსა და მოკლენაზე, რომელიც კი ქვეყნის თვალწინ მოხდება. ამგვარი გაზეთი თვისის პარტიის პროგრამას და მოქმედებას იჭვავს, და წინააღმდეგ პარტიების საქციელს თუ აჩრს ებრძვის. თვითუღ პარტიას თავისი გაზეთი, თავისი «ორგანო» აჭვავს, რომელშიაც მტერი და მოყვარე ეძებს და ზოულობს ამ პარტიის შესედულობას ყველა საზოგადო საქმეზე თუ მოკლენაზე. ამგვარ

პარტიულ ორგანოების არსებობა დიდად საჭიროა, დიდად სასარგებლოა ქვეყნის ზრდისა და წარმატებისათვის, რადგანაც საზოგადოება ამ აზრების შეხლა-შეტაკებით ეჩვენება ტეშმარტების გამოკვლევას და სწორე გზის არჩევას. ზოგი გახეთი კი შინაურ პარტიების ბრძოლაში როდი ერევა, ზემოდან დასტკერის მათს მოქმედებას და მსაჯულობასა კისრულობს მათის სიამართლისას, სამშობლოს ინტერესების სასულით. ორივე ეს ტიპი გახეთებისა განიჩქეა ერთმანერთისგან მარტო შინაურ საქმეების განსჯით. რაც კი შეეხება უცხოეთის ცხოვრებას, უცხოეთთან დამოკიდებულებას, ორისავე ტიპის გახეთები თითქმის სრულიად ერთნაირად სჯიან საქმეს. ამ მხრით მკითხველი ხშირად ვერც კი დაინახავს განსხვავებას, არა თუ სხვა-და-სხვა ტიპის გახეთს შუა, თვით მოპირდაპირე და ნადავ მებრძოლე ორგანოთა შორისაც კი. მონარქიული, რესპუბლიკური, რადიკალი და ნეიტრალი გახეთები საფრანგეთში სრულიად ერთნაირად, ერთისა და იმავე კილოთი სწეუნ გერმანისა, ინგლისისა, იტალიისა და რუსეთზე, აგრედვე ორგორ ინგლისში—ლიბერალური, კონსერვატული და ობიექტივური გამოცემისანი ერთნაირად სჯიან ხოლმე უცხოეთზე. საზოგადოდ მიდებულია ყოველგან, უმეტეს ნაწილ შემთხვევაში, რომ შინაურებაში გინდ ვებრძოდეთ, ერთისა და იმავე აზრისა, შესედულებისა და საქციელის მომხრენი უნდა ვიუვნეთ უცხოელების შესახებაო...

ამგვარი ყოველგან საპოლიტიკო მწერლობის ხასიათი და ვითარება. შევადაროთ ახლა მას ჩვენებურის მწერლობის მდგომარეობას. გვახადია პარტიული ორგანოები? გეჩვენის იტუვის, რომ პარტიები არ გეჩვენეს, გამწარებით, დაუხოგველად მებრძოლენი ერთი მეორის წინააღმდეგე. მიბრძანეთ, რომელი ორგანო გავკანია, მათის პრორამების, მათის განზრახვის, მსჯულობის, აზრის, კრიტიკის გამოძიქმელი? წაგიკითხავთ როდისმე, სადმე, ქართულად, გინდ დამჯდარი, გინდ გაკრული აღსარება, თუ კრიტიკა, ერთისა თუ მეორე პარტიის მოქმედებისა, განზრახვისა, წინადადებისა, და სსე.? შინაურ საქმეებში ჩვენი მწერლობა ნადავ და ერთნაირად მუნჯია და სულ ხმას არ იღებს ყველას ჩვენს საზოგადო გარემოებასა და უთანხმოებაზე. ოცის წლის შემდეგ რომ ვინმე ჩვენს ესლან-

დელს გასეთებს ჩაუყდეს, ჩვენის ჰარტიების ბრძოლას გამოსაკვლევად, მის ნიშნსაც ვერ იბოჟინს ჩვენს გასეთებში. არც ერთი საზოგადო გითსკა, არც ერთი საგანი ჩვენი ვითომ ჰარტიების უთანხმოებისა თუ შეტაკებისა არ ისინჯება ჩვენს მწერლობაში, არ იწიკვება, არ სდება მის მსჯელობის საგნად, ისე რომ საღსი ბრძოლას ვი ჰსედავს, გენქის რასა-რუხს ვი ესწრება, მაგრამ მის საგანს ვერ ჰსედავს, ვერ იგნებს, ვერ ითვისებს. ამის გამო არც ამ ბრძოლას, არც, საზოგადოდ, ჩვენის შინაურის საქმეების მსჯელობას, არა აქვს მასზე არაგიითარი გამწვრთნელი და ამდორძინებელი გავლენა. მისთვის ეს ბრძოლა გონებისა და პოლიტიკის სკოლად ვი არც, უბრალო სეირად არის გადაქცეული, როგორც უწინ ვრივი, ან ჭიდაობა და ჯირითი იყო. ეს უწინდელი სეირი შესაიერი იყო იმ დროის ვითარებისა, რადგანაც მამის მამულის სამსახური და დაცვა ბუმბერაზობას თხოულობდა, და ბუმბერაზობას «საბუმბერაზო თამაშა» აჩენდა და ზრდიდა, ესლანდელი სამსახური ვი მამულისა სოლ სხვა რიგ განვიითარებას მოითხოვს და ამ განვიითარების ასპარეზს როდი ამლეკს ქართველს ვაცს დღევანდელი ქართული მწერლობა თანამედროე ბრძოლის საგნების საფუძვლიან გამოსასვით და ვარჩევით.

— როგორც, — შემომიტეკს ვეითსკელი, — ნუ თუ არ გვეყოფა ესლანდელი პოლემიკა, ვრიტიკების წერა ერთმანერთზე, ერთი-საგან მეორის თრეკა და ვინება? ამის მაგიერ, რომ მწერლობაში მშვიდობიანობის შემოღება ისურვო, იმას სჩივი, რატომ შიგ ბრძოლა არ არის გაცხსარებულა!

მოგესსენებათ, რა არის რამი, განსაკუთრებით რამი სამშობლას ინტერესების დასაცველად. მოგესსენებათ, რომ ეს რამი ღირსეული, დიდებული საქმეა. — მოგესსენებათ, აგრედვე, რომ ჩვენს ქვეყანაში ბევრი წინებული ასალგაზდა, უსაქმობის გამო, სშირად იმიჯლეებს სოლმე ხანჯალს ჰარტიოსან სმა-ჭამის დროს, და ყოვლად-უმიძეზოდ, სრულიად უბრალო ანსლლობით, სჭრის ან ჰკლავს თავისი მეზობელს, მომძეს, სშირად ნათესავსაც. — ესეც ბრძოლა და სისლვის ღვრა ვასლავს, და ისიც, რომელიც რამის დროს იმართება, მამულის დასაცველად. მაგრამ ნუ თუ ერთნაირად სანდომი, სასარ-

გებლო და სსსსხელოა ორივე ეს სისხლის-ღვრა? აგრედეკა სსმწერ-
ლო ბრძოლის საქმეც. ჰარტიულ ბრძოლაშიაც იღვრება მეღანი, და
უმინშენელო მწერლებს შუა ჰინად კინვლაობაშიაც უმინშენელოვე სს-
ტენებისათვის. აქაც, და იქაც, ჰოლემიკა იმართება, ჰასუსისათვის ჰა-
სუსი იწერება, მოსმის დაცინვა, შემუსერა, იქნება მკვასე სიტყვაც,
იქნება ლანძღვაც. მაგრამ შედეგი კი ერთი და იგივე არ გასლავს
ქვეყნისა და მისის მომავლისათვის. ჰირველი ბრძოლა, ჰარტიული,
საგნისი, აზრ-მოსილი ნათელსა ჰტენს ქვეყნისაში, სწორს გზას
ახენს, საზოგადო აზრსა ჰრდის და აძლიერებს, ერთობას აფუძნებს,
მამინ, როდესაც მეორე, ჰინადი, უმიზნო, მარტო მდაბიო და კერძო
ყენისილობასე დამყარებული, ადამიანის სსსითს რვენის მხოლოდ,
ადამიანს აძაბლებს ქვეყნისაში, სსსელს უტესს მწერლობას...

ამ თვლით რომ შეესელოთ ჩვენს მწერლობას, გნსავთ, რომ
შიგ ჰარტიული ბრძოლა ვერ კიდეე ალავს ვერ ჰზოულობს, რად-
განაც ჰარტიების მეთაურები და ორგანიზაციები ვერ ჰბედავენ ვერ
მწერლობის ასპარეზსე გამოსვლას და თავიანთ იდეალების, ჰროგრა-
მის, თე კრიტიკის ნათლად და გარკვევით გამოთქმას მთელის
ქვეყნის წინაშე! ამ ჰირდაჰირი მოქმედების მატერ—რომელიც მარტო
შეფერება რიგისს მომქმედს და რიგისს ჰარტისა—ჩვენ ვსედავთ,
რომ მწერლობაში ჰარტიული ბრძოლა იპარება სოლდე მალულად და
ქურდულად, უგანს კიბიდან, სსვა-და-სსვა გვარ ოინებით. ყოველ-
თვის, ყველა მსრბე, ამ ქურდულ შეპარვას ერთი და იგივე სსსი-
თი აქეს: მოწინააღმდეგეს ჰირადობის გმობა—ეუპტიოსნო კაციან,
ქურდიანო. თითქმ არც სსვა იარალი გეჭონდეს, არც სსვა ნაკლი
გეგცნოს, არც სსვა მსარეების შეტნება შეტეკელოს. ამის გამოთქმა-
საც ვასერებთ მარტო ფარულად, ვადაკერით, თვალის-ქსეკით, ინ-
სინუაციით, და არა ჰირდაჰირის ჰტიოსნურის გამტეუნებით, ფაქ-
ტების დასსელებით, როგორც შეფერება ღირსეულს ბრძოლას
საზოგადო ასპარეზსე თვით ჰირად სსგნების შესსსებო. თითქმის
მთელი ჩვენს ვითომ ბრძოლა მწერლობაში აი ამ სსურთიერთო ცილის-
წამებაში მდგომარეობს, და თან ისეთს უსაგნო ცილისწამებაში,
რომ მკითხველს, მწერლობასთან ასლოდაც მდგომს, არც კი ესმის,

თუ ვის ან რას აბრალებენ. ჭკობნობით მსოფლოდ ავს სუენს, მძოკ-
რის სუენს, რომელიც თან-და-თან მთელს არე-მარეს ედება...

რადგანაც პარტიები გვეყავს, რადგანაც მათს შორის ბრძოლა
განაღებულა—კენჭის ყრის დროს—მათი პირდაპირი მოკვლეობას,
მათი პარტიოსნების კალა—მწერლობაშიაც იქონიონ ღირსეული
ორგანოები თავიანთ მიმართულების და შეხედულების დამცველად
და გამომთქმელად. თვით ამ პარტიებისათვისაც სამარცხსვინო ის გარე-
მოება, რომ მწერლობაში, აზრების რიგიანი და პარტიოსანი ბრძო-
ლის მაგიერ სადაყო საგნებზე, ბავშვური კინკლავობა ან მდბიო
ლანძღვა ჰპოვლობს სოლმე ადგილს პარტია, რომელიც საჭიროდ
არ სთვლის ქვეყნის წინ ნიადაგ იქონიოს მისის აზრის, მიმართუ-
ლების და შეხედულობის გამომთქმელი და გამაგრებელი ორგა-
ნო, ღირსიც არ არის პარტიის სასჯელისა. ის უბრალო ბრბოა აღ-
გილის თუ ჯამაგირის მეძიებლებისა, რომელსაც არც საკუთარი პლა-
ნი ჭკობნის საზოგადო საქმეების დაწყოებისა, არც ახალი მიმართუ-
ლების დამყარება შესძლებია ქვეყნის შრომისა და მოქმედებაში. თვი-
თონ პარტია, თავისი შტაბითა და მეთაურებით, უნდა უგლიდეს
თავის საკუთარს ბუკდვის ორგანოს, ისე რომ შიგ დაუფიქრებელი
ან განუზომელი არა იბუკდებოდეს—რა, თორემ მისი შეცდომა თუ
ჩირქი მთელ პარტიას ავნებს და მოეცხება. ამ გვარად, საშინაო სა-
პოლიტიკო ცხოვრებისთვის, მას შემდეგ, რაც პარტიობა იმართე-
ბა ქვეყანაში, მწერლობა, უმრავლეს შემთხვევაში მანინ, კარძო პი-
რის დაწვევად და საქმედ კი აღარ ჩაითვლება, როგორც თავდა-
პირველს პერიოდშია სოლმე, არამედ გადაიქცევა პარტიების აზრე-
ბის გამომთქმელად, და იმართვის „ღისის წესით“. თვითუფს გა-
ზეთის, საკუთრივ რედაქტორს და თანამშრომლებს გარდა, მმართველად
ცალკე საბჭოა ჭყავს, რომელსაც შეადგენენ პარტიის უმთავრესი
მეთაურები. ისინი, რასაკვირველია, სტატუტებს კი არა სწერენ, მარ-
ტო იმ უმთავრესს საგნებსა და საკითხავებს სჯიან და სწევებენ,
რომელზედაც გაზეთის მიმართულებას დამოკიდებულა. როცა ჩვენს
გაზეთებსაც ეღირსება ამგვარი წუობილება, ამ გარემოებით არა თუ
მარტო მწერლობის ხასიათი ამაღლდება, დღევანდელთან შედარებით,
არა თუ მარტო გაზეთების შინაარსი გაუმჯობესდება, თვით ჩვენს

პარტიულს ბრძოლასაც მადლი მიეცნობა. შემდეგ ამისა საზოგადოებას მარტო გამოკვლეული, განსაზღვრული, წინადაწინილი აზრები და ღონისძიებანი მოსსენდება, მართლაცღა ღირსი მისის ყურადღებისა, განსრეკისა და მსჯელობისა, და არა დღეკანდლებურად ყველაფერი, რაც კი გაუელებს თავში სსკა-და-სსკა კრების დამსწრეს...

— ალბად მწერლობის ღირსების დამდაბლება გისურვებიაო, მეტყვის მკითხველი, თუ თანხმა ხართ, რომ ვწერლობა პარტიების ადვოკატობას შეუდგესო. ჩემის აზრით, მწერლობა პარტიების ადვოკატი კი არა, მსაჯული უნდა იყოსო.

თუ ასე გსურთ, ჩემო ბატონო, ვინ გიშლით ისეთი ორგანო დაარსოთ მწერლობისა, რომელიც არც ერთს პარტიას ეკედლებოდაც, არც მეორეს, და ყოველთვის პირუთენელ მსაჯულად გამოდიოდეს მათის ბრძოლისა და მოაზრებისა? დმერთმა სელი მოგიმართოთ, თუ ისურვებთ და შეიძლებთ ამგვარ ორგანოს დაარსებას და გაძლიერებას. სოლო ჩემი აზარაში და მოკალეობა საუკულობესო იდეალების სატკაში კი არ მდგომარეობს: ოცნებით ქართულობა უჩემოდაც ერთობ მდიდარია. მარტო შესაძლო, დღეკანდელი მდგომარეობის შესაფერი და მოსასდენი ღონისძიებანი უნდა კვიოთ, თუ არ ვკსურს დრო ლაყობაში გავატაროთ. დღეს ჩვენი საზოგადოება — ქართლ-კახეთშიაც, იმერეთ-სამეგრელოშიაც, — ისეთს მდგომარეობაშია, რომ ქართული გასეთისათვის უპარტიობა გვიანაც არის, და ადრეც. ღვთის მადლით, გამოვიდა ეს ჩვენი საზოგადოება იმ თავდაპირველ ბავშვურ მდგომარეობიდან, რაცა ორიოდო სავა კანის მეტი არც კი არავინ იღებდა დროს და გუღწრთულ მონაწილეობას ჭეუენის ბედასათვის ზრუნვაში, ჭეუენის საქმეების მართვაში. დღეს ამ საქმეებსე ბეკრს აჭკს მტკიცედ შედგენილი აზრი და შესედელობა. დღეს მათი წაყვანა და მართვა ზოგს ასე სურს, ზოგს ისე, და ყოველდღე უფრო და უფრო მატულობს, როგორც სავანი საზოგადო მსჯელობისა, ისე რიცხვი ამ სავანსე მსჯელობის მსურველთა. ამ მიწყობით ქართული გასეთი, რომელიც გვერდს აუვლის ამ კითხვებსე სჯას, რომელიც მათსე ყველასე თავისის გადაჭრის, დასაბუთებულს აზრს თუ გადაწყვეტილებას არ გამოსთქამს,

სამუდამოდ უგაყლენო იქნება დღეკანდელს ქართველობასუ. რაგინდ მარდად აკოსოს ამგვარმა გაზეთმა თავისი ფურცლები სხალ-ახალის ამბებით და ცხელ-ცხელი შენიშვნებით, ყოველი ქართველი, რომელსაც კი გული მართლა შესტკიავს საზოგადო საქმეებისათვის, მარტო სასიეროდ თუ იკითხავს იმას, მეტად აჩა. რაგორც კი აწინაირ გაზეთს გვერდით ამოუდგება ჰარტიული გამოცემა, რომელსაც გარდა ახალის ამბებისა, ნიადგ მზა-მზარეული ექნება გადაჭრილი მსჯელობა ეგელა თანამედროე საკითხებსა და მოვლინებასუ, მკითხველების უმრავლესობა მაშინვე აჩქევს და შეითვისებს ამ უგანასკნულს, რადგანაც შიგ მართლა ძალა, მართლა ცოდნა იქნება მოთავსებულში... შემდეგ კი დროთა ვითარებისაგან, ქართველი მკითხველი დასჯელოუნდება, გამოიცდება, გაიგებს, რომ ჰარტიული გაზეთები ხანდის-ხან, სშირდაც, ჭეშმარიტებას ხან ერთს კუთხეს მოჭკუნეტენ, ხან მეორეს, ხან ოთხივეს. მაშინ საზოგადოებაში თან-და-თან გამრავლდება ისეთების რიცხვი, ვისაც ჰარტიის ინტერესსუ უფრო მადლა ჭეშმარიტების და სამართლიანობის კანონი მიანინათ. აი, რაღა ამათთანა მკითხველების რიცხვი რამდენსამე ათასს კაცს შეადგენს, მაშინ, მარტო მაშინ, შესაძლო შეიქნება ჩვენში, ჰარტიულ გაზეთებს გარდა, მიუდგომელ და ჰირუთენელ ორგანოს დაარსება. ჩვენ ჟერ შორსა ვართ ამისთანა დროსუდ *). თუ საფრანგეთში ან ინგლისში ამგვარი გაზეთები ძლივს სწარმოებენ დღეს, არც ჩვენ გვიშავს რამე, თუ უიმასოდ გავილბთ. ჩვენთვის დღეს ბევრად უფრო საჭირო, სასურველია ჰარტიული გაზეთების რიგინად დაარსება, ისე, რომ მკითხველი საზოგადოება, ამ გაზეთების ნაწერის შედარებით და სასწორსუ აწონით, თავისთავად შეეზიოს ჭეშმარიტის მსჯელობის შედგენას საზოგადო საქმეებსა და საზოგადოების შეთაურებსუ, თუ მომქმედებსუ.

) საჭიროდ მიგვიჩნია შევიზინოთ ჩვენს პატივეცემულ თანამშრომელს, რომ, ჩვენის აზრით, თუცა სასურველია პარტიული გაზეთების ქონვა ჩვენში, რათა პარტიებს შორის ბრძოლა სწარმოებდეს აშკარად, საჯაროდ და არა ფარულად და ენატანიობით, მაგრამ მარტო პარტიული გაზეთების არსებობა მივინებელიდ მიგვიჩნია, თუ იმავე დროს დამოუკიდებელი ორგანოებიც არ გვექნება. უიმისოდ შესაძლოა, როგორც თვით ავტორიც ბრძინებს, მეტად ჯშირად ექშიარიტებას ხან ერთი, ხან მეორე და ხან ოთხივე კუთხეც მოეკვინტოს.

როცა საზოგადოების თვალში გასეთის სიტუციის და მსჯელობის პასუხის-მგებელად კერძო და უცნობი მწერალი კი არა, მთელი დიდი პარტია გამოვა, დაწმინდებული ბრძანდებოდეთ, რომ, ადრე თუ გვიან, ეს გარემოება უმტკილად გაამდიდრებს და გააუმჯობესებს გასეთის შინაარსს. დღეს ჩვენი გასეთები ღარიბულად, მათხორეულად სცნო-ვრობენ. მიბძვას მათი ხასიათი; შემთხვევას მათი მეუფე. არავითარი ნივთიერი საშუალება არა აქვთ ისე შეასრულონ თავიანთი მოვალეობა ქართველობის წინაშე, როგორც სურთ ან საჭიროდ მიანინათ მათ მოღვაწეებს. გასეთი დღეს მარტო მწერლის მოღვაწეობით ან თავ-დადებათ კი ვერ წამოადგება ფეხზე. ამას დიდი საშუალება უნდა, ფული, ხელის გამართვა. რამდენისამე წლის განმავლობაში უნდა აუაროს ფული გამოცემელმა თავისს გასეთს, თუ უნდა, რომ ოთხი, ხუთი, ექვსი წლის შემდეგ მისი გამოცემის შემოსავალი გასაკაღს უდრიდეს. რომელს ჩვენს მწერალს აქვს საშუალება ამგვარ ხარჯს გაუძლოს იმ დღემდე, სანამ ქართველობა გასეთს გაიწინებს, შეითვისებს და დაიბარებს რამდენსამე თავისს ეგზემპლარებად? როგორც უცხოეთში, აუცილებლად საჭიროა, რომ ჩვენშიც შეერთებულია თანხით, შეერთებულის შრომით აკამაღლოთ ჩვენი ყურნალისტიკა იმ სიმაღლემდე, რომელიც შეეფერება ესლანდელ ჩვენის საზოგადოების საჭიროებას და სარგებლობას. იმ ორსამ პარტიას, რომელნიც გვყავს, ადვილად შეუძლიანთ გამოიღონ ხელი და ეს საქმე ისე გამართონ, როგორც მათს საკუთარს ინტერესს შეეფერება. ქართველს საზოგადოებას მეტი არაფერი სჭირია, ვერ-ვერობით, გარდა ამისა, რომ იმათ, ვინც მის მეთაურობას სჩემობენ, ვინც ეძებენ მისის ნდობისა და სიყვარულის დირსნი შეიჭმენ, ვინც მზად არიან სელმძღვანელები და გადამწევეტი გასდნენ უკვლამისის საქმეებისა, იმ პირებს თუ პარტიებს დაავალოს ხელმძღვანელობა ჩვენის მწერლობისა, ჩვენის ყურნალ-გასეთებისა, ჩვენის ორიოდე გასეთისა. რაკი საზოგადოება ამას მოსთხოვს ჩვენს პარტიებს, და მტკიცედ მოსთხოვს, მწერლობას არა თუ საშუალება მიეცემა, უკეთესად შეასრულოს თავისი კალი და დანიშნულება, მაშინვე ბლომად შეძინება სავსო გონებრივი და სხეობრივი ძალა. რაც კარგი და თვალსაჩინი რამ ექნება პარტიას, უკვლავფერს მწერლობა-

ბასკენ მიჯმართავს, თვისის გონებრივისა და ზნეობრივის ძალის თუ სიმდიდრის გამოსაცხენად ქვეყნის წინაშე. თვითთული შეტდომა ჰარტიულის გასეთისა სირცხვილით გააწითლებს ჰარტიის მეთაურებსა და მომხრეებს. ყველანი ეტდებიან მეორეველ აღარ შერცხვენ, და სხვა და სხვა. მალე საქმე ისე მოიმართება, რომ, რაც კი რამეა ჩვენი ქვეყანაში ღონიერი, ყველა ასე თუ ისე მიიღებს მონაწილეობას მწერლობის აღდგინებასა და გაძლიერებაში. მარტო მაშინ კელირსებით ამ იდეალს, რომელიც აწასოდეს არ უნდა გვაიწყდებოდეს; მწერლობა, როგორც საზოგადო საქმეების მართვა, მარტო მანამდეა ქვეყნისთვის სასიერო და სასიქადულო, სანამ ერის უმჯობესს, უნიჭიერესს შვილებს ახარია... რომ, რაკი ჰარტიები ჰას-უხისმკებლები შეიქმებიან საღსის თვალში თავიანთ გასეთების სასიათის და შინაარსისა, ისინი მწერლობის სელმძღვანელად წინ წამოაყენებენ უმჯობესს მწერლებს, და მათ, ღვაწლის შესასირულებლად, საკამო საშუალებასაც დაუშვადებენ, შესაფერს ასპარესსაც მიუჩინენ.

დღეს ერთობ შორისა ვართ ამ სურათიყოდ. როცა ჩვენში საზნაურო ბანკები გაიმართა, 1876 წ., ზოგიერთმა მათმა მომქმედმა პირმა განიზრახა ბუკდვის ორგანოს შექმნა. ამ განზრახვის ნაყოფი გასლავს «იურიის» დაარსება 1877 წ. მაშინვე «დროებაში» ის აზრი გამოითქვა, რომ თუ პირდაპირობით და ჰარტიოხსნად არ იქნა ეს საქმე წარმოებული ჩვენში, შესძლოა მწერლობა გაირეწესო. დღეს, რასაკვირველია, ვერავინ იტყვის, რომ გარყვნილება მოჭრეოდეს ჩვენს მწერლობას, ბანკების გამოისობით. მაგრამ ვერც იმას უარყოფთ ვერავინ, რომ ვკარახანად არ გადახაროს ქართული გასეთების სასიათი იმ ფარულს გაკლებას, რომელიც ბანკის ბრძოლას მწერლობაზე აჭვს ჩვენში. ბანკის საქმე, მისი მართვა, ბანკში სამსახურის ძებნა, იქ შესკლის თუ დარჩენის სურვილი სამძახსი და სამძლავი როდია, რომ ესე ყოველივე მწერლობაში პირ-და-პირ, პირახდით, ნათლად არ ისინჯებოდეს. მწერლობას ამგვარი სჯა არა თუ არ ამცირებს, კიდევ ამძლებს და ამძლიერებს, როგორც ყოველი შრომა, ქვეყნისათვის გამოხადევი. საჭიროა მსოლოდ, რომ ამჟამად, ნათლად, პირახდით განისჯებოდეს ამგვარი სჯანი მწერლობაში, და არა ქურდულად, გადაკვრით,

ვითომ სულ სხვა ღრმა საგნებზე იყოს მსჯელობა, ვითომ ჰარტიული ბრძოლა ვი არ მოქმედებდეს აქ, არამედ ლიტერატურული კრიტიკა ან სხვა ამგვარი მაღალი განზრახვა. გარყვნილება მწერლობისა ის ვი არ არის, რომ ბრძოლაში გაერიოს: მთელი ქვეყნის მწერლობა მეტს არას აკეთებს, ამ ბრძოლას გარდა. გარყვნილება ფარული საქციელია, როცა მწერლობა მკითხველს საზოგადოების წინაშე თავს მოაკატუნებს, ბრძოლა რა ჩემი საქმეაო, ბრძოლაში სელს როგორ გაეისურიაო, უფრო უმადლეს საგნებს ვემსახურები, მარტო ჭეშმარიტების ძიებაში ვარ, მარტო შენის სიკეთით ვხელმძღვანელობო და სხვა, და საქმით ვი ან ყოველ თავისის სიტყვას, ან უმთავრესს საგნებზე თავისის მსჯელობას კენჭობას ინტერესს უჭებდებარებს. ეს ფარული, ქურდული, მეღური საქციელია მწერლობის გარყვნილების ბუდე და წყარო. ღმერთმა ამოროს ქართულ გაზეთებს ეს მართლაც სათავილო და მომშხამველი საქციელი. ის მარტო იმ გარემოების მახელებელია, რომ ჩვენი საზოგადოების ესლანდელი მდგომარეობა მოითხოვს მწერლობის გარეკას საზოგადო საქმეების მართვაში და იმ ბრძოლაში, რომელიც ამ მართვის გამო გამართულია ჩვენში. რაკი, ჯერ-ჯერობით, ჰარტიები ვერ ასერსებენ თავიანთ ბრძოლის გადატანას უურნალ-გასკეთების ფურცლებზედ, აქა-იქ ძალა-უნებურად შეიპარება სოღმე ბრძოლის აუცილებელი თვისება ხან ერთს გასეთში, ხან მეორეში. შეპარვა, რსაკვირკულია, სწარმოებს. ხელაში, მადლუდა, ათასგვარის მისევე-მოხევეით და გულის-ქინით. ჭიშკარი დაჯუფელოთ ბრძოლას, დაჯუთმით მას უმჯობესი ალაგი ჩვენის მწერლობისა, თუ გესურს ჩვენის ღირსების დაცვა და საზოგადო ინტერესის სიკეთე. ვნახოთ, ვის რა აქვს სათქმელი.

6. ნიკოლაძე

ჩემი დღიური

საახალწლო

კარგი ჩვეულება.—ნუ წავბაძავთ.—როგორ მოვიდა წარსული წელი.—ბ-ნი გუნია და მისი კალენდარი.—ჩვენი „მოდერნიზმი“.—რით არიან თურმე ისინი შესანიშნავი.—წინასწარმეტყველებანი ახლის წლის გამო.—ახალი ქარი და მისგან აღძრული იმედი.—მისამკლვეი.

ერთი კარგი ჩვეულება უნდა იქნებოდეს. წლის დამლევს იქნებოდა ყურ-ნალ-გაზრდობა სცდილობს თვალი გადაავლოს მთელის წლის ცხოვრებას, გაითვალისწინოს მისი აკაკრებიანობა და აღნიშნოს, რა მოხდა საიმედო და რა გულ-საკლავი მთელის წლის განმავლობაში და ამგვარად სრული სურათი დაუხატოს მკითხველს. სადაც ცხოვრება ისე რთულია და მკვლევარებით სავსე, როგორც სამზღვარ გა-რედა, ეს ჩვეულება, ვიშროვებ, მეტად კარგი და მოსაწონი ჩვეულებ-ბაა. დრო—ვინ არ იცის?—ყოველის მეტრი და შემდგომად, ის დრო, რომელიც, ძველთა ბერძენთა სიტყვით, თავის დვიდლ შვი-ლებსაც კი ჰქვამდა თურმე. მაშ რა გასაკვირველია, რომ მან არ დაჰყოფოს ჩვენი მესიერებაცა და წარსოცოს ჩვენს ხსოვნაში ზო-გაერთი იმისთანა რამე, რის წაშლა და დავიწყება მეტად ცუდი და მხეხველია. აი ამისთვისაა მიღებული ის ჩვეულება, რომელსედაც მოგახსენებ უნდა. ამისთვისაა-მეტე, რომ ეგრობივინი არ სცდებ-ბიან, როცა ხანდახან თვალს გადაავლებენ ხოლმე წარსულს, არ სცდებ-ბიან, ამიტომ რომ, თუ აწმყო მომავლის აღმზრდელია—და ეს რომ ჭეშმარიტებადაა ცნობილი—ანგარიში ყოველთვის საჭიროა, ანგარიშს თავი არა სტყვიან...

მიუხედავად ამისა მე მანც არ წავბამავ ამ ჩვეულებას. მიზეზი ის გახლავთ, რომ მე და მკითხველს—რადა დავძლია!—არაფერი არა გვაქვს სანგარიშო და ვიდრე რომ გვქონდეს, არც ამ ანგარიშდინ განიკავ რამე. არარასიგან არარაი იქნებაო, —ნათქვამია ძველად და მაშ რისთვის შევიწუსოთ თავი?

ხოლო, გარდა წარსულისა, არის კიდევ მომავალი. რას გვიქადის იგი, რას შეგვიძენს? რას უნდა მოველოდეთ მისგან?

სანამ ამის ჰასუსს მოგვცემდეთ, ნება მიბოძეთ გაგასენოთ, თუ როგორ დადგა და როგორ მოვიდა აწ, თსოვნისამებრ თვისისა, სამსახურიდგან გადამდგარი წელიწადი.

მსატრები და პოეტები—ეს ფანტაზიისა და შემოქმედობის შეილება—თავისებურად წარმოგვიდგენენ ხოლმე ახალ-წლის მოვლენებს ქვეყნად. იგი ან ჩვილი, მეტად ლამაზი და რუტო-ქოხრიანი ემაწვილია, ან-და შეგნებო სავსე, გულის წარმეტატი და სულის აღმაფრთოვანი მანდილოსანი. ორსავე შემთხვევაში ახალ-წლის გარეგნობა მომხიბვლელი და სასიამოვნოა, მისი სტუმრობა სასურველი და სანატრელი სტუმრობაა. ჩვენში კი, ახალი წელიწადი არ ჭკადრულობს არც ამჟრის შეგნებას, არც ფეიას ელფერს და ბანკის მსახურისაგან ტყუედ-პყრობილი ეჩვენება ქვეყნიერობას. მე მოგახსენებთ ბ-ნ გუნიაზე, რომელიც არა თუ ჩინებული დრამების ავტორი და საოცარი მსახიობია, არამედ მასთან ერთად ბევრ სხვა თანამდებობათა და საზოგადო მოკვლეობათა აღმასრულებელიც. სხვათა შორის იმაზეა დამოკიდებული, როგორ და რა აღთქმით, რა სიძელო დაპირებით უნდა გამოგვეცხადოს ახალი წელი.

შარშან იგი მოგვეგლინა ეტრედ-წოდებული «საქართველოს კალენდრით», რომელშიაც სრულიად იყო მოთავსებული ყოველივე, რაც კი ეჭირვება ან დასჭირდება საქართველოს. ჩვეულებრივ სავალენდარო და სასტატისტიკო ცნობათა გარდა, იმასაც კი გვასწავლიდა, თუ როგორ უნდა მომზადდეს სხვა-და-სხვა საჭმელები. «მდოგვი», «კვერცხები», «კიტრის მწინილი გოგრაში», «აღუბლის ან კრიჟოვნიკის მწინილი», «ფშური სინკალი», «საზაფხულო მყავე საჭმელი», —ეს სულ კალენდრის საშუალობით მოსკლისათანავე გვიწყვლობა ახალმა წელმა. მართალია; ჩამოთვლი-

ლი საჭმელები მანინა-და-მანინე კერ მოჭკერინან ნურწყვეს მკითხველს და ვერც ისე გრძელ სიას შეადგენენ, როგორც, შეიძლება, სასურველი იყო მრავალთათვის, მაგრამ იმასაც ნუ დავივიწყებთ; რომ ღორ-მუცლობა არასოდეს არა ყოფილა მოსაწონი და ამას გარდა «არა ჰერითა მარტო სცხონდეს კაცი». მართალია ისიც, რომ ბ-ნ გუნიას სამზარეულო უფრო ფშავურ კუჭისთვის არის გამოზომილი, მაგრამ ერთი რომ ფშავური კუჭიც კუჭია და მასაც საკვები უნდა და მეორედ ის რომ, «კალენდრის» შემდგენელს სრულიადც ირ დავიწყებას ეს სახითათო და საშიშარი გარკომება. ვინცღობა, «კალენდრის» საჭმელებს კერ შეითვისებდით ისე, როგორც საჭირთა ჯანმრთელობისათვის, უნდა მიგუშერებიათ იმავე ბ-ნ გუნიასათვის, რომელიც გადაგიშლიდათ «ძველ კარბადინს» და გასწავლიდათ «შინაურ წამლობას ზოგიერთ ავადმყოფობათაგან». ამ შემთხვევაში «კალენდრის» გამოძიქველის თავაზიანობა იქამდის მიდის; რომ «შაწია შინაურ აფთიაქსაც» კი უფეშქაშებს თავის მკითხველებს. «სიქან-ჯუთინიო,»—მოგვითხრობს იგი—უბარი წამალია შემდეგი სატკივრებისათვის: ვისაც შარდი შეკრული და შეხუთული აქვს და ან მუცელზედ შემოწოლილი ჰქონდეს საქმელი რამ, გაჭსნას და მოახელებს. «წელისა და სახსრების ტკივილისათვის უბარი წამალია აქლეის ხორცი; უნდა მოხარშოთ ცხარე მძარში და ისე სწამოთ რამდენჯერმე, გაასუქებს კიდეც კაცს» და სხვა. ეს კიდეც არაფერი, ბ-ნ გუნიას ხოლერისაც კი ეფიქრება თავის «სამზარეულოს» გამო და ამისათვის გრძელ დარბებას იძლევა, თუ როგორ უნდა დაიფაროს კაცმა თავი ამ სენისგან... აი რა რჩევით, რა ამბით, რა დარბებით გაგეცნო შარშან ახალი წელი.. მაგრამ, შეიძლება, იფიქროთ, რომ გარდა მდოგვისა, მწნილის, ფშავურ ხინკლის და სიქან-ჯუთინისა არაფერი იყოს «კალენდარში». ძლიერ შესცდებით! ბ-ნ გუნიამ კარგად იცის, რომ გარდა არსობისა ჰერასა საჭირთა კიდეც ეგრედ-წოდებული სულიერი საკვები და აი მისს წიგნში მოთავსებულია ამგვარი განძიც. «ანკლოტები», «ორი აბესინური მოთხრობა», «რომ გიჟვარდე» და სხვა და სხვა, სულ ამავე ხარისხის სალიტერატურო თვალ-მარტავლიტები... მაგრამ ყვეზე უფრო შესანიშნავია ის ნაწილი «კალენდრისა», სადაც მოთავ-

სებუღია კგრედ-წოდებული «სურათების აღსნა» კვ სურათები შეი-
ცავენ ჩვენს ჰანტონს, ჩვენს დიდებს, ჩვენს სიამაყეს! ბ-მა გუნამ
შეჭკობა ერთად რაც კი რამ იყო შესანიშნავი ჩვენში და თვითუღ
მათგანის ჟანმრთელობაზე გვაუწყებს სიამედო ამბებს. მაგ-
ალითად, ერთი მათგანი «დიდად განათლებული და განვითარე-
ბული, ჯან-ღონით, სიცოცხლით და პატიოსნებით სავსეა»
თურმე, მეორე «სრულებით ჯან-სალი კაცია და 48 წელი-
წადი სრულებით არ ეტყობა მის ვაჟკაცურ და იმედებით
და რწმენით აღტაცებულს სავსე (?) ბუნებას», მესამე... მესა-
მეც «ჯერ სრულებით ჯანსალი და ძალღონით სავსე კაცია და,
იმედია, რომ კიდევ დიდ სანს კმისსურება იმ საზოგადოებას, რა-
მელიც მას ასე პატივს სცემს და აგრე უყვასო, მეორე «მხო-
ლოდ ახლა შედის სრულ ასაკში» და სსკა და სსკა... ერთის
სიტყვით, რაღა გავაგრძელოთ, გონების, ჭკვის და ფისიკური მშვე-
ნიერების წარმომადგენლები სულ ერთად შეუერთებია ბ-ნ გუნას
და ყველანი ჟან-საღნი და ძალ-ღონით სავსენი არიან... დიად! ბ-მა
გუნამ, «დიდად განათლებულმა, ჟან-ღონით, სიცოცხლით და პა-
ტიოსნებით სავსე» გუნამ დიდის ამბით მიგვაგება შარშან ასალ-
წელიწადს და დიდის ამბითვე ჩაბარა მას ჩვენი თავი. ეს იყო,
კამეორება, შარშან და რატომ არ უნდა ვიგულისხმობთ, რომ გან-
მეორდება წელსაც. დიდება, მამსადადე, მას, ჩვენს წინასწარმეტყველს,
ჩვენს მეცნიერს, ჩვენს კრიტიკოსს, ჩვენს მსახიობს, ჩვენს შეჭ-
სპირს, ჩვენს არ კიცი ვის? დიდება და ვაშა კაშა აწ და მარადის!..

ესლა, ამ შესმისა, ამ ხშირი სოტბისა და ქებათა-ქების შემ-
დეგ, მეც მიწდა გავგუნაიდე, ესე იგი დაეუმტვიცო მკითხველს,
რომ თუმცა კალენდარს არა გბეჭდავ, არა ვწერ დრამებს, არ ვარა-
გებ დიდ-განობის და «ფრად განათლებულობის» დიპლომებს, —
საზოგადოდ არ ვსიქან-ჯუბინობ» ქართულ მწერლობაში, მაინც მეც
არა ვარ მოკლებული წინასწარმეტყველობის ნიჭს. ეს მით უფრო
ადვილია, რომ როგორც ქვეყანამ უწყის, მეფელტონე იგივე წინას-
წარმეტყველია, მხოლოდ უდროყო დროს დაბადებული და — ეჭა — არ
ცნობილი უგურუნთაგან. დასამტვიცებლად, სება მიბოძეთ მოკვინიო
ნათელი ბნულს, განკანათო, რაც გარემოცულია დროთა ბურუსით

და თვითუფლად მოგითხრათ ყოველი, რითაც იმენს თავს მრძავალი 1895 წელიწადი.

მას შემისა, ბატონებო, და გაგონება!

პირველ ყოვლისა მომაკვალ წელიწადში იქნება ის, რომ მომამომაკვალ წელი მოკა. ამ წელს ექნება სამის სამოც და სუთი დღე და ამდენივე ღამე. ღამეები იქნება ბნელი, თუ მთვარემ უმტყუნა და დღენი ბრწყინვალე, თუ ღრუბელმა არ შეუშალა სული. ამ წლის განმავლობაში ბევრი მოკვდება, ბევრი დაიბადება და ბევრზე ბევრი იცხოვრებს და დარჩება ცოცხალი. ამ უკანასკნელთა რიცხვში, მოკვებით, რასაკვირველია, მე და მკითხველიცა. მე—მისთვის რომ ასე მსურს, მკითხველი—მისთვის რომ ასე ჭსურს და ორივენი—მისთვის რომ ასე ვკსურს.

ქალაქებში მომაკვალ წლის მობრძანებას ყველაზე უმაღლა გიბეზენ ვირთხები და მისხურები. ვირთხებს წინდაწინვე გადაკითხული ექნებათ გუნიას «კალენდარი» და აბა რაღა გამოეპირებოთ ამის შემდეგ, ხოლო მისხური სიფხიზლეს გამოიწვევს მთივე მოკვალეობა. როგორც მოგესვენებათ, სწორედ თორმეტ საათზე, როცა ძველი წელიწადი იბრუნებს პირს და ახალი შემოკა ჭერ ქვეშ, ყოველ «კვლავში», ყოველ საზოგადო კრებაში, თითქმის ყოველ სახლში გაიხსნება შიმშანურიას თუ არა, უბრალო კასურის ბოთლი მაინცა. ბოთლს საზოგადოდ ხსნიან მისხური, ხსნიან იმ დროს, როცა მოდის ახალ-წელიწადი და მასთანავე ყველასვე ადრე ის იგებს მისს მოსვლას...

მოსვლისთანავე შეიქნება ერთი ალიაქოთი, ფარისეველობა და სვეწნა-ღრუჭა. ჯერ ეგელანი დაუღეოთ სტუმრის სადღეგრძელოს და მერე, თითქო უბრე მოკისფიდეთო, მოკვებით მათხორრობას. რას არ კიტყვით, რას არ მოკინდომებთ ხოლმე: ჟანმრთელობას, დღე-გრძელობას, სიმდიდრეს, წინს, ორდენებს, სხვისას და სვენისას, მისთანა რამესაც კი, რაც ჯერ არაგის ჭქონია და არც ექნება. გამომანგარიშებულია თურმე, რომ რასაც კითხვით, ყოველივე რომ მოკვიტანოს ახალმა წელმა, რაც ქვეყანაზე ხარ-კამენია, ისიც არ ეყოფა საზიდად... კარგი ვიდრე, რომ სტუმარი ჭკვიანია და არც კერე იტყეს თავს მისპინძლების დასაკამყოფილებულად...

ეველსზე უფრო რიგინი თხოვნა სოფლელების თხოვნაა. ვუ-
რი, ღვინო, მშვიდობა,—აი რა უნდათ და რას ემუდარებიან ასაღ
წელს. ხანდახან, ამ თავი და თავი თხოვნის გარდა, სხვა რამეც გამოს-
ტვირის სოფლე. იმერელს, მაგალითად, როგორ შეუძლია მოითმი-
ნოს, რომ საწილ-საზადებელთან ერთად «მუქთა ადოკატი» და
«ღეზბის ქალაღღიც» არ სთხოვოს ასაღ წელს. მეგრელი და აფხა-
ზი უაღლო და უზატრონო ცხენსაც გაივლებს გულში, რაჭველა—
ლორს, გურული—ყაჭს, ფშაველი და სვესური—მტერზე გამარჯვებას
და სხვა. ეველსზე უფრო უზომო ნატურა, სისალსო ღექსების სი-
ტყეით, ქართლელს სჩვევია თურმე. გასსოვთ?

ნეტავი რამე მანატრა,
ეს ნატურა ამიხდინაო:
ჩვენი მტკვარი დოთ მიქცია,
გორის ციხე ჯამათაო;
იალბუზი შიგ ჩაჰყარა,
გადმიქცია ჰადათაო;
მცხეთის ხიდი ამიყუდა,
ხელში მომცა კოვზათაო;
ისეთი მუცელიც მქონდეს,
რომ მეყოს მე სამხრათაო...

რა გასაკვირველია ამას შემდეგ, რომ ასალი წელიწადი უფუ-
რადლებოდ სტოკებს ბეგრს თხოვნას, სტოკებს მაუსედველადაც
იმისა, რომ ჩვენ მაინც არ ვკარგავთ იმედს და წლიდან-წლამდე
გიმეორებთ ერთსა და იმავეს...

მაგრამ გაიგლის რამდენიმე ხანი, ასალი ძველად იქცევა, ჩვენი
ნატურაც გასუნდება და ჩვეულებრივი ცხოვრება ისევე თავის კვალში
ჩავარდება, აღარც ვი გაგვასუნდება მერე, რასა ეფიჭობდით, რას
ვნატრულობდით ადრე. იგივე ძილი, იგივე სიზმრები, იგივე არა-
რანობა და არარანობის ძებნა...

ამ ძილიდგან გამოგვაფსიზლებს ერთილა მარტო ის სიზმარა,
თუ ვინიცობა მატკეზმანა, რომ ლუქმა გაჩნდა და ამ ლუქმას
ეტანებინა სხვებიო. მაშინ ეველანი გამოემკრებით სორობიდან და
შეკქმნით შენიჩეობიას. ეველას თავისი დასი აუჩნდება, უოკელს დასს

თავისი მადა ეჭმნება, ყოველ მადას დაკმაყოფილება უნდა და მისა-
სადამე თავისი მისკერპულიც სჭირია. ჯანსდება მიეთ-მოყოობა, სი-
ტყუის მიტან-მოტანს, ერთმანერთის ლანძღვა და თრევა. გაზეთები
დასტოვებენ პოლიტიკას და შეუდგებიან ბაზრულ ზრდილობის გა-
გრცელებას. ეს «პოლიტიკა», ეს ჩვენი უნი მშობლიური «პოლიტიკა»
აღტაცებაში მოიყვანს ყველას, ვისაც თავისი დიდება სსკების და-
მცირებაზე დაუფუძნებია. ატყდება ომი, ბრძოლა, ენისა და თოფ-
იარაღის უთავბოლო ტრიალი...

ეს მოხდება «საერთაერთო კრედიტის» არჩევნებზე, ამას უნ-
და მოკვლადეთ ჩვეულებრივ ბანკობიას» დროს, ეს კანონიერი
მოკვლენა ჩვენი, ასე ყოფილა და ასე იქმნება დიდ სანს.

მერე?

მერე ის, რაც «არ ახალა, ძველია». მთელი ზაფხული და შე-
მოდგომა გვემინება საღათას ძილთ. ძველა-მოსილნი, თუ დამარ-
ცნებულნი შეგერდებით ერთ წერტილზე და მივეცემით ოცნებას.
რას არ ვიფიქრებთ ამ დროს, რას არ გაგვივლებთ გულში? და ამ
ფიქრში, ამ გულის-თქმაში იქნება მანის იგივე შერა, მტრობა და
ერთმანერთის სიძულვილი.

ზამთარში, კვლავ, შევიკრიბებით ჩვენს საჭიანჭველოში და ჩვეუ-
ლებრივ დაბალ გრძობებს გაუჩნდება კვლავ საზრდო. ყოველი სა-
პერწყალი მაშინ გაღაღღალებულ ტრესლის მომსწავლებელი იქნება.
იტყვის ვინმე სიტყვას და ეს სიტყვა გამოიწვევს «პოლიტიკას»,
რომელსაც არც თავი მოენასება, არც ბოლო, რომელიც მოაბეზრებს
თავს დიდსაცა და პატარასაც, მოსდებს ავს სუნს მიდამოს ას
ვერსზე ირგვლივ. დაიწყებს ვინმე საქმეს და ყველანი იმის ცდაში
იქნებით, რომ გამოკვრათ ფესი, შეგუშალოთ სელი. თეატრი, სსკა-
და-სსკა საქველმოქმედო «საზოგადოებანი», იწერლობა, სკოლა,—
ეს სულ საფლავისო ასპარეზად შეიქნება, რომელიც უნდა შეიბღა-
ლოს, შეიგინოს უსათუოდ, თუნდა იმასთვის მარტო, რომ გა-
მართლდეს პოეტის გოდება:

და მას წმინდასა ალაგსა, თავყანსაცემსა ღრრსებით,
გლახ-უმეცრება ფერხქვეშე სთრგუნავს გულითა უგრძობობით!

ამ ვითომ და ჟაფთაში, ამ ჭანან-წყვეტაში ვერც კი შეგნიშნავთ, როგორ დალუკს სულს ასალი წელიწადი, როგორ ძეიერულება სუტარსა» და მისობას კისრად იღებს მისი მემკვიდრე... გიდეკ ნატურა, სკეწნა, სელის-გაწკდენა, მოწყალების თსოკნა. შემდეგ იგივე მტრობა, იგივე წვრილმანობა, იგივე არაჩაობა, სანამ არ გავეცდებით სრულად, სანამ არ შეგვიძოკვლება ძმოუთმენელთა სავალნი დღენია!...

— ნუ თუ ეს ჩვენი მომავალი ცხოვრების სურათიაო?—იგითსავს ვინმე.

— ჭოცა და არაა! ეუზასუხებ მე. «ჭო» მისთვის, რომ აგრეთი იყო აქამდის ის ჭანან-წყვეტა, რომელსაც ჩვენ ცხოვრებას ვეძახოდით და «არა», კინაიდეგან კვრძნობთ, რომ

დაჰბერა ქარმან ციურმან,
თან მოიტანა ყვავილი,
მაცხოვრებელი სულისა,
სუნელებითა აღვსილი!

ეს დღიური დაწერილი იყო, როცა გამასხენდა, რომ ახალ წელიწადს მიველევას ჩვეულებად მიღებული. საუბედუროდ, ჩემი მუზა შინ არ გასლდათ და ამისთვის სსკებს დავესუსხე ღირსეულთა დასაჯილდოებლად. დეე! მიიღონ, რაც ეკუთვნისთ და გამყოფილ იყვნენ მცირესა ზედა. დიდი არაა ზვარაკი, მაგრამ წრფელის გულითაა შემოწირული. აი ეს საკვლევი:

„ივერიის“ და „კვალის“ თანამშრომლებს

გონების ბრწყინვას,
აზრების ელვას,
წმინდისა გულთი კეთილის თესვას,
ნეტავი მისკდეთ,
ნეტავი მისწკდეთ
მალალსა ცაში შავარდნის ფრენას!...

„საურთიერთო კრედიტის“ კანდიდატებს

როცა ახალ სახლს აშენებ,
შენ ღღარ დაგაწყლიანო,
სანამდი შიგ დასდგებოდე,
ბუხები დაბზუიანო...

ზოგიერთს ჩვენს მოღვაწეს

აწ სად არიან,
აღარ ისძიან
თავისუფლების მადლ-ფერხვებს!..
«მოეგასს!— შეწვენა,
ბორბტს!— დეენა,
საზოგადობის სულთ აღდგენა!...
ერთობა, მშობა,
ზნეთ ამაღლება,
მამულისათვის თავის გაწივრა!..
სიტყვა სიტყვა,
საქმე გი—სხვაა...

? ?

წახდნენ ქაძნი და დრონი
სადღა ქართუელი?
სხვა გვარად თავმოწონა!..
წიგნების ვითხვა ეშლება,
არც ესმის ტიბიერნია;
დათუვრად ბლავის და ჭფიქრობს,
რომ ტბილი იადონია,
ხატს წმინდა სანთელს არ უნთებს,
შიგ გარეული ქონია.

ვ. მ—ძეს

შენ რისთვისაც ხვანჯარიკობ,
გი შეტატყვეთ, არ ვართ ბრმაო.

მ. მ—ელს

სიტყვა-პასუხს ისე სძარბო,
 როგორც კაი ვაძიფარაო.
 შენი ჭკუის აღმასწავლო
 უკუღმა ვინ დაჯბარაო?
 ზუიას ნაცვლად მოგიმეია
 ღელადუნტა, ფაძიფარაო.

„ნეიტრალებს“

ზოგი რას ელას, ზოგი რას?
 ზოგს კიდევ რა ენატრება?!
 უცდიან მაგრამ ჯერ კი წღვას
 არც იწვიას, არც სღვულს, არც შრება!

იონა მეუნარგიას

ეს რა ცუცხლშია ჩაკვადნიღვარ, სადა ვარ?
 გული მეწვიას, სასიკვდილოდ მზადა ვარ!

ილ. ხონელს ზემოხსენებული პირები

. «ჩემო ძმაო!
 რად ათითებ ტყვილა სსკებსო?
 შესს თავზე რომ დაიხედო,
 მე გგონებ, ის აჯობებსო».

ილ. ხონელი ზემოაღნიშნულ პირებს

სიევარულმა მათქმეინა,
 თორემ მე ვინ? ლექსი ვინა?

ილია ხონელი

უცხოეთის მიმოხილვა

წარსული წელიწადი

ბევრი სხვა-და-სხვა გვარი ცვლილება მოხდა შარშან კა-
კობრიობის საპალიტაკო ცხოვრებაში; ბევრგან, უმთავრესს
სახელმწიფოებში, იცვალა მმართველების სახე და სახელი, მა-
გრამ, მაინც, ისტორიაში შარშანდელი წელიწადი არსად არ
ჩაინიშნება რაიმე ახალ ეპოქის დასაწყისად. მარტო ერთ ადგილს
— შორ-აღმოსავლეთში — სამუდამოდ ჩაიბეჭდება მისი ხსოვნა,
რადგანც ამ დროიდან იწყება იქ მთელი ახალი ერა იქაურ
ერთა ურთიერთობა-განწყობილებისა. შესაძლოა და მოსალოდ-
ნელიცა, რომ იაპონიის და ჩინეთის ბრძოლა, რომლის ხასია-
თი და მნიშვნელობა საკმაო სისრულით გავაცანით „მოამბის“
მკითხველს მეცხრე წიგნის „უცხოეთის მიმოხილვაში“, ევრო-
პიულ სახელმწიფოთა შორისაც შებრძოლების მიზეზად შეიქმნას.
მაგრამ, თუ ეს ცვლილება მოხდა, იგი ცვლილება ახლად და-
მდგარს 1895 წელს უნდა მიეწეროს, და არა წარსულს 1894
წელს, რადგანაც ამ უკანასკნელის განმავლობაში ამ საგანზე
ჯერ არ ატეხილა — თვალ-საჩინოდ მაინც — არავითარი დავა
განათლებულს სახელმწიფოებს შუა. მათ შორის წლის დამლევეს
იმნაირივე განწყობილება და დამოკიდებულებაა, ყოველის უცვ-
ლელად, როგორც წლის დამდეგს იყო.

როგორც მოგვხსენებათ, ევროპის უმთავრესს სახელმწი-
ფოებს შუა ორი მოპირდაპირე და წინააღმდეგი კავშირი არსე-
ბობს: ერთის მხრივ დგანან რუსეთი და საფრანგეთი, მეორეს
მხრივ — გერმანია, ავსტრი-უნგრეთი და იტალია. ამ უკანასკნელს

კავშირს საზოგადოდ „სამთა-კავშირს“ უძახიან. ყველამ იცის, აგრედვე, რომ ამ „სამთა-კავშირს“ სრული იმედი აქვს, გასაჭირის დღისთვის, ოსმალეთის, ინგლისის, რუმინიის და სერბიის სიმპატიისა და ზნობრივის დახმარებისა, იქნება მეტისაც. ეს მდგომარეობა და განაწილება ევროპის სამეომრო ძალისა სრულიადაც არ შეეცვლილა წარსულის წლის განმავლობაში, ისე, როგორც შეუცვლელადვე დარჩა უკანასკნელ წლებში. ორივეს მხრით არწმუნებენ ქვეყანას, რომ ჩვენი კავშირის საგანი და მიზანი მარტო მშვიდობიანობის დაცვაა, მარტო მტრის თავიდან მოგვრებაა და არა მტრის თავზე დასხმაო. ყოველს შემთხვევაში ევროპა შეეჩეია ამ მდგომარეობას და უწინდელის შიშით აღარ უცქერის ორივე მხრით დამარაგებულ ჯარების მილიონებს. უმჯობესი მაჩვენებელი ევროპის აზრისა, ამგვარ საქმეებში მისი აღებ-მიცემობის და ბირჟის მოძრაობაა. ამ მხრივ მეტად შესანიშნავია ეს გარემოება, რომ უკანასკნელ თვეების განმავლობაში, როგორც ინგლისში, აგრედვე ევროპის კონტინენტზე და თვით რუსეთშიაც თითქო რაღაც ახალი ფრთები შეესხა ეკონომიურ მოქმედებას. ფული აღარ იმალება, უწინდებურად და თან და თან უფრო და უფრო იაფდება. ახალი საქმეები იწყება, დიდ-ძალი ფულის მომთხოვნი, და ყველანი ყოველგან, რამდენიც სჭირიათ, იმდენს სერმიას შოულობენ. ასე გასაჩვენო, რუსეთს-ცოტაოდენი ფული დასჭირდა, სასესხებელი, ძველი, მძიმე-სარგებლიანი რკინის-გზის აქციების დასახსნელად და ევროპამ ორმოცჯელ უფრო მეტი ფული შეაძლია სამ-პროცენტ-ნახევრად, ვიდრე საჭირო იყო. მეორე აშკარა მაჩვენებელი ევროპის გულ-დანდობილობისა და მშვიდობიანობის დაურღვევლობისა ის გარემოებაა, რომ ახალი ამხანაგობა შესდგა საფრანგეთში, პანამის არხის დასასრულებლად და ამ ამხანაგობასაც ერმა იმდენი ასი მილიონი ფული მიუტანა ანუ დაჰპირდა, რამდენიც საქმეს დასჭირდებაო. ომიანობის ფიქრი რომ ვისმე ჰქონდეს ევროპაში, ან ეს ფიქრი ხალხსა და ბირჟის მეუფეებს ჭკუაში მოსასვლელად რომ მიაჩნდეთ, ამგვარი ოპერაციები ყოველად-შეუძლებელი იქნებოდა.

ორ გარემოებას აწერენ, განსაკუთრებით, პოლიტიკის მკოდნენი ამ გულის დაშოშმანებას ევროპის საზოგადოებისას, შესახებ ომის მოლოდინისა. ყველა ჰხედავს, რომ შორ-აღმო-სავლეთში რაღაც დიდი, უზარ-მაზარი ცვლილებანი მზადდება, მეტად საინტერესო რუსეთისა და საფრანგეთისათვის, და, ამის გამო, აღარავის სჯერა, რომ ეს სახელმწიფოანი თავიანთ ჯარსა და ღონეს ევროპაში საომრად დააბანდებენ, როცა აქ ბრძო-ლაღ ბევრგან უფრო საძნელოა და საშოვარიც ბევრად უფრო საეგებიოა, ვიდრე ჩინეთში. ყველა ჰფიქრობს, რომ ყოვლად-შეუძლებელი საქმეა რუსეთმა და საფრანგეთმა ესოდენ დაი-ვიწყონ თავიანთი ცხოველ-მყოფელი ინტერესები ჩინეთის სა-მზღვრებზე, პირველმა კიმბირისა და მეორემ ტონკინისთვის. მეორე გარემოება, რომელსაც აგრედვე მნიშვნელობას აძლევენ ევროპაში, ის ცვლილებაა, როგორც ამ ორისთვის წინად მოხდა თვით რუსეთში. ახალ იმპერატორის ტახტზე ასვლას ევროპაში ყველა იმ თვალთ უცქერის, რომ, შექველია, ცო-ტათი მაინც არ შეიცვალოს ის მწვავე გრძნობა, რომელიც განსვენებულს ხელმწიფეს გულში ჩარჩენილი ჰქონდა და რო-მელიც უფრო პირად შთაბეჭდილებას მიეწერება, ვიდრე სა-ხელმწიფო ინტერესების გადუხრელ მოთხოვნილებას. ბისმარკ-მა ჩვეულებრივი თავისი „გულ-გადახსნილობით“ გაკვირთ გან-მარტა ეს კერძობა საქმისა, როცა სთქვა, რომ რუსეთის ახა-ლი თვითმპყრობელი არ მოსწრებია 1866 — 1870 წლებს, ამიტომაც გონებაში ჩაბეჭდილი არა აქვს ძველის გერმანიის უძლოურება, როცა ეს ქვეყანა მცირე და გაცალკეალკავებულ სამთავროებისაგან იყო შემდგარი, და ფინიების გროვასავით ჩრდილოეთიდან ელოდა საზრდოს და ბრძანებას. ახალ, ძლი-ერ გერმანიის ურჩობა, ამიტომ, აღარ გაამწარებს, გულს არ მოაყვანიებს რუსეთის ახალს მბრძანებელს, როგორც არც ალე-ქსანდრე პირველს; არც ალექსანდრე მეორეს, არც ალექსან-დრე მესამეს არასოდეს არ სწყენიათ, მაგალითად, ინგლისის თუ ავსტრიის ურჩობა და რუსეთის ნებაზე სიარულის უარი... მართალია ეს მოსაზრება, თუ შემცდარი, ვინ იცის. ყველა კი

სრულებით დარწმუნებულია ევროპასა და რუსეთში, რომ ახალი ჩვენი ხელმწიფე თავის პოლიტიკაში საკუთრივ რუსეთის სახელმწიფო ინტერესების ანგარიშით იხელმძღვანელებს და მარტო ამ ინტერესების მიხედვით მომართავს თავის ურთიერთობას სხვა-და-სხვა თავის მეზობლებთან, და მეტოქეებთან. ამ რწმენის შედეგია ის საყოველთაო გრძნობა, რომ უკანასკნელი თვეების განმავლობაში მშვიდობიანობის დაცვაზე ევროპა ბევრად უფრო მეტად გულდაჯერებულია, ვიდრე როდისმე სხვა დროს ამ უკანასკნელ თხუთმეტის წლის განმავლობაში...

ამ ურთიერთ შორის განწყობილებიდან საკუთრივ კერძო სახელმწიფოების შინაგანს მდგომარეობას რომ გადავაგლოთ ოდნავ თვალი, ვერსად ვნახავთ მეტად შესამჩნევ ცვლილებას. ინგლისში მდგომარეობა მარტო იმ მხრით შეიცვალა, რომ მმართველ ლიბერალთა დასის მოთავემ, სახელგანთავსებულმა გლადსტონმა, საპოლიტიკო ასპარეზს თავი დაანება. მიზეზად მან თავისი ღრმა მოხუცებულობა და მხედველობის სისუსტე დაასახელა. უფრო დასაჯერი კი ის არის, რომ თავის სიცოცხლეშივე სურდა შეეჩვია თავისი დასი და ქვეყანა ახალ მეთაურის მიყოლას. ლიბერალთა დასს ბევრი წარჩინებული და სანდო წარმომადგენელი ჰყავს, როგორც ლარკური, მორლე, როზბერი და სხვ. საუბედუროდ, არც ერთს ამ შედარებით ახალგაზდა მოღვაწეს არ დაუმსახურებია ჯერ ქვეყანაში ის საყოველთაოდ განთქმული სახელი, რომელიც თავისუფალს ქვეყნებში საჭიროა მართებლობის მოთავესათვის. მოპირდაპირე კონსერვატულ დასს მეთაურად ჰყავს მოწიფული შეცნიერი სოლსბერი (ან, როგორც ევროპაში გამოსთქმენ, სალისბიური), რომლის სახელი განთქმულია; არა თუ მარტო ინგლისში, მთელს ევროპაშიაც. ლიბერალურ დასს კი, გლადსტონს გარდა, არაფინა ჰყავს ჯერ მსგავსისავე სახელის პატრონი. როგორც მეფენი, საპოლიტიკო დასთა გონიერი მეთაურნიც წინაღვე სკდილობენ ღირსი მემკვიდრე დაიმარაგონ და დაუტოვონ თავიანთ დასს, რათა მათმა სიკვდილმა ობლად

არ დასტოვოს და ცხვრის ფარასავით არ გაჰფანტოს ნახევარი მთელის ერისა. ამ სახით, დერბიმ დიზრაველი დაამზადა და დასტოვა, დიზრაველი—სოლსბერი... საზოგადო აზრია, რომ ამავე აზრით გლადსტონმა მმართველობას ხელი შეუშვა, რათა ქვეყანა შეაჩვიოს როზბერის ხელმძღვანელობას.

ინგლისის პარლამენტი (საკუთრივ დებუტატების კრება) გლადსტონისობასაც თითქმის შუაზე იყო გაყოფილი: ნახევარზედ ცოტა მეტსა ლიბერალები შეადგენდნენ, და მეორე ნახევარს, ან ცოტა ნაკლებს, კონსერვატორები. განსხვავება სულ 40—48 კენჭშია. სხვა-და-სხვა მიზეზით ამ უკანასკნელ დროში საქმე ისე წავიდა, რომ მართებლობის (თუ ლიბერალების) უმრავლესობა ეხლა მარტო ან 12, ან 20 ან 21 კენჭს უდრის. ინგლისის კონსტიტუციის ძალით, როცა რომელიმე დებუტატი მმართველობაში ჯამაგირიან აღვიღოს მიიღებს, მაშინვე ხელახლად კენჭი უნდა ეყაროს ხალხში. ზოგი ამ მიზეზით, ზოგი დებუტატების სიკვდილის გამო, წრეუღს რამდენიმე კენჭის ყრა მოხდა ინგლისის სხვა-და-სხვა თემში, დებუტატების ასარჩევლად. ყოველგან, ლიბერალების მაგიერ, კონსერვატორები აირჩია ხალხის უმრავლესობამ. ინგლისში ამ დამატებითს კენჭის ყრას დიდს მნიშვნელობას აძლევენ ყოველთვის, როგორც იმ ნდობის მაჩვენებელს, რომელიც ერსა აქვს ამა თუ იმ დასისა. უკანასკნელი არჩევნების გავლენა ინგლისში ისეთია, რომ ყოვლად შეუძლებელია მოკლე ხანში ბოლო არ მოეღოს ეხლანდელ პარლამენტის არსებობას. უეჭველია, 1895 წლის განმავლობაში საზოგადო კენჭის ყრა მოხდება მთელს ინგლისში, ახალ პარლამენტის ასარჩევლად, და, რასაკვირველია, ამ არჩევნების შედეგს დღეს ვერაფერს გაზომავს. ჟურნალ-გაზეთობა კი წინასწარმეტყველობს, კონსერვატორების ხელში გადავა მმართველობაო, და სოლსბერი დაიკავებს როზბერის ადგილსაო. ამ ცვლილებას, თუ კი მოხდა, დიდი მნიშვნელობა ექნება ინგლისის საკუთრივ შინაგან პოლიტიკისათვის. ხოლო რაიცა შეეხება ინგლისის განწყობილებას სხვა სახელმწიფოებთან, ინგლისის გარეშე პოლიტიკას, ინგლისის მდგომარეობას

და საქციელს გარეშე ქვეყნებში, ამ მხრით სრულიად არაერთარი ცვლილება არ შეიძლება რომ მოხდეს, ლიბერალებს ებარება მმართველობა ინგლისში, თუ კონსერვატორებს. მათ შორის განსხვავება მარტო საშინაო საქმეებშია, უცხოეთისთვის კი ლიბერალი და კონსერვატორი სულ ერთი და იგივე ინგლისელია.—მართალია, ერთხანს, სანამ კობდენს და ბრაიტს (მანჩესტერის მოძღვრებს) დიდი გავლენა ჰქონდათ ლიბერალთა დასზე, ეს უკანასკნელი იმ პოლიტიკას ადგა, რომ ინგლისი უცხოეთის საქმეებში სრულიად არ უნდა ერეოდესო. მაგრამ 1877 წლიდან ეს პოლიტიკა მიტოვებულ იქმნა. თვით გლადსტონმა, რომელიც მისი მომხრე იყო ერთ დროს, ბოლოს სრულებით შეიცვალა აზრი ამ საგანზე. მისგან როსბერის დაყენება ჯერ გარეშე საქმეების მინისტრად და ბოლოს პრემიერადაც სრული მომასწავებელია ამ ცვლილებისა.

საფრანგეთში წარსულ წელიწადს მარტო ის შესამჩნევი ცვლილება მოხდა, რომ რესპუბლიკის პრეზიდენტად, მოკლულ სადი-კარნოს მიგიერ, პარლამენტმა კაზიმირ-პერიე ამოიჩინა. ამ გარემოებას სრულიად არაფერში არ შეუცვლია არც საშინაო პოლიტიკის მიმართულება, არც გარეშესი. როგორც წინააღმდეგ, დღესაც საფრანგეთში მმართველობა ეგრედ-წოდებული „ზომიერი რესპუბლიკელების“ ხელშია, რომელნიც გამბეტას თაოსნობით გამოვიდნენ საპოლიტიკო ასპარეზზე, მის პროგრამით მოქმედებენ და მის გზას ადგნიან. ეხლანდელ პარლამენტში იმათ საკმაო უმრავლესობა ჰყავთ, იმსილდე, რომ ყოველთვის, როცა უნდათ, შეუძლიანთ თავიანთი კაცები, სადაც სურთ, დააყენონ. მათ წინააღმდეგ მოქმედებს სოციალისტებისა და ანარქისტების სხვა-და-სხვა ფერი წრენი, რომელთაც გავლენა აქვთ მარტო დიდრონ ქალაქების მუშა-ხალხზე. ამ ორს ბანაკს შუა აქეთ-იქით ქანაობს ეგრედ-წოდებული რადიკალთა დასი, რომელსაც სურვილი აქვს გავლენა ჰქონდეს დიდრონ ქალაქების მუშაკებზე და ამის შესაფერ მოქმედების პროგრამა კი ვერ მოუძებნია, ცარიელი სიტყვების რახა-რუხის მეტი. საპოლიტიკო მდგომარეობა საფრანგეთისა, შინაგან დასთა ბრძო-

ლის შესახებ, „მოამბის“ მკითხველს გაცნობილი აქვს მერვე წიგნის „უცხოეთის მიმოხილვიდან“ („საფრანგეთის საქმეებზედ“). გარეგანი მდგომარეობა საფრანგეთისა და მისი განწყობილება მეზობლებთან ამ წლის განმავლობაში ცოტაოდნად შეიცვალა იმ მხრივ, რომ გერმანიასთან ომის შიშს თუ მოლოდინს დღეს ბევრად უფრო ნაკლები გასავალი აქვს, ვიდრე უწინ. აგრე რომ არ ყოფილიყო, ექვი არაა, საფრანგეთი არ მოისურვებდა თხუთმეტი ათასი ჯარის-კაცის დაბანდებას და ნწ მილიონის დახარჯვას მადაგასკარის დასამორჩილებლად. უექველია, საფრანგეთის მმართველები ერთიანად დარწმუნებულნი არიან, რომ მადაგასკარის დაპყრობამდე ევროპაში საფრანგეთს არავითარი შებრძოლება და უთანხმოება არ მოუხდება გერმანიასთან. თორემ, ნამცეცა ექვი რომ ჰქონოდათ, როდი გაბედადნენ იმ სიშორედ ომის გამართვას. მარტო ინგლისთან ვერა აქვს დღეს საფრანგეთს კეთილი მეზობლობა. ამ სახელმწიფოსთან საფრანგეთს დედა-მიწის ყოველს კუთხეში ბევრი დახლართული ანგარიშები და დაუბოლოვებელი სადავო საქმეები აქვს; განსაკუთრებით მწვავეა მათი ურთიერთობა ეგვიპტის საქმეების შესახებ. ეგვიპტეში საფრანგეთს რამდენიმე მილიარდი ფული აქვს ჩაყრილი, ზოგი სუეცის არხის გაჭრისათვის ზღვების შესაერთებლად, ზოგი რკინის-გზებსა და ბანკებში, ზოგი სხვა-და-სხვა ნაირ ქარხნებსა და წარმოებაში. ამას გარდა საკმაო „ისტორიული სიმართლევ“ მიუძღვის საფრანგეთს ეგვიპტეში, ზოგი ამ საუკუნის დასაწყისიდან და უფრო მეტი 1832—1840-დან, როცა საფრანგეთმა რამდენიც კი შესაძლებელი იყო, იმოდენა დახმარება გაუწია ეგვიპტის მფლობელს მამედ-ალი-ფაშას და მის შვილს იბრაჰიმს, ეგვიპტეს გასათავისუფლებლად ოსმალეთის შონებისაგან. მას აქეთ ეგვიპტე ყოველთვის საფრანგეთის გავლენის და მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდა, 1882—1884-მდე, როცა ინგლისმა ეგვიპტის შინაური არეულობა დაიხვია ხელზედ და შიგ ჯარი შეიყვანა, ვითომ-და წესიერების აღსადგენად. მაშინ ინგლისმა საფრანგეთს და ევროპის სხვა სახელმწიფოებს ალთქმა დაუდვა, ჯარს უკანვე წავიყვან, რაკი ეგვიპტეში წე-

სიერება აღდგენილი იქნებაო. ხშირად აგონებს, მას აქეთ, საფრანგეთი ამ დაპირებას ინგლისს, ხშირად სთხოვს ეგვიპტეს თავი დაანებო, მაგრამ ინგლისი მინც თავისას არ იზღის. არც საფიქრებელია, რომ ნებით ვისმე დაანებოს ის ქვეყანა, რომელიც კლიტედ ითვლება ინგლისის გზისა ინდოეთისაკენ. ადრე თუ გვიან, უეჭველია, დიდი შებრძოლება უნდა მოხდეს ინგლისსა და საფრანგეთს შუა ეგვიპტის თაობაზე, რადგანაც სუეცის არხი ორისავე ამ სახელმწიფოებისთვის აუცილებლად საკიროა და მისი დაკეტა ერთისაგან თითქმის გაანახევრებს მეორის ძლიერებას. ეგვიპტე და სუეცის არხი ორთავესთვის ისეთი საგანია, რომლისთვისაც ღირს ბრძოლის კისრად-ღება, რაგინდ მწარე და ხანგრძლივი იქმნას იგი ბრძოლა. მადაგასკარის დაპყრობა საფრანგეთს ამ ბრძოლისათვის ამაგრებს, მაგრამ თან ამ ბრძოლას აუცილებლადაც სახავს...

გერმანიაში იმპერატორმა ვოლგელმ მეორემ თავისი კანკლერი კაპრივი თანამდებობიდან დაითხოვა, და მის მაგიერ ჰოხენლოე დანიშნა. ორივე ეს კანკლერი უფრო მორჩილი ამსრულებელი არიან იმპერატორის სურვილისა, ვიდრე თავის-თავად მომქმენდი. ამათ ბისმარკისა არა სცხიათ-რა, რომ თვისი რამ შეიტანონ საპოლიტიკო მოღვაწეობაში და საკუთარი ბეჭედი დაჰკრან ეხლანდელ ისტორიას. ახალ კანკლერის წარსული შესანიშნავია საკუთრივ მით, რომ ეს მოხუცი მეტად გამოცდილ დიპლომატების რიცხვში იპოვლება. ამ უკანასკნელ დროში იგი მართავდა ელზასს-ლოტარინგიას (საფრანგეთისაგან შენაძენს პროვინციებს), და ისეთის მოხერხებით, ისეთის მშვიდობიანობით და გონიერებით ჰმართავდა, რომ ბევრს მკვიდრს საფრანგეთის მოშორების სიმწვავე დაავიწყა და გერმანიის მონობის უღელი მოუვარაყა. გერმანიის გავრთები არც ნამეტანს სიკეთეს, არც არავითარს სიხვეს არ მოელიან ჰოხენლოეს ამაღლებისაგან შინაგან პოლიტიკაში... გარეშესაქმებში კი ყველამ იცის, რომ იმაზე სრულიად არაფერი იქნება დამოკიდებული, გარდა მისგლა-მოსვლისა და მიწერ-მოწერის ზრდილობიანად და წესიერად წარმოებებისა. იმას კი ყვე-

ლა მოელის, რომ საფრანგეთთან ახალს კანცლერს მეტად ზრდილა და გულ-ჩხვილი მეზობლობა ექნება, რადგანაც, მისი აზრით, გერმანიისთვის ერთობ სასარგებლოა საფრანგეთთან შებრძოლებას გვერდი აუხვიოს... ეს აზრი ჰოხენლოემ ორჯელსამჯერ კიდევ ხმა-მალა გამოსთქვა: დაწმუნებული ვარ, შესაძლებელია საფრანგეთს და გერმანიას შუა კეთილის მეზობლობის დამკვიდრებაო.

ავსტრი-უნგრეთი, ეხლანდელ ევროპის სახელმწიფოებს შუა სწორედ რომ ბაბილონის გოდლის-შენობას წარმოადგენს. სხვა სახელმწიფოები ყველა წინ მიდის, იზრდება, მატულობს, მდიდრდება, კოლონიებს იკეთებს და სხვ. მარტო ეს ერთი ქვეყანა (ოსმალეთი საანგარიშო როდია) სდგას თავისს ალაგას, და თავისს თავს, ან თავისს მკვიდრს, ებრძვის. მთელი მისი ძალა და ენერჯია, მისი უმჯობეს შვილების გონება და მოაზრება მარტო შინაურ, შინაგან ბრძოლაში იღვევა. ამ ბრძოლას არავითარი მსგავსება არა აქვს იმ გამზრდელ და გამძღვიერებელ ბრძოლასთან, რომელიც ყველა განათლებულ ქვეყნებში სდულს იმის თაობაზე, თუ რა წესი გვიჯობს, რაგვარი მართვა, რა კანონი და წყობილებაო? არა, ბრძოლა აქ აზრებს შუა კი. არაა ატეხილი, სხვა-და-სხვა ერსა და ტომს ამ ერთისა და იმავე სახელმწიფოისას ერთმანეთს წინააღმდეგ აქეზებს და აბრძოლებს. როგორც აზრ მოსილი ბრძოლა სხვა სახელმწიფოებში ორსავე მებრძოლედ დასს ამაღლებს და აუმჯობესებს, ისე ეს ტომთა-შორის ბრძოლა ავსტრი-უნგრეთში ყველას აუძღურებს და თავ-პირს ამტკრევსთ. თვითეული ამ ერთგანი სულ იმას ჰნატრობს და მეცადინეობს, რომ დანარჩენები ყველანი დაიმონოს და თავისი ენა, თავისი სარწმუნოება და კანონი მოახვიოს თავს. სხვა სახელმწიფოებში ადამიანი მეცნიერებისთვის ჰფიქრობს, სწავლობს რასმე, იძენს, მეცადინეობს, ავსტრი-უნგრეთში კი მარტო ქიშპობისა, მარტო ურთიერთის შურისა და მტრობის მტეი არა ბუდობს-რა არავის გულში. სხვაგან ყველა ქვეშევრდომთა ღონე, შეერთებული და ერთ საგნისკენ მიმართული, ერთს დიდს, უშველებელს ძალას შეადგენს, რომელსაც შესა-

ფერი გავლენა აქვს კაცობრიობის ისტორიაში. ავსტრი-უნგრეთში კი სხვა-და-სხვა ერის ღონე, ერთი მეორის წინააღმდეგ მიმართული, ერთმანეთს აუქმებს, ისე რომ არც საერთო, არც საქვეყნო არა გამოადის-რა. მთელი ეს ერთი საუკუნე ასე მიდის აქ საქმე, და ამ საუკუნის განმავლობაში ეს სახელმწიფო, ოდესმე ძლიერ-თა შორის უძლიერესი, თან-და-თან უფრო-და-უფრო ილევა. ვინც კი მოინდომა, ყველამ იქ გაინავარდა, ყველამ იმაზედ გაითარეშა, ყველამ ჩამოაკლო-რამ... და მაინც ვერ მიხვდარან ეს ტომნი—თანასწორებად იცნან ერთმანეთი, ძმურად გაიმართონ ურთიერთში თანასწორი კავშირი და ერთობა, რომ საბოლოოდ სხვისი ულუფა არ შეიქენენ. არავის იმედი არა აქვს, ევროპაში, რომ ავსტრი-უნგრეთის ტომთა შუა მალე დაარსდეს ეს ყოვლად-საჭირო მშვიდობიანობა, რომელიც საჭიროა მათის-წარმატებისათვის. ამიტომაც ყველას აზრი ისაა, რომ; ადრე თუ გვიან, ეს სახელმწიფო მეზობლების ლუკმად გადაიქცევა. გერმანია მიიზხრობს გერმანელთა ტომით დასახლებულს ნაწილებს, რუსეთი—სლავიანთა, იტალია—იტალიელთა, უნგრეთი შუაგულ თავისთვის დარჩება, როგორც ახალი აღმოსავლეთის შვეიცარია ან ბელგია...

იტალიაში, რომლის გარეშე პოლიტიკა თითქმის ერთიანად სამთა-კავშირის მსვლელობაზეა დამოკიდებული, მარტო ის ცვლილება მოხდა, რომ აფრიკაში იტალიელმა ჯარმა დიდძალი ადგილები დაიკავა, ეგვიპტესა და აბაშეთს შუა. ეხლა იტალიელები კასალაში დგანან, მტკიცედ ფეხ-მომაგრებულები. მათი საგანი—აბაშეთის დაპყრობაა, და, ადრე თუ გვიან, ამ საქმეს კიდევ მოახერხებენ, რადგანაც საფიქრებელი არაა, რომ მოქიშველ აუჩნდეს ვინმე.—შინაურ საქმეებში ისევ უწინდელი ალიაქოთი მეფობს; საფინანსო მდგომარეობა იტალიის სამეფოსი, როგორც ამას წინად იყო ახსნილი „მოამბეში“ (მესამე წიგნის „უცხოეთის მიმოხილვაში“) მეტის-მეტად მძიმე და დახლარაუღლია. შემოსავალი ხარჯს და ვალის სარგებელს ვერც კი ასდის. მეთაურები დილიდან-საღამომდე სულ იმის ძებნაში არიან, თუ რა ახალი ბეგარა ან გადასახადი გამოისძე-

ბნონ, ხაზინის ღონის-ძიებათა გასამატებლად. რასაკვირველია, უმცარის ხალხის თვალში, ეს გარემოება ბევრს ადვილად გამარჯვების მქონებელს საშვალებას აძლევს სახელი გაითქვას მთავრობის გმობით... ამ მიზეზთა მეტად შერყეულია დღეს იტალიაში მმართველობის გავლენა და მდგომარეობა. წამის-წუმ ახალ--ხალი კოალიციები სდგება, სხვა-და-სხვა მიმართულების დეპუტატებს შუა, მარტო იმ განზრახვით, რომ სამინისტრო დაამარცხონ და დაარღვიონ, თუმც მათი საკუთარი უთანხმოება და აზრების წინააღმდეგობა ნებას როდი აძლევს ამ დეპუტატებს დამარცხებულ სამინისტროს ადგილზე ახალი, თავისი საკუთარი, დააყენონ. პარლამენტი ლუკმა-ლუკმა დაკუწულია თორმეტოდღე წვრილ-დასად, რომელთა მოგროვება ერთ დიდ პარტიად, მკვიდრ მმართველობის დასადგენად, დღემდე ვერაინ შეიძლო. მარტო კრისპიმ მოახერხა, ამ მდგომარეობაში, ძალისა და გავლენის შენარჩუნება, თუმცა მტკიცე და შეურყვევლი უმრავლესობა არც იმას მოეცემა. ამ მდგომარეობაში სხვა არავითარი საშუალება არა აქვს იტალიის მეფეს ჰუმბერტო მეორეს, გარდა იმისა, რომ პარლამენტი დაიხსნოს და ახალის პარლამენტის ასარჩევად კენჭის-ყრა უნდა დანიშნოს მთელს იტალიაში. რომელს პარტიას, რომელს მეთაურს მიანიჭებს უმრავლესობას ეს ახალი კენჭის-ყრა, რომელიც ამ გაზაფხულზე მოხდება უეჭველად? ეს ვინ იცის. იტალიაშიც, როგორც საფრანგეთში, საპოლიტიკო ბრძოლა უფრო ფიქტივურია, ვინემ ნამდვილი ცხოვრების საჭიროებისგან გამოწვეული. იტალიელებს ელირსათ ის, რის ნატურაც კი არ შეეძლოთ, ამ ოც და თხუთმეტის წლის წინად. ისინი დღეს გამაძლარნი არიან; ყოველგვარი საპოლიტიკო სიკეთე, საუნჯე და ბედნიერება თავზე აყრიათ, და, გამაძლარსავით, აღარც კი იციან, თუ რა ინატრონ, რა გამოსთქვან. ამიტომაც ღობე-ყორეს ედებიან ოცნება-ბრძოლაში გართულნი, საფრანგეთისა არ იყოს. ასე იქნება, სანამ ორთავეს არ მოშივდებათ რამე ან არ გაუჭირდებათ ნამდვილად. მაშინ კი მალე დაეწყობიან რაზმებად, გაქვსთ სიცოცხლე...

ევროპის დანარჩენ ქვეყნებზე, ზოგზე თავთავის დროზე ვკვირდნა, ან გვექნება, საუბარი, სხვებზე არც კი ღირს, რომ ლაპარაკით მკითხველს თავი მოვაწყინოთ. საზოგადოდ მთელს ევროპაზე ის არის სათქმელი, რომ ყოველგან, დიდს და პაწია სამეფოებში, საცა კი ცოტად თუ ბევრად სდულს საზოგადოებრივი ცხოვრება, მთავრობა და მოწინავე საზოგადოება ნიჲდაგ მეცადინეობაშია ხალხში განათლება გაავრცელოს და სიღარიბე მოსპოს ერთის მხრივ წარმოების გავრცელებით, და მეორეთი—სხვა-და-სხვა უზრუნველ-მყოფ დაწესებულებათა შემოღება-დაარსებით, რომელთ შემწეობითაც შესაძლოა, რომ მშრომელს კაცს სიბერისა ან ავადმყოფის, ან მუშაობის შეწყვეტის დროს, თუ მის ქვრივს და წვრილს-შვილს, მისის სიკვდილის შემდეგ, საკმაო პენსია ეძლეოდეს. ამასთან ზოგიერთ იმ სახელმწიფოთა შორის, რომელნიც განათლების უზენაესს ზარისხზე დგანან, დიდი მეცადინეობაა მიქცეული, რომ მშრომელ მუშაკთა ამხანაგობანი დაარსდეს, იმ განზრახვით, რომ წარმოება და წარმოების იარაღი მათს საკუთარს ხელში იმყოფებოდეს, ანა-და მუშებს მეტი ერთობა და ძმობა ჰქონდეთ ქარხნის და წარმოების პატრონთან რიგიან განწყობილების დასაკავებლად. ამ საშუალებათა შემწეობით ნელ-ნელა მზადდება სოციალური ცვლილება ეხლანდელი საზოგადო წყობილებისა, მზადდება ის ზოგან წყნარი და წესიერი, ზოგან კი უზოგავი და მრისხანე ბრძოლა, რომელიც თავის ბეჭედს დაასვამს დამდეგ საუკუნის ხასიათს და ისტორიას, და რომლის საზოგადო შედეგი არავისთვის დაფარული არ არის...

ამ დიდს და საყოველთაო ბრძოლასთან, რასაკვირველია, შესადარი არ არის ის სამხედრო ბრძოლა, რომელიც სდულს დღეს აზიაში, იაპონიასა და ჩინეთს შუა, და რომელმაც, საზოგადო აზრით, ადრე თუ გვიან, ცეცხლი უნდა მოსდოს ევროპის უმთავრესს სახელმწიფოებსაც. როგორც წინაღვე ადვილი საწინასწარმეტყველო იყო, ეს ბრძოლა შეუწყვეტელი გამარჯვება და წინსვლელიობაა იაპონიის ჯარისა, იაპონიამ დაიფლო მთელი კორეა და ერთიანად გამოსდევნა იქიდან

ჩინეთის ჯარი. ამას შემდეგ თავისი ფლოტით დაიკავა პეჩინლის ზღვის-უბე და ორი იმ ბუმბერაზ ციხეებში, რომელნიც ამ უბის შესავალს სრუტეს ჰფარავდნენ, ერთი, პორტ-არტური, კიდევ აიღო იერიშით და მეორე, ვეი-ჰი-ვეი გაკავებული და შევიწროებული ჰყავს. ორი მისი მხედრობა ხმელეთით მიდის ჩინეთის სატახტო ქალაქის ასაკლებლად და მათ წინააღმდეგად ჯარისა თუ ციხეების მაგიერ, უიარალო და უმეცარი ბრბო ხვდება, რომელიც იფანტება ცხვრის ფარასავით პირველისავე სროლის შემდეგ. ყოველგან, ჩინეთში, მარტო უმოწყალო ქურდობაა სახელმწიფო შემოსავლისა და ფულისა. წამის-წუმ აშკარადდება, რომ ნამესტნიკები, გუბერნატორები, მეციხვანეთა უფროსნი სახელმწიფო ფულს, ჯარის დასამარაგებლად და დასაიარაღებლად გადადებულს, საკუთარს საჭიროებისათვის ჰხარჯავდნენ ან პირ-და-პირ იპარავდნენ. ჯარი, ზარბაზანი, ციხე, იარაღი, სამართალი იქ მარტო ქალაღდზე ყოფილა, და არა ნამდვილად. ხან ერთი გენერალი გამოჰყავს მოედანზე მთავრობას, თავის მოსაკვეთად ქურდობისათვის, ხან მეორე, მაგრამ ამით ეხლა ჩინეთს რა გაურიგდება? ეს არის უმეცრების და ძალმომრეობის შედეგი; ასეთი უწყისობა და არეულ-დარეულობა მოსდევს უგუნურებას, გაუნათლებლობას, ასეთი უძლურება და მხობაა ბოლოს იმ ქვეყნებისა, საცა კანონი და სამართალი არ არსებობს! ოთხასი მილიონის ხალხის პატრონი ქვეყანა დღეს იქამდე დაეცა და გათახსირდა, რომ ყველა ევროპის სახელმწიფოს ეხვეწება, მიშველეთ, მოპარიგეთ იაპონიასთან, თქვენ გვიბრძანეთ, რა და რა დავუთმო, და, რასაც ბრძანებთ, შევასრულებთო. იაპონია კი თავ-მომწონედ, სილაღით უარჰყოფს ამ სახელმწიფოთა საქმეში გარევის უფლებას და მბრძანებლობას: პირ-და-პირ მომელაპარაკოს და მომირიგდეს ჩინეთიო, სამაშვალო რა გვაქვსო, სხვანი საქმეში რად გავრიოთ, რად შევაწუხებთო? ეხლა, იაპონიის ბრძანებისამებრ, ჩინეთმა გაამგზავრა თავიანთ ამკლებთა სატახტო ქალაქისკენ ორი ელჩი, მორიგების პირობათა შესადგენად.

ევროპაში არავის ეჭვი არა აქვს, რომ ჩინეთი იტვირთებს ყველა იმ პირობას, და დათანხმდება ყველა იმ მოთხოვნილ-

ბას, რომელსაც კი მოისურვებს იაპონია. საექვო ეხლა სულ სხვა გარემოება არის. იაპონია, რასაკვირველია, იმას მოითხოვს, რომ კორრეია ან მე მომეცეს, ან ჩემი სათვალყურო იყოსო. აი ეს გარემოებაა დიდად სახიფათო რუსეთისათვის. როგორც ამას წინად ავუხსენით „მომამბის“ მკითხველს, კორრეია თუ იაპონიის სამკიდრებელი შეიქმნა, რუსეთის გასავალი ციმბირიდან ერთიანად დაიკეტება, და იაპონია რუსეთისათვის სწორედ იგივე გახდება, რაც დღეს მისთვის ოსმალეთია, რომელსაც მისი გასავალი შავს ზღვაზედ დაკეტილ-დახშული უკავია სტამბოლში. ძნელი მოსალოდნელია ყველასათვის, რომ რუსეთმა ნება დართოს მის კარებზე ახალი სიმაგრის აგებისა და თავისს მომავალ სულთამხუთავის გაძლიერება შეიწყნაროს, კისრად-ილოს. როგორც ადვილად წარმოსადგენია, იაპონიას ზურგს უმაგრებს მხარში უდგია ინგლისი, რომელიც აწ სწორედ ისე იმსახურებს ამ სახელმწიფოს, რუსეთის წინააღმდეგ, როგორც აქნამდე იმსახურებდა და დღესაც იმსახურებს ოსმალეთს სტამბოლში. ბრძოლა, ჯერ-ჯერობით მარტო ფარული და დიპლომატიური, ნამდვილად რუსეთისა და ინგლისის შუა ტრიალებს ეხლა. შესაძლოა, რასაკვირველია, რომ ეს ბრძოლა გაღვივდეს და რუსეთმა პირდაპირ, გადაჭრით სთქვას, არავის მივცემ ნებას კორრეია დაიკავოსო, ანა-და თვითონაც მოინდომოს, გასავალ სრუტეში, ერთის მხრის დაკავება მაინც. სხვები კი იმას ჰვიქრობენ, რომ რუსეთი ამ ეამად ძალა-უნებურად დასთმობს საქმეს, სანამ ციმბირის რკინის-გზის დაბოლოვება ადვილს საშუალებას არ მისცემს ბლომად ვადიყვანოს თავისი ჯარები შორს-აღმოსავლეთისაკენ, თავისუფალ გასავალის საშოვნელად გაშლილ ოკეანესაკენ. ასე რომ უნდა მოხდეს, ასე რომ მოხდება, რუსეთი რომ ამას იშოვის, ესე ყოველივე უეჭველია. საქმე ის არის მხოლოდ, როდის მოხდება ესე ყოველივე: ეხლავე, თუ შემდეგ?

ნ. ნაკვალაძე

შეცდომათა განწორება

ამ ნომერში

(პოემა—„ნის ბეჭი“)

გვ.წ.	სტრიქ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
3	9 ზემ.	ლორები	ლორები
9	20 —	ხცელადა	ცხელადა

1894 წ.

„ლვინის დაქანება“

მეთერთმეტე ნომერი

გვ.წ.	სტრიქ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
66	14 ზემ.	mare	mare
68	15 —	სწალი	წყალი
78	4 —	l'intensie	l'intensie
80	13 —	ჟირარის	ჟირონდის
84	12 —	11 ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀₀
—	17 —	11 ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀₀
86	8 —	Macayno	Macagno
90	18 —	მაგარი	მაგარი
92	7 ქვემ.	800	80 ⁰
96	3 —	მეოთხე	მეხუთე
97	3 ზემ.	(c)	(a)
101	8 —	არაყი ერთგვარი ალკოგოლი, რთული	არაყი ერთგვარი ალკოგოლი არ არის, რთულია
108	7 —	თვისებაზა	თვისებაზე

მეთორმეტე ნომერი

6	12—13 ქვ.	ფეხებში	ფსკერებში
17	17 ზემ.	მოღებება	დალაქება
18	8 ქვემ.	ეკლები	ეკლება
23	12 —	დულილის ღვინის	დულილის დროს ღვინის
28	20 —	ჩიმეავე	სიმეავე
29	14 ზემ.	თხლეშივე	თბილშივე
31	8—9 —	სარგებლობა	სასარგებლო იქნება
33	1 —	წააცობენ	წააცობენ

განცხადებანი

„ივერია“

კამოვა 1895 წელსაც

იმავე პროგრამით, როგორც წინაღ.

ფასი გასეთისა:

12 თვით	10 მ. — კ.	6 თვით	6 მ. — კ.
11 „	9 „ 50 „	5 „	5 „ 50 „
10 „	8 „ 75 „	4 „	4 „ 75 „
9 „	8 „ — „	3 „	3 „ 50 „
8 „	7 „ 25 „	2 „	2 „ 75 „
7 „	6 „ 50 „	1 „	1 „ 50 „

საზღვარ-გარეთ დაბარებული ეღირება 17 მან. მთელის წლით, სოფლის მასწავლებელთ „ივერია“ მთელის წლით დაეთმობათ 8 მან.

თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე ადრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანეთი; ხოლო თუ ტფილისის გაუეშე ხელის მომწერელი ერთის ადგილიდგან მეორეში გადავიდა, უნდა წარმოგზავნოს ორი აბაზი.

ფასი განცხადებისა:

მეოთხე გვერდზედ თითო ჯერ სტრიქონი—8 კაპ., პირველზედ—16 კაპ.

ბაზეთუა დაბარება შეიძლება შემდგომის აღკისით:

ტ ფ ი ლ ი ს ი,

„ივერიის“ რედაქციას

ნიკოლოზის ქუჩა, 21.

და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარ. სასახლის ქუჩ., ბანკის ქარავსლა.

საფოსტო ადრესი:

ТИФЛИСЬ. Редакция „ИВЕРΙΑ.“

რედაქტორ-გამომცემელი ილია ჭავჭავაძე.

სამეცნიერო და სალიტერატურო ნასატიბიანი გასეთი

„კ ვ ა ლ ი“

გამოვა 1895 წ. ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ-თაბახამდის

გაზეთი წლიურად ღირს გაუგზავნელად 7 მანეთი, ხოლო გაგზავნით 8 მან. ნახევარის წლისა: გაუგზავნელად 3 მ. 50 კ. გაგზავნით 4 მანათი. სამი თვისა: გაუგზავნელად 2 მანეთი, გაგზავნით 3 მანეთი. თითო ნომერი აბაჯათ. ხელის მომწერლებს წლის ფული შეუძლიანთ ნაწილ-ნაწილ გამოგზავნონ.

ხ ე ლ ი ს - მ ო წ ე რ ა მ ი ი ლ ე ბ ა

ტფილისში არწრუნისეულ ქარვასლის ქართულ სახალხო სამკითხველოში, „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“ და თვით „კვალის“ და „ჯეჯილის“ რედაქციაში. Артиллер. ул. д. Тамашева, возлѣ Кадет. корпуса.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთა შეუძლიათ მიმართონ: „ჯეჯილის“ აგენტებს.

ვინც „ჯეჯილს“ და „კვალს“ ერთად დაიბარებს, იმათთვის წლიურად ეღირება გაუგზავნელად 10 მ., ხოლო გაგზავნით 12 მ. კერძო განცხადება დაიბეჭდება სხვა-და-სხვა ენაზე.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა.

მიიღება ხელის-მოწერა 1895 წ. ორ-კვირეულ გამოცემათა ქართულს

„მ წ ყ ე მ ს“ -ზე

და

რუსულ „П А С Т Ы Р Ъ“-ზედ

ფასი უუნაღისა:

1 1/2 თვით „მ წ ყ ე მ ს ი“	5 მ.	6 თვით „მ წ ყ ე მ ს ი“	3 მ.
— „ ორივე გამოცემა	6 „	— „ ორივე გამოცემა	4 მ.
— „ რუსული	3 მ.	— „ რუსული	2 მ.

სოფლის მასწავლებელთ „მ წ ყ ე მ ს ი“ დაეთმობათ მთელის წლით ს ა მ მ ა ნ ე თ ა დ.

რედაქციას აქვს კანტორება: ქუთაისში ხანანაშვილების სახლებში და ყვინაღაში რედაქტორის საკუთარს სახლებში.

გაზეთის ხელის მოწერა შეიძლება როგორც ყვირილში, აგრეთვე ქუთაისშიც.

გარეშე მცხოვრებთა ჟურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ აღრესით: **Въ Квирилы, въ редакцію газеты и журнала „МЦКЕМСИ“ и „ПАРТЫРЬ“.**

„მწვემს“-ის ხელის მომწერლებს სსჩ უქრად 1895 წელში დაურიგდებათ მოზრდილი მსატვრება

შოთასი ლავით ალმაშენებისა

შოთას სურათს იანვრადან მიიღებენ ხელის მომწერნი და დაგიათ აღმაშენებლასს წლის ბოლოს.

სსკმსწვილო ნსსატებიანი ჟურნალი

ჯეჯილი

წელიწადი მკექესე

გამოვა 1895 წელსაც ორ თვეში ერთხელ იმავე პროგრამით როგორათაც აქამდის.

ჟურნალი „ჯეჯილი“ ტფილისში დატარებით დირს—3 მ. ტფილისს გარეშე გაგზავნით 4 მან. ვინც 10 ეგზემპლიარზედ მეტს დაიბარებს იმას დაეთმობა სამსამ მან.

ცალკე ნომრის ფასი ტფალისში არის 70 კაპ., ხოლო სხვა ქალაქებში—ქუთაისს, ბათუმს და გორში—75 კაპ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარწლით. ხელის-მოწერა მიიღება:

1) ტფილისში—„წერა-კითხვის საზოგადოების“ კანცელარიაში, (Дворцовая ул. д. Зем. Банка, № 102), „ქართველთა ამხანა გობის“ წიგნის მაღაზიაში და თვით „ჯეჯილის“ რედაქციაში, Артилл. ул. д. Тамашева, возлѣ Кадет. корпуса.

2) ქუთაისში—ან. ბაქრაძესთან, დიმ. ბაქრაძის სახლში.

3) გორში—ზ. დავიდოვთან.

4) ბათუმში—მ. ნიკოლაძის სააგენტოში.

5) თელავში—მ. ცისკარაშვილის აფთიაქში.

6) საჩხერაში—ყარამან ჩხეიძესთან.

7) თიონეთში—ივ. თ. ჩიბალაშვილთან.

8) ყვირილაში—თ. ხუსკივაძესთან.

შოსტის აღრესით: **Въ Тифлисе, въ редакцію грузинскаго общаго журнала „Джеджили“.**

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლასა

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ

(Пятидесятый годъ изданія)

„КАВКАЗЪ“

Редакторъ-издатель Ю. Н. МИЛЮТИНЪ.

Подписная цѣна:

	Городская.	Иногородная.	Заграничная.
На 12 мѣсяцевъ	11 р. 50 к.	13 руб.	18 р. 40 к.
„ 11 „	11 „ — „	12 „	— „
„ 10 „	10 „ — „	11 „	— „
„ 9 „	9 „ — „	10 „	— „
„ 8 „	8 „ — „	9 „	— „
„ 7 „	7 „ — „	8 „	— „
„ 6 „	6 „ — „	7 „	10 „
„ 5 „	5 „ — „	6 „	— „
„ 4 мѣсяца	4 „ 50 „	5 „	— „
„ 3 „	3 „ 50 „	4 „	6 „
„ 2 „	2 „ 50 „	3 „	— „
„ 1 мѣсяць	1 „ 50 „	1 „ 75 к.	2 „

Подписка принимается съ перваго числа каждаго мѣсяца на всѣ сроки отъ одного до двѣнадцати мѣсяцевъ.

Желающіе подписаться съ разсрочкою вносятъ 2 р. при подпискѣ и по 1 р. къ первому числу каждаго послѣдующаго мѣсяца до погашенія всего причитающагося платежа.

ПЛАТА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ (со строки петита или занимаемого, ею мѣста): *На послѣднихъ страницахъ:* съ мѣстныхъ объявленій (кавказскихъ)—6 коп., съ прочихъ—10 коп., за каждый разъ. *На первыхъ страницахъ* вдвое. За большія многократныя объявленія по соглашенію. За размылку особыхъ приложений 8 рублей съ тысячи.

Подписка и объявленія принимаются въ конторѣ „КАВКАЗА“ Тифлисъ, Дворцовая улица, домъ Тифл. Двор. Зем. Банка.

открыта подписка на 1895 г.

на ежедневную газету

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(двѣнадцатый годъ изданія).

Условія подписки: съ пересылкою и доставкою: на годъ—10 р., на полгода—6 р., на три мѣсяца—3 р. 50 к., на одинъ мѣсяць—1 р. 50 к. За границу: на годъ—17 р., на полгода—9 р., на три мѣсяца—5 р. (Подписка принимается не иначе, какъ считая съ 1-го числа любого мѣсяца).

Для годовыхъ подписчиковъ, какъ городскихъ, такъ иногородныхъ, обращающихся непосредственно въ контору редакціи, ДОПУСКАЕТСЯ РАЗСРОЧКА на слѣдующихъ условіяхъ: при подпискѣ вносится—3 р., къ 1-му марта—2 р., къ 1-му мая—3 р. и къ 1-му сентября—2 р.

Подписка и объявленія принимаются въ ТИФЛИСѢ: въ конторѣ газеты, *Баятинская ул.*, № 8.

Иногородные адресуютъ свои требованія: въ Тифлисъ, рѣ редакцію „НОВАГО ОБОЗРѢНІЯ“.

Лица, подписавшіяся (безъ разсрочки) на годовое изданіе „Новаго Обозрѣнія“ 1895 г. въ настоящее время, будутъ безплатно получать газету въ текущемъ году со дня подписки.

Открыта подписка на 1895 г. на газету

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Въ Тифлисъ:	Для иногород.:
Съ доставкой на годъ 5 р.—к.	Съ пересылкою на годъ 6 р.—к
„ „ „ полгода 3 — „	„ „ „ полгода 3 „ 50 „
„ „ „ 3 мѣс. 1 75 „	„ „ „ 3 мѣс. 2 „ — „
„ „ „ 1 мѣс. — 75 „	

Подписка принимается исключительно въ конторѣ „Тифлискаго Листка“ (Тифлисъ, Головинскій проспектъ, д. Ротинава, № 3) и на указанные сроки съ перваго числа каждого мѣсяца.

О ПОДПИСКѢ НА
„Т Р У Д Ы“

ИМПЕРАТОРСКАГО

ВОЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА.

Журналь «Труды» выходитъ шестью книжками въ годъ, отъ 8 до 10 печатныхъ листовъ, черезъ два мѣсяца каждая.

ПРОГРАММА:

I) Журналы и протоколы общихъ собраній, со включеніемъ отчета секретари.

II) Сельское хозяйство. Журналы засѣданій I-го отдѣленія Общества и доклады, касающіеся предметовъ занятій этого отдѣленія.

III) Техническія сельскохозяйственныя производства. Журналы засѣданій II-го отдѣленія и доклады по части техническихъ сельскохозяйственныхъ производствъ.

IV) Сельскохозяйственная статистика и политическая экономія. Журналы засѣданій III-го отдѣленія и доклады по статистикѣ и политической экономіи.

Обзоры сельскохозяйственной литературы, дѣятельности сельскохозяйственныхъ Обществъ и вообще сельскохозяйственной жизни страны, если будутъ служить предметомъ докладовъ въ средѣ Общества.

Кромѣ того, въ „Трудахъ“ помѣщаются свѣдѣнія о дѣятельности комитета грамотности и почвенной комиссіи, состоящихъ при И. В. Э. Обществѣ, и доклады, сдѣланные въ ихъ средѣ.

V) Корреспонденція Общества. Вопросы и отвѣты лицамъ, обращающимся въ Общество.

Подписная цѣна 3 руб. въ годъ съ пересылкою и доставкою; полугодовой подписки и на отдѣльныя книжки не принимается.

Подписчики «Трудовъ», желающіе получать и «Пчеловодный Листокъ», доплачиваютъ 1 руб. 50 коп. (вмѣсто 2 руб., платимыхъ отдѣльными подписчиками «Пчеловоднаго Листка»).

За объявленія взимается: за 1 стр. 8 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 4 руб. и за $\frac{1}{4}$ стр. 2 руб. Для подписчиковъ-же на «Труды» того года, въ которомъ дѣлается объявленіе, за 1 стр. 3 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 1 руб. 50 коп. и за $\frac{1}{4}$ стр. 1 руб.

Подписку слѣдуетъ адресовать: С.-Петербургъ, 4 рота Измайловскаго полка, д. № $\frac{1}{33}$, въ редакцію «Трудовъ».

ГОДЪ II.

ГОДЪ II.

Открыта подписка на 1895 годъ на еженедѣльный журналъ

„ДРОГИСТЪ“

посвященный научно-промышленнымъ и бытовымъ интересамъ

Дрогистовъ и аптекарей.

Направленіе и задача журнала „Дрогистъ“ настолько полно опредѣляются широкою его программой, обнимающею всѣ стороны практической дѣятельности многочисленной корпораціи дрогистовъ, что редакція считаетъ совершенно достаточнымъ ограничиться приведеніемъ его программы, не прибѣгая къ широкообъясительнымъ, многорѣчивымъ рекламамъ. Видя въ пародившемся органѣ цементъ, цѣль котораго сплотить во едино разрозненныхъ членовъ нашей семьи, редакція обѣщаетъ неуклонно стремиться къ этой цѣли, начертанной ею на своемъ знамени и заключающейся въ томъ, чтобы служить выразителемъ нуждъ юной корпораціи дрогистовъ, быть защитникомъ ихъ интересовъ и посредникомъ, какъ между отдѣльными членами этого сословія, такъ и между этимъ послѣднимъ и обществомъ, словомъ—быть вѣрнымъ, безпристрастнымъ другомъ, въ которомъ они встрѣтятъ сочувственный откликъ на разпосторонніе свои потребности и запросы. Само собою разумѣется, что достиженіе этой цѣли возможно только при сочувствіи къ изданію лицъ, къ интересамъ которыхъ оно служить.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на годъ 5 руб., на полгода 3 руб. Допускается разсрочка: за первое полугодіе 3 руб., за второе 2 руб. Редакція и Контора: С.-Петербургъ, Измайловскій полкъ, 6 рота, д. 22. Подписка на журналъ и объявленія, кромѣ Конторы при Редакціи, принимается въ ея отдѣленіяхъ: СПб. Невскій, д. 80 и Москва, уголь Больш. Дмитровка и Столешникова пер., д. Севастьянова, кв. 6. В. А. Гиршбергъ; въ конторахъ Л. и Э. Метцль и К^о и во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ.

Программа журнала;

I. Распоряженія правительства, касающіяся аптекарей и дрогистовъ.—II. Научныя статьи чисто практическаго свойства.—III. Химико-фармацевтической отдѣлъ (анализъ опредѣленія доброкачественности препаратовъ и т. д.)—IV. Фармацевтической рынокъ въ Россіи и за-границей.—V Хроника, внутреннія и вѣшнія извѣстія.—VI.Рефераты, библіографія и критика.—VII. Фармацевтическая хроника.—VII. Корреспонденція.—IX. Вопросы и отвѣты.—X. Фельетонъ изъ жизни аптекарей и дрогистовъ.—XI. Объявленія.

Редакторъ-издатель А. Сергѣевъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ НА
ЕЖЕМЕСЯЧ. ЛИТЕРАТУРНО-НАУЧНЫЙ ПОЛИТИЧ. ЖУРНАЛЪ

„СЪВЕРНЫЙ ВѢСТНИКЪ“

Въ 1894 г. принимали участие слѣд. лица: П. Воборыкинъ, проф. Н. Вагнеръ, В. Вахтеровъ, П. Вейнбергъ, А. Вольнский, Инк. Ге, В. Дмитриевъ, проф. А. Исаяевъ, проф. Л. Комаровскій, М. Крестовская, Г. Ларошъ, Н. Лясковъ, В. Мигуличъ, Н. Минскій, Д. Мерзжковский, Д. Мордовцевъ, Вас. Немировичъ-Данченко, Ф. Нефедовъ, проф. Д. Овсянко-Куликовскій, проф. Ю. Петри, Л. Полонскій, Я. Полонскій, В. Стасовъ, А. Субботинъ, гр. Левъ Толстой-гр. Л. Л. Толстой, проф. Шимкевичъ и много друг.

ЦѢНА: Годъ Полгода Четверть. Годъ Полг. Чет.

Безъ доставки. 12 р.—к. 6 р.—к. 3 р.—к. | Съ пересылк. 13 р. 50 к. 7 р.—к. 3 р. 50 к.

Съ доставкою. 12 „ 50 „ 6 „ 50 „ 3 „ 50 „ | За границей 15 „ — 8 „ — 4 „ —

Въ главн. конторѣ допускается разсрочка безъ повышеиія годовой цѣны:

ПОДПИСКА ПРИНИМ. въ главн. конторѣ *Сиб., Троицкая, 9.* и въ московск. отдѣленіи *Тверская, д. № 37 Сазикова, въ Сиб., въ кн. магаз. Фену, въ Москвѣ, въ конт. Н. Печковской, во всѣхъ кн. маг. Карбасникова, „Новаго Времени“ и др.*

Издательница Л. Я. Гуревичъ.

Редакторъ М. Н. Альбовъ

открыта подписка на 1895-й годъ
на издающуюся въ гор. Ставрополѣ-Кавказскомъ
общественно-литературную газету

XI г. л. „СЪВЕРНЫЙ КАВКАЗЪ“, XI г. л.

выходящую ДВА раза въ недѣлю и посвященную
выясненію нуждъ края, названіе котораго носить
газета.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Безъ доставки и пересылки: Съ доставкой и пересылкой:

	р. к.		
На годъ	4 50	На годъ	5 50
— полгода	2 50	— полгода	3 —
— 3 мѣсяца	1 50	— 3 мѣсяца	1 75

(Суммы менѣе рубля можно выслать почтовыми марками).

Допускается разсрочка платежа—по соглашенію съ редакціей.

АДРЕСЪ: Ставрополь-Кавказскій, редакціи „Свернаго Кавказа.“

„ქართულთა ამხანაგობის“

წიგნის მაღაზიაში

ისყიდება ამხანაგობის შემდეგი გამოცემანი:

თხზულებანი ა. ყაზბევისა (მოჩხუბარიძისა) ავტორის სუ- რათით და ფაქსიმილეთი, ოთხი ტომი, თითო ტომი ცალკე:	1—20
იგივე მშვენიერ ქალაღზე და მშვენიერისავე ყდით, თი- თო ტომი ცალკე	2—50
ოთხი ტომი ერთად	9—
სრული სამზარეულო ქართულისა და ევროპიული საჭ- მელებსა.	1—50
თხზულებანი ი. დავითაშვილისა სურათით, ბიოგრაფიით და ფაქსიმილეთი	„—80
იგივე მშვენიერის ყდით	1—25
დაბადება და აღზრდა ერეკლე ბატონიშვილისა, ლეგენდა— პოემა ბაჩანასი	„—15
ხალხური ზაღარები I ნაწილი	„—30
იგივე ყდით	„—75
ბნელო, მოთზრობა ნ. მელანიასი (პსევდონიმი)	„—40
იგივე მშვენიერის ყდით	„—90
თხზულებანი ი. ჭავჭავაძისა, ავტორის სურათით და ფაქსი- მილეთი, ტომი I	1—20
იგივე კარგს ქალაღზე, მშვენიერის ყდით	2—50
ტომი II	1— „
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყდით	2—50
ტომი III	1— „
იგივე კარგს ქალაღზედ მშვენიერის ყდით	2— „
ტომი IV, იზა, ორი წიგნი	1—60
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყდით	3— „
ჩანგი	1— „
სოფლისე კუნწულა, დ. მაჩხანელისა.	„—20
თხზულებანი აკაკისა, ტომი I	1— „
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყდით	2—50
თხზულებანი მისივე ტომი II.	1— „
იგივე კარგს ქალაღზე მშვენიერის ყდით	2—50
არაკები, საბა ორბელიანისა, ბავშვებისთვის	„—25
სიბრძნე-სიცრუე, მისივე	„—75
იგივე კარგს ქალაღზე.	1—50

სტამბა

წიგნების გამომცემელი

ქართულთა ამხანაგობისა

ქ. ტფილისში, ლორის-მელიქოვის ქუჩა, სახლი № 13.

სტამბაში მიიღება დასაბავსად

უძველ გვარის სასტამბო საქმიანი:

წიგნები, გაზეთები, აფიშები, ბლანკები და
სხვა-დასხვა წერილმანის საქმიანი.

უკეთეს საქმეს სტამბა ასრულებს სუფთად და
თავის დროსად.

აგრედვე კისრულობს წიგნების კორექტურასა
და, უკეთეს ავტორი ისურვებს.

გამოვიდა და ისეიდება ყველა წაგნის მადანებში.

ქართვალთა ამხანაგოგინს

ახალი გამოცემანი

ს ა მ ზ ა რ ე უ ლ ი

ქართულ და ევროპიულ საჭმელებისა

მეორედ შესწორებული და შეკსებული გამოცემა

ფასი 1 მან. 50 კაპ.

თავადი რ. დ. მრისთავის

სრულ თხზულებათა ჰირველი ტომი

ლექსები, ზოგებუბა და იგავ-ანაკები—400 გგ., ფაქსიმილე

და სურათი

ფასი მრთი მანეთი

მეშე დავით აღმაშენებელი და მისი დრო

ისტორიული მონოგრაფია

ნ. ურბნელასა

ფასი ორი აბაზი

საქართველო და მისი წარსული დრო

ზოგტოსი

ფასი ორი აბაზი

იბეჭდება და ამ ცოტა სანში გამოვა ცალგე წაგნად

ღვინის დაყენება

თხზულება პროფესორის ვ. ჰეტრანაშვილისა